

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

SLOVENSKO NARODNO GLEDALIŠČE V MARIBORU
PREMIERA V PTUJSKEM GLEDALIŠČU 23. SEPTEMBRA 1968

DRAMA

Ivan Potrč

Keepli

DRAMA IZ KRAJČIŠKOGA ŽIVLJENJA V TRHIT DEJANJEH

Režiser: Janez Trnec
Lektor: Igone Kramarik

Scenograf: Vladimir Bilavec
Kostumograf: Vlasta Hrgodalič

OSEBE:

Jura Keepl, izum	Arnold Toveznik	Jarček, strepo	Vabčič Dore
Franko, njegov sin, izumc	Marija Vrhlica	Gaslari, bolari	Franjo Vižar
Nana, Frankova žena	Milena Mohčeva	Tiba, bolarka in Godovo dekla	Boris Koderar
Ludvik, Keeplov sin	Astasa Pojce	Vitjak, agrarac in predsednik	Bernarda Konecvarjeva
Jaka, dekla pri Keeplovih	Maja Hermannova	zadnjico	Boris Brucnik

Kobariji so hodosne
Dopisje št. v. 389 1948

Kosovsko izkličko gledališko uredništvo pod vodstvom Zdenka Prinslana in Marice Križičeve
Tiskovnica razpisatelj: gospođa Lehar

Vodja prevajalstva: Ivo Hranilč
Socijalca: Eva Barkova

Obrtni mojster: Jozef Stegar
Vodja razsvetljave: Slavko Turk

Matis — izvajatelj: Marija Galčeva in Mirko Chloutač
1968 8

2-3

ČASOPIS
ZA ZGODOVINO
IN NARODOPISJE

LETNIK 84
NOVA VRSTA 49

STR.
1-244

2013

Na naslovnici: gradivo iz Zbirke drobnih tiskov Enote za domoznanstvo
Univerzitetne knjižnice Maribor (izbor Gabrijela Kolbič)

Izvečke prispevkov v tem časopisu objavlja »Historical – Abstract«
Abstracts of this review are included in »Historical – Abstract«

www.ukm.si

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPIJSJE

Letnik 84 – Nova vrsta 49
2.–3. zvezek 2013

Review for History and Ethnography

Year 84 – New Series 49
Volume 2–3, 2013

Maribor
2013

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
Review for History and Ethnography

Izdajata – *Published by*

Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru – *University of Maribor
and Historical Society of Maribor*

ISSN 0590-5966

Uredniški odbor – *Editorial Board*

Red. prof. dr. Marjeta Ciglenceki

Red. prof. dr. Darko Darovec

Dr. Jerneja Ferlež

Miroslava Grašič, prof.

Red. prof. dr. Marko Jesenšek

Doc. dr. Tone Ravnikar

Red. prof. dr. Franc Rozman

Dr. Vlasta Stavbar

Doc. dr. Igor Žiberna

Dr. Marjan Žnidarič

Mag. dr. Theodor Domej, Avstrija

Prof. dr. Dragutin Feletar, Hrvaška

Dr. Peter Wiesflecker, Avstrija

Glavna in odgovorna urednica – *Chief and Responsible Editor*

Dr. Vlasta Stavbar

Univerza v Mariboru

Univerzitetna knjižnica Maribor

Gospejna 10

SI – 2000 Maribor

vlasta.stavbar@um.si

Pomočnica urednice – *Editor's Assistant*

Urška Zupan

zupanur@gmail.com

Za znanstveno vsebino odgovarjajo avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. – *Authors are responsible for the scientific contents of their articles. Reprint of articles and pictures is possible only with editor's permission and source quotation.*

Izdano z denarno pomočjo Mestne občine Maribor in Agencije za raziskovalno dejavnost RS.
– *Published with financial help of the Maribor Municipality and the Slovenian Research Agency.*

Kazalo – Contents

RAZPRAVE – STUDIES

- Jožica Čeh Steger, *Narava in pokrajina v Potrčevem pripovednem opusu* (Nature and Landscape in Potrč's Narrative Opus) 5
- Vladka Tucovič, »Čez hribe je lila fantovska pesem, kakor bi noč molila k življenju« – ljudske pesmi, ples in glasbila v literarnem opusu Ivana Potrča ("Čez hribe je lila fantovska pesem, kakor bi noč molila k življenju" ["Over the Hills the Young Men's Song was Heard, as if the Night would Pray for Life"]) – Folk Songs, Dances and Instruments in Potrč's Literary Opus) 29
- Blanka Bošnjak, *Potrčeva medvojna in poveljna kratka proza* (Potrč's Wartime and Post-War Short Prose) 51
- Renata Debeljak, *Ideologija socializma v dramah Ivana Potrča* (The Socialist Ideology in Ivan Potrč's Dramas) 71
- Branislava Vičar, *Potrčev roman Tesnoba v kontekstu ekonomskega in političnega razgrajevanja Jugoslavije* (Potrč's Novel *Tesnoba* [*Anxiety*] in the Context of the Economic and Political Dismantling of Yugoslavia) 89
- Darja Plajnšek, *Korespondenca med Ivanom Potrčem in Frančkom Bohancem kot del zapuščine Ivana Potrča v ptujski knjižnici* (Correspondence between Ivan Potrč and Franček Bohanec as a Part of Ivan Potrč's Legacy in the Ptuj Library) 106

Marko Jesenšek, <i>Potrč in vprašanje slovenskega knjižnega jezika</i> (Potrč and the Question of the Slovene Standard Language)	125
Mihaela Koletnik, <i>Narečne prvine v Potrčevi predvojni kratki pripovedni prozi</i> (Dialectal Elements in Potrč's Pre-War Short Stories)	141
Alenka Valh Lopert, Melita Zemljak Jontes, <i>Potrčev roman Na kmetih v Pavlovičevem celovečernem filmu Rdeče klasje</i> (Potrč's Novel <i>Na kmetih</i> [<i>In the Country</i>] in Pavlovič's Feature Film <i>Rdeče klasje</i> [<i>Read Ears</i>])	169
Božena Kmetec - Friedl, <i>Obdelava in dostopnost Potrčeve knjižne dediščine v ptujski knjižnici</i> (Processing and Accessibility of Potrč's Legacy in the Ptuj Library)	203

ZAPISI – NOTES

Tone Partljič, <i>Srečanja z Ivanom Potrčem</i>	224
Viktorija Dabič, <i>Kako je nastala Potrčeva pot</i>	235

POROČILA – REPORTS

Jožica Čeh Steger, <i>Aktualnost in živost Potrčevega literarnega opusa danes</i>	238
---	-----

Narava in pokrajina v Potrčevem pripovednem opusu¹

Jožica Čeh Steger*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 821.163.6.09Potrč I.

Jožica Čeh Steger: Narava in pokrajina v Potrčevem pripovednem opusu. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 84=49(2013), 2–3, str. 5–28

Iz Potrčeve pripovedne proze, v kateri ni prostora za idiliko in sentimentalnost, žarči človekova prvinska povezanost z zemljo in z domačo pokrajino. Pričujoči prispevek jemlje pod drobnogled pisateljevo pripovedništvo iz predvojnega in povojnega časa, ki je dogajalno umeščeno v območje Dravsko-Ptujskega polja, Halož in Slovenskih goric, opozarja na interference med zemljepisno stvarnostjo in književnostjo v smislu geopoetike, na literarno pokrajino kot tekst oziroma na realistične upodobitve narave in pokrajine, ki niso le odsev pokrajinske stvarnosti in pisateljevih osebnih doživetij, ampak zmeraj tudi konstrukt družbenih in kulturnih razmerij.

Ključne besede: Ivan Potrč, realizem, regionalizem, geopoetika, literarna pokrajina, podobe narave

1.01 Original Scientific Article
UDC 821.163.6.09Potrč I.

Jožica Čeh Steger: Nature and Landscape in Potrč's Narrative Opus. Review for History and Ethnography, Maribor 84=49(2013), 2–3, pp. 5–28

From Potrč's narrative prose, where there is no place for idyll or sentimentality, the human basic connection with land and home landscape stands out. The article looks at the writer's narratives from the pre-war and after-war period, which are set in the landscape of the Drava and Ptuj field, Haloze and Slovenske gorice, and which stress

¹ Prispevek je nastal v okviru programske skupine P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine), ki ga financira Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

* Dr. Jožica Čeh Steger, redna profesorica za slovensko književnost na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija, jozica.ceh@um.si

the interferences between the geographical reality and literature in the sense of geopoetics; the literary landscape as text or the realistic depictions of nature and landscape that are not only reflections of landscape reality and the writer's personal experience, but always also constructs of social and cultural situation.

Key words: Ivan Potrč, Realism, regionalism, geopoetics, literary landscape, images of nature

Ivan Potrč in rojstna pokrajina

Potrč je najpogosteje pisal o človeku v družbenih razmerjih, o človeku, ki je doživljal socialne in moralne krivice v »narobešnjem« svetu stare Jugoslavije kakor tudi v povojni samoupravni socialistični družbi, vendar obenem ni mogoče mimo dejstva, da je bil vse življenje tudi čustveno in miselno navezan na svojo rojstno pokrajino. Po skoraj dveh desetletjih življenja in dela v Ljubljani je denimo na vprašanje, kateri kraj na Slovenskem je zanj najlepši, brez pomisleka odgovoril, da »domači kraj – tisti svet od Ptuja do Vurberka: Grajena, Drava, Gorice« (Kunej 1963: 7). Čeprav že pred drugo svetovno vojno in še zlasti po njej ni pisal le o kmečkovaškem življenju,² je vendarle res, da je njegov epski subjekt umetniško najbolj dovršeno zaživel v zemljepisno preverljivem delu vzhodnoštajerske pokrajine, tj. med Ptujem, Halozami in Slovenskimi goricami. S kočarsko prozo, ki jo je začel pisati v tridesetih letih prejšnjega stoletja, je to pokrajino z vsemi zemljepisnimi, etnografskimi in jezikovnimi značilnostmi prvič izraziteje vpisal na slovenski literarni zemljevid in skupaj z drugimi

² Že pred drugo svetovno vojno je tematiziral tudi mestno življenje, o čemer pričajo t. i. *Kitajske novele*. Pod tem naslovom je nameraval napisati več novel, vendar so nastale le tri, *Pisar Čan Ling*, *Politik O Le Vanga* in *Študent Hirata Hutetami*. Objavljene so bile v *Obzorjih*, prva 1938, drugi dve naslednje leto. Knjižni natis so doživele šele v prvi knjigi *Izbranega dela* (1983). Po nastanku sodijo v čas Potrčeve novinarske službe pri mariborskem *Večerniku*. Leta 1938 je začel za ta časopis pisati literarne ocene, zapise o likovnih razstavah, gledališke kritike ter poročila o sodnih procesih. Iz novinarske prakse je črpal snov za omenjene politične in družbenokritične novele, ki pod pretvezo prestavljenega dogajalnega prostora na Kitajsko v času japonske zasedbe njenega severnega dela pripovedujejo o napetih političnih dogodkih predvojnega Maribora (Čeh Steger 2012: 289). Po vojni je Potrč pisal mdr. tudi o političnem poboju predvojnih revolucionarjev, o partizanstvu in revoluciji, o nastajanju združništva (*Zločin*, *Srečanje*, *V kurirski karavli*, *Balada o Osojniku*, *Zadnja balada o Osojniku*, *Svet na Kajžarju*). Izpod njegovega peresa smo dobili prvo taboriščno novelo *Podoba Slavke Klavore*, v kateri pripoveduje, kako je v Mauthausnu izvedel za hrabro smrt Slavke Klavore. Pisateljsko pot je sklenil z več kot desetletje nastajajočim romanom svoje generacije, v katerem Vanči Kolenc, osrednja literarna oseba z avtobiografskimi prvini, sredi Ljubljane s tesnobo doživlja anomalije in razkroj samoupravnega socializma (*Tesnoba*).

socialnimi realisti razbil tedaj zelo idealizirano pisanje o kmečkem življenju pri nas.³ Prav tako je že v prvih literarnih spisih, objavljenih pod naslovom *Naša gruda* v ptujskem dijaškem glasilu *Rast*, poudaril povezave med pokrajinskim oziroma zemljepisnim prostorom in psihofizičnimi lastnostmi svojih rojakov:

Ljudje so pri nas težki kakor gruda, garajo od jutra do večera, dnevi jih najdejo in puste na nogah. Kakor da so zrastle s svojimi malimi travniki, njivami in goricami, zemlja, po kateri so brazdali, je razorala njihove obraze, izsesala roke, priklenila misel nase, da še, če molijo, pozabijo nase in prosijo z nujo, da bi ozeleneli travniki, obrodile njive, gorice, da bi srečno povrgla živina (Potrč 1932/33: 5).

Potrč je od leta 1946 živel v Ljubljani (Šafar 1959/60: 194), vendar se je na Štajersko fizično in literarno vračal vse do pozne starosti. Ne nazadnje je košček tega sveta prestavil še na druga domova in v Ljubljani ter v Fiesi precej po kmetiško gostil svoje prijatelje in znance (Bohanec 2002: 43). Okrog počitniške hišice v Fiesi je menda vztrajno prekopaval zemljo, sadil drevje in vinsko trto ter v zrelejših letih hodil v Društvo slovenskih pisateljev z veliko grčavo palico.

Pokrajina, narava in geopoetika

Pokrajino⁴ razumemo v pričujočem prispevku kot besedilo v smislu premise o znakovnosti sveta, pri čemer je jezik le eden od znakovnih sistemov za spoznavanje in razumevanje kakor tudi za konstruiranje oziroma pisanje sveta. V postmodernistični teoriji pokrajina ni le materialna stvarnost, ki jo je treba opisati, ampak je subjektivno označena in se zmeraj znova proizvaja kot družbeno-kulturno besedilo na ravni branja, razumevanja in pisanja. Vanjo se vpisujejo čustva, ideologije, folklorne, mitološke, etnografske, zgodovinske in druge prvine. Pri raziskovanju pokrajine lahko razberemo pomene, ki so preoblikovali njeno podlago v dokument oziroma v simbolni tekst ali so ji bili pripisani v spremenljivih družbeno-prostorskih razmerjih (Urbanc/Juvan 2012: 302). Pojem narava, ki v primerjavi z vse bolj prevladujočim pojmom okolje označuje v strokovni literaturi največkrat le še divjino oziroma neokrnjeno naravno okolje,

³ Prim. Janko Glazer, O naši ljudski povesti, *Obzorja*, 1938, št. 1, str. 100–103.

⁴ Narava je bila že pri svetem Avguštinu in drugih cerkvenih očetih ugledana kot knjiga, vendar pojmovana v smislu šifre oziroma enega od virov božjega spoznanja.

uporabljam v tem prispevku po Gernotu Böhmeju⁵ tudi za človeku najbližjo naravo, tj. telo, telesnost oziroma čutnost.

V zadnjih desetletjih se je v okviru meddisciplinarnega preučevanja književnosti okrepilo zanimanje za interference med književnostjo in zemljepisom.⁶ Te povezave seveda niso povsem nove in jih lahko zasledimo že v pozitivistično usmerjeni literarni vedi, na primer v popisovanju krajev, povezanih z rojstvom, s šolanjem, z bivanjem ali s smrtjo pisateljev, nato v naratoloških raziskavah dogajalnih prostorov, v žanrskih raziskavah kmečke povesti in zgodovinskega romana (Hladnik 2012: 271) ali v sodobnem času v okviru empiričnih in sistemskih metod literarne vede.⁷ Po padcu Berlinskega zidu in preurejanju političnega zemljevida Evrope se je zlasti v vzhodno- in srednjeevropskih literaturah razmahnila geopoetika.⁸

Kenneth White, škotsko-francoski pesnik, esejist in ustanovitelj mednarodnega inštituta za geopoetiko v Parizu, velja za začetnika geopoetike.⁹

⁵ Gernot Böhme (1989: 7–11) se zavzema za ekološko estetiko narave kot del sodobne filozofije narave, katere temeljno vprašanje o tem, kaj je narava, mora biti motivirano z okoljsko problematiko, z našim odnosom do narave oziroma s tem, kako se počutimo v okolju. Böhme posebej poudarja, da je destruktivni odnos do zunanje narave, kakor se kaže v novodobnem naravoslovju, tehniki in industrijskem gospodarstvu, posledično negativno vplival na človekov odnos do lastne narave oziroma do lastnega telesa. Sodobna filozofija narave mora po njegovem mnenju revidirati človekov odnos do narave zato, da se bomo znova zavedeli lastne narave in občutili, da smo telesno-čutna bitja, da živimo v naravi in z njo. V ta namen Gernot Böhme razlaga ekološko estetiko narave kot teorijo atmosfer ali teorijo estetske telesno-čutne izkušnje v socialno konstituirani naravi, v okolju, kjer se gibljemo, bivamo ali delamo.

⁶ Mimi Urbanc in Marko Juvan (2012: 297–316), avtorja razprave Na stičišču literature in geografije: Literatura kot predmet geografskega preučevanja na primeru Slovenske Istre, posebej opozarjata, da so postala književna dela zlasti v okviru humane geografije tudi pomemben vir geografskega preučevanja. S primeri literarne tematizacije Slovenske Istre ponazarjata, kako se iz literarnih besedil razbirajo bivanjska izkustva življenjskega prostora, občutja kraja, topofilija, krajevna oziroma pokrajinska identiteta, identitetne razlike jaz/drugi idr.

⁷ Prim. tematsko številko *Slavistične revije*, letn. 60, 2012, št. 3, ki prinaša raziskave, nastale v okviru Juvanovega temeljnega raziskovalnega projekta Prostor slovenske literarne kulture: Literarna zgodovina in prostorska analiza z geografskim informacijskim sistemom (J6-4245).

⁸ Zbornik *Geopoetiken* (Berlin 2010), ki sta ga uredili Magdalena Marszałek in Sylvia Sasse, vsebuje enajst razprav o geopoetikah v vzhodno- in srednjeevropskih literaturah, med drugim tudi razpravo Mirande Jakiša (2010: 69–91) o geopoetiki Bosne na primerih literarnih besedil Iva Andrića, Meša Selimovića in Dževada Karahasana, ki po zlomu Jugoslavije dokazujejo kulturni obstoj Bosne in omogočajo razpravljanje o njeni kulturi.

⁹ Izraz geopoetika se mi zdi ustrežnejši kot literarna geografija, ker vsebuje poetiko kot literarnovedni pojem, zaradi česar je jasno, da gre za literarnovedni pojem in ne za posebno vejo geografije.

V eseju *Éléments de géopoétique* (1987) jo je povezal z ekološko-ezoteričnim patosom in definiral kot projekt med poezijo in znanostjo oziroma med konkretnim zemljepisnim in duhovnim prostorom, pri čemer so ga zanimali zlasti projekti in besedila pesnikov geografov in obratno. Drugo žarišče geopoetične ideje je nastalo leta 1995 v Krimskem klubu v Moskvi, ki ga je ustanovil Igor Sid in na prvem zasedanju naslednjega leta pojasnil geopoetični projekt kot kulturno določitev prostorov v nasprotju z geopolitiko oziroma z etnično-nacionalnimi in državnopolitičnimi interesi. Ideje Krimskega kluba so usmerjene v radikalno umetniško preureditev politično-geografskih konceptov (Marszałek/Sasse 2010: 8). Tak – na topografiji umetnosti zasnovan – zemljevid bi prinesel spremembe v obstoječi kartografiji, temelječi na političnih ali državnih mejah, kakor tudi spremembe razmerij med središčem in obrobjem.

Magdalena Marszałek in Sylvia Sasse, urednici zbornika *Geopoetiken* (2010), razlagata geopoetiko kot pojem za interference med zemljepisom in književnostjo na podlagi sodobnih ali zgodovinskih literarnih konceptov. Med drugim ugotavljata, da vzhodnoevropske geopoetike z literarno-esejističnimi načrti rade posegajo po deloma mitogenih, zgodovinskih ali imaginativnih topografijah, kot so Galicija, Bukovina, Srednja Evropa, jih pišejo dalje ali jih z medbesedilnimi postopki ohranjajo pri življenju (npr. Bosno). Geopoetska literatura deluje tudi kot pomnilnik znanja in spomina, med pomembne topose kulturnega spomina nacionalnih literatur se pogosto vpisujejo reke, hribi in gozdovi (Marszałek/Sasse 2010: 14).

Susi K. Frank (2010: 27) se zavzema za razmejitev geopoetike od geokulturologije, čeprav obenem priznava tudi njuno prepletenost. Kot poseben dosežek geopoetskega raziskovanja navaja doktorsko disertacijo Alene Podplesnych, ki je raziskala geopoetiko Alekseja Ivanova v zgodovinskem kontekstu drugih avtorjev, pišočih o zemljepisnem ali geokulturnem območju Urala. Alena Podplesnych razume geopoetsko sliko kot simbolno sliko določenega zemljepisnega prostora in poudarja, da predpostavlja geopoetika zgodovinsko, geopolitično, antropološko, psihološko-estetsko koncepcijo območja, izbor prevladujočih pokrajinskih značilnosti in njihovo simbolizacijo (Frank 2010: 23–24).

S pojmom geopoetika označuje Susi K. Frank (2010: 30–31) literarno-umetniške postopke za semantično oziroma simbolno konstrukcijo in zamejitev zemljepisnega prostora, tj. različne besedilne postopke, motive, topose, mitopoetske strategije, narativne vzorce, specifične kronotope, različne medijske (pisne, slikovne, diagramske idr.) predstavitve prostora idr.

Geopoetika daje poseben poudarek proizvajanju, zamišljanju območij in pokrajin v književnosti, pri čemer se posveča poetiki prostora v razponu od natančnega referiranja na empirične zemljepisne prostore do povsem fingirane, kulturno konstruirane zemljepisne predmetnosti. V geopoetiko sodijo tudi geopoetike posameznih avtorjev ali povezave med umetnikovo kreativnostjo in določenim zemljepisnim prostorom kakor tudi prenosi iz književnosti v geografijo, zato reflektira in komentira konstruiranost zemljepisa tudi zunaj književnosti, kot so denimo poimenovanja zemljepisnih prostorov, pokrajin, držav, klimatskih območij itd.

V primerjavi z geopoetiko, ki jo Susi K. Frank (2010: 41) omejuje na literarno-umetniško področje, ima geokulturologija značaj znanstvenega diskurza, predpostavlja posebnost, enotnost, zamejenost določene regije z geografskim prostorom in zato uporablja tudi geopoetske postopke. Regije so tako utemeljene in analizirane kot geokulturne enote ter semantično in semiotično konstruirane z namenom, da zasledujejo tudi ideološke in politične cilje. S kulturnozgodovinskega vidika in glede na politične cilje lahko govorimo o imperialni, nacionalni in regionalni varianti geokulturološkega diskurza.¹⁰

V sodobnih globalizacijskih procesih je geokulturološki diskurz še posebej zanimiv kot alternativa nacionalnemu diskurzu v literaturi. Na podlagi regij kot geokulturnih enot omogoča namreč novo povezavo npr. evropskega prostora zunaj obstoječih političnih, državnih, nacionalnih meja, imperialnih vladavin ali delitev na središčni in obrobni prostor. Seveda je tudi v geokulturološkem diskurzu kulturna skupnost – podobno kot v nacionalnem – konstruirana na podlagi skupne preteklosti in kulturne tradicije, vendar utemeljena zemljepisno in ne genetsko (Frank 2010: 40). Obe, geopoetika in geokulturologija, omogočata čeznacionalne raziskave literature, odstirata skupne značilnosti, raznovrstnost, zapletenost in zgodovinske spremembe simbolnih konstrukcij kulturnih pokrajin, ki so zamejene z zemljepisnim prostorom (Frank 2010: 41). S tega vidika velja opozoriti na zanimivo ugotovitev Renate Makarske in Annette Werberger (2010: 94) o etnografskem¹¹

¹⁰ Kot del imperialnega diskurza je lahko geokulturološki diskurz uporabljen za potrditev kulturnih diferenc (npr. v konceptu Vzhoda) ali za integracijo različnih kultur v geokulturno enoto (npr. pogovori o Evraziji).

¹¹ Etnografski pripovedni postopek temelji (1) na realizmu, ki cilja na spomin in memoriranje, (2) vključuje folklorne mite, ki zarisujejo prostor neke določene skupnosti in kažejo na določene skupine s prednacionalno ali etnično pripadnostjo, ter (3) prepletanost etničnih in religioznih prvin (Makarska/Werberger 2010: 96).

pripovednem postopku kot skupni značilnosti vzhodno- in srednjeevropskih literatur prve tretjine 20. stoletja, ko sta ta prostor še določala ruski in avstro-ogrski imperij in iz centrov moči obvladovala etnično, kulturno in religiozno različnost prebivalcev.

V nadaljevanju bo predstavljeno, kako se v Potrčevem pripovedništvu prepletajo etnografski, pokrajinski in nacionalni pripovedno-stilni postopki. Potrčev koncept literature je podoben drugim slovenskim socialnim realistom, želel se je uveljaviti kot nacionalni pisatelj in biti hkrati prepoznaven po značilnostih in posebnostih svoje rojstne pokrajine. V pogosto avtobiografsko in spominsko zasnovane pripovedi je vnašal značilne etnografske, folklorne, pokrajinske, jezikovne in druge značilnosti ter jih najpogosteje umeščal v pokrajino Ptujsko-Dravskega polja, na obronke Haloz in Slovenskih goric. Ta pokrajina pomeni pisatelju mnogo več kot le dogajalni prostor, je izraz njegovega habitusa, njegove jezikovne in pokrajinske identitete, prostor narodne ogroženosti, bogata spominska, etnografska, folklorna, zgodovinska in simbolna zakladnica, a tudi mesto osebne umiritve in prostor estetskih razsežnosti. Literarni prostori so največkrat konkretni in referirajo na empirične zemljepisne kraje ali območja vzhodnoštajerske pokrajine, zato je Potrčeva dela mogoče s pridom uporabiti tudi za krajevni oziroma pokrajinski turizem, za literarno-popotniška društva in oblikovanje literarnih poti.¹²

Kot zanimivost navajamo, da je Potrč (1939: 5), kakor beremo iz njegovega zapisa *Gostovanje ljubljanske Drame v Mariboru*, pred drugo svetovno vojno zaznaval dve kulturni središči, v katerih naj bi sočasno živela različna umetniška stila, romantika in realizem, kot izraz psiholoških in geografskih različnosti:

Spoznali smo, da imamo v dveh središčih dva stila, ki nista le naključje, ampak globlji izraz psihološkega bistva ljudstva in pokrajine. Kranjska je bolj lirična, Štajerska bolj epična, ali ako hočete: tam je več romantike, tu več realizma. In ta razloček se kaže v vsem: v literaturi, likovni umetnosti, igrilstvu itd. V literaturi ni le naključje, da je dala prav Štajerska našega najmočnejšega epika Aškercera in v najnovejšem času celo vrsto neorealitov; tudi ni naključje, da štajerska likovna umetnost ne pozna impresionizma, ki je še vedno v čislih v Ljubljani, kakor tudi ne nazadnje, da imamo v Mariboru realistično usmerjeno, v Ljubljani pa bolj od realizma oddaljeno gledališče s patosom, ki ustreza nekako bistvu slovenske moderne v literaturi, v slikarstvu impresionizmu in v gledališču stilizirani igri, ki

¹² V okviru Društva zreli vedež že od leta 1993 naprej v organizaciji gospe Viktorije Dabič zelo uspešno potekajo pohodi po Potrčevi poti.

ima svoje izhodišče morda v ekspresionizmu, čeprav s pravim ekspresionizmom nima dejanskega opravka.

Narava in pokrajina v kočarski prozi

Potrč je takoj po začetnih literarnih prispevkih, objavljenih v dijaškem glasilu *Rast*, prodril v osrednjo literarno revijo. Leta 1933 je namreč v *Ljubljanskem zvonu* zagledal svojo prvo natisnjeno črtico *Kopači*.¹³ V slovensko književnost torej ni vstopil z ljubezensko pesmijo, kar bi od dvajsetletnega mladeniča pričakovali, ampak z družbenokritično tematizacijo življenja na vzhodnoštajerskem podeželju. Socialno prizadetost je pozneje zmeraj znova navajal za osrednje gibalno svojega pisanja. Leta 1981 je v intervjuju za *7D* denimo zatrdil, da se mu je že v otroških letih najgloblje vtisnilo v zavest trpko življenje kočarjev in viničarjev, ki so garali za slovensko in nemško gospodo, in mu onemogočilo kakršno koli idealizacijo vaškega sveta:

Nikoli nisem bil slepo ali kakorkoli literarno zagledan v svoj haloški, prleški in polanski svet, prehudo so se mi že v otroških letih vtisnile v dušo in pamet bose in ilovnate noge kopačev in kopačic, to garanje naše kočarske in viničarske srenje za slovensko in nemško gospodo. Smilečno otrokovo srce se je tako že zgodaj zapisalo temu prizadetemu svetu in je ostalo z njim. In tako so se sami začeli pisati kopači in kočarji na enem in Krefli na drugem bregu. Malo je bilo kdaj kaj zasanjanega v tem svetu, več je bilo trpkega gorja in zadržanosti ali potlačenosti v tem tako narobešnjem svetu – zato je tudi več trpkosti ko sonca na mojih sončnicah, pa naj so bile Van Goghove še vselej tako nazarensko doživetje zame (Slana 1981: 18).

V avtobiografski črtici *Kaj pa sončnice, Kozár?* se pisatelj spominja prav posebnih sončnic, tistih, ki so rasle sredi samega kamenja pred vrati barak v Mauthausnu in postale eden najmočnejših simbolov njegovega upanja v življenje, ko je bil kot mauthausenski zapornik¹⁴ zapisan neizbežni smrti.

¹³ Rokopis črtice po dostopnih podatkih ni ohranjen. Po navedbi v *Kočarjih in drugih povestih* je nastala spomladi 1933 še doma na Krčevini.

¹⁴ Potrč je bil poleti 1941 aretiran in poslan v koncentracijsko taborišče Mauthausen, iz katerega je bil poleti 1942 izpuščen, zaradi česar je začel doma zbuhati nezaupanje. Ko je leta 1943 odšel v partizane, je bila za njim poslana depeša o likvidaciji. O tem je povedal naslednje: »Ko sem prišel 'ilegalno' proti koncu triinštiridesetega na Gorenjsko na osvobodeno ozemlje, v Davčo, je prišla za mano s Pohorja tudi že 'depeša', da me je treba pospraviti – hkrati me je po Rušah in po Pohorju iskal tudi geštapo. No, reklo bi

Z novelami in s črticami o socialnih in moralnih krivicah, kakor so se dogajale viničarjem, kočarjem in bajtarjem po Slovenskih goricah in Halozah v času stare Jugoslavije,¹⁵ je Potrč sočasno z drugimi socialnimi realisti ostro zarezal v močno idealizirano kmečko prozo Meškovega ali Finžgarjevega tipa. Hkrati so nastajale sociološke razprave o življenju na vasi. Franjo Žgeč¹⁶ je v obsežni razpravi Haloze, objavljeni v *Sodobnosti* leta 1935, prikazal grozljivo gospodarsko in socialno podobo predvojnih Haloz. O družbenih vzrokih za propadanje kmečkih gospodarstev pred drugo svetovno vojno je v *Študiji o naši vasi*, objavljeni v *Obzorjih* leta 1938, pisal tudi Jože Kerencič.¹⁷ Kočarska proza pripoveduje o težkem delu viničarjev in njihovih otrok v slovenskogoriških in haloških vinogradih, ki so bili v lasti domačih kmetov in pretežno grofovske, meniške in nemške gospode, nadalje o mukotrpnem delu na njivah, o žetvi in mlatvi pšenice, o lakoti, o brutalnem pretepanju otrok, o deklah in hlapcih, o erotičnih in moralnih stiskah mladi ljudi, o splavih, ki so jih dekleta na skrivaj opravljala pri vaških padaricah, o grozljivem fizičnem nasilju nad otroki in pastirji idr. Vaški proletariat, kakor se razbira iz teh pripovedi, še ni bil razredno oza-veščen, kočarji, viničarji, pastirji in dekle so pogreznjeni v težko življenje, pogosto se utaplajo v obupu in se zatekajo k alkoholu in v samomor. Le tu in tam se pojavi anarhistični upornik, na primer zidarski delavec dvigne pest (*Kočarji*), drugje kmečki sin iz obupa zažge očetovo hišo (*Češnje*).

Narava in pokrajina sta ugledani z vidika koristnosti, rodovitnosti zemlje in človekovega občutja, atmosfera je neprijetna. Ljudje in živina rijejo po blatu, po razmočeni ilovici, se potijo v žgoči poletni vročini in utaplajo v prahu. Za kočarje in viničarje je zemlja, na kateri se mučijo in životarijo iz dneva v dan, tuja lastnina, kar briše ne le idealizirano, marveč tudi estetsko podobo pokrajine. Kočarka na primer na zreli češnji ne zagleda najprej vabljivih rdečih sadežev, temveč tuje drevo, zaradi česar mora otroku preperečiti, da bi si z njega utrgal češnjo (*Češnje*).

se, da sem imel takrat več sreče ko pameti, ko sem napisal pismo na centralni komite o pohorskih zadevščinah. To me je rešilo, rešilo pa je tudi vse, ki so prišli takrat z mano s Štajerske. Mislim, da je bil Kidrič, ki pač ni mogel biti prepojen z nezaupanjem – saj mi je kasneje, bilo je že na Rogu, celo rekel, naj napišem roman o Pohorju – našel bo papir, da bi se to natisnilo. No, jaz sem premalo vedel o vsem tem, o tragiki, ki se je dogajala na Pohorju, da bi bil mogel kaj napisati.« (Košir 1982: 341.)

¹⁵ Večino kočarske proze je pisatelj takoj po vojni zbral v zbirko *Kočarji in druge povesti* (1946).

¹⁶ O tem svojem priljubljenem profesorju in marksistu je Potrč napisal črtico *Profesor*.

¹⁷ Obširneje sem o tem pisala v spremni študiji k izboru Potrčeve predvojne kratke proze *Prepovedano življenje* (2012).

Potrčeva predvojna pokrajina, ugledana skozi oči kočarja, viničarja in vse bolj propadajočega kmeta, je ob ljudskih pesmih¹⁸ semantično nabita tudi z grozljivimi zgodbami, prežetimi z ljudsko mitologijo, s katerimi so odrasli ustrahovali otroke. Tako je na primer kočarkin otrok v črtici *Češnje* ves prestrašen zaradi materinega pripovedovanja o pijanem in pohlepem kmetu, ki da se je pogreznil v močvirje:

Ko se je vračal ponoči čez močvaro pijan, se je odprla zemlja in ga požrla. Nihče ni slišal njegovih klicev na pomoč, kdo bi se ga naj tudi usmiliti, ko je odganjal otroke od hrama in jim zapijal grunte. Mati je težko vzdihnila in se nepremično in blede zazrla proti močvari, ki je izginjala v večernem mraku. V takih večerih je Vanč ponavadi jokal. Na noč je postajal na pragu in strahoma zrl v grabo. Kjer je stala pri mlaki vrbača, ni bilo več vrbače; za mlako se je pogrezal dolg in brkat ded in bil docela podoben staremu Ornikovemu dedku (Potrč 1946a: 122).

Narava in pokrajina v povesti *Sin*

Potrčeva prva povest *Sin* (1937) pripoveduje o odraščanju in zagrenjenosti kočarskega fanta Karleka in je nekakšna psiho-sociološka študija predvojnih razmer na vasi. Med drugim opozarja, kako socialne razmere, represivna šolska in domača vzgoja odtujujejo človeka naravi in sočloveku. Oče je denimo otroka že v zgodnji mladosti »naučil« razdirati ptičja gnezda, na materino zahtevo je moral ubiti ostarelo mačko. Iz dneva v dan je bil tepen ali priča pretepanju ljudi in živali. Nakopičeno bolečino in jezo je sproščal tako, da je namerno teptal cvetlice ali izvajal nasilje nad ljudmi in živalmi. Ko ni dobil mlinarjevega dekleta, je vrgel v njeno okno mlado slivo, ki jo je s koreninami vred izruval pred njenim oknom. Razočaran nad življenjem je sčasoma povsem otopel za pokrajino in ljudi. Na domače dvorišče in okolico s potokom omejeno obzorje se je Karleku prvič razširilo, ko je z bližnjega Klinarjevem brega zagledal Ptuj in Dravo s splavarji na njej, vaški berač pa mu je razlagal o prostranosti sveta:

¹⁸ O vlogi ljudske pesmi v Potrčevem literarnem opusu primerjaj magistrsko nalogo Vladke Tucovič *Transformacija ljudskega v umetnih proznih besedilih socialnega realizma*, <<http://www.ung.si/~library/magisterij/interkulturni/3Tucovic.pdf>>. (Dostop 22. 6. 2013.)

Vilčnikov Jaka, ki je prehodil polovico sveta, mu je razlagal: »Greš do humskega hriba,« pokazal mu ga je s palico, »kjer zahaja sonce in se nebo dotika zemlje, prideš na njegov vrh, pa se ti odpre nov svet: tudi v njem živijo ljudje in tepejo otroke. Za to pokrajino leži znova bregovje, Pohorje, kjer zahaja sonce, in za Pohorjem – bog ve, kje je že to – se ti znova odpro nove pokrajine. Nikoli pač ne prideš do konca; kajti svet nima konca – okrogel je. Dokler boš živel – pa pojdi še tako daleč –, ne prideš do neba! V svetem pismu se bere, da je prišel angel k Jakobu iz nebes. In ko je hotel Jakob po lestvi za njim, mu je zginila izpred oči; kajti lestva je bila božja.« (Potrč 1983a: 47.)

Na prvi poti z vozom od doma v mesto se je Karlekov pogled bolj kot na hišah, o katerih sta mu pripovedovala oče in mati, ustavljal ob znanih vrbah pri mlinarjevem jezcu, ob tolmunih Grajene in končno ob velikem valovju reke. Mesto mu je bilo predstavljeno zgolj kot prostor represivne vzgoje in kazni, oče in mati sta mu pokazala šolo, grajske ječe in vojašnico. Domača pokrajina je ubesedena čustveno in razpoložensko, vendar povsem referira na konkretne, zemljepisno preverljive prostore in kraje. Ko se na primer v Karleku za nekaj časa prebudi upanje, da bo postal hišni gospodar, je videti prijaznejša in vitalnejša:

Karlek je slonel v hlevu na podbojih. Na hiši je ležala topla letna noč; skoraj soparna, čeprav so se kazale zvezde nad Jurševim mlinom. Iz graščinske hoste je dišalo po čremsi. Za ogradam je curela voda. Drevje je poganjalo prvo zelenje, mlada hruška pred hlevom – vsadil jo je Karlek – je kazala rahlo popje. Za spodnjim ogradam so se vlekale kolomije ob vratnikih čez Jurševo dvorišče. Ko je zadnjič peljal skozi po listje, je Geta prala pred hišo (Potrč 1983a: 127).

Pomembna prvina Potrčeve pokrajinske identitete je jezikovni stil, katerega najopaznejša značilnost so narečni, pokrajinski in nekoliko arhaični vzhodnoslovenski izrazi. S tem izrazjem, ki ga je pisatelj poznal iz domače govorice in po vojni ugotovil, da je v veliki meri zapisano v Pleteršnikovem slovarju, je pomembno obogatil knjižno slovenščino.¹⁹ Svojega jezika, če je hotel ostati zvest samemu sebi, pisati iz življenja in svoje ljudi najbolj nazorno ubesediti, ni mogel niti hotel docela uglastiti s knjižnim jezikom in slovnico, kar je med drugim tematizirano že v povesti *Sin*. Ko je Karlek – v šoli je bil le še Malek Karlek – denimo moral napisati spis z naslovom *Jesen prihaja*, je sicer vedel, da v šoli štejejo le literarni vzori o odpadajočem

¹⁹ O slogovnih značilnostih Potrčeve proze sem podrobneje pisala v spremni študiji k izboru njegove predvojne kratke proze *Prepovedano življenje* (2012).

listju in o umiranju narave. A to je bilo zanj brez barve, jesen je doživljal drugače in v svoji slovenščini – kot njive, po katerih je jokal in gonil živino, kot travnike, po katerih je pred odhodom v šolo pasel krave – in v svojem jeziku:

Toda oklenil se je učiteljevih besed in zapisal: 'Jeseni začne padati listje z jabolk.' Potlej je vzel radirko in zradiral: 'Jeseni', ker je bilo predomače. Tako so govorili pri njih doma. Popravil je: 'Vjeseni' ... 'Jabolk?' V šoli so deklamirali: 'Stoji učilna zidana, pred njo je stara jablana ...' 'Jablana?' Zradiral je 'jabolk' in napisal 'jablan'. Ali tudi 'vjeseni' ni bilo ne šolsko ne domače. Karleku se je dozdevalo, da se dela s temi naučenimi besedami lepšega, kot je, da se laže in da nazadnje sploh ni vedel več, kaj naj še napiše! (Potrč 1983a: 70.)

Narava in pokrajina v partizanski prozi

Ivan Potrč je v zadnjih letih svojega življenja s tesnobo doživljal zlom socializma. Še denimo leta 1982 je bil prepričan v samoupravni socializem. Kot komunist in partizan je ves čas branil pridobitve narodnoosvobodilnega boja in revolucije.²⁰ Enako zavzeto je nasprotoval poenostavljenemu prikazovanju narodnoosvobodilnega boja in odločno nastopil proti črno-belemu prikazovanju partizanstva oziroma proti bum bum pisanju, kakor ga je poimenoval. Leta 1978 je v intervjuju za *Teleks* razmišljal, da bi morali slovenski pisatelji svetu izpovedati tisto, kar je zares naše, tj. razkriti etos revolucije:

Vsi pričakujejo od nas, o tem sem prepričan, kako bomo izpovedali svoje življenje. To bi bila zagotovo literatura, ki bi šla v svet. /.../ Mi pa tega ne znamo povedati svetu, izpovedati naše revolucije – razen z 'Bum, bum'. Svetina piše po svoje, Kranjec po svoje. Bila pa bi to tista literatura, svetovna, ki bi znala pokazati etiko naše revolucije. Govorijo o evropski širini. Doživel sem jo v Mauthausnu. Edini Slovenec je dvignil roko in se uprl. Bil je to trboveljski knap. Zatolkli so ga, a se je vendarle uprl. Edini. To bi mi morali znati izpovedati (Dermastia 1978: 15).

²⁰ Potrč je bil zelo kritičen do nihilističnih in avantgardističnih smeri v slovenski književnosti. Ostro se je odzval tudi na podporo Heinricha Bölla Edvardu Kocboku, potem ko je le-ta v intervjuju leta 1975 – v knjižni obliki je tedaj izšel pod naslovom *Edvard Kocbek – pričevalec našega časa* v Trstu in bil 9. maja istega leta objavljen tudi v *Naših razgledih* – prvi spregovoril o povojnih pobojih domobrancev. V Pismu Heinrichu Böllu z dne 21. 6. 1975 je kot predsednik Društva slovenskih pisateljev zapisal, da Kocbeka zaradi intervjuja ni treba pred nikomer braniti, še manj tožiti pisateljsko društvo Titu in ga primerjati s hordo volkov.

V pripovedih z revolucionarno in s partizansko tematiko so najizraziteje tematizirani medčloveški odnosi, kako ideologija, vojna in revolucija vrtinčijo človekov značaj ter v položajih osebne in narodove ogroženosti preizkušajo njegov etos. Realistični opisi domače pokrajine v novelah *Čez Dravo*, *Balada o Osojniku*, *Zadnja balada o Osojniku* idr. ali v romanu *Srečanje* so semantično nabiti z dogodki iz druge svetovne vojne.

Roman *Srečanje* (1963) pripoveduje o zaupanju in nezaupanju med prijateljicama, ki se odpravita v partizane, kakor tudi o nezaupljivosti in ideološki pravovernosti v partizanskem štabu. Fanči postane komisarka, Pavla skrbi na domu za ranjenega partizana. Ko se slednja pojavi v partizanskem štabu, jo sumničijo izdajstva in sodelovanja z Nemci. Pred usmrtitvijo jo iz partizanske ječe reši fant, komisar Franček, nato se zaradi kršitve pravil sam ustrelji. Potok Grajena, okoliški gozdovi, posamezne domačije postanejo prostori partizanov, domačih izdajalcev, hitlerjevcev in nemškega okupatorja. Tu se dogajajo izdajstva, skrivanja ranjencev za ceno življenja, grozljiva mučenja staršev, katerih otroci so šli k partizanom, požiganja domov idr. Potok Grajena in korito pri mostu nista več zbirališče žensk in deklet, kjer se je pralo, ob njem so nemške patrolje in domači izdajalci. Gozd je nema priča zgodovinskih dogodkov in osebnih tragedij, nezaupljivosti, sumničenj, razdrtih upanj in prijateljstva. Medtem ko je Fanči primer, kako pretirana vera v ideologijo uničuje, izkrivlja, hromi občutek za človeške vrednote, saj se je bila v usodnem trenutku pripravljena odreči prijateljici, je po drugi strani sicer plaha, a moralno čista deklica Pavla vsa prežeta z ljubeznijo in vero v življenje. V trenutkih največje ogroženosti ohranja celo čut za lepoto. Ko se na poti domov pred nemško patroljo skriva v potoku, se ji pogled ustavi na ribici, premaga strah, odvrže bombo in se reši. Sklepno misel v romanu, kako se bosta dekleti nekoč po vojni, potem ko se je ena zbala zase in bila pripravljena pognati v smrt drugo, morali ponovno srečati, daje v premislek večno živo temo o človekovi sposobnosti odpuščanja in sprave ter izzveni v pisateljevo neomajno upanje v človeka in človečnost.

O brezah

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so bile obujene razprave o literaturi narodnoosvobodilnega boja. Ob tem je zanimiv podatek, ki ga je Potrč zapisal v članku *Narodnoosvobodilni brezi na rob leta 1979*, da so o

tako imenovani narodnoosvobodilni brezi, ko je nekdo pri partizanskem štabu menil, naj bo ob brezi zmeraj narisan tudi samar (sedlo), torej nekaj partizanskega, razpravljali že v partizanskem štabu na Rogu in takšno propagandistično pisanje tudi zavrnili:

Spominjam se Primoža, Aleša Beblerja, ki je takrat pri CK odgovarjal za partijsko Ljudsko pravico in s katerim smo na Rogu že takrat premleli to narodnoosvobodilno brezo in jo slekli do belih kosti, kako nam je prinesel s svojim glasnim smehom napisane besede o tej narodnoosvobodilni brezi, napisane zato, da bi ji bile za navek epitaf (Potrč 1979: 14).

V noveli *Sergej in Jakop* je Potrč pisal o domačih brezah ob meniškem ribniku in o ruskih ujetnikih, ki ju je dobil oče za pomoč v mlinu in na kmetiji. Opisana sta kontrastno, črnolasi Jakop, poznejši boljševik, je zloben, primerjan s hudičem, manjšega, svetlolasega Sergeja je ena sama milina. Potrčev spomin seže v zgodnje otroštvo, avtorski pripovedovalec se spominja rigolanja nerodovitne njive na gornjem, materinem gruntu, na katerem je oče s pomočjo ruskih jetnikov zasadil smreke in macesne, ker je imel ta les zaradi smole in trdote tedaj visoko ceno. Ob tem se avtorski pripovedovalec kot daljne groze spominja tudi nenavadnega dogodka, ko je padel v globoko ilovnato jamo, iz katere ni mogel splezati, Jakop pa ga je hotel po vsej sili zasipati z zemljo, da bi rastel kot drevesa. Vsega prestrašenega je nato rešil Sergej. V noveli je tematizirana tudi mistična povezanost ruskega človeka z brezo, ki je v Rusiji zelo razširjena in velja v slovanski mitologiji za sveto drevo. Brezo – mitološki simbol modrosti, plodnosti in življenja – zlasti v Sibiriji častijo kot kozmično drevo, simbolizira pot, po kateri se spušča nebesna energija in se vzpenja človeško hotenje. V folklor-no mitološkem diskurzu ima breza zaščitno moč pred zli duhovi, iz brezovega lesa so v Rusiji izdelovali batjuške, zibelke, da bi varovale dojenčke, v poganskih kulturah odganja negativno energijo in je prevodnik za komunikacijo z absolutnim (Chevalier/Gheerbrant 1993: 69). Tudi v konkretnem primeru se Sergej ustavi v domačinom znanem gozdu, ves žalosten objema brezo, ki ga spominja na domovino, in se ob njej pomiri:

Tako sva prišla do opuščenih graščinskih ribnikov. Tam, na kraju hoste, pred jarki, je Sergejeva noga zastala, govornica, ta pa je še glasneje zajokala. Sergej je sedel in potegnil roke iz jermenja. Začutil sem se na zemlji in sam, vseeno pa nisem upal zaklicati, bilo bi me še bolj strah. Ali nosačeva tožba je bila bolj in bolj proč od mene, daleč proč že. Počasi sem se obrnil v brenti ter zagledal v daljavi pred sabo Sergeja, z rokami stegnjenimi nekam v nebo, da se je zazdelo, ko da bi ptici na

vejevju nad sabo tožil, dokler ni zatem stekel proti belemu skorjastemu deblu, z razširjenimi rokami, in ga objel – divje, trzajoče, ko da bi se hotel namikaviti z njim. Ta trenutek sem ga tudi slišal in razumel – klical je drevo: bil je glas kakor: Breza, breza ... (Potrč 1966c: 186.)

V sklepnem delu novele avtorski pripovedovalec dodaja, da je v poznejših letih pogosto sanjal o Sergeju in se večkrat celo ustavil ob tej brezi:

V kasnejših letih sem se večkrat ustavil ob tej brezi, pravzaprav ob brezovi hosti ali ob brezju, ter vselej poiskal to brezo, si ogledal njene visoke in tanke veje in liste, drobne zelene liste, ki so vselej narahlo potrepetavali in – še vselej me je prevzela tiha žalost, ki je ne vem popisati, ne žalosti in ne spomina samotne Sergejeve žalosti pod brezjem (Potrč 1966c: 186).

Narava in pokrajina v povojnem pripovedništvu

V povojnih novelah, še zlasti v tistih o podoživljanju nepotešene erotike (*Ko smo se ženili*, *Czek*, *Na verne duše*, *Med mašami*, *Onkraj zarje* idr.), je Potrčev pogled na naravo in pokrajino bolj sproščen. Pokrajina je zdaj tudi estetsko, mestoma celo lirično ubesedena. Pogosto ima terapevtsko vlogo, predvsem pa je dragocena zakladnica podoživljanja spominov na mladost in na prve ljubezni. V teh novelah zaživi prvinsko življenje človeka in zažari lepota pokrajine.

V mladosti izhrojene poti, bližina reke ali najbližja okolica rojstne hiše so pogosti motivi Potrčeve povojne proze. Te kraje največkrat opiše tako, da se tja vrača in se v njem prebudijo spomini iz mladosti. V noveli *Ti težki koraki bodo hodili z nami* se avtorski pripovedovalec napoti na ničkolikokrat prehojeno šolarsko pot od gradu prek mestne panorame. Pod njenim vrhom se znova razgleduje po Dravi in prostrani pokrajini, sede na štor in v njem se prebudi srečanje z jetičnim predvojnim revolucionarjem Ivanom Spolenakom, ki mu namenja pripoved. Opis začetka poti, po kateri se je Potrč nekoč vračal domov iz šole, je natančen in geografsko preverljiv, avtorski pripovedovalec pa je pozoren tudi na spremembo zemljišč:

Obšel sem kasarniški zid in zavil čez križpotje in po travnati poti. Tod so bile včasih njive in komaj da je raslo ob poti, ki se je strminasto dvigala, kakšno drevo; zdaj pa je raslo po obeh straneh mlado drevje, ko da bi ga po celem dolgem bregu skozi noč razposadila nevidna roka in ga prav tako skozi noč razbohotila v najlepšo zrast. Pod vrhom sem se ustavil; ozrl sem se proti Polju, proti Dravi ... in znenada

se je pokazalo toliko sveta, reka spodaj pod mano in ravnica tja do Pohorja, do Boča in do Donačke, da je bilo potrebno postati, zajeti sapo (Potrč 1966b: 141).

Če se v povesti *Sin*²¹ ali še posebej v romanu *Na kmetih*²² srečujemo z robotimi frazeološkimi in avtorskimi živalskimi podobami za človeka in erotiko, ki so mestoma precej vulgarne in kvantaške (ženska je kobila, žrebica, telica, mačka, koklja idr.), takšnih podob v povojnih erotičnih novelah ni več. V romanu *Na kmetih* izstopajo po drugi strani rastlinske podobe, ki ponazarjajo dekliško lepoto, erotično prebujanje, mladost, nedolžnost idr. Med izhodišča teh podob se vpisujejo pokrajinsko tipične rastline in sadeži, ki s simbolnimi pomeni evocirajo erotično prebujenost.²³ Dekliške prsi so primerjane s hrustljivimi kamenščnicami²⁴ ali s trdimi breskvicami, dekliške noge z mladimi brezami, dekletova mladost, nedolžnost in naivnost z zvončki:

²¹ Podobe iz povesti *Sin* so citirane po Ivan Potrč, *Izbrano delo*, 1, Ljubljana, 1983: »Zakaj pa pušča otroke kakor kokoši, da se vnamar pasejo po naših njivah« (57); »Deca je kakor živina. Pamet jim šele pozneje zrasede« (41); »Ali je ne vidiš, da kvoče? Ta bo skoro imela veselico« (136); »Karlek se je dvignil za vrbačo, nepotešen in žalosten, in se vračal kakor stepen pes« (152).

²² Podobe iz romana *Na kmetih* so citirane po Ivan Potrč, *Imel sem ljubi dve*, Ljubljana, 1976: »Bilo je, ko da bi ji Štrafela zavdal, ko če bi kača žabo uročila« (174); »začutil sem trda narastka, ko da bi dva rahla ovčja gobca butnila vame, ko dvoje trdih breskvic« (181); »Ej, Južek, to ti je žrebica, takšna babnica, žrebica, ti rečem!« (193); »Hana bo kmalu dobra za pripuščanje, mlajša – mislil je na Tuniko – pa je še cela telička« (195); »Gledam jo, vidim jo: ko mačka se je potajila. Ko mačka, ki čaka, kdaj, kdaj ... Varji se, mišjak, meso je sladko« (198); »Visela je s spuščeni vekami na tisti svoji kovanjasti lasni bogatiji, da, kakor spočita in lenobna kobila« (202); »Ti, bikič, ti« (212); »Smrči in leži, raztegnjen ko krapavca« (215); »kakor telico so me dali od hrama« (240); »Stara je babnica in pol, cela spočita kobila« (254); »se je zasukala, ko da bi jo gad pičil« (287); »Ko da bi jo kača pičila, se je pognala s postelje« (337); »Toplečka je že na tešče kokodakala, samo da bo tokrat mlada znesla« (339); »bila je ko farovška kobila, nikakršnega sramu ni imela« (368); »Ko račke pod koklo boste zlezli v zadrugo« (375).

²³ Rastlinske podobe iz romana *Na kmetih* so prav tako citirane po Ivan Potrč, *Imel sem ljubi dve*, Ljubljana, 1976: »Slej ko prej sem se skrivoma, da ne bi kdo domačih česa opazil, oziral za njeno hojo, za njenimi drobčkanimi koraki, za njenimi nogami, tako drobnimi ko mlado brezje in tako okroglimi« (184); »sem čutil na prsni njena nedra, trde breskvice« (184); »in mislil na breskvice, da zorijo zame, ali ... prišlo je vse drugače« (182); »Tako daleč so bila leta, zvončki in trobentice spomladi, daleč ko kak daljni spomin nanje, spomin, katerega me je bilo potem skorajda malo sram« (298).

²⁴ Kamenščnice so bile na Štajerskem redka vrsta češenj, na kar je posebej opozorjeno tudi v romanu *Na kmetih*: »Toplekovi kamenščnic, ki so bile pri nas redko sadje, niso imeli, in otroci so jih hodili radi k nam trgat« (Potrč 1976: 179).

Oziral sem se za njo, tudi pri pluzenju, se spominjal kámenščnic, trdih breskvic, ki so tako sladko podrsele po mojih prsih, a ki jih ni bilo poslej nikjer več videti, ko da bi si jih potegnili v navzkriž in zadaj prevezano ruto ter si jih zakrila. Vse to s Tuniko je bilo kakor rosno cvetje na pómľad, ki ga je slana stisnila, kakor neki sladak spomin, po katerem mi je bilo samó še hudo, nekaj, na kar nisem smel več misliti, četudi se mi je misel kdaj motala okoli teh zapravljenih časov (Potrč 1976: 306).

V povojnih novelah je Potrč – največkrat v ponovnem stiku z mladostnimi kraji in z izkušnjami zrelega človeka – premišljeval o minljivosti življenja ter pustil, da so ga z vso silo preplavili spomini na mladostno erotiko, ki je ob vseh nekoč od življenja in čutnosti prekipevajočih dekletih, kot so Lenčka, Matilda, Hana, Tilika ali Mičika, ostala nepotešena, na ravni prebujenega poželenja, nemirnih erotičnih drhtavic, bojazni in sramežljivosti. V že omenjenih novelah je človek še zmeraj prvinska moč, vendar manj nasilen in uničevalen. Avtorski pripovedovalec hodi po lokalno preverljivih poteh, da bi v njem zaživela preteklost, in zaznava spremembe, ki jih je čas vtisnil v ljudi in v pokrajino. Naravno okolje mestoma razume kot intrinzično moč v mrežnem sobivanju s seboj, mestoma je zamišljen zaradi socialističnega spreminjanja domače pokrajine oziroma krčenja gozdov in nastajanja poljedelskih kombinatov. V noveli *Onkraj zarje* ne more skriti razočaranja spričo izrivanih dreves oziroma gozda na njemu nekoč ljubem zelenem hribu, na katerem, kakor pravi, se mu je ob obiskih še vselej spočilo oko:

Tam, kjer je bila včasih meniška gorica in koder je bil grofovski svet zarasel z mladim smrečjem in s kostanji, s hrastjem, tam je bilo zdaj vse vprek do ilovke in do pečin ko odrto, da so me oči kar zbolevale, le stežka so se zazirale v rjavkasto in ilovnato puščo. Moral sem se dvigniti, stopiti do okna, da bi bolje videl, kaj so storili s tem zelenim in tako ljubim bregom – oči mi niso in niso mogle iz belkastih lis, po celem razpokanem svetu so se kazale (Potrč 1973a: 90).

Podobno razmišlja in se potoži tudi domačinka Mičika. Posekana drevesa in olupljena debela za prodajo primerja z belimi krstami:

Takšno pogrebščino so napravili z bregom, da mi bo do smrti žal, ko smo šli zidat, hišo pa postavili, da z vsemi okni gledamo na to žalost zdaj! Ne veš, kako me je srce bolelo, ko so traktorji ruvali zeleno drevje! Kar zastajalo mi je, ko so žive korenine pokale – za sodni dan je bilo; bilo je, ko da bi tudi meni srce pokalo: znova in znova, vse dneve, doklič niso do zadnje rasti vse zrigolali. Debla so ogulili, hraste in kostanje, do belega so jih, da je tisto deblovje zdaj ko krsta pri krsti ... ne, ne

morem več tja pogledati, vsakič me oči zabolijo, do srca me zaseka; ne morem in ne morem se navaditi, nikoli se ne bom (Potrč 1973a: 91).

Novela *Czek* pripoveduje, da je bil kmečki človek nekoč zelo odvisen od konja kot delovne živine, o velikem pričakovanju rojstva žrebička in o veliki žalosti ob mrtvorojenem mladiču. Zdi se, da zaskrbljenost in vznemirjenost tako odraslih kot otrok ob mladi na porod pripravljajoči se kobili ni povezana le z revščino v družini ali z otrokovimi predstavami, kako se bo igral z žrebičkom, nato prijezdil k Dravi in se z njim postavljaj pred šolarko Matildo, ki ga je s svojo čutno razigranostjo in s kitami, svetlimi ko »žrebčeva griva«, vse bolj preganjala v vročičnih sanjah. Gre tudi za veliko sočutje do živali, za spoštljivo in zaskrbljeno pričakovanje rojstva. Če je v Potrčevi predvojni prozi pogosto tematizirano nasilje nad ljudmi in živalmi, kmet zdaj kobilo boža, se z njo pogovarja, jo bodri in tolaži. Ko se začne porod zapletati, je vsa družina prestrašena in na nogah, a ne moreta pomagati ne izkušen sosed niti živinozdravnik, kar se izteče v spoznanje, da človek narave ne more v nič prisiliti:

Toplek je vzel pipo iz ust in počasi povedal: »Taka reč ni nikoli, kakor si človek namisli. Vsaka natura si najde svojo stezo, ko vsaka voda svojo strugo. To ni nič drugače ko pri ženski, le da živad ne more nič povedati, ne more vpiti ...« (Potrč 1973b: 30.)

Nenehno vračanje k Dravi

V Potrčevi prozi zavzema posebno mesto reka Drava.²⁵ Zapisuje se v številnih pripovedih tako iz predvojnega kot povojnega časa (*Sin, Čez Dravo, Ti težki koraki bodo hodili z nami, Czek, Onkraj zarje* idr.). Opisi dravskega vodovja in pisateljevo nenehno vračanje k Dravi, prisluškovanje njenemu šumenju, ki ga je od mladosti nosil v sebi,²⁶ nehote zbudijo asociacije na

²⁵ Opisi Drave se izraziteje pojavljajo tudi pri Antonu Ingoliču, Francetu Forstneriču, Andreju Brvarju idr.

²⁶ V noveli *Ti težki koraki bodo hodili z nami* se avtorski pripovedovalec pod vrhom mestne panorame razgleduje po široko odprti pokrajini Dravsko-Ptujskega polja in pravi, da v njem pošumeva Drava, četudi deročega vodovja zaradi prevelike razdalje v resnici ne more slišati, njen zvok nosi v spominu.

Twainove pustolovske zgodbe na Misisipiju.²⁷ Kot je bilo že navedeno, je protagonistu Karleku iz avtobiografsko zasnovane povesti *Sin* prav pogled na Dravo s Klinarjevega brega začel odpirati obzorja, kot otrok se je na ptujski žagi čudil njeni veličini in ko sta na primer z materjo v zgodnjem jutru romala na Goro ter prečkala leseni most čez Dravo, je v njem zbujala tudi strah:

Drava je nekam strahotno tiho šumela, kakor bi se olje pretakalo pod lesenimi mostnicami. Na breški strani je zamolklo grgrala. Karlek se je oprijel materinega krila in se stisnil k njej. Kaj če bi se most zamajal in zrušil? »Nič ne trepeči!« ga je mirila. »Križ sredi mosta so postavili, ko je procesija izprosila, da ni pomladno vodovje mosta odneslo.« (Potrč 1983a: 101.)

Novela *Čez Dravo*²⁸ pripoveduje o prebegih vzhodnoslovenskih fantov iz nemške vojske k partizanom na Pohorje. Ločje, vrbe in jelše ob mrtvem rokavu Drave so zanje postala naravna zavetišča pred nemškimi patroljami in njihovimi pomagači, nočni prehod s čolnom čez deročo reko pri Orešju postane nevaren ne le zaradi vrtincev, ampak tudi zaradi raketiranja reke, kar je opisano tudi z občutkom za svetlobno-barvne odtenke:

Zatem je planila nad reko ena raketa, je planila druga, tretja ... vse barve so bile na nebu ... Nikamor več se niso mogli skriti. Slišali niso ničesar, – bližali so se pečinam in Ančičkin je moral zasajati drog, a drog je podrsaval in podrsaval, toda v presledkih med raketami je bilo videti vse polno krvavosvetlečih pikic, ki so sikale proti čolnu. Te pikice so pleskale v vodo, trkale ob čoln in sikale in zavijale ... kakor nadležne ose (Potrč 1946: 243).

Kot nepozaben prostor prvih erotičnih drhtenj in vročičnega mladostnega nemira je Drava ubesedena že v noveli *Czek*, po pomenu in količini pa je dobila osrednje mesto v Potrčevi najbolj poetični noveli *Onkraj zarje*. Pisateljve pogosto »osate besede« je tukaj zamenjala poetična govornica, s katero so na edinstven način ubesedeni prvi močni zagoni strasti, divja reka in žgoča poletna vročina na njej. Z veličastnim in deročim vodovjem,

²⁷ Twainove leta 1883 napisane dogodivščine na Misisipiju je v slovenščino prevedel Primož Kozak in so izšle v knjigi *Življenje na Misisipiju* leta 1961.

²⁸ Potrč je to novelo napisal leta 1946 in z njo sklenil zbirko *Kočarji in druge povesti* (1946), da bi poudaril, kako je vojna razredno in narodno prebudila predvojnega štajerskega kočarja, pastirja in viničarja. Osrednja oseba je nekdanji nad življenjem obupani pastir Tinček iz novele *Pastir*, ki je zdaj pobegnil iz nemške vojske in se odločil, da se pridruži pohorskim partizanom.

z butajočimi valovi ob razmetane skale, z zahrbtnimi vrtinci, z globokimi žreli in lijaki ter s pretečo zevajočo jamo pod pečinami je Drava divja, nevarna moč, a tudi pradaven simbol življenja in smrti oziroma njune nevarne bližine. Ko mladenič prvič seka deroče tokove reke in se izmika vrtincem, je to pravzaprav spopad z lastnimi strahovi, preizkušanje samega sebe za življenje. Kajti reke, te pradavne moči, ni mogoče premagati, če sama tega ne dovoli:

Preplaval sem rokav – ves čas je voda drla in me odnašala – in se z zadnjimi močmi, bilo je že na kraju otoka, čisto na koncu, potegnil na grušč in obležal, brez trohe moči in ko za navek. Ne strah, ne ta ni prestal, ne vodovje, ne to ni prenehalo šumeti ... lahko sem slišal, kako se je vodovje zaganjalo in drlo, ali že je bilo ko za mano, noge so zaplavale v mirni vodi, samo strah je še ostal, da me bo odplavilo od koreninja, katerega sem se oprijel, bilo je ko za poslednjo bilko – malo še, pa bi me zaneslo mimo otoka, samo kak meter še in znova bi se znašel sredi vodovja, sredi reke (Potrč 1973a: 94–95).

Drava je tukaj kot samostojna moč vključena v igro čutnosti, močno prebujenih in nepotešenih erotičnih hrepenenj med Janžekom in Mičiko, v njun plavajoči ples med življenjem in smrtjo za ljubezen, za žgočo, od sonca razbeljeno mivko na samotnem otoku, za hrepenenje onkraj zarje, za sanje o prihodnosti, ki so se nato nasilno zlomile, in so ostali le zlati spomini. Na nevarno bližino življenja in smrti ves čas opozarjajo tudi sinestezijski sivo-beli kriki galebov, ki se spreletavajo nad reko.²⁹

Sklep

Potrčeva literarna pokrajina je kljub močnemu referiranju na konkretne kraje, prostore, reko, potok, močvirja, gozdove, drevesa, domačije, imena idr. subjektivno doživeta in skonstruirana. Vanjo so vpisana različna občutja, socialna, etnografska, folklorna, jezikovna, ideološka, zgodovinska in druga sporočila. Z dramatiko in s pripovedno prozo o socialnih krivicah in o moralni prizadetosti človeka v stari Jugoslaviji, o narodnoosvobodilnem boju in o veri v izgradnjo povojne socialistične družbe kakor tudi

²⁹ »Sivkaste ptice z raztegnjenimi sivimi perutmi so se zaganjale nad vodovjem in kričavo vreščale, ali njihovo sivo kričanje je postajalo v pesmi belo. Ta sivina je motila, nisem mogel biti zadovoljen z njo. Bil sem z goric in nikoli nisem trpel teh kričavih šoj, njihovo sivo kričanje ko da je jezljivo vpilo na reko« (Potrč 1973a: 113).

o tesnobi ob razpadu samoupravnega socializma je Ivan Potrč po zlomu socializma zdrsnil na rob literarnega in literarnovednega zanimanja. O tem govori med drugim tudi podatek, da sedanji uredniški odbor knjižne zbirke *Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev* Ivana Potrča ni uvrstil v svoj program, kljub temu da je bil za časa prejšnjega urednika akademi-ka Franceta Bernika načrt za Potrčevo zbrano delo sprejet in tipkopolis za prvo knjigo oddan februarja 2009. K sreči eden najvidnejših slovenskih socialnih realistov precej bolj živi v srcih in v zavesti svojih rojakov, za kar imata zagotovo največje zasluge Knjižnica Ivana Potrča Ptuj in Društvo zreli vedež z organizacijo zdaj že tradicionalnih pohodov po Potrčevi poti.

Literatura

Franček Bohanec, 2002: *Portret Ivana Potrča: literarnozgodovinski oris*. Ljubljana: Vi-harnik.

Gernot Böhme, 1989: *Für eine ökologische Naturästhetik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, 1983: *Slovar simbolov: miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Jožica Čeh Steger, 2006: O Potrčevi predvojni prozi. *Jezik in slovstvo* 54/2. 221–231.

Jožica Čeh Steger, 2010: Vaški in mestni prostori v Potrčevi prozi. *Vloga središča: kon-vergenca regij in kultur*. Ur. Irena Novak Popov. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 180–188.

Jožica Čeh Steger, 2012: O Potrčevi zgodnji kratki prozi. Spremná študija. Ivan Potrč: *Prepovedano življenje*. Maribor: Litera. 277–308.

Matija Dermastia, 1978: O delavcu nimamo napisane niti črtice. Intervju z Ivanom Potrčem. *Teleks* 34/15. 12–15.

Janko Glazer, 1938: O naši ljudski povesti. *Obzorja* 1/1. 100–103.

Miran Hladnik, 2012: Prostor v slovenskih literarnovednih študijah. *Slavistična revija* 60/3. 279–282.

Miranda Jakiša, 2010: Bosnientexte. Über-Leben im literarischen Text. *Geopoetiken. Geographische Entwürfe in den mittel- und osteuropäischen Literaturen*. Ur. Magdalena Marszałek, Sylvia Sasse. Berlin: Kulturverlag Kadmos. 69–91.

Susi K. Frank, Geokulturologie – Geopoetik. Definitions- und Abgrenzungsvorschläge. *Geopoetiken. Geographische Entwürfe in den mittel- und osteuropäischen Literaturen*. Berlin: Kulturverlag Kadmos. 19–42.

Jože Kerenčič, 1967: Študija o naši vasi. *Domačija. Zbrano delo*. Uredil in spremno besedo napisal Ivan Potrč. Maribor: Založba Obzorja. 101–141.

Manca Košir, 1982: Ivan Potrč. Intervju Sodobnosti. *Sodobnost* 30/4. 337–349.

- Marjan Kunej, 1963: Zvest dobremu človeku v sebi. Pogovor z Ivanom Potrčem. *Večer*, št. 304. 7.
- Renata Makarska, Anette Werberger, 2010: Die ethnographische Narration als mitteleuropäische Erzählweise. *Geopoetiken. Geographische Entwürfe in den mittel- und osteuropäischen Literaturen*. Berlin: Kulturverlag Kadmos. 93–113.
- Magdalena Marszałek, Sylvia Sasse (ur.), 2010: *Geopoetiken. Geographische Entwürfe in den mittel- und osteuropäischen Literaturen*. Berlin: Kulturverlag Kadmos.
- Ivan Potrč, 1932/33: Naša gruda. *Rast* 2/1–2. 5–15.
- Ivan Potrč, 1939: Gostovanje ljubljanske Drame v Mariboru. *Večernik* 12/36 (14. 2.). 5.
- Ivan Potrč, 1946: *Kočarji in druge povesti*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.
- Ivan Potrč, 1946a: Češnje. *Kočarji in druge povesti*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod. 119–125.
- Ivan Potrč, 1965: *Nesmilečno življenje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Ivan Potrč, 1966: *Onkraj zarje*. Ljubljana: DZS.
- Ivan Potrč, 1966a: Kaj pa sončnice, Kozár? *Onkraj zarje*. Ljubljana: DZS. 141–145.
- Ivan Potrč, 1966b: Ti težki koraki bodo hodili z nami. *Onkraj zarje*. Ljubljana: DZS. 141–148.
- Ivan Potrč, 1966c: Sergej in Jakop. *Onkraj zarje*. Ljubljana: DZS. 177–187.
- Ivan Potrč, 1970: *Izbrano delo*, 1. Ljubljana: MK.
- Ivan Potrč, 1973: *Izbrano delo*, 2. Ljubljana: MK.
- Ivan Potrč, 1973a: Onkraj zarje. *Izbrano delo*, 2. Ljubljana: MK. 88–121.
- Ivan Potrč, 1973b: Czek. *Izbrano delo*, 2. Ljubljana: MK. 5–44.
- Ivan Potrč, 1975: Vsaka resnična umetnost raste iz domače zemlje. Branko Hofman: *Pogovori s slovenskimi pisatelji*. Ljubljana: CZ. 371–384.
- Ivan Potrč, 1975a: Pismo Heinrichu Böllu. *Delo* 17/144 (21. 6.). 23.
- Ivan Potrč, 1976: *Imel sem ljubi dve*. Ljubljana: MK.
- Ivan Potrč, 1976a: Na kmetih. *Imel sem ljubi dve*. Ljubljana: MK. 166–382.
- Ivan Potrč, 1979: Narodnoosvobodilni brezi na rob. *Delo* 20 (11. 10.). 14.
- Ivan Potrč, 1983: *Ko smo se ženili*. Ljubljana: MK.
- Ivan Potrč, 1983a: Sin. *Kočarji. Izbrano delo*, 1. Ljubljana: DZS. 28–162.
- Ivan Potrč, 1991: *Tesnoba*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Miroslav Slana Miros, 1981: Kadar krava slovnico požre ... Pomenek s pisateljem Ivanom Potrčem. *7D*, št. 9/10. 18–19.
- Franček Šafar, 1959/60: Pisatelj Ivan Potrč. *Jezik in slovstvo* 5/5. 193–197.
- Vladka Tucovič, 2009: *Transformacija ljudskega v umetnih proznih besedilih socialnega realizma*. Magistrsko delo. Ljubljana. <<http://www.ung.si/~library/magisterij/interkulturalni/3Tucovic.pdf>>. (Dostop 22. 6. 2013.)

Mimi Urbanc, Marko Juvan, 2012: Na stičišču literature in geografije: Literatura kot predmet geografskega preučevanja na primeru Slovenske Istre. *Slavistična revija* 60/3. 297–316.

Franjo Žgeč, 1935: Haloze. Sociološka študija. *Sodobnost* 3/1. 20–34.

Franjo Žgeč, 1935a: Haloze. Sociološka študija. *Sodobnost* 3/2. 70–73.

NATURE AND LANDSCAPE IN POTRČ'S NARRATIVE OPUS

Summary

In the 30s of the last century Potrč stated writing about social and moral injustice that happened to “kočarji” and “viničarji” (land and vineyard workers) in the East-Styria country and about major landowners' decline. With this narrative prose on village proletariat he succeeded in writing in artistic manner about the East-Styria country and its people with all their personal and language characteristics and putting them on the Slovene literary map. Although he did not, already before the World War II and especially after the war, use only the country and village themes, the majority of his narrative prose is set in the geographically provable and delimited village area of the Drava and Ptuj field, Haloze and Slovenske gorice. Relying on the basis of geopoetics (Marszałek/Sasse 2010) and on the understanding of the landscape in the sense of a text there are historical, ideological, emotional, ethnographical, symbolic and other messages hidden in Potrč's literary landscape that can be found in the chosen narratives. The writer was hurt because of the social and moral injustice the “kočarji” and “viničarji” had to experience in the Kingdom Yugoslavia and therefore he was getting blind for the beauty of his home country. His point of view of nature and landscape was a little more relaxed in his post-war novellas, mostly in the ones describing the reliving of sexual frustration. The landscape in his post-war novellas is also aesthetic, many times therapeutic and predominantly a precious treasury of reliving memories of youth and first loves. In novellas like *Ko smo se ženili* (*When we got Married*), *Czek, Na verne duše* (*To the Religious Souls*), *Med mašami* (*Between Masses*), *Onkraj zarje* (*Beyond the Dawn*) and others a basic human life and the beauty of the landscape come to life. Potrč knew how to originally and clearly write about emotional images of nature and landscape, like the scary hum of the Drava river (*Čez Dravo* (*Over Drava*), *Ti težki koraki bodo hodili z name* (*These Heavy Steps will be Walking with us*), *Czek, Onkraj zarje* (*Beyond the Dawn*) and others.); like hot summer sun; sun-baked sand on the island of Drava; smell of a running horse (*Czek, Onkraj zarje* (*Beyond the Dawn*) or about human sensual nature (*Na kmetih* (*In the Country*), *Onkraj zarje* (*Beyond the Dawn*), *Czek* and others). Criticism for the socialistic changes of the home country can sometimes be found in his novellas.

Potrč, in comparison to the prevailing longing mode of the Slovene literature, preferred the Rebelais type of literature and he recognised such light-hearted sassy people and joyous hedonists in the Styria human nature. For humans and erotica he liked to use metaphors, though such images for females appear, at the most in the novel *Na kmetih* (*In the Country*) as much too rough. The realistic descriptions of nature and landscape have strong references to concrete geographical and cultural space and therefore Potrč's literary opus is very interesting for the regional and local tourism or travellers' and literary societies.

DIE NATUR UND DIE LANDSCHAFT IN POTRČ ERZÄHLOPUS

Zusammenfassung

In den 30er Jahren des vorigen Jahrhunderts fing Ivan Potrč an, über die sozialen und moralischen Ungerechtigkeiten, die die „Kočarji“ (Landarbeiter) und Winzer auf dem oststeirischen Land erlebten, sowie über die Auszehrung der Grundbesitzer zu schreiben. Mit der Erzählprosa über das Dorfproletariat trug er damals zum ersten Mal mit dem kunstsicheren Schreiben die oststeirische Landschaft und ihren Menschen mit all seinen Charakter- und Spracheigentümlichkeiten in die Landkarte der slowenischen Literatur ein. Obwohl er schon vor dem Zweiten Weltkrieg und vor allem nach dem Krieg nicht nur der Bauern- und Dorffthematik treu blieb, spielte die Mehrheit seiner Erzählprosa in dem geographisch überprüfbar und abgegrenzten Dorfgebiet von Dravsko-Ptujsko polje/ Drau-Pettau Feld, von Haloze/Kollos und Slovenske gorice/Windisch-Büheln. Angelehnt an die Ausgangspunkte der Geopoetik (Marszałek/Sasse 2010) und an das Verständnis der Landschaft im Sinne eines Textes sind in die Literaturlandschaft von Potrč – wie aus den ausgewählten Erzähltexten ersichtlich wird – geschichtliche, ideologische, emotionale, ethnographische, symbolische und andere Punkte eingeschlossen. Die Betroffenheit wegen der sozialen und moralischen Demütigungen, die die „Kočarji“ und Winzer in Königreich Jugoslawien erleben mussten, verstellte dem Autor die Aussicht auf die Schönheit seiner Heimlandschaft. Seine Sicht auf die Natur und die Landschaft wurde erst in den Nachkriegsnovellen ein wenig entspannter, vor allem in denen über das Nachempfinden der ungestillten Erotik. Die Landschaft in den Nachkriegsnovellen ist auch ästhetisch, mehrmals therapeutisch und vor allem eine kostbare Schatzkammer der nacherlebten Erinnerungen an die Jugend und erste Liebe. In den Novellen, wie z.B. *Ko smo se ženili* (Als wir heirateten), *Czek, Na verne duše* (Auf die gläubigen Seelen), *Med mašami* (Zwischen den Messen), *Onkraj zarje* (Jenseits der Röte) und in anderen lebt das elementare Leben des Menschen auf und die Schönheit der Landschaft blüht auf. Potrč wusste genau, wie er echt und sinnlich das Empfinden der Natur und der Landschaft in Worte fasst, z.B. das Angst erregende Rauschen der Drava/Drau (*Čez Dravo* (Über die Drava/Drau), *Ti težki koraki bodo hodili z nami* (Diese schweren Schritte werden mit uns gehen), *Czek, Onkraj zarje* (Jenseits der Röte) u.a.), die brennende Sonne im Sommer, den prallenden Sand an der Drava/Drau Insel, den Geruch des galoppierenden Hengstes (*Czek, Onkraj zarje* (Jenseits der Röte)) oder die menschliche sinnliche Natur (*Na kmetih* (Auf dem Lande), *Onkraj zarje* (Jenseits der Röte), *Czek*). Stellenweise findet man in seinen Erzählungen auch die Kritik der sozialistischen Veränderung seiner Heimlandschaft.

Potrč bevorzugte, im Vergleich mit der überwiegend sehnsüchtigen Art der slowenischen Literatur, die Rabelais-Art der Literatur und er fand solche fröhliche Naseweisen und lebenslustige Genießer in der steirischen Menschennatur. Für die Menschen und die Erotik benutzte er gerne tierische Metaphorik, obwohl solche Metaphern für Frauen, vor allem in dem Roman *Na kmetih* (Auf dem Lande) stellenweise zu grob erscheinen. Die realistischen Natur- und Landschaftschilderungen haben starke Referenzen von konkreten geographischen und kulturellen Raum und deswegen ist der Literaturopus von Potrč vor allem auch für den Regional- bzw. Lokaltourismus oder für die Reise- und Literaturgesellschaften von großem Interesse.

»Čez hribe je lila fantovska
pesem, kakor bi noč molila k
življenju« – ljudske pesmi, ples
in glasbila v literarnem opusu
Ivana Potrča

Vladka Tucovič*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 398.8(=163.6):821.163.6.09-31Potrč I.

Vladka Tucovič: »Čez hribe je lila fantovska pesem, kakor bi noč molila k življenju« – ljudske pesmi, ples in glasbila v literarnem opusu Ivana Potrča. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 84=49(2013), 2–3, str. 29–50

Prispevek je prirejeni del širše folkloristično-literarnovedne raziskave o medbesedilni in intermedialni povezavi slovenske ljudske glasbe (besedila in melodije ljudskih pesmi, njihovega konteksta, godčevstva, ljudskih plesov itd.) ter umetnih proznih in delno dramskih besedil iz obdobja približno med letoma 1930 in 1950, ki so jih ustvarili Miško Kranjec, Ivan Potrč, Anton Ingolič, Prežihov Voranc in Ciril Kosmač, s posebnim poudarkom na literarni ustvarjalnosti Ivana Potrča. Metodološko je podprt s teorijo medbesedilnega navezovanja, ki ga je v slovenski literarni vedi utemeljil Marko Juvan, v folkloristiki pa aplicirala Marjetka Golež Kaučič.

Ključne besede: Ivan Potrč, ljudska pesem, medbesedilnost, socialni realizem, klopotec

* Mag. Vladka Tucovič, asistentka za področje književnosti in lektorica slovenskega jezika na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem, Titov trg 5, 6000 Koper/Capodistria, vladka.tucovic@fhs.upr.si

1.01 Original Scientific Article

UDC 398.8(=163.6):821.163.6.09-31Potrč I.

Vladka Tucovič: "Čez hribe je lila fantovska pesem, kakor bi noč molila k življenju" ("Over the Hills the Young Men's Song was Heard, as if the Night would Pray for Life") – Folk Songs, Dances and Instruments in Potrč's Literary Opus. Review for History and Ethnography, Maribor 84=49(2013), 2–3, pp. 29–50

The treatise is a rearranged part of a wider folkloristic and literary science research on intertextual and intermedial connection between the Slovene folk music (texts and melodies of folk song, their context, folk musicality, folk dance etc.) and the prose works and partially also drama texts from the period between 1930 and 1950, which were written by Miško Kranjec, Ivan Potrč, Anton Ingolič, Prežihov Voranc and Ciril Kosmač and with special attention to the literary opus written by Ivan Potrč. The research is methodologically supported by the theory of intertextual connections that was established in the Slovene literary science by Marko Juvan, and applied in the folklore studies by Marjetka Golež Kaučič.

Key words: Ivan Potrč, folk poem, intertextuality, Social Realism, wind rattle

Uvod¹

V Potrčevih besedilih je uporaba ljudske pesmi kot stilnega postopka za golo ponazarjanje vaše zvočne slike, ki je pogosta npr. pri Kranjcu, redkost. Tako tekst kot kontekst sta bolj v vlogi psihološke in socialne označitve literarnih oseb v danih situacijah. Zato za Potrčevo prozo nekoliko neobičajno deluje metafora »Čez hribe je lila fantovska pesem, kakor bi noč molila k življenju« iz povesti *Sin* (1937), ki sem si jo čisto po medbesedilni maniri za naslov tega prispevka izposodila od ljubega mi domačega ptujskega pisatelja. Nemara potrčevsko »nesmilečno življenje« bolj odražata verza, ki ju je uporabil za moto besedila *Na kmetih* (1954): »Težave grejo čez moje srcé ... / tak' kak' čez sonce temne meglé ...«, s folklorističnega vidika pa edinstvenost v njegovi prozi predstavljata medbesedilna raba družinske balade, t. i. štajerskega slovésa, in onomatopoično oponašanje klopotca.

¹ Prispevek je bil predstavljen na simpoziju Aktualnost in živost Potrčevega literarnega opusa danes: ob stoletnici pisateljevega rojstva (Knjižnica Ivana Potrča Ptuj, 24. 5. 2013) in je prirejen po magistrskem delu *Transformacija ljudskega v umetnih proznih besedilih socialnega realizma*, ki je nastalo pod mentorstvom izr. prof. dr. Marjetke Golež Kaučič na Univerzi v Novi Gorici (2009) in je v celoti dostopno na povezavi: <http://www.ung.si/~vanesa/magisterij/interkulturni/3Tucovic.pdf>.

Slovensko ljudsko glasbeno izročilo je v umetnih prozih besedilih² preoblikovano na dva načina: kot pribesedilna kazalka citatnosti v naslovih in motih (zvrstna navezava, citat ali variacija naslova in moto), na ravni besedilnega sveta (variacija na temo, izposoja oseb, dogodkov in prizorišč), na ravni jezikovnega izraza (empirični citati in parafraze) in kot t. i. »kontekst v kontekstu«, kjer literarni prostor in čas predstavljata kontekst ljudske pesmi. Ljudska pesem ne tvori zgolj medbesedilnih figur (empiričnih citatov in parafraz, variacij naslova, mota, izposoje motivov, oseb, dogodkov in prizorišč), temveč njen kontekst vstopa v literarni prostor in čas. Potrčev literarni opus tudi v zvezi s prisotnostjo ljudskega v njem zaznamuje izrazita štajerska pokrajinska pripadnost.

Ljudska pesem se v Potrčevem opusu pojavlja kot navajanje konteksta in teksture oziroma načina izvajanja ljudske pesmi ali kot navajanje besedila na ravni dobesednih citatov ali parafraz. Dobesedni citati, navajani ločeno od preostalega besedila, v navednicah in v poševnem tisku, so daleč najpogostejši.

Razpredelnica 1: *Ljudske pesmi v Potrčevi prozi in dramatik*

Naslov	Tekst (citat ali parafraza)	Kontekst
<i>Sin</i> (1937)	stanovska ali pivska pesem »Pastirica krave pase« (Š ³ 6084–6090), ponarodela pesem Slepec, lirski ljubezenski pesem »Pojdem na Štajersko« (Š 1721–1734), vojaška pesem Kdo bo listje grabil, ko bom vojak (Š 7027), ljubezenska poskočnica Očitno mu je nezvesta (Š 4384–4389), ponarodela pesem Zabučale gore (Moravska narodna), onomatopoetsko oponašanje klopotca	na paši, na romanju, fantovsko petje v nedeljo popoldne, na vasi, ob delu
<i>Kočarji in druge povesti</i> (1946)	improvizirana pesem zazibalka, onomatopoetsko oponašanje klopotca, pivska pesem »Pripeljali so furmani« (Š 5722–5738), lirski ljubezenski pesem Moje dekle je še mlado (GNI O 2228), lirski ljubezenski pesem »Spim, spim«	uspavanje otroka, ob delu, po kolinah, fantovsko petje zvečer, na plesu
<i>Imel sem ljubi dve</i> (1946)	šaljiva pesem »Posmehulje osebam po imenih« (Š 7666), zborovska domoljubna pesem Imel sem ljubi dve	v meščanski sobi, v kmečki izbi, na svatbah

² Metodološko prim. (Juvan 2000 in Golež Kaučič 2003a, 2003b, 2004).

³ Oznaka Š pomeni prvo celovito znanstvenokritično zbirko slovenskih ljudskih pesmi *Slovenske narodne pesmi* (1895–1923), ki jo je uredil Karel Štrekelj, številka za črko Š pa zaporedno številko pesemske variante v tej zdaji. SLP zaznamuje *Slovenske ljudske pesmi* (I–V), prvo temeljno znanstvenokritično izdajo slovenskih ljudskih pesmi (1970–) po Štrekljevi izdaji, ki še izhaja (še ni izšla v celoti). GNI O – Arhiv Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi z napevi (OSNP). GNI M – Arhiv zvočnih posnetkov GNI ZRC SAZU.

Naslov	Tekst (citat ali parafraza)	Kontekst
<i>Svet na Kajžarju</i> (1948) in <i>Gorice</i> (1951)	partizanska pesem Svobodna Slovenija, otroška naraščajoča pesem »Kaj sem prisluzil« (Š 7518–7532), pivska pesem Pivci – bahači. B. (Š 5972), pivska pesem »Jaz in moji bratje žlahtne smo krvi« (Š 5637–5639), nemška napitnica, zbadljiva improvizirana poskočnica, lirska ljubezenska pesem »Ljubica, odpri kamrico!« (Š 1778–1779), lirska ljubezenska pesem Moje veselje je šlo za goro (Š 1649–1654), družinska balada Oče umori sinova (SLP V 277)	na propagandnem mitingu v mestu, na poti domov, med vinogradi, v vinski kleti, ob delu v vinogradu
<i>Na kmetih</i> (1954)	vojaška pesem »Težave gredo čez moje srce ko megle čez solnce« (Š 6896–6900), lirska ljubezenska pesem Nevarno je čez Savo v vas hoditi (Š 1744–1745), lirska ljubezenska pesem Moje dekle je še mlado (GNI O 2228), lirska ljubezenska pesem »Kod si hodil, kje si bil, da si čreveljce zrosil? A« (Š 1822–1832), lirska ljubezenska pesem »Jo primem za popek«, zbadljiva improvizirana poskočnica, lirska ljubezenska pesem »Vse bom pobrala, kar imam« (Š 2361–2364)	na paši, med košnjo, v kuhinji, v gostilni na političnem zborovanju, fantovsko petje na vasi, na svatbi
Dramska trilogija o Kreflih (1947–1953)	lirski ljubezenski pesem Moje veselje je šlo za goro (Š 1649–1654), lirski ljubezenski pesem S tovarišem gre k ljubici po prstan (Š 2063–2076), marijanska cerkvena pesem Je angel Gospodov, lirski ljubezenski pesem »Spim, spim«, ljubezenska poskočnica Staro ljubezen ponovim (Š 4048–4062), ponarodela pesem Zabučale gore (Moravska narodna), ljubezenska poskočnica Očitno mu je nezvesta (Š 4384–4389), vojaška pesem Kdo bo listje grabil, ko bom vojak (Š 7027), pivska pesem »En starček je bil, je vince rad pil« (Š 5789–5808), pivska pesem »Pripeljali so furmani« (Š 5722–5738), lirski ljubezenski pesem »Kedaj bom jaz doma!« (Š 1864), pivska pesem To mene veseli (GNI M 20.760)	na poti iz tovarne, ob delu

Med tipi ljudskih pesmi, ki jih Potrč kot citat ali parafrazo besedila navaja v svoji prozi in dramatiki, prednjačijo ljubezenske pesmi, ki jih je kar štirinajst. Še vedno v visokem številu jim sledi šest pivskih pesmi. Samo po dve sta v besedilih vojaški in ponarodeli pesmi in zgolj ena pripovedna. Od ostalih pesmi sem evidentirala še šaljivo in otroško pesem, zazibalko, domoljubno zborovsko, partizansko in cerkveno pesem, zbadljivi improvizirani poskočnici, pivsko pesem v nemškem jeziku in onomatopoetsko oponašanje klopotca.

Razpredelnica 2: Vrste ljudskih pesmi v Potrčevi prozi in dramatik

Ljubezenske lirске (14)	Pivske (6)	Vojaški (2)	Pripovedna (1)	Ostale (9)
»Pojdem na Štajersko«, Očitno mu je nezvesta, Moje dekle je še mlado, »Spim, spim«, »Ljubica, odpri kamrico!«, Moje veselje je šlo za goro, Nevarno je čez Savo v vas hoditi, »Kod si hodil, kje si bil, da si čreveljce zrosil? A«, »Jo primem za popek«, »Vse bom pobrala, kar imam«, Moje veselje je šlo za goro, S tovarišem gre k ljubici po prstan, Staro ljubezen ponovim, »Kedaj bom jaz doma!«	»Pastirica krave pase«, »Pripeljali so furmani«, Pivci – bahači. B., »jaz in moji bratje žlahtne smo krvi«, »En starček je bil, je vince rad pil, To mene veseli	Kdo bo listje grabil, ko bom vojak, »Težave gredo čez moje srce ko megle čez solnce«	družinska balada Oče umori sinova	šaljiva pesem »Posmehulje osebam po imenih«, otroška naraščajoča pesem »Kaj sem prislužil«, pesem zazibalka, zbadljiva improvizirana poskočnica, reflektivni ponarodeli pesmi Slepec in Zabučale gore (Moravska narodna), zborovska domoljubna pesem Imel sem ljubi dve, partizanska pesem Svobodna Slovenija, marijanska cerkvena pesem Je angel Gospodov, onomatopoetsko oponašanje klopotca, nemška napitnica

Med štiriintridesetimi pesmimi jih je šest oziroma sedem (štiri ljubezenske, ponarodela, pivska in onomatopoetično oponašanje klopotca) ponovljenih v različnih Potrčevih literarnih delih.

Razpredelnica 3: Ponovitve nekaterih ljudskih pesmi v Potrčevi prozi in dramatik

	Očitno mu je nezvesta (Š 4384–4389)	Moje dekle je še mlado (GNI O 2228)	»Spim, spim«	Moje veselje je šlo za goro (Š 1649–1654)	Pripeljali so furmani (Š 5722–5738)	Zabučale gore (Moravska narodna)	onomatopoetsko oponašanje klopotca
<i>Sin</i> (1937)	•					•	•
<i>Koçarji in druge povesti</i> (1946)		•	•		•		•
<i>Gorice</i> (1951)				•			
Dramska trilogija o Kreflih (1947–1953)	•		•	•	•	•	
<i>Na kmetih</i> (1954)		•					

Pojavitev nekaterih ljudskih pesmi v Potrčevi prozi in dramatikii je motivirana z avtorjevo geografsko pripadnostjo in literarnim prostorom njegovih del (slovenjegoriško in haloško vinorodno območje), zato besedila (npr. *Sin*, *Kočarji*, dramska trilogija o Kreflih, *Gorice*) vsebujejo pivske pesmi, ki jih pojejo lastniki vinogradov, vinogradniški delavci ali vesela družba, in posnemanje klopotčevega oglašanja. Izvirna Potrčeva posebnost je ravno ponazoritev klopotčevega petja:

Klopotec na Klinarjevem bregu je zazorel grozdje in priklical jesen. »Zdaj zi-dár vkup de-nár!« se zaganjajo macleki po češnjevi deski, skraja počasi, potem hitreje in hitreje, da Fanika ne razloči več njihove pesmi. /.../ Tudi klopotca ne sliši, kako priganja zidarje na jesen: »Zdaj zi-dár vkup de-nár! Zdaj zi-dár ...« da bo pozimi laže živel, da se bo Fanika lahko poročila, da se bo lahko smejala otroku. (Potrč 1983a: 135–136.)

Klopotec je vrsta lesenega idiofona (samozvočila), ki ga poganja veter, služi za odganjanje ptic iz vinogradov, zato ga postavijo le, ko zori grozdje (od 15. oz. 24. avgusta do trgatve). Štrekelj (Š 8116–8117) v razdelku Oponašanje raznega orodja in raznih del navaja besedilo klopotčevega petja s Kozjaka, Zmaga Kumer (1983: 17–21) pa še iz Haloz in Slovenskih goric. Onomatopoetsko besedilo klopotčeve pesmi iz povesti *Sin* Potrč ponovi v noveli *Kočarji*, z njim ponazori negotovost sezonskega dela:

»Bili so časi, ko je zidarjem cvetelo. Po jesenih so jim peli klopotci: Zdaj zi-dar, vkup de-nar, zdaj zi-dar, vkup de-nar, zdaj zi-dar ...« Anza je izgovarjal hitreje in hitreje, kakor da bi hotel oponašati klopotec. (N. d.: 187.)

Dvoje pojavitev klopotčeve pesmi v Potrčevi prozi je obakrat v povezavi z žensko, klopotec slišita noseča Fanika v *Sinu* in Treza z več otroki v Težakih, ki morata poskrbeti za preživetje družine ob brezposelnem partnerju zidarju. Zapisa onomatopoetskega posnemanja klopotca se razlikujeta v označbi naglasa, ki je v drugem primeru ni.

Edina pripovedna pesem v obravnavanih Potrčevih delih je slóvo oziroma družinska balada; tudi z njeno pritegnitvijo je Potrč pokazal na svojo geografsko pripadnost in umeščenost literarnega prostora v *Gorica* (1951) na Štajersko – pesmi obsmrtnice so namreč nastajale in bile sprva najbolj razširjene ravno na Štajerskem, Potrč jih je očitno poznal, da je prvo kiti-co ene izmed njih uporabil v svojem proznem delu za napoved tragičnega dogodka. Verza, ki ju navaja Potrč, sta prav z začetka t. i. slovésa (in sicer tipa, ki je po današnji klasifikaciji družinska balada Oče umori sinova oz.

Dolinšek ustrelji sinova, SLP V 277), za Štajersko značilnih ljudskih pesmi, ki so nastajale ob nesrečnih ali nenadnih smrtih še zlasti mladih ljudi. Pozneje so se prevrstile v pripovedne pesmi, nastale so variante in se iz Slovenskih goric razširile na širše slovensko etnično ozemlje (Kumer 1996: 138–146, Klobčar 2002: 7–22, Klobčar 2007: 507). Sinkova dekla v besedilu *Gorice* namreč zasluti, da bo prišlo do soočenja med viničarji in skrivači, t. i. Matjaževo vojsko, zato z obvestilom o tem pošlje k viničarjem pastirja. Le-temu za plačilo obljubi svojo rokopisno pesmarico, ki je obema očitno predstavljala veliko vrednost:

Predjala je nekaj perila, potegnila izpod njega škatlo, iz škatle pa vzela debel zvezek – svojo z roko napisano pesmarico – in tintni svinčnik. Za trenutek so njene oči ko zasanjane obstale na napisanih vrsticah in mimogrede je prebrala: »*Sonce zvečer tak rdeče zahaja, / oj kot bi znalo, kaj zgodlo se bo ...*« ali že je dekla obrnila list in poiskala v zvezku prazen list. (Potrč 1983b: 494.)

Na kmetih (1954) in Kreflova trilogija

Med besedili Potrčevega opusa je težko izbrati zgolj eno, da bi na njegovem primeru pokazala celovitost pomena, ki ga tvori medbesedilno navezovanje na ljudsko pesem, zato sem vsaj približno podobo poskušala prikazati z izborom folklornih elementov iz njegovih najvidnejših del.

Glavna oseba romana *Na kmetih* (1954), kmečki sin Hedlov Južek, se zaljubi v sosedovo Toplekovo Tuniko, kljub temu se zaplete z njeno materjo, s katero dobi hčerko, in še s Tunikino starejšo sestro Hano, ki tudi zanosi z njim. Južek na koncu Tunikino in Hanino mater zadavi, zaradi česar je zaprt, Tunika se poroči z drugim, on v zaporu svojo tragično življenjsko zgodbo pripoveduje sojetniku, prvoosebne pripovedovalcu. Za moto romana je Potrč vzel verza ljudske vojaške pesmi: »Težave grejo čez moje srcé ... / tak' kak' čez sonce temne meglé ... (Po stari arestantski pesmi)« (Potrč 1983c: 247.) Gre za drugo kitico tipa vojaške (in ne zaporniške) ljudske pesmi »Težave gredo črez moje srce ko megle črez solnce« (Š 6896–6900, Kumer 1992: 88). Navedena verza aludirata na težaven položaj glavne moške osebe: Južek je zaprt zaradi umora svoje partnerke, zato je njegova hči ostala brez matere in posledično brez očeta, hči njegove partnerke je prav tako noseča z njim, njena sestra, dekle, v katero se je najprej zaljubil, pa se je poročila z drugim. Ljudska pesem, ki je predloga za dobesedni citat, je vojaška in tematizira nabornikovo, ne zapornikovo žalost ob odhodu

v vojsko. Potrčev pripis, da gre za zaporniško pesem, lahko folkloristično razumemo kot podatek o prisotnosti ljudske pesmi v zaporih, lahko pa je preprosto Potrčev falsifikat konteksta ljudske pesmi, njegov popolnoma avtorski literarni dodatek. Verzema v motu nista v poševnem tisku in ne v navednicah, obema verzoma je pisatelj dodal tropičje. Navedka na začetku tega romana in v noveli Imel sem ljubi dve (v naslovu in motu) napovedujeta njuno temo tako, da bralcu za prepoznavanje namena medbesedilnega navezovanja ni treba poznati celotnega besedila pesmi.

Južek preko potoka opazuje Tuniko na paši in jo posluša kot Karlek pastirico v *Sinu*:

Gledal sem jo, kako je zanesla na paši roke na obraz, ko da bi ga hotela zakriti, kako je potegnila po njem in potem zapela. Pela je o fantiču, o vodi Savici in o nesrečnem dekletu, ki ji bo počilo srce, jaz pa sem si namišljal, kako poje pri nas doma po kuhinji – in hotel zvedeti od matere, kako mislijo z gruntom. (N. d.: 269.)

Parafrazirana je vsebina pesemskega tipa lirske ljubezenske pesmi Nevarno je čez Savo v vas hoditi (Š 1744–1745), ki vsebuje svarilo, naj fant, ki ne zna plavati, ne hodi vasovat čez Savo, saj bo njegovemu dekletu, če se on utopi, od žalosti počilo srce. Pisatelj se je za parafrazo in ne dobesedni navedek celotne pesmi odločil najverjetneje, ker je celotna pesem predolga, saj štejeta varianti (Š 1744 in 1745) po štiri in tri kitice, vsi Potrčevi citati predlog iz ljudske pesmi pa obsegajo največ eno kitico oziroma najpogosteje le verz ali dva. Potrčev izbor te ljubezenske pesmi, ki vsebuje svarilo pred nevarnim vasovanjem, je seveda aluzija na Južekove nesrečne prihodnje odločitve, ki ne bodo prinesle uspešne zveze s Tuniko. Ob delu poje in sanjari, da bo doma podedoval domačijo, čeprav se za to trudi tudi njegova sestra z možem Štrafelo, in da se bo poročil s Tuniko: »Znova sem mislil na grunt, kot da bi ne bilo Štrafele, si pel ob košnji 'Še štiri leta jo bom čakal, naj bo!'« (N. d.: 267.)

Splošno znana lirska ljubezenska pesem Moje dekle je še mlado (GNI O 2228, Dravec 1981: 392). V obeh Potrčevih navedkih je manj znani del refrena »naj bo« od sicer pogostejšega »ja, ja«.

Obsežnejši navedek te pesmi z motivom čakanja na nevesto je Potrč uporabil že v noveli Kočarji (dve kitici, ločeni od besedila, v navednicah in poševnem tisku, združeni v eno kitico). Zapis brez reduciranega *i* v prvem primeru (štir) je v drugem zamenjala bolj poknjžena oblika (štiri), obakrat pesem pojeta fanta, ki se želita poročiti.

Pozneje bo poslušal, kako ob delu v kuhinji poje Tunikina sestra Hana. Potem ko stara Toplečka rodi njegovega otroka, on pa se še istega dne zaplete s Toplečkino starejšo hčerjo Hano, se nekega dne pozneje nehote zavé sreče, da je postal oče; preplavi ga neizmerno čustvo blaženosti in med košnjo večkrat zavriska. Hana ga zato zbode s pesmijo:

Pripravljaj sem se, da bi potegnil po kosi, kar sem zaslišal sem od ókola na glas in ko da bi me ženska – bila je Hanika – odgovarjala: »*Le vriskaj, le si poj, / saj boš priša k men' nocoj!*« (N. d.: 427.)

To je odlomek iz ljubezenske lirske pesmi »Kod si hodil, kje si bil, da si čreveljce zrosil? A« (Š 1822–1832).

V funkciji posmehovanja je pesem tudi v gostilni, kjer politično ambicioznemu Južekovemu svaku Štrafeli oponesejo, da je slab politik in ženskar:

Ob vratih v kotu pri peči pa si je Murkec na vsem lepem zapel: »*Jo primem za popek, / položim jo na snopek, / pa rečem: dobro jutro bog daj!*«⁴ V krčmi je nastala za trenutek tihoča, Murkec je maličko počakal in zatem znova, a z višjim glasom zategnil: »*Jo primem za popek, / položim jo na snopek* –«⁵ (N. d.: 366.)

S pesmijo, spremenjenim besedilom in napevom neke druge pesmi se spričo Južekove zveze s Toplečkami posmehujejo tudi drugi fantje, ko jih nekega večera zasliši peti:

Skraja ni bilo nič pravega slišati; viža, povedal sem že, je bila stara, vlekla se je célo večnost, in potem so utihnili. Nato so znova zapeli – in zdaj, ne vem, je potegnil spodnjak ali kaj, sem zaslišal vsak posamezen glas. Fantje, dva ali trije, med njimi sem dobro poznal Paleka, so peli, glasno in zatezujoče. *Oj, Hedl ti, / 'maš hujde skrbi, / so Toplečke tri – / nesrečen si ti ...!*⁶ In še enkrat – slišal sem vsako besedo,

⁴ Pesem brez naslova, za katero domnevam, da je varianta te ljudske erotične pesmi, je objavljena v knjigi *Stric so strino* (Terseglav 1990: 75).

⁵ Zanimive rezultate bi prav gotovo pokazala raziskava o (ne)dosledni realizaciji ljudskih pesmi v slovenskih filmih, nastalih po literarnih predlogah socialnih realistov, oz. primerjava med literarnim izvirnikom in filmskim sledenjem izboru pesmi, vsaj npr. v *Povesti o dobrih ljudeh* (Kranjec), *Baladi o trobenti in oblaku* (Kosmač) in *Na kmetih – Rdeče klasje* (Potrč). V filmu namreč pesem, ki jo v romanu zapoje Murkec, zapoje Hana – drži pa, da je Potrč z obema (erotičnima) pesmima, Hanino in Murkčevo, ustvaril enako zbadljiv odnos do Južeka.

⁶ Pripovedovalec sam pravi, da so fantje zapeli novo, aktualizirano besedilo na melodijo neke druge pesmi.

kakor da bi bila pri fari in s kora zapeta! »So Toplečke tri – / nesrečen si ti ...!« (N. d.: 436.)

Posebne vrste posmehovanje sta tudi igranje in vriskanje na sestrični svatbi, ki ju Južek iz domače hiše sliši v Toplekovo. Potem ko se Južek vendarle odpravi na svatbo, ga tam s posmehljivim petjem razkači pijani svak Štrafela:

Ko sva s Tilčko potem vdruho ali vtretje zaplesala, se je prikazal, zagledal sem ga med vrati, odprtimi na stežaj, kako se je majal in se prestopal, ko da bi se ne vem na kaj pripravljaj, znenada pa je zazijal, na široko se mu je zazdehalo, in zapel: »Oja! Vse je veselo, / vse živi, vse živi – oja – samo moje srce ni ...«⁷ Pel je, kakor da bi se zaganjal, ne da bi se menil za muzikanta, ter se razgledoval po izbi in po parih, ki so se na tesnem sukali. (N. d.: 470.)

Kreflovska dramska trilogija se začne s prologom v novelah Prekleta zemlja in Sveti zakon, v slednji je opisan prizor, ko kmet Lenart in njegov sin, ki se z vozom in kobiljo peljeta v mesto, srečata skupino tovarniških delavk; situacija je folkloristično informativna zaradi opisa konteksta (po-deželjska dekleta na poti iz tovarne v mestu med hojo prepevajo) in drže pevk med petjem (držijo se pod rokami):

Dekleta so se v parih peljala pod rokami in pela. Ognila so se vozu, prenehala s petjem in ena – bila je Tila, Lojzina sestra – je pozdravila. Potegnil si je klobuk na oči in zamrmral nekaj za »dober večer«. Te bi ga našle, njega, Lenartovega sina, z Lojzo. Kar zmrazilo ga je. Zdaj so dekleta prešla v vižo prejšnje pesmi. »Ptičice ...« je zapela Krampergerjeva, da je dala glas.⁸ »Ptičice pojo, rožice cveto ...«⁹ (Potrč 1983č: 45).

Navedka te ljubezenske pesmi, ki jo že v *Gorica*h na harmoniko igra v ljubezni razočarani Gočlov Tjoš, se razlikujeta v obsegu verzov in zamenjavi besednega reda: »Rožice cveto, ptičice pojo, najine ljubezni pa nikdar več ne bo ...« (Potrč 1983b: 371).

⁷ Navedek brez vmesnih vzklikov Oja! predstavlja začetni verz (ne v vseh variantah) lirskega ljubezenskega pesemskega tipa »Vse bom pobrala, kar imam« (Š 2361–2364, Dravec 1981: 413), tj. tožbe zavrženega dekleta, ki mu je bil obljubljen zakon.

⁸ Dati glas pomeni 'intonirati melodijo' (SSKJ), kar je bolj kot za ljudsko značilno za zborovsko petje. Pri ljudskem petju en pevec zapoje »naprej«, drugi mu pritegnejo; mogoče je Potrč z »dajanjem glasu« imel v mislih ravno »petje naprej«.

⁹ Ljubezenska lirski pesem *Moje veselje je šlo za goro* (Š 1649–1654).

Drama *Kreflova kmetija* (1947) prikazuje gmotni, moralni in duhovni propad kmečke družine Kreflov – oče Jura je alkoholik, mati Liza je ob njem postala groba, požrešna in brezčutna, oba izkoriščata ceneno bajtarsko delovno silo. Njun sin Ivan je mlad socialist, upornik v družini in družbi: ko se vrne iz zapora, ne zapusti bajtarske hčere Mimike, čeprav mu starši prepovedujejo in branijo po njihovem mnenju neprimerno zvezo. Dogajanje je postavljeno v jesenski večer, ko pričakujejo Ivanovo vrnitev iz zapora. Mladi dninar Hrenkov Franci pijan s pesmijo zbada Mimiko, ker ve, da Ivana že težko čaka: »Nocoj ... (Zapoje.) Nocoj bo ena lepa noč ...¹⁰ Nocoj bo prišel, prišel bo, hi-hi-hi« (Potrč 1983č: 64).

Na koncu prvega dejanja v Kreflovem hlevu izdihne bajtar, ki so ga Krefli spravili na kant, zdaj pa se ne zmenijo niti za njegovo smrt. Čeprav imajo v hlevu mrliča, pod kolarnico z dninarji obrezujejo repo, se smejejo in ob delu prepevajo – poleg sicer cerkvene pesmi še kvantarsko, kot je navedeno v didaskalijah na začetku drugega dejanja:

Tenek ženski glas znova in znova začenja: »Češčena si Marija, je angelski glas. Ko bo zadnja ura bila, pridi mati po nas ...!«¹¹ Hrenkov Franci posega vmes s svojo: »Spim, spim, spala bom – bo fantič prišel, dala bom – nageljček rdeč!«¹² (N. d.: 90.)

Navedka te kvantarske pesmi, ki jo najprej v noveli Dekla Hana sliši Hana, sta skoraj identična, razlikujeta se le v ločilih in v ponovitvi drugega verza, ki je v drugem primeru ni. Obakrat pesem pojejo fantje, v prvem primeru ni navedeno, ali eden ali več, v drugem primeru eden.

Naslednje štiri pojavitve ljudske pesmi so v didaskalijah ob Ivanovih replikah, opisujejo zvočno ozadje, ki nastaja zunaj prizorišča, na dvorišču pod kolarnico. Najprej Ivan v samogovoru spozna, da mu je pridobitniški

¹⁰ Najverjetneje gre za tip ljubezenske lirske pesmi S tovarišem gre k ljubici po prstan (Š 2063–2076), ki se začenja z variantami navedenega verza: »Nocoj, nocoj je lep večer, / En lep večer in lepa noč, / Luna sije celo noč, / Spat iti mi ni mogoč« (Š 2063), nadaljuje pa s pripovedjo o fantovem varanju in koncu zveze z dosedanjim dekletom. Lahko pa bi šlo tudi za varianto tipa legendarne pesmi Marija pride na bojišče po ranjenca (SLP III 179), katerega variante se pogosto začenjajo z verzom »Nocoj je en fajn večer«, kot npr. zapis iz Makol na Štajerskem (SLP III 179/26). Če gre za to pesem, lahko njeno pritegnitev v besedilo razumemo kot namig na Ivanovo tragično smrt – ustrelil ga bo namreč lastni oče.

¹¹ Refren marijanske cerkvene pesmi Je angel Gospodov (*Slavimo Gospoda* 1998: 223).

¹² S tem verzom se ujema prvi verz ljudske lirske ljubezenske pesmi, objavljene v porabski pesmarici pod številko 173: »Spim, spim, spim, spala bom, / pri tebi ležala bom, / če bo kaj nauvoga, / zibala bom.« (Mukič 2003: neoštevilčene strani.)

kreflovski svet tuj, da mu ne predstavlja doma. Ob to Potrč postavi otožno ljudsko pesem, ki podkrepi Ivanovo občutje izgubljene nedolžne mladosti: »(Zunaj petje obrezačev: 'Kje so tiste stezice?'¹³ in pijano vreščanje.)« (N. d.: 93.) Ivan se je iz zapora vrnil spremenjen, zagrenjen, Mimika trdi, da je bil prej drugačen, besedilo citirane pesmi kaže na njeno obžalovanje: »Kaj so napravili s tabo? (Nekaj trenutkov molk. Pod kolarnico zapojo obrezači: 'Ah, mladost ti moja.）」¹⁴ (N. d.: 95.) V obeh primerih citata iste pesmi, ki se razlikujeta v spremenjenem medmetu na začetku, slišita mlada moška na življenjskem razpotju, Karlek in Ivan v *Sinu* in v *Kreflovi kmetiji*, peti druge ljudi, vsebina pesmi, ki jo slišita, je odraz njunega čustvovanja.

Mimika sanjari, kako bi bilo, če bi lahko živela skupaj, če bi imela kos zemlje, želi si otroka, besedilo pesmi, ki govori o ženski nezvestobi, njeno pobožno željo zasmehuje: »(Med takšno sceno v izbi se meša od zunaj razbito petje obrezačev. Francijev glas poje: 'Dekle, zakaj tajiš?',¹⁵ potem Francijev smeh.)« (N. d.: 96.) Po prepiru med Ivanom, njegovo materjo in Mimiko pride v hišo pater Mirko, ki skuša pomiriti sprte, Ivan se mu izpove, kako se tudi sam čuti krivega, ker je Kreflov, čuti se krivega tudi za Matjašičevo smrt, katerega truplo še zmeraj leži v hlevu, dninarji pa v njegovi neposredni bližini pojejo ljubezenske, celo kvantarske pesmi: »(Obrezači zapojo: 'Dekle, kdo bo tebe ljubil ...?）」¹⁶ (N. d.: 100.)

V drugem delu trilogije, *Lacko in Krefli* (1949), je dogajanje postavljeno v čas nemške okupacije; brat in sestra, Milika in Franček, pomagata partizanom in njihovemu vodji Jožefu Lacku, druga sestra Lizika in njen mož Šanta pa sodelujeta z gestapom. Zapiti oče Jura se v dani situaciji ne znajde najbolje, samo sluti dejavnosti svojih otrok, zateka se v alkohol, s pesmijo izraža svojo pijanost v starosti in se z njo tolaži:

(Krefl pripoje, za njim stric.) KREFL (pijano in razvlečeno): »En starček je živel ...»¹⁷
Zapojte, stric! »En starček je živel ...« Zapojte! Danes še živimo, jutri pa – kdo ve.

¹³ Ljubezenska poskočnica Staro ljubezen ponovim (Š 4048–4062).

¹⁴ Verz češke oz. moravske ljudske pesmi, ki je pod naslovom Moravska narodna v prevodu Otona Župančiča bila objavljena v njegovi pesniški zbirki *Čez plan* (1903) in je ponarodela (Župančič 1956: 443).

¹⁵ Splošno razširjena ljubezenska poskočnica Očitno mu je nezvesta (Š 4384–4389, Dravec 1981: 403, Terseglav 1981: 111).

¹⁶ Nagovor dekletu iz variante vojaške pesmi Kdo bo listje grabil, ko bom vojak (Š 7027). Prav v Dravčevem zapisu je pogostejša raba dekleta v 3. osebi (Kdo bo dekcle ljubil?) zamenjana z 2. osebo, kot je tudi v Potrčevem navedku: »Pa kdo bo listje grabil, / pa kdo bode trafco žel, / kdo bo tebe, dekcle, ljubil, / ko bom jas k vojakom šel?« (Dravec 1981: 356).

¹⁷ Pivska pesem »En starček je bil, je vince rad pil« (Š 5789–5808, Dravec 1981: 254).

Franček, ali ni tako? Poj, še ti zapoj! »En starček je živel ...« Kaj me gledaš? Zakaj ne bi svet pel, če ga žalost davi? (N. d.: 202.)

Sklepni del dramske trilogije o Kreflih so *Krefli* (1953), postavljeni v poletje 1948, tj. v čas informbiroja, agrarne reforme in zidanja vaškega združnega doma. Stari Krefl je obupan zaradi dejstva, da bo izgubil zemljo: »Hej, vinček! (Si natoči in zapoje.) Furmani mi peljejo en glažek sladkega vina, do bregeca pripeljejo in vpeša jim živinca.«¹⁸ (N. d.: 247.) Prva in druga pojavitev citata te pesmi v noveli *Oče* in v *Kreflih* se razlikujeta v zamenjavi besedja (trije-/ vinca-vina, do Malike-do bregeca), v obeh primerih (skupina moških in žensk, stari Krefl) so pevci pijani. Kreflov dni-nar Juzlek se odloči, da bo z razstrelivom, ki ga ima gospodar za razbijanje skal, poškodoval zidove bodočega združnega doma: »JUZLEK (zapoje po domače in z zatezajočim glasom); Jaz pa sem si nekaj zmisla – in nareda bom ta špas ...¹⁹ HI-hi-hi ...« (N. d.: 258.) Zadržni dom je kljub temu slovesno odprt s harmoniko in goslimi, stari Krefl pa se, medtem ko do njega prihajajo zvoki veseljaške harmonike, odloči, da se bo obesil, in z besedilom pesmi, ki si jo zapoje samemu sebi, napove svojo smrt:

(Zamahne proti vrvi, se obrne, se zazre proti oknom – skozi katera se zasliši harmonika – in še enkrat zamahne.) Svirajte, svirajte, hudiči! /.../ (Na pol zapoje.) Krefl – ne boš nič več vinca pil, boš v hladni zemlji gnil ...²⁰ (N. d.: 295.)

Prav v zvezi s »pristnostjo« Potrčevih dramskih oseb in njihovim jezikom, ki izraža socialno in regionalno pripadnost tudi v izboru besedil ljudskih pesmi, je Franc Zadravec (1972a: 285) zapisal:

Potrčevi dramski junaki govorijo miljejsko značilen, stvaren, sočen jezik, uporabljajo tudi narečne besede, nezapletene stavke. Kadar povedo kak izrek, pregovor, če Krefl zabruna verz pijanske pesmi, jim vse to ni umetno podtaknjeno, tudi ne velja za okras, ampak je zmerom le elementaren glas njihovega duševnega sveta in narave.

¹⁸ Pivska pesem »Pripeljali so furmani« (Š 5722–5738, Dravec 1981: 250).

¹⁹ Ljubezenska lirski ljudska pesem »Kedaj bom jaz doma!« (Š 1864) oz. Daleč je do ljubice (Ofič 2004: 67).

²⁰ Pivska pesem, znana kot Dolenjska zdravica (Dev 1906: 4) ali po prvem verzu: »Oj, to me veseli« (Gobec 1987: 49) in To mene veseli (npr. GNI M 20.760), ki jo je Štrekelj uvrstil v Dodatek med nenarodne pivske pesmi pod številko 39 in 98. Navedeni verz je iz pete kitice: »Bom v zemlji hladni gnil, / Ne bom več vinca pil« (Dev 1906: 5). Dravčev zapis te pivske pesmi (1981: 268) v zadnji kitici vsebuje verze, podobne navedku: »Jaz v zemlji bom trohnel, / tam ne bom vince pil, / tam bo hladen grob / srce hladil.«

Kontekst in tekstura ljudske pesmi v Potrčevi prozi

Literarne osebe v Potrčevi prozi in dramatikii predstavljajo nosilce ljudske pesmi (kdo), avtor jih postavi v kontekst izvajanja (kdaj in kje) in pesmim pripiše teksturo oziroma način izvajanja (kako pesmi pojejo, igrajo; kako ob igranju plesnega napeva plešejo), kjer je melodija pesmi implicitna. Kontekst ljudske pesmi predstavlja hkrati kronotop, folklorni čas in prostor izvajanja ljudske pesmi postaneta torej literarni kategoriji.

Razpon nosilcev ljudske pesmi med Potrčevimi literarnimi osebami sega od otroka (deček Karlek, deklica pastirica v *Sinu*, sestrice v noveli Kočarji) do starca (stari Krefl v dramski trilogiji), od berača (*Sin*) do godca (*Sin*, Imel sem ljubi dve, *Gorice*), vmes so najpogosteje fantje, ki med delom, pohajkovanjem, v gostilni ali na svatbi pojejo sami (Franček v *Sinu*, Draš in pismonoša v *Kočarjih*, Destelan v noveli Imel sem ljubi dve, Južek in Murkec v *Na kmetih*, Hrenkov Franci v *Kreflovi kmetiji* in Juzlek v *Kreflih*) ali v skupini na vasi (*Sin*, *Na kmetih*, več novel v *Kočarjih* itd.).

Dekleta v skupini pojejo v procesiji na romanju (*Sin*), na poti na politično zborovanje (*Gorice*) in na poti iz tovarne (novela Sveti zakon), posamič na paši (*Sin*, *Na kmetih*), med delom na travniku (*Na kmetih*) ali doma v hlevu in kuhinji (*Na kmetih*, v več novelah v *Kočarjih*). Otroci pojejo (in igrajo) na paši (*Sin*, novela Pastir), med varovanjem drugega otroka (*Sin*, novela Kočarji), med učenjem, pohajkovanjem ali na poti domov (*Sin*, *Gorice*).

Odrasli pojejo večinoma, ko so pijani (Štrafela v *Na kmetih*, stari Krefl in Hrenkov Franci v *Kreflovi kmetiji*, družba moških in žensk v noveli Oče, viničarja in Trinkaus ter Ritonja v *Gorica*). Ob delu poje skupina moških in žensk (obrezači repe) v *Kreflovi kmetiji* in v *Gorica* (kopači v vinogradu). Posamezno dekle »poje naprej« v noveli Sveti zakon in v *Gorica*. Godec je omenjen v *Sinu* (stari Erjavec na harmoniko igra po trgatvi, na svatbi skupaj z Vrečarjem sedita in igrata za pečjo), v noveli Oče (Ančkin fant po kolinah priigra s harmoniko), v romanu *Na kmetih* (s svatbe v Hedlovi hiši se slišijo Črnkova harmonika in Šmigočeve gosli) in v *Kreflih* (praznovanje ob otvoritvi združnega doma s harmoniko in goslimi), posebej izpostavljen je v noveli Imel sem ljubi dve in v *Gorica*. V slednjih dveh besedilih je godcu ime Tjoš, v noveli je Gočlov in je violinist (igra sam, v paru z Vrečarjem, pri prijatelju, po luščenju bučnic, na svatbi), v *Gorica* je Ozmečkin in igra na harmoniko (sam sebi na kupu desk pred hišo, v vinski kleti, na poti domov med vinogradi). Vsakič je tragična oseba, saj v noveli stori samomor, v *Gorica* pa mu ustrelijo dekle.

Razpredelnica 4: *Nosilci, kraj in čas ter način izvajanja ljudske pesmi (petja, igranja in plesanja) v Potrčevi prozi in dramatiki*

KDO	KJE	KDAJ	KAKO
otroci (pastir, pastirica, bratec, sestrica, šolarji), fantje (kmečki sin, hlapec, kočar, godec), dekleta (kmečka hči, dékla, kočarka, tovarniške delavke), žene (dninarice), možje (berač, pismoñoša, kmečki gospodar, viničarja, nekdanja oskrbnika, godec)	na pašniku, na travniku, med njivami, v vinogradu, v kleti, na poti s polja, na vasi, na cesti, pred hišo, pod klancem na romanju, v izbi, v kuhinji, v hlevu, pod kolarnico, v mestu na mitingu, na poti domov iz tovarne	na paši in na vasi zvečer, ob košnji, med opravljanjem živine, med kuhanjem in pomivanjem posode, na svatbi, po opravljenem delu (ličkanju, luščenju bučnic)	tanko, z visokim srebrnim glaskom, kričavo, dolgočasno, zateglo, razvlečeno, hitreje in hitreje, z visokim korskim glasom, debelo in skozi nos, lepo, potihlo, z višjim glasom, glasno in zatezujoče, kakor da bi se zaganjal, ne da bi se menil za muzikanta, razbito, pijano in razvlečeno, po domače in z zatezajočim glasom, na pol, po šolsko, na pol naglas, z zahripanimi in zatezujočimi štajerskimi glasovi, na široko, z zvenečimi in zapotegnjenimi glasovi, z visokim glasom, pretrgano in vriskajoče

Analiza pridevnikov in prislovnih določil, ki izražajo način izvajanja ljudske pesmi oziroma je z njimi izvajanje opisano, kaže na prevladujoče negativne pridevke. Ponavljajo se namreč oznake, da je pevec pel ali godec igral »kričavo, zateglo, razvlečeno, na pol«, v večji meri so uporabljeni še drugi podobni pridevki, pogosto v zvezi z alkoholom: pijani Krefl tako poje »pijano in razvlečeno, na pol«; pijana viničarja v kleti poskušata peti »z zahripanimi in z zatezujočimi štajerskimi glasovi«. Pohotni nekdanji oskrbnik ni dober pevec, saj ne zmore ujeti pravega glasu, pijanima Ritonji in Trinkausu v kleti »uhajajo štíme na vse strani«. Juzlek, ki naklepa poškodovati novogradnjo, »zapoje po domače in z zatezajočim glasom«. Pijani Štrafela je pel, »kakor da bi se zaganjal, ne da bi se menil za muzikanta«, izpod kolarnice se sliši »razbito petje«, glasovi harmonike Ozmečkinega Tjoša so »pretrgani«.

Žensko petje je označeno kot tanko in visoko: Marička je zapela »z visokim korskim glasom«, v *Kreflovi kmetiji* »tenek ženski glas znova in znova začenja«, Ornikovo dekle poje »z visokim glasom«, fantovsko petje pa Potrč večkrat označuje kot zateglo, vendar ne nujno v negativnem smislu: »/n/ikdar več ne bo slišal Frančekovega *zateglega* prepevanja; Draš, ki je pel »debelo in skozi nos«, je zadnje besede »*zategoval*«; Murkec je »z višjim glasom *zategnil*«, fantje so Južeku peli »glasno in *zatezujoče*«, Juzlek je zapel z »*zatezajočim* glasom«; tudi otroci so peli »z *zapotegnjenimi* glasovi«.

Tudi igranju na glasbila Potrč s pridevki ni naklonjen: *dolgočasna* beračeva lajna zapoje *žalostno* pesem, Erjavec svojo harmoniko »*nateguje*« in se ob njej »*napenja*«, njeni glasovi so »*razvlečeni in žalostni*«, kot so »*kričavi, pretrgani in vriskajoči*« Ozmečkinega Tjoša, ki ponavlja *žalostno* melodijo. »*L/epo*« na violino igra le Gočlov Tjoš, ki je na dveh mestih tudi »*potiho* zapel«.

Razpredelnica 5: *Glasbila v Potrčevi prozi in dramatiki*

Naslov	klopotec	gosli	orglice	harmonika	bič	lajna
<i>Sin</i>	•		•	•	•	•
<i>Kočarji in druge povesti</i>	•	•		•		
Imel sem ljubi dve		•		•		
<i>Svet na Kajžarju in Gorice</i>				•		
<i>Na kmetih</i>				•		
Dramska trilogija o Kreflih		•		•		

Očitno je, da Potrč ljudsko pesem v svoje avtorsko besedilo vpelje z določenim namenom. V prvi vrsti gre za označitev literarnih oseb, njihovih značajskih lastnosti, čustvovanja, socialnega položaja ipd.: nebogljena, krhka, več lačna kot sita pastirica v *Sinu* npr. poje pesem o nedosegljivem planinskem mleku s »*tankim, visokim srebrnim glaskom*«; slepi berač poje o želji, da bi spregledal; Franček, ki pade v vojni, je pred odhodom prepeval ravno vojaško pesem; razbrzdana Hrvat in Hrenkov Franci pojeta ljubezenske in kvantarske pesmi; zaljubljena Draša in Južek pojeta, da bosta čakala na nevesto; nesramni Destelan z besedilom pesmi sporoča, da bi rad drugemu prevzel dekle; nesrečni Gočlov Tjoš, ki mu dekle ni namenjeno, poje o ljubici, ki jo je izgubil; zapiti stari Krefl poje le pivske pesmi.

Besedilo ljudske pesmi kot citat ali parafraza služi za napovedovanje dogajanja: Tunika poje o nesrečni ljubezenski zgodbi, ki se potem dejansko zgodi; Hana s pesmijo napoveduje, da namerava zapeljati Južeka; verzi začetka slovésa oziroma družinske balade o smrti dveh sinov napovedujejo Lizikino tragično smrt; Juzlek in stari Krefl z besedilom pesmi izražata, kaj načrtujeta; Hrenkov Franci z izbiro pesmi, ki jo zapoje Mimiki, napove konec njene ljubezenske zveze z Ivanom.

Izbor besedila ljudske pesmi izraža nastalo situacijo oziroma jo podkrepiti: v ljubezni prevarani Karlek sliši nekega fanta peti o nezvestem dekletu; Južek, ki se je zaljubil v še nedoraslo Tuniko, poje o čakanju na nevesto;

dekla Hana, ki hrepeni po fantovskem vasovanju, zasliši fante peti kvantarsko pesem; absurdnost položaja v Kreflovi hiši (mrlič v hlevu; tujstvo, ki ga v lastnem domu čuti Ivan) izražajo situaciji neprimerne ljubezenske in kvantarske pesmi Hrenkovega Francija; svobode in vina pijani viničarji pojejo objestne in bahaške pivske pesmi.

Besedilo ljudske pesmi Potrč na več mestih uporabi za posredno namigovanje in zbadanje: v taki funkciji je ubeseditev klopotčevega petja, ki namiguje, da ima zidar jeseni še zadnjo priložnost, da zasluži, sicer pozimi ne bo zmožgel preživeti; Destelan s pesmijo kaže na to, da osvaja dekline nekoga drugega; Južeku se s pesmijo posmehujejo tako vaški fantje kot Hana; Murkec s kvantarsko pesmijo lokalnega politika Štrafelo poniža v ženskarja; Štrafela s pesmijo namiguje na Južekov nesrečni položaj med dvema ženskama; Hrenkov Franci namiguje na Mimikino ljubezensko zvezo z Ivanom; pesem viničarjev neposredno kaže na razlastitev veleposestnikov; nekdanji oskrbnik sporoča Liziki z besedilom pesmi, da pričakuje njeno privolitev.

Še posebej v povesti *Sin* smo priča navajanju vlog ljudske pesmi v posameznikovem psiho-socialnem razvoju od otroštva do odrasle dobe. Karlek naj bi pel mlajši sestrici v zibki (otroško petje zazibalk), občuduje igranje starejšega pastirja, njega samega pa je sram peti (obvladovanje ljudske pesmi kot znak družbenega prestiža), kot otrok se boji beračeve lajne (psihološki učinek baladnega besedila in melodije), deklico opazuje na paši, ko poje, pozneje sam vriska med košnjo (dekliško petje in fantovsko vriskanje kot erotično vabilo), nekoliko starejši na romanju ponovno sreča berača z drugo pesmijo (romanje – kontekst igranja na lajno), že fant si med kosce želi zaradi prestižnosti pravice do vriskanja med košnjo in s pitjem ter petjem ljubezenskih pesmi poskuša potrjevati svojo odraslost (ljudska pesem kot iniciacija v fantovsko družbo), plesati ga pred drugimi ženskami nauči neko dekline (ženska kot nosilka ljudskega izročila, ocenjevanje bodočega gospodarja po odločnosti pri plesu).

Folkloristično informativno je v Potrčevem opusu še navajanje dekliškega vriskanja, ženskega plesa brez plesalcev zaradi pomanjkanja le-teh, ponazarjanje razširjanja ljudskih pesmi (otroci so pesem slišali na mitingu in se jo naučili, rokopisna pesmarica v lasti dékline), navajanje godčevskega sestava (omenjena izključno violinist in harmonikar) in improvizacija aktualnega besedila ljudske pesmi na že obstoječi napev kot dokaz nastajanja variant oziroma izposojanja napevov (fantovsko petje o Hedlu, petje kopačev na račun nekdanjih lastnikov vinogradov).

Sklep

Rezultati literarnovedno-folkloristične analize Potrčeve proze so pokazali, v kolikšni meri, na katerih mestih in čemu nastopa ljudska pesem v avtorskih besedilih, kakšna je njena vloga v novem okolju in kako oblikuje duhovno, ne zgolj formalno povezavo avtorske ustvarjalnosti in ljudskega pesemskega izročila. Izkazalo se je, da je ljudska pesem v različni meri in z različnimi medbesedilnimi figurami navzoča v opusih vseh petih obravnavanih avtorjev, seveda tudi Potrča, da torej skorajda ni besedila iz tega literarnega obdobja, ki ne bi, če že ne empiričnega citata besedila ali celo izposoje motiva, vsebovalo vsaj omembe petja, igranja ali plesa, kar izhaja iz posebno intenzivne duhovne vpetosti in povezanosti obravnavanih avtorjev z ljudskim izročilom njihovega prvotnega, domačega okolja. Vsi obravnavani avtorji (in Potrč ni izjema) so izšli iz podeželskega okolja, kljub šolanju, preselitvi in novemu, drugačnemu načinu življenja so v njihovi zavesti ostale sledi ljudskega izročila, ki so se vanje vtisnile v otroštvu in bile tako močne, da so jih vedno znova vpletali v svojo avtorsko literarno ustvarjalnost. Srečevanje z ljudskim izročilom v njihovem zgodnjem otroštvu je bilo zanje prvi stik z ustvarjalnostjo nasploh, zato je razumljivo, da so se k temu prvotnemu viru vračali vseskozi in vedno znova. Ljudsko izročilo je bilo zaradi njihove zgodnje otroške izkušnje z njim neizbrisno vgrajeno vanje. Pri tem ni šlo zgolj za formalno, zunanjo, temveč intimno notranjo zvezo z ljudskim izročilom na duhovni ravni. Ravno intenzivna duhovna povezanost z ljudskim jim je v njihovih literarnih opusih omogočila tako razvejano in neposredno medbesedilno interakcijo ljudske pesmi in umetnega literarnega besedila.

Namen, zaradi katerega so pisatelji v svoje literarno besedilo vnesli ljudske pesmi, se razlikuje po vlogah, ki so jim jih dodelili v novem okolju, le-te je moč razdeliti glede na to, ali gre za medbesedilne figure, ki jih tvorijo ljudske pesmi v literarnem besedilu, ali ljudsko pesem v t. i. »kontekstu v kontekstu«. V primeru slednjega gre za vnos nujnega elementa, potrebnega v opisu podeželskega življenja – fantovsko petje ob večerih in na naboru, petje ob delu, vpetost ljudske pesmi v šege in navade ipd., kar vse je razvidno v Potrčevem opusu. Literarno besedilo, ki vsebuje takšne elemente, je s svojo dokumentarnostjo bolj mimetično, pisatelj želi s tako izbiro čim bolj posneti stvarnost, realno, avtentično stanje oziroma zrcaliti resničnost, vzpostaviti želi čim bolj primerljivo razmerje med literarnim besedilom in dejanskostjo. Analiza je pokazala, da so obravnavana besedila social-

nega realizma dejanski odsev resničnosti – vsaj, kar se pojavnosti ljudske pesmi tiče. V prid temu govorijo dobljeni rezultati – kontekst ljudske pesmi, izpričan v literarnih besedilih, se ujema s podatki v strokovni folkloristični literaturi, tudi navedki pesmi niso izmišljeni, temveč so preverljivi v znanstvenokritičnih zbirkah slovenskih ljudskih pesmi. Čeprav sodijo leposlovna dela, ki sem jih obravnavala, med fikcijska besedila, podatki, dobljeni z analizo, potrjujejo, da pojavnost ljudske pesmi v teh delih ni izmišljena, čeprav je dejanskost gotovo preoblikovana. V tem, tako je pokazala obravnava, je ključ za razumevanje odnosa med ljudskim in umetnim v teh besedilih. Vsak obravnavani pisatelj je namreč realnost v svojem fikcijskem besedilu preoblikoval po svoje, glede na lastno izkušnjo z ljudsko pesmijo, glede na namen, ki ga je hotel z njeno medbesedilno odnosnico v svojem besedilu doseči, glede na vlogo, ki ji jo je podelil v svojem novem, literarnem besedilu. Sočasno sprotno preverjanje v strokovni folkloristični literaturi je med branjem in analizo potrjevalo, da pisatelji konteksta ljudske pesmi niso potvorili, da niso navajali »napačnih« pesmi ali si jih celo izmislili. Na osnovi dobljenih rezultatov je mogoče sklepati, da tudi obravnavana literarna besedila Ivana Potrča odsevajo dejanski kontekst ljudske pesmi, časa in prostora, ki ju opisujejo.

Viri in literatura

Oskar Dev, 1906: *Slovenske narodne pesmi. Harmoniziral in deloma za koncert priredil Oskar Dev*. Ljubljana: L. Schwentner.

Josip Dravec, 1981: *Glasbena folklor Prlekije*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Radovan Gobec, 1987: *Iz zemlje gre v trsek. 100 slovenskih napitnic in vinskih pesmi za moške glasove zbral in priredil Radovan Gobec*. Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije.

Marjetka Golež Kaučič, 2003a: *Ljudsko in umetno: dva obraza ustvarjalnosti*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Marjetka Golež Kaučič, 2003b: Teorija intertekstualnosti in njena uporaba v folklorističnih raziskavah. *Slavistična revija* 51/posebna številka. 311–328.

Marjetka Golež Kaučič, 2004: Rošlin in Verjanko. Transformacija ljudske balade v sodobna prozna besedila. *Traditiones* 33/2. 93–117.

Marko Juvan, 2000: *Intertekstualnost*. Ljubljana: DZS (Literarni leksikon).

Marija Klobčar, 2002: Štajerska slovesa – odsev družbene razslojenosti ali enakosti med ljudmi. *Traditiones* 31/2. 7–22.

Marija Klobčar, 2007: Sporočilnost slovenskih ljudskih vojaških pesmi. *Regiment po cesti gre/The Regiment is on the March*. Iz arhiva Glasbenonarodopisnega inštituta. Ljubljana: GNI ZRC SAZU.

Zmaga Kumer, 1983: *Ljudska glasbila in godci na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica.

Zmaga Kumer, 1992: Predgovor. *Oj, ta vojaški boben: slovenske ljudske pesmi o vojaščini in vojskovanju*. Celovec: Drava. 7–8.

Zmaga Kumer, 1996: *Vloga, zgradba, slog slovenske ljudske pesmi*. Ljubljana: Založba ZRC.

Dušan in Francek Mukič, 2003: *Füčkaj, füčkaj, fantiček moj 2: še sto ljudskih pesmi iz Porabja*. Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem.

Rozika Ofič, 2004: *Le pojte z menoj: izbor ljudskih pesmi, ki jih je zapela Rozika Ofič*. Maribor: Mariborska literarna družba.

Ivan Potrč, 1983a: *Izbrano delo. Kočarji, prva knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Ivan Potrč, 1983b: *Izbrano delo. Navzkrižja, druga knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Ivan Potrč, 1983c: *Izbrano delo. Grudje, tretja knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 504.

Ivan Potrč, 1983č: *Izbrano delo. Krefli, četrta knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Slavimo Gospoda: bogoslužna pesmarica in molitvenik, 1998. Ur. Marijan Smolik in Edo Škulj s sodelavci. Celje: Mohorjeva družba. 860.

Marko Terseglav, 1981: *Klinček lesnikov*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Marko Terseglav, 1990: *Strijc so strino: šaljive in erotične ljudske pesmi iz Prekmurja*. Zbral Dušan Rešek, uredil in spremno besedo napisal Marko Terseglav. Murska Sobota: Pomurska založba.

Oton Župančič, 1963: *Zbrano delo, knjiga 1*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

“ČEZ HRIBE JE LILA FANTOVSKA PESEM, KAKOR BI NOČ MOLILA K ŽIVLJENJU” (“OVER THE HILLS THE YOUNG MEN’S SONG WAS HEARD, AS IF THE NIGHT WOULD PRAY FOR LIFE”) – FOLK SONGS, DANCES AND INSTRUMENTS IN POTRČ’S LITERARY OPUS

Summary

The treatise is a rearranged part of a wider folkloristic and literary science research *Transformacija ljudske pesmi v umetnih proznih besedilih socialnega realizma (Transformation of the Folk Song in the Prose Works of the Social Realism)* on intertextual and intermedial connection between the Slovene folk music (texts and melodies of folk song, their context, folk musicality, folk dance etc.) and the prose works and partially also drama texts from the period between 1930 and 1950, which were written by Miško Kranjec, Ivan Potrč, Anton Ingolič, Prežihov Voranc and Ciril Kosmač. The research is methodologically supported by

the theory of intertextual connections that was established in the Slovene literary science by Marko Juvan, and applied in the folklore studies by Marjetka Golež Kaučič.

The research results on the relation between the Slovene folk song and the Social Realism prose showed a surprising intensity of the intertextual noun parts on the level of the language expression and on the level of the surface text. The Slovene folk music tradition is in the prose works transformed in two ways: as an in-text citation reference point in the titles and mottos (generic connection, citation or variation of a title or of a motto); on the level of the surface text (variations of the theme, borrowing characters, events and venues); on the level of language expression (empiric citations and paraphrases); and as the so-called "context in context", where the literary place and time present the contexts of folk songs. A folk song does not only form intertextual figures (empiric citations and paraphrases, variations of a title or of a motto, borrowing characters, events and venues); its context enters the literary time and space. Each selected opus is, regarding the existence of folk elements, characterised by a distinct regional belonging of the discussed authors. The folk song occurs in Potrč's opus as citation of context and texture or as the way of performing a folk song. It also appears as citation of texts on the level of word-for-word citations or paraphrases. The word-for-word citations, stated separately from the text, in apostrophes and italics, are the most common ones. Among the folk songs types, which Potrč uses as a citation or paraphrase in his prose or dramas, the love songs are the most numerous ones; there are fourteen of them. Also high in number are six drinking songs. In the texts there are only two military songs and two that became folk tunes; only one is a narrative song. From the other songs we also found a humorous and a children's song; a lullaby; a patriotic choral song; a Partisan and a church song; two teasing improvised lively songs; a drinking song in German and the onomatopoeic imitation of a wind rattle.

„ÜBER DIE BERGE FLOSS DAS KNABENGESANG, ALS BETETE DIE NACHT ZUM LEBEN“ – VOLKSLIEDER, VOLKSTÄNZE UND VOLKSINSTRUMENTE IN DEM LITERARISCHEN OPUS VON IVAN POTRČ

Zusammenfassung

Der Artikel ist ein bearbeiteter Teil der umfangreichen folkloristisch-literaturwissenschaftlichen Studie *Die Transformation des Volksliedes in den Prosatexten des Sozialrealismus (Transformacija ljudske pesmi v umetnih proznih besedilih socialnega realizma)* über die intertextuelle und intermediale Verbindung zwischen der slowenischen Volksmusik (Texte und Melodien der Volkslieder, deren Kontexte, Volksmusikanten, Volkstänzen usw.) und den Prosa- und teilweise auch Dramatexten aus der Periode von 1930 bis 1950, die von Miško Kranjec, Ivan Potrč, Anton Ingolič, Prežihov Voranc und Ciril Kosmač geschrieben wurde. Methodologisch ist der Artikel mit der Theorie der intertextuellen Anknüpfung, die in Slowenien von Marko Juvan begründet und in der Folkloristik von Marjetka Golež Kaučič appliziert wurde, unterstützt. Die Ergebnisse der Studie über das Verhältnis zwischen dem slowenischen Volkslied und der Prosa des Sozialrealismus zeigten eine überraschende Intensität der intertextuellen Substantivteilen auf dem Niveau des sprachlichen Ausdrucks und der Textoberfläche. Die slowenische Volksmusiküberlieferung ist in den Prosatexten auf zwei verschiedenen Weisen umgestaltet: als Zitieren im Text in den Titeln und Mottos (generische Bindung, Zitat oder Variation des Titels und Mottos); auf der Ebene der Textoberfläche (Variation des Themas, Ausleihe von Personen, Ereignissen oder Schauplätze); auf der Ebene des Sprachausdruckes (empirische Zitate und

Paraphrasen) oder als sogenannter „Kontext im Kontext“, wo der literarische Raum und die literarische Zeit den Kontext des Volksliedes darstellen. Das Volkslied bildet nicht nur intertextuelle Figuren (empirische Zitate und Paraphrasen, Variationen des Titels, Motos, Ausleihe von Personen, Ereignissen und Schauplätzen), sondern greift sein Kontext in die literarische Zeit und den literarischen Raum ein. Jedes ausgewählte Opus zeichnet sich aus der Sicht der Anwesenheit der Volkselemente durch die ausgeprägte landschaftliche Zugehörigkeit der behandelnden Autoren aus. Das Volkslied erscheint im Opus von Potrč als Angabe des Kontextes oder der Textur bzw. der Art der Volksliedausführung sowie als Angabe des Textes auf der Ebene der wortwörtlichen Zitate oder Paraphrasen. Wortwörtliche Zitate, die getrennt von dem Text, in Anführungszeichen oder in der Kursivschrift angeführt werden, sind die häufigsten. Unter den Volksliedtypen, die von Potrč als Zitate oder Textparaphrasen in seiner Prosa und Dramatik benutzt worden sind, gehen die Leibeslieder voran, denn es sind vierzehn. Noch immer zahlreich sind die Trinklieder. Jeweils zwei sind Soldaten- und volkstümlich gewordene Lieder, nur ein Lied ist ein Erzähllied. In den restlichen finden wir noch ein Scherzlied, ein Kinderlied, ein Schlaflied, ein patriotisches Chorwerk, ein Partisanenlied und ein Kirchenlied, zwei spöttischen improvisierten Ländler, ein Trinklied auf Deutsch und ein onomatopoetisches Nachmachen des Windrades (Klapotetz).

Potrčeva medvojna in poveljna kratka proza¹

Blanka Bošnjak*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 821.163.6.09Potrč I.

Blanka Bošnjak: Potrčeva medvojna in poveljna kratka proza. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 84=49(2013), 2–3, str. 51–70

Literatura Ivana Potrča (1913–1993) motivno-tematsko izvira iz haloške, slovensko-goriške in podravske pokrajine, zakoreninjena je v prikazovanju življenja tamkajšnjih ljudi v širšem časovnem razponu; v prispevku bo zajet medvojni in poveljni čas, ki ga je avtor avtentično upodobil tudi v kratki prozi (izdani v različnih zbirkah, npr. *Nesmilečno življenje*, *Onkraj zarje*, *Ko smo se ženili*, *Koraki*, *Prepovedano življenje*), čeprav sta bila večjega odziva deležna predvsem njegovo romanopisje (npr. roman *Na kmetih*, po katerem je bil posnet film *Rdeče klasje*) in dramatika (npr. drame o Kreflih).

Ključne besede: Ivan Potrč, kratka proza, avtobiografskost, tematizacija nasilja

1.01 Original Scientific Article
UDC 821.163.6.09Potrč I.

Blanka Bošnjak: Potrč's Wartime and Post-War Short Prose. Review for History and Ethnography, Maribor 84=49(2013), 2–3, pp. 51–70

Ivan Potrč's (1913–1993) literature derives by motifs and themes from the Haloze, Slovenian gorges and Drava landscape; it is entrenched in showing the life of these people in a broad time frame. The article will discuss the wartime and post-war time, which the author authentically depicted also in his short prose (published in different collec-

¹ Prispevek je nastal v okviru programske skupine P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine), ki ga financira Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

* Dr. Blanka Bošnjak, izredna profesorica za slovensko književnost na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, blanka.bosnjak@um.si

tions like *Nesmilečno življenje* (*Meaningless Life*), *Onkraj zarje* (*Beyond the Dawn*), *Ko smo se ženili* (*When we got Married*), *Koraki* (*Steps*), *Prepovedano življenje* (*Forbidden Life*), even though his novels (for example his novel *Na kmetih* (*In the Country*) – the movie *Rdeče klasje* (*Red Ears*) is based on this novel – and his dramatics (for example his *Drame o Kreflih* – *Dramas on Kreflis*) attracted more attention.

Key words: Ivan Potrč, short prose, autobiographic, violence themes

Uvod

Pripovednik in dramatik Ivan Potrč je osnovno šolo in gimnazijo obiskoval na Ptujju (1926–34), vendar je bil že nekaj mesecev pred maturo zaradi svojega aktivnega političnega udejstvovanja izključen in zaprt v Ljubljani. Kasneje se je že pred vojno posvetil novinarskemu delu pri mariborskem *Večerniku* (od 1938), služil je vojaški rok v Makedoniji, od koder je ob začetku vojne pobegnil, zatem je delal kot ilegalec v Rušah, Mariboru in na Ptujju, med drugo svetovno vojno pa je bil interniran v zloglasno taborišče Mauthausen, od koder je bil izpuščen spomladi leta 1942; zatem je znova delal v ilegali na Štajerskem, v Avstriji in na Gorenjskem. Med vojno je bil tudi urednik *Ljudske pravice*, njen časnikar in publicist, in sicer v osrednji bazi na Dolenjskem. Leta 1945 je postal sourednik *Borbe* v Beogradu, in tudi po koncu vojne je delal kot novinar v Beogradu in Ljubljani, od leta 1946 dalje kot sourednik *Ljudske pravice*, zatem pa vrsto let kot urednik (od 1947) in direktor založbe Mladinska knjiga; bil je nagrajenec AVNOJ in dobitnik Prešernove nagrade; bil je tudi predsednik festivala Kurirček in kar dvakrat predsednik društva slovenskih pisateljev; velja za ustanovitelja revije *Mlada pota* in njenega dolgoletnega mentorja; 1977. leta je postal član SAZU (Bohanec 2002; Kmetec - Friedl 2013; *Slovenski biografski leksikon*: splet).

Avtobiografskost Potrčeve kratke proze

Potrč je pričel pisati kratko prozo že v letih pred vojno (predvsem v času zapora v samici na Miklošičevi v Ljubljani), izšla je po vojni v izboru novel *Kočarji in druge povesti* leta 1946 (v Ljubljani), njegova prva povest *Sin* pa je izšla leta 1937. Potrčevo pisanje je že od začetka realistično in zajema različne socialne registre, ki segajo tudi v naturalizem, kar je razvidno iz sloga pisanja in psiholoških karakterizacij številnih literarnih oseb ter prikaza njihovih večinoma težkih usod.

Najboljši je v opisovanju intuitivnih, nagonskih ali polzavednih vzgibov močno z naravo povezanih ljudi, katerih odzive v posebno občutljivih stanjih moralne stiske obda z dramatično kontrastnim poetičnim izrazom (Jančar [et al.] 2004: 171).

V pogosto rabljeni Potrčevi sintagmi »nesmilečno življenje« se skriva filozofija življenjske modrosti haloškega, slovenskogoriškega in podravskega »malega človeka«, kar zavestno izpoveduje v svoji dramatici (o Kreflih), predvsem pa v kratki prozi, romanih in povestih, med katerimi je najbolj odmeven in preveden v največ tujih jezikov roman *Na kmetih* (1954) (po njem je bil leta 1970 posnet film *Rdeče klasje*, scenarij in režija: Živojin Pavlović), ki pripoveduje o pogubni erotiki v razkrajajočem se kmečkem življenju na vasi v času socializma. Zadnje Potrčevo delo je roman *Tesnoba* (1991); Potrč je nekaj del namenil tudi otrokom in mladini, najbolj poznana je *Pravljica o Vanču* (1973, ilustriral Ive Šubic, nastala je že med vojno).

Potrčeva kratka proza je po prvi zbirki *Kočarji in druge povesti* (1946) izhajala v različnih izborih in zbirkah: *Nesmilečno življenje* (1965), *Onkraj zarje* (1966), *Onkraj zarje* (1987),² pri čemer gre samo za eno novelo z bogatimi ilustracijami Milana Bizovičarja, *Imel sem ljubi dve* (1976), *Ko smo se ženili* (1983), *Koraki* (1983, kot 5. knjiga *Izbranega dela* v uredništvu Potrča in Frančka Bohanca)³ ter doslej zadnji izbor Potrčeve kratke proze iz tridesetih let *Prepovedano življenje* (2012, z izborom in spremno študijo Jožice Čeh Steger). Posamezna kratka proza je bila najprej objavljena v različnem periodičnem tisku (npr. *Ljubljanski zvon*, *Književnost*, *Domači prijatelj*, *Roditeljski list*, *Žena in dom*, *Obzorja*, *Naša sodobnost*, *Novi svet*) kakor tudi znotraj nekaterih izdaj *Izbranih del* v letih 1970, 1973, 1976 ter 1983.

² Novela *Onkraj zarje* v samostojni knjižni izdaji je le iz leta 1987; iz leta 1966 gre za knjižni izbor več novel, izdanih pri DZS.

³ Novele, objavljene v 5. knjigi *Koraki*, so t. i. »intimne novele«, ali kakor je pojasnil urednik F. Bohanec v intervjuju ob izidu Potrčevega *Izbranega dela* ob avtorjevi sedemdesetletnici leta 1983: »/.../ v katerih se pisatelj vrača v svoje otroštvo in mladost oziroma svoj kraj in v njem oživlja z njemu lastno toplino ljudi, ki jih je srečeval. Te novele gotovo predstavljajo enega izmed vrhov Potrčevega dela, nastale pa so po vojni« (Horvat 1983: 8). Trditev, da so vse novele v peti knjigi *Izbranega dela* nastale po vojni, ne drži popolnoma za vse – oziroma ne velja vsaj za dve noveli: *Ko smo se ženili* (objavljena 1937/38 v *Roditeljskem listu*), *Prva srečanja* (*Obzorja* leta 1938).

Potrča je življenje globoko prizadevalo že od rane mladosti, ko je v želarski, kmečki družini (tudi kot sin mlinarja)⁴ s propadajoče kmetije (srednje velikega grunta in mlina ob Grajeni) v rojstni vasi Štuki pri Ptujju spoznaval socialne krivice v življenju bajtarjev, viničarjev, kočarjev:

/.../ vse to se je globoko zajedalo vame in krivice, ki so zevale iz vsakdana teh preprostih ljudi, so mi potisnile pero v roke. /.../ Videl sem viničarja, kako poljublja roko nemškemu gospodu, otroke, ki so trpeli in jim tudi starši niso prizanesli. /.../ Pa kočarska lakota, garanje pri mlačvi, kopanje na strmem svetu, klavrna družinska nesoglasja, nezakonske matere, pijančevanja in s tem povezano propadanje kmetij, vse to sem doživljal, kopičilo se je v meni, dokler ni izbruhnilo na dan: »Da zgodaj sem spoznal, kaj pomeni Freudova psihologija.« (Drole 1983: [13].)

Avtorjeve najgloblje mladostne izkušnje so povezane tudi z zaporem v Ljubljani v njegovi sedmi gimnaziji, ker je kmalu kot gimnazijec postal član partije na Ptujju in je pomagal izvajati različne akcije: okrog novega leta 1934 so trosili letake in je prišlo do izdaje, zato so Potrča za enajst mesecev zaprli v ljubljanske zapore, od tega za pol leta v samico, kar pa ni omajalo njegovega mišljenja, saj je v pismu staršem 15. 6. 1934, ki ga starši niso prejeli, ker je bilo prej zaplenjeno, med drugim zapisal:

Sit sem vaših črnih maš in litanij. Kako si drznete meni, ki sem komunist, govoriti o bogovih in svetnikih /.../

Ne bom prav nič molil, prav nič prosil – hočem samo pravico! Toliko v vednost in pojasnilo!

Kaj le toliko jamrate, kako vam gre slabo! Ne veste kaj vam pravijo s prižnice: bodite veseli siromaki in potrpite, potrpite, da vam prodajo zadnjo telico (kajti koga bog ljubi – tega tepe), pokorite se za svoje grehe in glejte, po smrti vas čaka

⁴ Potrč glede svojega izvora piše: »Naša kmetija na Štukih – to je bil srednji grunt, saj sem na šolskem spričevalu lahko prebral za očeta, da je želar; živelo pa se je tudi od mlina, to je od mlinarine; mlin je imel tri pare kamnov, mlelo pa se je toliko, koliko je nateklo vode; a ko te ni bilo in je bil grajenski potok suh, je mlin stal in čakal, da se zajza, to je zajeza, nateče; pozimi pa se je pri mlinu tudi stiskalo olje, sončnično, tikvino, repično; /.../. Poleg naše želarije je bil še babičin grunt, ki se je kar raztezal po strminastem in mužastem svetu; potem enkrat je prišel k hramu še stari stric ter prinesel še svojo krpo zemlje. Vendar pa od vseh teh gruntov ali gruntičev ni bilo kaj večjega haska« (Ivan Potrč: *Besede o samem sebi in o pisanju* (tipkopis z rokopisnimi popravki). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 2, mapa 3, str. 1).

O babici in stricu je Potrč pisal v povojni spominski noveli *Babičina in stričeva pravljica* (1983b: 334–344).

nebeško življenje. Kaj bi govorili o slabih časih, naj bojo – po smrti bomo gledali boga. Veselite se!!! Torej? (Potrč 1934: rokopis.)⁵

Noveli, ki spominsko segata v ta predvojni gimnazijski, že partijski čas, sta: *Tonekov nasmeh*⁶ in *Profesor* – mišljen je Potrčev profesor na ptujski gimnaziji Franjo Žgeč (nekdanji udeleženec oktobrske revolucije, ki je dijake seznanjal z Adlerjevo individualno psihologijo ter Freudovo psihoanalitsko teorijo osebnosti),⁷ čeprav je bilo na takratni ptujski gimnaziji še več karizmatičnih profesorjev, npr: dr. Jože Potrč, ki je vodil partijsko celico, profesor in pesnik France Onič, ki je mlademu Potrču odprl pot do *Ljubljanskega zvona*, duhovnik, teolog Stanko Cajnkar, profesorja Ingolič in Lavrin, Marja Boršnikova (Drole 1983: [13]).

V svoji medvojni in povojni kratki prozi je Ivan Potrč nadaljeval z vključevanjem motivno-tematskih stalnic iz predvojnega obdobja pisanja kratke proze:

⁵ Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 3, mapa 2. (Odlomek pretipkan tudi s pravopisnimi posebnostmi.)

⁶ Potrč je odlomek kratke pripovedi *Tonekov nasmeh* objavil v *Tedniku* ob svoji sedemdesetletnici, pri čemer sta ob koncu odlomka zapisana avtorjev dodatek: »Večina Žnidaričeve poezije in proze je bila objavljena v gimnazijski Rasti, v obeh letnikih, zatem v Zvonu;« in opomba: »Odlomek je iz spominov na Toneka Žnidariča, obravnava dogodek pred 49-imi leti in končuje s spominom na tragični dogodek pred 38-imi leti, ko je Tone Žnidarič umrl« (Potrč 1983: 7).

⁷ Potrč je odlomek kratke pripovedi *Profesor* objavil v *Tedniku* ob svoji sedemdesetletnici, pri čemer je ob koncu odlomka zapisana naslednja avtorjeva opomba: »Odlomek iz črtice »Profesor« obravnava resnično dogajanje v Ptuj, ki je sledilo napisni in listkovni akciji ptujskih komunistov in skojevcev v noči od 4. na 5. januar 1934, ki so pred peto obletnico krvave šestojanuarske diktature na širšem območju raztrosili večje število letakov z naslovom »Delavci, kmetje, kočarji« in podobno. Profesor, glavni junak v tej črtici, je dr. Franjo Žgeč« (Potrč 1983: 7).

O profesorju dr. Franju Žgeču, njegovem življenju in delu, je kasneje Potrč pisal v tipkopisu za objavo v reviji *Otrok in družina* (avtor je na koncu v oklepaju dodal: »Iz februarske številke 1988 *Otroka in družine*«), pri čemer je izpostavil tudi profesorjeva pedagoška načela: »Njegova živa in temeljna pedagoška načela so bila, da je izobrazba prva potreba in pravica vsakega človeka, da je učiteljstvu potreben čim višji nivo pedagoške izobrazbe in da je učitelju potrebna tudi nenehna samoizobrazba. Zatem je pisal tako o ekonomskih kot socialnih problemih kulturno ogroženega otroka. Kot marksist (na lastni koži je doživel oktobrsko revolucijo) je opuščal šablonske poti sfilozofirane pedagogike ter terjal ekonomsko analizo in socialno problematiko, ki je bila vselej v ozadju (haloškega) otroka – dr. Žgeč je ostajal ves čas psihološko čuteči tolmač otrokove stiske.

In nekaj njegove človeške in pedagoške podobe skuša zaživeti tudi v *Profesorju*« (Potrč 1988: tipkopis, Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 3, mapa 2). (Odlomek pretipkan tudi s pravopisnimi posebnostmi.)

Socialne razlike in krivice, ki so se dogajale vzhodnoštajerskim kočarjem in viničarjem, so Potrča tako prizadele, da je že v dijaških letih začel pisati kočarske pripovedi, ki so šele po vojni izšle v zbirki *Kočarji* in druge povesti (1946) */.../*. Predvojna revolucionarnost ptujskih dijakov, med katerimi je bil ob Ivanu Bratku, Dušanu Kvedru in drugih tudi Ivan Potrč, je rasla iz spoznavanja krivičnih razmer in iz zavesti o ponižanem človeku. (Čeh Steger 2012: 283–284.)

Ivan Potrč torej najbolj avtentično opisuje domače kmečko okolje z odsevanjem družbenih razmer, predvsem življenje socialno najsižibkejših skupin ljudi Slovenskih goric, Haloz in Ptujskega polja. V teh kratkoprotnih besedilih se združuje avtobiografski in literarnofikcijski diskurz z različnimi vidiki socialne tematike – s poudarjenim prikazovanjem revščine viničarjev, kočarjev, dninarjev (npr. *Czek*, *Na verne duše*, *Sergej in Jakop*, *Spomin na rdeče jabolko in na žametno breskvo*, *Srečanje s Halozami*), kar ostaja stalnica njegovega pisanja tudi še takrat, ko je že dolgo živel v Ljubljani.

Izstopajoča tematizacija nasilja v Potrčevi medvojni in povojni kratki prozi⁸

V maju 1933 je v *Ljubljanskem zvonu* izšla prva Potrčeva novela *Kopači*,⁹ ki prikazuje pomladansko kop viničarske družine v vinogradu, pri čemer je izpostavljeno avtorjevo kritično videnje lika otroka, mladoletnega Frančka, ki s trdim delom dobi samo polovico prisluženega plačila za težakšo kop v goricah (pri bogatem kmetu v Slovenskih goricah), kar opravlja za sramotno plačilo celotna Jurova družina (štiri dinarje na dan, šolar Franček pa dva); ob koncu pripovedi se pojavi podoba ostarelega viničarja Jura, ki se zaradi popolnega obupa in revščine pijan znaša nad svojo

⁸ Potrč je v intervjuju z Manco Košir omenjal tudi nasilje, ki se pojavlja v njegovih delih: »*/.../* ne moremo pa tudi mimo nasilja, ki se je zgodilo nad človekom« (Košir 1982: 342).

⁹ V intervjuju Potrč glede svoje prve objavljene novele *Kopači* v *Ljubljanskem zvonu* pojasni, da ga je prizadela krivica, ki se je dogajala viničarskemu otroku in kopaču – »ali že takrat, komaj sem začel s pisanjem, sem tudi že napisal, kako viničarjevega fanta 'ni strah pred svetom. Delal bo. Njegove roke bodo delale, rušile in zopet delale.' To je bil takrat manifest za jutrišnjo revolucijo, še deset let ni bilo treba več čakati nanjo. */.../* Ta vera v človeka je vera v življenje – vera, ki v človeštvu ne bo nikoli prestala, dokler bo kaj živega na našem zemeljskem planetu. Ni in ne bo nikoli tako razkrojenga in neprijaznega sveta, da bi mogla ta vera v meni prenehati, prehudo in do zadnjega verjamem v to človekovo voljo ali silo do življenja« (Grandovec 1983: 6).

obnemoglo ženo Polono, pri čemer ga najstarejši sin Lojz komaj ukroti; tudi v njem začne rasti potlačena bolečina, tudi on bo verjetno nasilnež kot oče (»da ga tišči, da mora v sebi potlačiti bol, ki se ne sme še izliti, nad nikomer znesti«), kar Potrč razumevajoče tolerantno utemeljuje biološko-deterministično: s težkimi nesrečnimi okoliščinami bivanja viničarjev, pri katerih sta pijanost in nasilje stalnica njihove eksistence:

Lojzu je težko.

Očeta je treščil. Tega onemoglega starca, ki so ga ponižali drugi in ki je moral pasti še pred sinom. Lojz ga začjenja razumevati. Stari je bil pri gospodarju, da bi mu delo pravično plačal. Bog ve kaj je izvedel. Vse življenje ista pesem. Oče je moral že toliko krivic potlačiti v sebi, pa se je napil in znesel nad družino, ki je zanjo zastonj trpel. Drugam se izkričati ni mogel, pa ga je sedaj sram, da so ga videli, slabiča. Fant čuti, da se v njem nabira, da ga tišči, da mora v sebi potlačiti bol, ki se ne sme še izliti, nad nikomer znesti. Pa tega je toliko v njem, in nekoč bo izbruhnilo. Lojza ni strah pred svetom. Delal bo. Njegove roke bodo delale, rušile in zopet delale (Potrč 1933: 275).¹⁰

Izpostavljena tematika najrazličnejših socialnih krivic je tako tudi kasneje stalnica Potrčeve celotne kratkoprozne ustvarjalnosti, upoštevajoč medvojno in povojno, največkrat pa v tistih kratkih pripovedih, ki v spominskem ali avtobiografskem diskurzu obravnavajo predvojno življenje. Različni odkloni v usodah številnih likov Potrčeve kratke proze tako pe-ljejo v izrazito mimetično prikazovanje osebnega fizičnega in psihičnega nasilja – uporabljenega največkrat nad šibkejšimi, otroki, ženskami, doma-čimi živalmi, pogosti so samomori zlasti trpinčenih in izkoriščanih žensk, deklet, samomori moških akterjev zaradi ljubosumja kakor tudi upovedo-vanje systemskega kolektivnega nasilja med drugo svetovno vojno.¹¹ Žižek (2012: 229) v zvezi z obravnavo različnih oblik nasilja uporablja sintagmo »različice zunanjih vdorov, travm«, ki so »surove, toda nesmiselne preki-nitve, ki uničujejo simbolno tvarino subjektive identitete«. Gre za fizično nasilje, posilstva, naravne katastrofe, zatem tudi »iracionalno« nasilje, ki pomeni »(nesmiselno) uničevanje materialne baze naše notranje realno-sti (možganski tumorji, Alzheimerjeva bolezen /.../), ki lahko popolnoma spremenijo in celo uničijo osebnost žrtve« (prav tam). Žižek (2012: 230) navaja tudi sociosimbolno nasilje (družbeno izključevanje) in poudarja,

¹⁰ Gre za dobesedno citatno navajanje (z vsemi pravopisnimi posebnostmi) – prav tako v nadaljevanju.

¹¹ O vrstah nasilja: Bošnjak 2010: 475.

da je večina teh oblik nasilja prisotna stoletja. Vsekakor so našteje oblike nasilja bolj ali manj zajete tudi v Potrčevi kratki prozi, že v prvi objavljeni noveli *Kopači*, kjer je dobro prikazano Jurovo počasno uničevanje simbolne stvarine njegove identitete zaradi permanentnega nasilja v otroštvu, ki mu je bil podvržen, kar je povzročilo nadaljevanje njegovega nasilnega ravnanja in po vsej verjetnosti tudi pri sinu Lojzu, pri čemer je izpostavljeno še stanje nemočnih žrtev (npr. nekaj kratkih opisov trpljenja žene Polone in drugih otrok). V nekaterih (kasneje nastalih) kratkih pripovedih se neposredni krog nasilja prav tako dogaja znotraj družin, vendar ne le zaradi nemoči in revščine, ampak je nasilno ravnanje subjektov mnogokrat povezano s popolnoma različnimi vzvodi ali sprožilnimi momenti, kar lahko vodi prav tako v avtodestruktivno vedenje, npr. v noveli *Sergej in Jakop* so sprožilni moment nasilnega očetovega ravnanja zgodovinske okoliščine, v noveli *Spomin na rdeče jabolko in na žametno breskvo* je ključno moško ljubosumje, ki povzroči samomor Murkova z lovsko puško, v noveli *Med mašami* je žrtev vsakovrstnega nasilja Roškarjeva Lenčka, ki se v lastni nesreči zapije in prav tako stori samomor, v noveli *Na verne duše* je žrtev partnerjevega sadističnega izživljanja noseča Tilika, v pripovedi *Molčljiva sóseda* je žrtev očetovega brutalnega nasilja njegova lastna hči, v noveli *Babičina in stričeva pravljica* zaradi prezgodnje nosečnosti in zavrženosti stori samomor mladoletno dekle Feruna, v noveli *Nesreča Ele Zupančeve* pa je povod dekletovega samomorilnega dejanja nerazrešen ljubezenski trikotnik.

Tudi sociosimbolno nasilje je v kasnejši kratki prozi nekajkrat izpostavljeno in tematizirano, npr. v spominski pripovedi *Srečanje s Haložami*, v kateri je prikazano, kako so se morali haloški viničarji pred vojno priklanяти in poljubljati roke bogatim (največkrat nemškimi) posestnikom in cerkvenim dostojanstvenikom, večinoma pa sociosimbolno nasilje (poleg systemskega kolektivnega, ki potegne za seboj še vse druge vrste nasilja) prevladuje v medvojni kratki prozi: med drugo svetovno vojno so najbolj boleči avtorjevi spomini povezani s taboriščem Mauthausen (npr. v pripovedih *Podoba Slavke Klavore*,¹² *Weg in die Freiheit*, *Zgodba o Silvinem so-*

¹² Novela je bila prvič objavljena v *Slovenskem zborniku*, 1945.

Novela *Podoba Slavke Klavore* velja za prvo slovensko novelo s taboriščno tematiko (Čeh Steger 2010: 183).

Potrč v intervjuju z Manco Košir v zvezi z doživljanjem smrti izpostavi usmrtitev Slave Klavore, za katero je izvedel, ko je bil zaprt v taborišču Mauthausen: »Za čudo pa nas je v mauthausenskem grobišču vest o Klavorini smrti v Mariboru dvignila iz letargije.

vraštvu, *Kaj pa sončnice, Kozár?*), partizanskim življenjem (npr. *V kurirski karavli*,¹³ *Balada o Osojniku, Zadnja balada o Osojniku, Komisarka*,¹⁴ *Ti težki koraki bodo hodili z nami*¹⁵) in življenjem v okupiranih Halozah, kjer so se nacisti in nemškutarji izživljali nad popolnoma razvrednotenim prebivalstvom, kar je povzročalo njihove osebne drame in tragedije, npr. v novelah *Sovražnik, Cigareta in smeh*, zlasti pa v noveli *Legenda o starki*, v kateri val kolektivnega vojnega nasilja sproži strahovito grozo v starki Novakovci, ki svojega majhnega vnuka Milančka v strahu pred izgubo raje sama umori (otroka ji je želel odvzeti haloški domačin – kolaboracionist Zep in ga oddati nemškim ženskam), kar zatem sproži proti starki val nacionalističnega sovraštva in nasilja:

To, stari, to je tvoje delo – ti lump županski,¹⁶ ti drekasta slovenska inteligenca! Ti in vsi tvoji lumpje, z vašimi farji in boljšeвики vred, ste znali s temi svojimi knjigami zmešati ta pohlevni viničarski svet, da je začel svoje lastne otroke klati. Poslušaj me, ti gnida županska: tudi ena od teh vaših slovenskih knjig ne bo ostala; vindišarski svet bo lahko na veke srečen, če bo smel postati ariš, nemški! Takšne

Neznansko dosti nam je pomenilo. Ko smo med tistimi našimi tisoči smrti zvedeli, kako se domovina upira, da živi in da se ne boji smrti« (Košir 1982: 348).

O herojski Klavorini smrti je Potrč v intervjuju ob izdaji *Izbranih del* še izpostavil: »Slavkina, Klavorina smrt, celo ta nam je v to strahotno taborišče prinašala vest, kako domovina ni klonila, da se tolče, da umira z vero in upanjem v jutrišnji dan« (Grandovec 1983: 6).

¹³ Novela je bila prvič objavljena v *Koledarju OF*, 1946.

Potrč je v t. i. svojih »literarno-programskih zapisih«, številnih intervjujih in besedah o samem sebi večkrat poudaril, da je v ospredju njegovega literarnega ustvarjanja vedno človek, tudi med NOB: »Že v prvih in v partizanih napisanih pripovedovanjih je šlo vedno za človeka, za njegovo stisko in prebliske radosti (V kurirski karavli, Podoba Slave Klavore) – smel bi reči, da sem pač bolj malo podlegel takozvanemu realsocialističnemu pisanju, saj sem se mu kasneje menda tudi med prvimi uprl ob nekaterih povojnih beletrijah. Šlo je za to, da mora pisanje človeško ali človečansko zaživeti« (Ivan Potrč: *Besede o samem sebi in o pisanju* (tipkopis z rokopisnimi popravki). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 2, mapa 3, str. 11).

¹⁴ V tej noveli je, glede na celoten Potrčev kratkoprozni opus, posebnost prvoosebna ženska pripovedovalka, ki kot glavna akterka (komisarka partizanske čete triinštirideseta na Primorskem) s svojim neustrašnim vedenjem izpostavi partizanske vrednote, kot sta hrabrost in tovarištvo, vendar izpove tudi svoj strah (zlasti pri iskanju izgubljenega mitraljeza na zasedenem območju, ki ga je izgubil partizan Sokol, na koncu najdenem): »Bili so strahotni trenutki, ne dajo se povedati. Sledila sem vsakemu mitraljezčevemu gibu, do srca me je zabel vsak kamen, preko katerega je zdrsal ali kresnil obenj. Bili so taki napeti in gluhi trenutki. Vsak partizan jih je imel, zato me ni sram povedati. Bil si partizan« (Potrč 1983b: 203).

¹⁵ Na začetku novele je zapisano posvetilo: »Komunardu Ivanu Spolenaku!« (Potrč 1983b: 105).

¹⁶ Župan v pripovedi je bil pisatelj dr. Alojzij Remec, kar zapiše avtor v noveli kot podčrtno opombo (Potrč 1983b: 118).

untermenschevske svojati, kot je ta stara babetina tu, pa se bomo znebili – uh, ta čarovnica, z lastnimi rokami bi jo zadavil, a se mi gnusi. (Potrč 1983b: 118.)

Potrčeva povojna kratka proza oziroma tista, ki spominsko-diskurzivno sega v prav tako razburkan povojni čas, se časovno najprej ustavi v letu 1948, ko v avtobiografskem zarisu izpostavi temeljno občutje takratnega časa – tesnobo; v noveli *Spomin* se ta razdiralni občutek veže ob prebiranju Leninove knjige *Država in revolucija* na t. i. »sveti strah za našo revolucijo – in svet[o] jez[o], ko kaj ni bilo tako, kakor se nam je zdelo v tistih naših prvih letih, da bi moralo biti« (Potrč 1983b: 349) oziroma na zlovešč občutek tesnobe, strahu in sumničavosti do partizanskih vojnih kolegov, ki so jih sprožale nasilne akcije Informbiroja.¹⁷

Tudi v Potrčevi kratki prozi kasnejšega povojnega obdobja – pisani prav tako na spominsko-avtobiografskem ozadju domačega vaškega okolja kakor tudi urbanih dogajalnih prostorov – je najti številne prizore nasilja, ki rezultirajo predvsem zapletenost medsebojnih partnerskih in družinskih razmerij, kar bomo v nadaljevanju postavili v intimistični kontekst.¹⁸

¹⁷ V intervjujih se je Potrč spominjal več neprijetnih vojnih in povojnih dogodkov, poleg težkih doživetij v taborišču Mauthausen: »Tam sem bil eno leto in srečal sem se s tisoč in eno smrtjo. Domov sem prišel bolan in od takrat me vseskozi spremljajo kakšne bolezni. Huda stvar in naša sramota so tudi dachavski procesi – in o tem sem pisal v Sodobnosti leta 1982. Tudi mene so dolžili nekega podpisovanja in kolikor se spominjam, se ni tam [v taborišču Mauthausen] nič podpisovalo. Povem pa še to. Tudi tisočkrat bi se podpisal, samo da bi prišel iz mathavzenskega pekla! Takšen podpis bi pač še ne bil izdaja. /.../ in čeprav je bil takrat komunizem za nas mlade vznemirjajoča ideja, sem pozneje, ko sem bil partizan na Pohorju, doživel strahote, ki so jih počenjali tisti partizani v imenu ljudstva. Temu nasilju sem se odločno uprl, pa je prišla depeša tudi za mano na Gorenjsko, da me je potrebno nujno likvidirati. To pobijanje je preprečil Kidrič in tudi jaz sem mu hvaležen, da še živim. Potem me je Franc Leskovšek-Luka poslal na osvobojeno ozemlje v Belo krajino in na Rogu smo začeli izdajati *Ljudsko pravico*« (Lesar 1990: 5).

¹⁸ Npr. v noveli *Molčljiva sóseda* se pojavlja nasilje očeta do lastne hčerke na izjemno brutalen način:

»Oče me ni nikoli trpel, že v otroških letih ne, kolikor se še spominjam – ne vem, kaj sta imela z materjo. Vse mi je zagrenil. Šolo. Prvo srečanje s fantom. Saj, nikakršno srečanje ni bilo in tisti sósedov tudi nikak moj fant ni bil. Sušili smo in poslali so me po vodo, k studencu pod travniki. Podstavila sem posodo, da bi se nateklo, in še danes ne vem, od kod se je vzel – ali je prežal name? – in kaj mu je padlo na pamet, da me mora povaljati po travi. Otepla sem se ga – malo sem se prestrašila, malo mi je srce zastalo, da me je kar spreletavalo – in pregnala bi ga, takšna jeza me je popadla, ali že je bil oče pod travniki, pri studencu ter me polil s škafof vode, ko sem se tako namikavala z njim, zatem pa me je na mrtvo pretepel. Tepel me je pri studencu, tepel me je po celem travniku, koder sem hotela še zbežati pred njegovo jezo, in tepel me je do hrama, da so videli vsi sušači

Intimistična pripovedna paradigma v Potrčevi povojni kratki prozi

V nadaljnjem ustvarjanju se Potrčeva kratka proza močno oddalji od povojnih političnih okvirov in se čedalje bolj usmerja v intimistična razpoloženska občutja erotike in predvsem v izris polnokrvnih ženskih likov, ki jih še zmeraj v glavnem upoveduje prvoosebni moški pripovedovalec in s tem Potrč opisuje tudi del svoje erotike, ki mu je bila »vselej del življenja, del tega, kar nosim v sebi, kar prestajam« (Košir 1982: 43).

Tudi v tem segmentu je moč razločiti dve temeljni tendenci sicer znotraj avtorjeve t. i. geopoetike: prikazovanje spominsko-mladostnega doživljanja predvojnih mladostnih ljubezni v domačih krajih¹⁹ (osebno-izkušenskih, kar ugotovimo po prvoosebnem pripovedovalcu, ki se v preteklosti navadno imenuje Janžek, ali ljubezenskih usod večinoma deklet/žena po pripovedovanju domačinov, sorodnikov), kamor sodijo novele: *Czek*,²⁰ *Med mašami*, *Na verne duše*,²¹ *Babičina in stričeva pravljica*²² in *Onkraj zarje*; v njih se pojavlja cela paleta odraščajočih mladih deklet ali zatem odraslih

na travniku, žlahta in sósedi – ali vse to bi še prenesla, vajena sem bila pretepanja, ko ne bi med klofutami in brcanjem kar poskakoval od tal ter ne bi tako strahovito in tako umazano grdo kričal /.../. Vse sem bila, le človek ne več; bila sem na veke pokvarjena deklina, naj ... naj sem mu še tako hotela dopovedati, kako nisem nič kriva in da se ni nič zgodilo – no, nekaj sem že vedela, zakaj fantje opletajo okoli nas – ali njega, očeta, ko da vse to ni nič brigalo, še vse huje se je znašal nad mano, dokler nisem utihnila ter se mu pustila do kraja preteptsti, ko ubita živad« (Potrč 1983b: 264). Prvoosebna pripovedovalka Anica (pojavlja se znotraj zgodbe, v izpovedi svoje žalostne življenjske zgodbe) ugotavlja, da je tudi njena mati zaradi moževega brutalnega obnašanja do nje in otrok do konca osebnostno poteptana, vendar jo hčerka strašno pomiluje zaradi tega: ».../ oče je lahko počenjal, kar si je zmisllil, ona pa je mislila, da mora ostati do kraja in do sodnega dne molčljiva« (isto: 265).

Iz opisa materinega pasivnega odziva na srhljivo nasilje v družini je razvidno popolno uničenje simbolne tvarine njene lastne identitete.

¹⁹ »Biograf in bralec najdeta v teh novelah več podatkov o avtorju, njegovem času in dogajalnem prostoru novelskih zgodb. Zgodbeni prostor je ptujska okolica z bližnjim ozadjem Slovenskih goric in še Drava s Poljem, ki ga obkrožajo Pohorje, Boč, Haloze. Ta pokrajina ureja lepotna doživetja avtorja in njegovih epskih oseb, vodovje Drave pa terja od njih odločitve, poguma in fizične vzdržljivosti« (Zadravec 1983: 125).

²⁰ Novela je bila prvič objavljena v *Naši sodobnosti* leta 1954.

²¹ Rokopisu novele *Na verne duše* je avtor na koncu dodal kraj in njen datum nastanka: »Fiesa, 26. V. 1957« (Potrč 1957, rokopis), Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 3, mapa 1. Novela je izšla še istega leta, in sicer v *Naši sodobnosti*.

²² Ta novela o babici in stricu je avtobiografska, veže se na realni osebi iz avtorjevega življenja (Ivan Potrč: *Besede o samem sebi in o pisanju* (tipkopis z rokopisnimi popravki). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 2, mapa 3, str. 1).

preizkušenih žena (v vsaki izmed naštetih novel je izpostavljena ena glavna akterka, pripovedovalec je avtorski): Matilda (samozavestna deklica, ob kateri Janžek snuje ljubezenske upe), Lenčka (privlačna mlada ženska, v katero je bil Janžek skrivoma zaljubljen, ki se zaradi usodnih zapletov z moškimi zapije ter na koncu stori samomor), Tilika (prav tako v mladosti vanjo zaljubljen odraščajoči fant Janžek; ona kasneje zaradi usodno strastne ljubezni ter sadističnega izživljanja Cafa nad njo in še nerojenim otrokom stori samomor), Feruna (po pripovedovanju starega strica in babice mlado dekle, ki prerano zanosi, zatem pa jo mladenič Kukolov zavrže zaradi prenizke dote, kar privede do dekletovega samomora) ter Míčika, polnokrvno čutno mlado dekle, ob kateri prebujajoči se fant Janžek čuti zadrego, »neznanski sram«, hkrati pa strastno privlačnost.

Reči je tudi mogoče, da si je [Potrč] izbral pripovedno točko, s katero je z mirnim, objektivnim očesom umetnika in še zmerom nepotešenim srcem izpovedal sebe tedanjega ob tedanjih dekletih in sedanjega ob že zrelih ženah (Zadravec 1983: 126).

V teh Potrčevih pripovedih je narava najmogočnejša sila in iz nje izvirajoča ljubezen, ki omogoča življenje, mu daje smisel, vzpostavlja stik človeka z živalmi in pokrajino (reko Dravo, polji, travniki, nebom ...), čeprav ne v idealiziranem smislu, npr. v noveli *Onkraj zarje*²³ se doživljanje narave domače pokrajine prvoosebnega pripovedovalca poveže z nežno spominsko-ljubezensko pripovedjo o dekletu Míčiki in preživljanju skupnih zanesenih trenutkov v času šolskih počitnic pred vojno, kjer se največkrat pojavi podoba reke Drave, ki ima nešteto obrazov, kakor jih doživlja pripovedovalec – od najbolj umirjenih, vabljivih, do zavratnih in morečih, kar se kaže v liričnih in melanholičnih niansah opisov; le-ti se med drugim stekajo v preprosto in tako značilno Janžkovo spoznanje: »Oba sva bila željčna« (Potrč 1983b: 328), povezano s t. i. »zlato mladostjo« (isto: 312).

²³ Nada Gaborovič je v recenzijski oceni te novele, ki je samostojno izšla leta 1987 z ilustracijami Milana Bizovičarja, zapisala, da gre za »brez dvoma najlepšo novelo /.../.« Knjižna izdaja te novele je bilo darilo pisatelju za obletnico rojstva.

»Po globoki človečnosti, pristnih, impresivnih opisih narave, po rahločutnem odstiranjju čustev dveh mladih, ki dozorevata drug poleg drugega, po klenem jeziku in izrazu, vonjajočih po domači prsti, lahko uvrstimo novelo *Onkraj zarje* v klasiko slovenske književnosti /.../. Da je izčrpal iz svojih globin najdragocenejše. Spregovoril kot človek, kot umetnik, kot pripovedovalec, izpovedovalec, kot slikar in skladatelj, ki je znal ujeti vse zvoke, kakor je ujel barve in njih mavrične odtenke« (Gaborovič 1988: 493).

Značilni pa so tudi opisi konkretnih geografskih značilnosti pokrajine, ki je fantu pomenila brezkončen prostor, kakor je bila tisto poletje brezkončno polna hrepenenja mladeniška ljubezen:

Sédel sem na zasekan in odrezan hrastov štor in se ko na novo zagledal v prostrani svet pod sabo: od Drave pa čez vse hoste in čez ves njivski svet Haloz, do Donačke, do Boča, do Pohorja. Dolgo se nisem mogel nagledati sveta, ki je bil nekdanj šolarja – trideset let, štirideset let bo – prva in ko brezkončna prostranost: pokazala se je otroku, ko da bi se mu svet do kraja odprl, nikoli se ga ni dalo do kraja nagledati ... (Potrč 1983b: 313.)

V drugi sklop Potrčeve povojne kratke proze pa lahko umestimo problematiko usode ženske v povojnem urbanem/mestnem in delavskem okolju, npr. novele: *Nesreča Ele Zupančeve*²⁴ (v kateri naslovni in hkrati glavni ženski lik v času nosečnosti stori samomor zaradi nesrečnega ljubezenskega zapleta z dvema fantoma, z oficirjem Frenčem in podporočnikom Brankom, pri čemer je iz geografsko obarvanih opisov razpoznaven Maribor z okolico, npr. mariborski park s Kalvarijo in Tremi ribniki), *Zgodba o moji ženski in Mariči* (avtobiografska prvoosebna pripoved pripovedovalca o ljubezenskem trikotniku in nerealizirani ljubezni, zaljubljenosti poročenega moškega že pred drugo svetovno vojno v tekstilno delavko Maričo v Mariboru, ki zajema najprej tamkajšnje dogajalne prostore, npr. Lent, zatem pa v Ljubljani, npr. Tivoli, Rožnik, Čopovo ulico, kjer se Mariča in pripovedovalec po mnogih letih, desetletjih znova srečata), kratka pripoved *Poslavljanja* (v kateri je v ospredju neimenovano zapuščeno dekle; prvoosebni pripovedovalec jo opazuje skozi okno svojega stanovanja) ter novela *Molčljiva sóseda* v obliki izpovedi na poti z avtom s Ptuja v Ljubljano, na kateri prvoosebnemu pripovedovalcu trpinčena sóseda Anica iz siromašne domačije na vasi stežka pripoveduje o tem, kako hodi v Ljubljano služiti denar, ki ga zahteva nasilni oče. Dekle, vajeno kmečkega okolja in trdega dela, v siromašnem podnajemniškem delavskem stanovanju v slovenskem velikem mestu trmasto vztraja, čeprav jo oče priganja v Nemčijo po večji zaslužek:

Ne, za markami ne bom šla, četudi bi me iz fabrike postavili ... Tudi fant ne bo šel, moj fant že ne, četudi jim servis propade, pri katerem vozi – mi je pač tako sojeno, meni in njemu. Če ne bo drugače, se bova pač v revščino vdala – ali fant

²⁴ Novela je bila prvič objavljena v *Novem svetu* leta 1950.

moje domačije ne bo prestopil, preveč so se mi zagatili, vsi z očetom vred. (Potrč 1983b: 269–270.)

V tem sklopu kratkih pripovedi izstopajo predvsem trije ženski liki: vzgojiteljica Ela, tekstilna delavka Mariča in kmečko-delavsko dekle Anica, ki si v mestu (Mariboru ali Ljubljani) služijo kruh za vsakdanje preživetje, se soočajo s težkimi osebnimi preizkušnjami, ki jih vsaka od žensk popolnoma drugače sprejema in doživlja; vsem pa je skupno, da so delavke, da sodijo v segment socialistične povojne delavske sile, v skupni delavski razred, ki je predstavljal neodtujljiv del takratne industrializacije mest:

Mesto je pri Potrču tudi prostor socialistične industrializacije, gradbenih in tovarniških delavcev in delavk, v veliki meri priseljenih iz kmečko-vaškega okolja, stiskajočih se v skupnih podstrešnih sobah ter upajočih na boljši zaslužek in lažje življenje v mestu. (Čeh Steger 2010: 184.)

Namesto zaključka: Potrčev *modus vivendi*

Vprašanje, ki se ob koncu zastavlja, se veže na aktualnost Potrčevega kratkoproznega ustvarjanja; morda jo lahko najdemo v značilno razpoznavnem intimizmu, ki se pojavlja v opaznem deležu njegovih pripovedi: s tem so mišljene predvsem kratke pripovedi iz povojnega obdobja – le-te se bodisi spominsko vračajo v dogajalni prostor avtorjevega domačega kraja in njemu poznanih ljudi, s časovno urejenimi preskoki iz sedanjosti pripovedovalca v njegovo preteklost, bodisi ostajajo časovno omejene na povojno stvarnost različnih urbanih dogajalnih prostorov v okviru oblikovanja tako značilne avtorjeve geopoetike.

V večini Potrčevih kratkoproznih pripovedi je opaziti tudi že večkrat poudarjeni spominsko-avtobiografski diskurz (s pomočjo natančnih opisov pokrajine, likov in preverljivih dogodkov iz avtorjevega življenja), kar avtor za svoja dela odkrito priznava: »Koliko je avtobiografije? Veliko, celo veliko več, kakor bi si kdo mislil in kar si tudi sam mislim – pravo pisateljsko doživetje je tudi vselej nekaj tvojega ali svojega« (Grandovec 1983: 6), ali – kakor je ugotavljal Zadavec: Potrču »ne gre za zabavo in fotografiranje, ampak za literaturo, ki zna 'stvariteljsko zaživeti' /.../ Njegov človek je moč za sebe, ki se srečuje z enako močjo za sebe: fant in dekle, človek in reka – vsak v svojem veličastvu, in ko gre za ljudi, vsak v svoji sreči, grozi in tragiki« (1983: 131).

Literarni liki (npr. Murkov, Sergej in Jakop, Janžek, Vanček, Tonek, Milanček, Kozár) in zlasti ženski²⁵ (najbolje izrisani: Matilda, Lenčka, Tilika, Feruna, Mičika, Slava, Ela, Mariča, Anica) v analiziranih Potrčevih izrazito realističnih kratkih pripovedih (največkrat gre za novele) so posredno ali neposredno živo karakterizirani z vso paletto občutij in čustev, z opisi njihovih življenjskih preizkušenj, največkrat bridkih, tragičnih,²⁶ pri čemer gre za opazen spominski diskurz (največkrat se pojavlja prvoosebni (tudi avtorski) pripovedovalec, izjemi sta novela *Komisarka* in izpoved Anice znotraj novele *Molčljiva sóseda* s prvoosebno pripovedovalko) in osebno zavzet način pripovedovanja, kar je podkrepljeno z jezikovnim slogom, ki je svojstven, saj je sicer knjižni jezik obarvan z domačimi vzhodnoštajerskimi lokalizmi in dialektizmi ter ljudskim izrazoslovjem. Prav potrebo po jezikovni živosti napisanega je poudaril v intervjuju (z Marjeto Novak Kajzer) tudi avtor sam: »/.../ kar pišejo [mladi avtorji], mora biti živo napisano« (1993: 13).

Literarno-programske usmeritve avtorja so zelo jasne: v pogovoru ob izidu *Izbranih del* leta 1983 je Potrč namreč izpostavil, da ga literarnozgodovinske oznake njegovih del ne zanimajo, saj je v ospredju njegovega pisanja zmeraj človek (pri čemer je opaziti izražen antropocentrizem): »Mene je prizadeval človek, njega sem hotel izpovedati, naj je bil to kmet ali agrarec, ali pa je bil revolucionar in partizan, a tudi povojni aktivist« (Grandovec 1983: 6). O svojih literarnih načelih je Potrč razmišljal v različnih intervjujih, tako je med drugim ugotavljal:

Kar se tiče socialnega realizma ali sočrealizma vam povem samo eno: literatura je ali pa je ni, je dobra ali pa slaba in nedoživeto napisana, ali živi ali pa ne živi. Menimo se raje o slabi literaturi, a ne o sočrealizmu, ki nikoli ni znal človeka oživiti in izpovedati, ker je bil pač slabo in nedoživeto pisanje. Ne realizem in ne naturalizem, nikoli nista bila samo takšno ali drugačno fotografiranje – bila pa sta literatura, ko je znala ta stvariteljsko zaživeti.

²⁵ V Potrčevih delih so predvsem ženski liki/ženske nosilke življenja: »To so naše ženske – vse je bilo tako, da sem jih moral spoštovati. Zato tudi klamfanja ne prenesem. Celo v ječi, v skupni sobi, se nisem mogel navaditi na žaljiva govoričenja o ženskah« (Košir 1982: 347).

²⁶ »Ni junaka brez tragične zmote; tudi v nikakršni jutrišnji še tako socialistični ali komunistični družbi ali v kakršni koli hočete naprednejši ali svobodnejši družbi, naj bodo v njej odnosi med ljudmi še tako na človeški višini – nikoli ne bo človeka, ki ne bi doživljal svojih tragičnih trenutkov, ne človeka kot posameznika in ne družbe. /.../ Pokazati tragično obličje junaka našega časa, naše socializirajoče družbe – in kot kronist našega hkrati zagatnega in vedno velikega časa /.../« (Potrč 1973: 21).

Kmalu po vojski sem izgubil celo vrsto svojih pisateljskih znancev, tudi partijskih tovarišev – bil sem prvi, ki sem povedal nekaj bridkih besedi o fabriciranju tako imenovane nove socialistične literature. Povedal sem to Grabeljšku, pa Koprivcu in celo svojemu dobremu profesorju Ingoliču. (Košir 1982: 347–348).²⁷

Ivan Potrč se je prav tako ves čas svojega delovanja zavzemal za angažiran odnos do kulture in literature, za njuno vključevanje v kontekst političnega življenja, saj je skorajda nemogoče natančno določiti, kje se končuje kultura in kje se pričinja politika.²⁸

Moramo namreč reči, kako ni ne politične kulture in kako ni ne političnega kulturnega dejanja, ko gre za kulturne in človečanske odnose. Kultura in politika morata biti vedno eno kot ista prežetost s človečanskimi odnosi. Ako danes kdo terja in zahteva, naj politika pusti kulturo ali umetniško ustvarjanje pri miru, potem pač nekaj ne bo prav ali s takšno kulturo ali s takšno politiko. (Potrč 1985: [12].)

Viri in literatura

Viri

Ivan Potrč, 1933: Kopači. *Ljubljanski zvon* 53/5. 268–275. *dLib*. Ogled: 17. julija 2013.

Ivan Potrč, 1934: *Pismo staršem* (kopija rokopisa). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 3, mapa 2.

Ivan Potrč, 1950: Nesreča Ele Zupančeve. *Novi svet* 5/7–8. 651–673.

²⁷ Potrč je spregovoril celo o svojem mladostnem »literarnem programu« oziroma načelih ustvarjanja v gimnazijskem obdobju, ko je v šesti gimnaziji za list *Rast* napisal svojo prvo novelo: »/.../ ne vem več, ali je bil naslov Greh ali Otroci«. Novela je kazala avtorjevo čustveno prizadetost še v šolarskih in pastirskih letih nad brezdušnim ravnanjem sosedovih, železničarjevih, ki so »terjali od stare debelušne ciganke, da jim dá mlado skuštrano cigansko deklico, a s tako željo in s takšnimi besedami, da nas je stara nagnala s pašnika. /.../ Dà, navskrižje s svetom ... in protest! Predvsem pa, zaživi lahko v literaturi le tisto, kar iz nasprotij nastaja – to in takšno svojo literarno dialektiko sem že zgodaj iz Shakespearjevega Hamleta pobral. Lahko tudi, da sem napisal, da bi naj bila umetnost protest, vendar, kar se ustvarjanja tiče, velja tisto, kar pisatelja kot človeka prizadene, dà, in tudi to, kar ga vzradosti« (Košir 1982: 342).

²⁸ Že leta 1944 je v kontekstu NOB, ob prihodu 14. divizije na Štajersko, ko so padli pesnik Kajuh, glasbenik Marolt-Špik, slikar in kipar Janez Belač, »noge pa so ozeble na pohodu plesalki Brini in pevki Veri«, umetnikom v čast in spomin Potrč objavil v *Ljudski pravici* prispevek z naslovom *Podobe novih umetnikov*, v katerem med drugim zapiše: »Umetnik ni bil več sam, znašel se je med množicami; med onimi množicami, ki so se kovale v eni izmed naših najbolj usodnih borb. Njihova pesem, njihova slika, muzika, ples in petje je rasla iz borbe naših brigad; prva partizanska pesem je bila tiskana v snegu in mrazu, slike prvih partizanskih borb so povečevali ozebli prsti« (Potrč 1944: 4).

- Ivan Potrč, 1954: Czek. *Naša sodobnost* 2/11–12. 1048–1072.
- Ivan Potrč, 1957a: *Na verne duše* (rokopis). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 3, mapa 1.
- Ivan Potrč, 1957b: Na verne duše. *Naša sodobnost* 5/7. 599–613.
- Ivan Potrč, 1965: *Nesmilečno življenje: izbor novel*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Ivan Potrč, 1966: *Onkraj zarje*. Ljubljana: DZS.
- Ivan Potrč, 1970: *Izbrano delo 1*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Ivan Potrč, 1983a: *Ko smo se ženili*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Ivan Potrč, 1983b: *Koraki. Izbrano delo 5*. Ur. Ivan Potrč in Franček Bohanec. Ljubljana: DZS.
- Ivan Potrč, 1983c: Profesor. (Odlomek.) *Tednik* (27. 1. 1983). 7.
- Ivan Potrč, 1983d: Tonekov nasmeh. (Odlomek.) *Tednik* (27. 1. 1983). 7.
- Ivan Potrč, 1987: *Onkraj zarje*. V Ljubljani: Prešernova družba.
- Ivan Potrč, 1988: »Profesor dr. Franjo Žgeč /.../« (tipkopis). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 3, mapa 2.
- Ivan Potrč, 2012: *Prepovedano življenje: kratka proza iz tridesetih let*. Maribor: Litera.
- Ivan Potrč: *Besede o samem sebi in o pisanju* (tipkopis z rokopisnimi popravki). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 2, mapa 3.

Literatura

- Franček Bohanec, 2002: *Portret Ivana Potrča. Literarnozgodovinski oris*. Ljubljana: Vi-harnik.
- Blanka Bošnjak, 2010: Tematizacija nasilja v izbrani sodobni slovenski kratki prozi. *Slavistična revija* 58/4. 475–487.
- Jožica Čeh Steger, 2010: Vaški in mestni prostori v Potrčevi prozi. *Vloga središča: konvergenca regij in kultur*. Ur. Irena Novak Popov. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije (Zbornik SDS, 21). 180–188.
- Jožica Čeh Steger, 2012: O Potrčevi zgodnji kratki prozi. Ivan Potrč: *Prepovedano življenje: kratka proza iz tridesetih let*. Maribor: Litera. 277–306.
- Živa Drole, 1983: Krivice so mu potisnile pero v roko. Sedemdeset let življenja in petdeset let dela Ivana Potrča. *TV-15 naš tovariš* (20. 1. 1983). [13].
- Nada Gaborovič, 1988: Pisatelju v čast, bralcem v užitek. (Ivan Potrč: *Onkraj zarje*.) *Borec* 40/5. 393–394.
- Helga Glušič, 1989: *Povojna slovenska proza: Ivan Potrč* (tipkopis). RTV Ljubljana, Uredništvo kulturnih in literarnih oddaj III. program. Literarni večer (14. 2. 1989 ob 20.00 do 20.40). Rokopisna zapuščina v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj: škatla 3, mapa 2.
- Helena Grandovec, 1983 [spraševalka]: »Vera v človeka in človeštvo«. *Večer* (8. 6. 1983). 6.
- Jože Horvat, 1983: Knjižni projekt, ki raste iz potrebe. *Delo* (23. 6. 1983). 8.

Drago Jančar [et al.], 2004: *Slovenski pesniki in pisatelji akademiki (Slovenski književniki akademiki)*. Ur. Drago Jančar in Kajetan Kovič. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 171.

Božena Kmetec - Friedl, 2013: *Zapuščina Ivana Potrča v ptujski knjižnici 2: nova pridobitev ob stoletnici pisateljevega rojstva*. Ptuj: Knjižnica Ivana Potrča.

Manca Košir, 1982 [spraševalka]: Intervju Sodobnosti: Ivan Potrč. *Sodobnost* 30/4. 337–349.

Ladislav Lesar, 1990: Tisoč in ena smrt burjevestnika. (Povabljeni ste na kavo: Ivan Potrč). *Nedeljski dnevnik* (19. 8. 1990). 5.

Marjeta Novak Kajzer, 1993: *Kako pišejo*. Ljubljana: Mihelač. 172–176.

Marjeta Novak Kajzer, 1993: »Hudičevo zanimiv in odgovoren poklic.« *Delo* (17. 6. 1993). 13.

Ivan Potrč, 1944: Podobe novih umetnikov. *Ljudska pravica* (12. 6. 1944). 4.

Ivan Potrč, 1973: Nihče ne živi samo zase. Zakaj mislim, upam in delam? *Delo* (17. 3. 1973). 21.

Ivan Potrč, 1985: Kultura prva terja pravičnejšo družbo. *Komunist* (21. 6. 1985). [12].

Slovenski biografski leksikon. Splet. Ogled: 16. julija 2013.

Franc Zadavec, 1983: Potrčeve novele o nepotešenosti in upanju. Ivan Potrč: *Ko smo se ženili*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 125–134.

Franc Zadavec, 1983: Potrčeve novele o nepotešenosti in upanju. Ob sedemdesetletnici pisatelja Ivana Potrča. *Razgledi po svetu* (14. 1. 1983). 12–13.

Slavoj Žižek, 2012: *Življenje v času konca*. (1. izd., 1. natis). Ljubljana: Cankarjeva založba.

POTRČ'S WARTIME AND POST-WAR SHORT PROSE

Summary

Ivan Potrč's (1913–1993) literature derives by motifs and themes from the Haloze, Slovenske gorice and Drava landscape; it is entrenched in showing the life of these people in a broad time frame. The article will discuss the wartime and post-war time, which the author authentically depicted also in his short prose (published in different collections like *Nesmilečno življenje (Meaningless Life)*, *Onkraj zarje (Beyond the Dawn)*, *Ko smo se ženili (When we got Married)*, *Koraki (Steps)*, *Prepovedano življenje (Forbidden Life)*, even though his novels (for example his novel *Na kmetih (In the Country)* – the movie *Rdeče klasje (Red Ears)* is based on this novel – and his dramatics (for example his *Drame o Kreflih – Dramas on Kreflis*) attracted more attention.

Potrč describes his home country milieu very authentically and with the reflection of the social situation in his wartime and post-war short prose (for example in the stories *Czek, Na verne duše (To the Religious Souls)*, *Sergej in Jakop (Sergej and Jakop)*, *Spomin na rdeče jabolko in na žametno breskvo (Memories of a Red Apple and Velvet Peach)*. This stayed a regular feature in his writings, also when he had already lived in Ljubljana for many years. His deepest youth experiences are connected with prison (in the author's "seventh high school" in Ptuj, in the stories *Profesor (The Professor)*, *Tonekov nasmeh (Tone's Smile)*,

and during the World War II also with the Mauthausen-Gusen concentration camp (for example in stories *Podoba Slavke Klavore* (*The Image of Slava Klavora*), *Weg in die Freiheit* (*The Way to Freedom*), *Zgodba o Silvinem sovraštvu* (*The Story of Silva's Hated*), *Kaj pa sončnice, Kozár?* (*What about Sunflowers, Kozar?*)) and the Partisan life (for example *V kurirski karavli* (*In the Couriers' Karavla*), *Balada o Osojniku* (*A Ballad of Osojnik*), *Zadnja balada o Osojniku* (*The Last Ballad of Osojnik*), *Komisarka* (*Lady Commissioner*)). In these and many other short prose stories there is a strong autobiographic impact and the author himself speaks about it honestly: "Koliko je avtobiografije? Veliko, celo veliko več, kakor bi si kdo mislil in kar si tudi sam mislim – pravo pisateljsko doživetje je tudi vselej nekaj tvojega ali svojega" ("How much of it is autobiography? A lot, or even more than anybody or even I myself could ever think – the real writer's experience is always something yours or of your own.") (Grandovec 1983: 8). In the discussed stories the Nature is the mightiest force and the love, which comes from it and enables life, gives him meaning, connects a human being with animals and land (with rivers, fields, meadows, the sky...). All of this is not meant in an idealised sense, for different deviations in human experience and war lead to a vivid mimetic presentation of personal violence against helpless children, women, and pets, of suicide etc., as well as of brutal collective violence during World War II (among others *Legenda o starki* (*A Legend of an Old Lady*)).

The literary characters in Potrč's distinctively realistic short stories (mostly novellas) are directly or indirectly characterised with the whole palette of human emotions, with going through all sorts of ups and downs. The works are written with in a distinct memory discourse (mostly there is a first person male narrator) and with a personal narration. In an interview with Marjeta Novak Kajzer the author himself stressed the vividness of what he wrote, saying: ".../ kar pišejo [mladi avtorji], mora biti živo napisano" (".../ what [young writers] are writing needs to be written vividly") (1993: 13), and in this vividness we can still find the relevance of his writing today, for he guides to a characteristic, recognisable Intimism in the contemporary Slovene short prose.

POTRČS KRIEGS- UND NACHKRIEGSKURZPROSA

Zusammenfassung

Die Literatur von Ivan Potrč (1913–1993) stammt motiv-thematisch aus der Haloze (Kollos) und Drau (Drava) Landschaft, sie ist in der Darstellung des Lebens von dortigen Menschen in breiter Zeitspanne verwurzelt; der Artikel umfasst die Kriegs- und Nachkriegszeit, die der Autor in authentischer Weise in seiner Kurzprosa bearbeitete (in verschiedenen Sammlungen wie z.B. *Nesmilečno življenje* (*Sinnloses Leben*), 1965, *Onkraj zarje* (*Jenseits der Röte*), 1966, *Imel sem ljubi dve* (*Ich hatte zwei Leiben*), 1976, *Ko smo se ženili* (*Wenn wir heirateten*), 1983, *Koraki* (*Schritte*), 1983), obwohl seinen Romanen (z.B. der Roman *Na kmetih* (*Auf dem Lande*), nach dem der Film *Rdeče klasje* (*Rote Ähren*) gedreht wurde) und seiner Dramatik (z.B. die *Drame o Kreflih* (*Dramen über die Krefl Familie*)) eine größere Beachtung geschenkt wurde.

In seiner Kriegs- und Nachkriegszeitkurzprosa beschreibt Potrč seine heimische bäuerliche Umgebung mit der Beachtung der sozialen Situation am Authentischsten (z.B. in den Erzählungen *Czek, Na verne duše* (*Auf die gläubigen Seelen*), *Sergej in Jakop* (*Sergej und Jakop*), *Spomin na rdeče jabolko in na žametno breskvo* (*Erinnerungen an den roten Apfel und den samtigen Pfirsich*)), und das bleibt die Konstante in seinem Schreiben auch dann, als er schon längst in Ljubljana/Laibach lebte. Seine tiefsten jugendlichen Erfahrungen sind jedoch mit dem Gefängnis verbunden (in seinem „siebten Gymnasium“ in Ptuj/Pettau,

in den Geschichten *Profesor* (*Der Professor*), *Tonekov nasmeh* (*Toneks Lächeln*), in dem Zweiten Weltkrieg zusätzlich noch mit dem Konzentrationslager Mauthausen (z.B. in den Erzählungen *Podoba Slavke Klavore* (*Das Bildnis von Slava Klavora*), *Weg in die Freiheit*, *Zgodba o Silvinem sovraštvu* (*Die Geschichte über Silvas Hass*), *Kaj pa sončnice* (*Was ist mit den Sonnenblumen?*), *Kozár?*) und dem Partisanenleben (z.B. *V kurirski karavli* (*In der Kurierskaravla*), *Balada o Osojniku* (*Die Osojnik-Ballade*), *Zadnja balada o Osojniku* (*Die letzte Osojnik-Ballade*), *Komisarka* (*Die Kommissarin*)). In diesen und vielen anderen Kurzprosaerzählungen spürt man eine stark betonte autobiographische Schreibweise, was der Autor auch offen zugibt: „Wie viel ist autobiographisch? Viel, vielleicht noch viel mehr, als jemand oder sogar ich selbst glauben würde – das richtige Schriftstellererlebnis ist immer auch etwas Deines oder des Eigenen“ („Koliko je avtobiografije? Veliko, celo veliko več, kakor bi si kdo mislil in kar si tudi sam mislim – pravo pisateljsko doživetje je tudi vselej nekaj tvojega ali svojega (Grandovec 1983: 8).“ In den behandelten Erzählungen von Potrč ist die Natur und aus ihr entsprungene Liebe, die das Leben ermöglicht, ihm den Sinn gibt, stellt den Kontakt zwischen den Menschen, den Tieren und der Landschaft (mit dem Fluss, den Wiesen, dem Himmel) her, die größte Macht. Dies zwar nicht in einem idealisierten Sinne, denn verschiedene Abweichungen in der Erlebniswelt eines Menschen und die Kriegszeit führen zu einer ausgeprägt mimetischer Darstellung der individuellen Gewalt gegen hilflosen Kindern, Frauen, Haustieren; des Selbstmordes usw., wie auch der brutallen kollektiven Gewalt in dem Zweiten Weltkrieg (u.a. *Legenda o starki* (*Legende über einer Alten*)).

Die literarischen Figuren in der analysierten stark realistischen Kurzprosa von Potrč (meistens sind das Novellen) sind indirekt oder direkt mit allen Registern von menschlichen Emotionen, Höhen und Tiefen charakterisiert und es handelt sich dabei um einen sichtbaren Erinnerungsdiskurs (meistens gibt es einen männlichen Ich-Erzähler) und eine persönliche Erzählweise. Die Lebendigkeit des Geschriebenen betonte auch der Autor selbst im Interview mit Marjeta Novak Kajzer „/.../ was die [die jungen Autoren] schreiben, muss lebendig geschrieben werden“ („/.../ kar pišejo [mladi avtorji], mora biti živo napisano (1993: 13)“, wobei wir auch heute noch die Aktualität seines Schreibens finden können, den es führt zu dem charakteristisch erkennbarem Intimismus der zeitgenössischen slowenischen Kurzprosa.

Ideologija socializma v dramah Ivana Potrča

Renata Debeljak*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 821.163.6.09-2Potrč I.

Renata Debeljak: Ideologija socializma v dramah Ivana Potrča. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 84=49(2013), 2–3, str. 71–88

Prispevek obravnava ideologijo socializma v Potrčevih dramah o Kreflih, ki jo sestavljajo *Kreflova kmetija*, *Lacko in Krefli* ter *Krefli*. Trilogija prikazuje razvojni tok občečloveškega soočanja kmečke družine z ideologijo socializma v času gospodarske krize med vojnama, v nemoči in moči proti okupatorju le-te med 2. sv. vojno ter se dokončno izriše v socialistični ideji o kolektivizaciji vasi in zadrugi po drugi vojni.

Ključne besede: Ivan Potrč, diskurz, ideologija, socializem, socialni realizem, dramatika

1.01 Original Scientific Article
UDC 821.163.6.09-2Potrč I.

Renata Debeljak: The Socialist Ideology in Ivan Potrč's Dramas. Review for History and Ethnography, Maribor 84=49(2013), 2–3, pp. 71–88

The treatise discusses the socialist ideology in Potrč's dramas on the Krefl family, which consist of *Kreflova kmetija* (*The Krefl's Farm*, *Lacko in Krefli* (*Lacko and the Krefl*) and *Krefli* (*The Krefl*). The trilogy presents how a farmer's family is confronted with the socialist ideology in the times of the economic crisis between the wars, it presents the helplessness and power of this ideology against the occupying forces during World War II and its final formation in the socialist idea on collectivisation of villages and cooperatives after World War II.

Key words: Ivan Potrč, discourse, ideology, Socialism, Social Realism, dramatics

* Mag. Renata Debeljak, profesorica slovenskega jezika in književnosti, OŠ Olge Meglič, Prešernova 31, 2250 Ptuj, renata.debeljak@olgica.si

Ideologija, politika in literatura

Pojem ideologija so v zgodovini poskušali razlagati različni teoretiki. Eden prvih, ki se je ukvarjal s teorijo ideologije, je bil Karl Marx, ki je le-to oblikoval kot posledico na nepravilno obravnavanje in izkoriščanje proletariata konec 19. stoletja v Nemčiji. Njegovi nasledniki (Althusser, Eagleton, Gramsci, Žižek) pa so njegovo teorijo, ki je še danes aktualna, po svoje oblikovali, čeprav so ji v določenih segmentih ostali zvesti. Terry Eagleton v knjigi *Marksizem in literarna kritika* (2010) razlaga, da je za Marxa ideologija niz naukov oziroma način, kako ljudje živijo svoje vloge v razredni družbi, vrednote, ideje in podobe, ki jih pripenjajo na njihove družbene funkcije in jim tako preprečujejo, da bi v resnici spoznali družbo kot celoto. Pri razlagi termina ideologija sta za Marxa pomembna pojma *baza* in *nastavba*, in sicer predstavlja baza t. i. »ekonomsko strukturo družbe«, iz katere zraste nastavba, sestavljena iz določenih oblik zakona in politike ter oblike družbene zavesti (politične, religiozne, etične, estetske idr.), ki jo poimenuje ideologija. V nastavbo spada tudi literatura, vendar je na tem mestu treba odgovoriti na vprašanje vloge le-te v tej nastavbi. Ali gre za refleksijo ali pa je lahko literatura veliko bogatejša kot recimo politična teorija, ker ni tako očitna oziroma ne kaže na zunaj tako podrobno in konkretno svojih idej ter poti za uresničitev le-teh, ampak preneseno, skrivnostno in jo s tem presega. Materialistična teorija zgodovine ne trdi, da bi lahko literatura spremenila tok zgodovine, lahko pa je aktiven element pri takšni spremembi (Eagleton 2010: 9–23).

Da ima ideologija »materialno eksistenco«, zagovarja tudi Althusser, saj obstaja v nekem državnem aparatu oziroma njegovih praksah, in sicer kot represivna, ki deluje s silo (fizično), ali pa kot ideološka. V spisu *Ideologija in ideološki aparati države* (1970) Althusser razlaga:

Če ideološki aparati države »delujejo« v prevladujoči meri in pretežno z ideologijo, potem njihovo raznovrstnost enoti prav to delovanje, saj je ideologija, s katero delujejo kljub svoji raznovrstnosti in protislovjem v resnici vselej poenotena pod vladajočo ideologijo, ki je ideologija vladajočega razreda (Althusser 2000: 73).

Torej je ideologija neke vrste medij, skozi katerega doživljamo svet, in ki vstopi v posameznikov prostor ter mu določi njegov položaj v družbi. K temu pa prispevajo predvsem posebne ustanove – ideološki državni aparati. Razdelil jih je na naslednje skupine: verske, izobraževalne, družinske,

pravne, politične, sindikalne, kulturne in komunikacijske. Prav tako je dejal, da ideologija nima zgodovine:

Za ideologijo je značilno, da ima tako strukturo in da deluje tako, da je nezagodovinska realnost, se pravi, vsezagodovinska, namreč da sta struktura in to delovanje v isti, nespremenljivi obliki navzoča v tistem, čemur pravimo celotna zgodovina (Althusser 2000: 86–91).

Van Dijk (1997: 29) v *Discourse as Interaction in Society* obravnava koncept ideologije na treh ravneh, in sicer na razumskem področju (področju mišljenja in zavesti), na družbenem področju (upoštevanje različnih kultur, delovanja družbe na splošno) in na področju diskurza. Gre za sisteme, ki so organizirani po družbenih kategorijah, ki tvorijo ideološke sheme in te ideološke sheme zato v razumskem smislu delujejo kot identitetna shema določene družbene skupine, ki določa njihovo družbeno identiteto in zanimanje, njihovo določenost v primerjavi z drugimi družbenimi skupinami. Hkrati pa ideologije omogočajo tudi medsebojno sporazumevanje med posameznimi družbenimi skupinami, saj so vse njihove identitetne sheme del splošnih družbenih kriterijev za določanje skupin. Glavna (družbenorazumska) vloga ideologij je torej v tem, da organizirajo družbene predstave družbenih skupin, hkrati pa posredno usmerjajo tudi družbena in osebna prepričanja ter družbeno vedenje in diskurz.

Po van Dijk so ideologije vmesni pojavi med temeljnimi lastnostmi (npr. zanimanje, cilj) družbenih skupin in družbenim mišljenjem njihovih članov. S stališča družbenorazumske analize je ideologija tako umski kot družbeni pojav. V tem kontekstu so ideologije sistemi prepričanj, čeprav van Dijk opozarja na obstoj takšnih sistemov prepričanj, ki niso ideološki (znanje, stališča, norme, vrednote), zato loči tudi osebna prepričanja in družbene predstave, med katere prišteva ideologije, saj jih opredeli kot skupna družbena prepričanja, značilna za posamezne družbene skupine. Ker obstaja veliko vrst družbenih prepričanj, ki niso ideološka, so ideologije tista splošna, abstraktna prepričanja, ki ležijo pod površjem drugih družbenih predstav, zato delujejo kot neke vrste osnovni aksiomi v okvirih sistema družbenih predstav v skupini. Ideologije so torej v splošnem sistem idej, zaradi česar zavzemajo prostor v simboličnem polju misli, prepričanj oziroma znanja (Erjavec, Poler Kovačič 2007: 21).

Ideologija socializma

Beseda socializem se je najprej pojavila v Franciji v 19. stol. (P. Le-roux) in pomenila predvsem skupnost oziroma kolektivnost – nasprotje individualizma; v skupnosti naj bi našli oporo in moč revni, prikrajšani ljudje, ki jih ogrožajo, tlačijo in izkoriščajo bogatini, buržuji, ki poznajo samo svoje koristi, nimajo pa sočutja do človeka. V drugi polovici 19. stoletja sta Karl Marx in Friedrich Engels kritizirala neenakopravno in po njunem nestabilno ureditev kapitalizma. V marksističnih terminih je socializem na splošno gledan kot obdobje prehoda med kapitalizmom in komunizmom – prehod k sistemu, v katerem bo resnično veljalo načelo »Od vsakega toliko kot lahko ter vsakomur toliko, kot potrebuje«. Marksistična teorija¹ je zrasla torej na prepričanju, da bo kapitalizem povzročil premočno polarizacijo družbenih razredov (manjšina bogatih, večina na robu preživetja, srednji razred izgine), zato je bila revolucija večine neizogibna. Stremi k človeški enakopravnosti in taki družbeni ureditvi, ki bi kar se da zmanjšala ekonomska izkoriščanja delavskega ter vseh razredov nasploh, kot posledici nestrinjanja nad takratno družbeno ureditvijo (Eagleton 2010: 55–56).

Politično dogajanje medvojne Evrope, zaznamovane z gospodarsko krizo, rusko revolucijo, propadanjem kmeta, brezposelnostjo, revščino itd. je tudi pri nas spodbudilo posameznike, ki so najprej tiho, nato pa vse glasneje opozarjali na nerealno in nepravično družbeno ureditev v Kraljevini Jugoslaviji. Tako se je počasi na idejah marksizma razvila ideologija socializma v zgodovinskem kontekstu pojavila kot gospodarsko-družbena ureditev, ki je že v tridesetih letih 20. stoletja in v prvih letih po 2. sv. vojni vstopala v literarna dela t. i. socialnega realizma, pogosto kritičnega ter angažiranega za odpravo meščanske družbe in pripravo boljšega življenja v drugače organizirani socialistični družbi prihodnosti. Od sovjetskega socialističnega realizma, ta je temeljil na prikazovanju pozitivnih junakov

¹ Iz teorij Marxa, Engelsa in Lenina, ki je marksizem še dodelal (brezrazredna družba, pomembna je kvaliteta tvojega dela in dejstvo, da človek kot individuom prispeva k skupnemu dobremu), se kasneje kot gospodarska in družbena ureditev razvije komunizem. Marksizem (tudi leninizem) je večinoma teoretsko delo, komunizem pa je družbena ureditev, ki ideje marksizma o odpravi izkoriščanja in delitvi dobrin po potrebah želi uveljaviti tudi v praksi. Socializem kot prehod med kapitalizmom in komunizmom prevzema ideje obeh in se prilagaja tako kapitalistični družbeni ureditvi, ki sloni na razslojevanju in delanju denarja, a vendar obvaruje delavca in kmeta (zato srp kot simbol kmečkega prebivalstva, ruralnega, zemlje, njive, polja in kladivo kot delavskega prebivalstva) pred izkoriščanjem s socialnimi varovalkami.

pri gradnji in zaslugah nove družbe z izjemnimi moralnimi lastnostmi, ki že prehajajo v herojstvo, je bil socialni realizem pri nas usmerjen v prikazovanje lokalne problematike kmeta, proletarca z vsemi svojimi tudi negativnimi lastnostmi (Kos 1989: 381–382).

V kakšni povezavi sta torej ideologija socializma (kot monološki oz. zaprti diskurz) ter literatura kot odprti diskurz?

Pri diskurzu gre za potekanje nečesa v nasprotujoče si smeri, torej za odprto, nezaključeno izmenjavo ali podajanje stališč, pa tudi za razumsko razčlenjeno utemeljevanje, govor ali debato, ki poteka pred občinstvom. Diskurz bi lahko opredelili kot rabo jezika in drugih znakovnih sistemov, ki poteka prek izjav in izjavnih dejanj v specifičnem družbenozgodovinskem kontekstu. Z njo se v odprti verigi dialoške izmenjave ohranja, kopiči izbrano področje vednosti, vrednot, predstav (Juvan 2006: 47–48). Zato je tudi književnost odprti diskurz, saj so njen obseg književnosti (besedila, zvrsti idr.), njene funkcije, oblike in pomeni spremenljivi; odvisni so od poteka, udeležencev, okoliščin in sociokulturnega konteksta komuniciranja. Literarni diskurz se potemtakem oblikuje, ohranja in modificira prek izmenjave stališč, izjav, prek nenapisanih, nestalnih pogovorov. Čeprav je literarni diskurz nestabilno področje, odvisno od menjave izjav, subjektivnih stališč in pojmovno-vrednostnih sestavov, je ravno kot diskurz tudi posebno področje družbeno-jezikovne interakcije, saj oblikuje, ohranja in modificira prek izmenjave subjektivnih stališč, izjav, prek nenapisanih, nestalnih dogovorov (Juvan 2006: 51).

Medtem ko je torej literatura odprti diskurz, je ideologija zaprti diskurz, pri katerem gre (po Marxu) za niz naukov oziroma za način, kako ljudje živijo svoje vloge v razredni družbi, za vrednote, ideje in podobe, ki jih pripenjajo na svoje družbene funkcije in jim preprečujejo, da bi v resnici spoznali družbo kot celoto (Eagleton 2010: 23). Torej je ideologija neke vrste medij, skozi katerega doživljamo svet, ki vstopi v posameznikov prostor in mu določi položaj v družbi (Althusser 2000: 86–91).

K. Erjavec in M. Poler Kovačič v prispevku *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov* pa opozarjata, da ideologija ne obstaja izolirano, neodvisno, ampak v artikulaciji različnih prvin v verigi pomenov. Diskurzi so namreč zmes materialnih praks in oblik jezika ter znanja, pri čemer drug drugega podpirajo v nepretrganem krogu. Sestavljeni so iz (in iz njih tudi ustvarjajo) diskurzivnih formacij, tj. iz skupin med seboj povezanih trditev o subjektu, ki določajo pomen, značilnosti in odnos do drugih diskurzivnih formacij ter so neločljivo povezani z interesi družbeno močnih

posameznikov in skupin oziroma z odnosi moči ter s socialnimi, z ekonomskimi in družbenoekonomskimi razmerami, saj določajo, kdo je pooblaščen za izrekanje sodb ali mnenj o določenem pojavu. Zato nas diskurzi v odnosu do drugih družbenih akterjev določajo kot družbene subjekte. Ponujajo nam okvire odnosov med posamezniki ter med njimi in ustanovami. S temi okviri predpostavljamo določene »resnice« oziroma predstave o tem, kakšen je »normalen« odnos med različnimi družbenimi vlogami, kdo ima v tem odnosu katera pooblastila in kakšna so pravila vedenja ter kodi sporazumevanja. Številni kodi veljajo sicer za samoumevne, a to ne pomeni, da so stabilni, saj velja, da so edina stalnica diskurzov nenehne spremembe, četudi gre za počasne in prikrita (Erjavec, Poler Kovačič 2007: 17–24). Van Dijk ravno tako poudarja, da poteka ideološka socializacija v glavnem prek diskurzov, in opozarja, da ima diskurz v ožjem smislu kot komunikacijska praksa še posebno pomembno vlogo pri reprodukciji ideologij, saj družbenim akterjem omogoča neposredno izražanje abstraktnih in konkretnih ideoloških prepričanj in mnenj (van Dijk 1998: 192–193).

Eagleton ugotavlja, da gre pri prepletenosti literature in ideologije za kompleksen problem, na katerega se ne da preprosto odgovoriti, saj je lahko na eni strani literatura izraz neke ideologije, na drugi strani pa lahko ideologijo presega in nam s tem prikaže tisto, kar ideologija očem skriva. V obeh primerih vidi Eagleton preveč preprostosti. Zato navaja marksista Althusserja, ki trdi, da sta ideologija in literatura v posebnem razmerju. Čeprav ostaja literatura znotraj neke ideologije, se lahko od nje tudi distancira in nam ne pokaže resnice (Eagleton 2010: 24–25). V članku *Ideology, Fiction, Narrative* razlaga, da sta z njegovega vidika literatura in ideologija ločeni entiteti, vseeno pa gre za neko enakost, saj po njegovem mnenju obe delujeta na podoben način: ne obveščata nas o realnem, ampak gradita svojo realnost, kjer ne dominira razum, ampak želje in strahovi (Eagleton 1979: 62–80). Diskurzi kot družbene prakse in ideologije kot mentalni procesi so tako nerazdružljivo povezani, saj se ideologije uresničujejo prek diskurzov in v njih. Podobno razlaga tudi Foucault (2001: 55), ki trdi, da so diskurzi prakse, ki v določenem zgodovinskem obdobju sistematično formirajo objekte ali področja védenja, o katerih govorijo, zato ne vključuje torej le diskurza v ožjem pomenu kot skupek idej, pravil, temveč tudi praks, ki oblikujejo smiselne trditve, dogodke, objekte, subjekte, in s tem vzpostavijo določen način razmišljanja.

Ideologija socializma v Potrčevih *Kreflih*

Ivan Potrč se je v slovenski dramatikii manifestiral s trilogijo kmečkih dram o *Kreflih*; *Kreflova kmetija*, 1947; *Lacko in Krefli*, 1949; *Krefli*, 1953. Drame združujejo vse vidike kmečkega življenja, in sicer nacionalne, ekonomske, socialne, biološke, erotične in družbenozgodovinske, saj vanje vnaša nov socialni problem prleškega kmečkega proletariata. Vse tri drame so kolektivne, saj se skozi več glavnih in stranskih oseb določa in tudi odloča usoda le-teh v smeri marksistične teorije (propad gruntarstva v prvi drami, boj proti okupatorju v drugi drami, združevanje kmetov v zadruge v tretji drami).

Potrč (sin kmeta in mlinarja) je skozi osebna doživljanja okušal tegobe in težko življenje kmeta, težaka in viničarja. V gimnazijskih letih ptujske gimnazije se je srečal z naprednimi izobraženci (Onič, Žgeč, Boršnikova, J. Potrč), s pomočjo katerih se je seznanil z idejami marksizma in socializma. Prav tako je prebiral dela Marxa (*Komunistični manifest*) in Gorkega,² postal komunist, to ga je pripeljalo v zapor in mu tako onemogočilo dokončanje šolanja. Tako so ga življenjske izkušnje silile k pisanju, pri čemer je želel brezpogojno ostati zvest resnici, zato je človeka in dogajanje zmeraj prikazal realistično-naturalistično:

Prav tisto, kar naj pisateljsko pero o človeku pove ali izpove ali zapoje, prav tisto bo ostalo vse čase enako – nobena še tako popolna ali socialistična ali samoupravljalska ali komunistična družba ne bo mogla odvzeti človeku pravice do žalosti in do veselja, ko pisatelju ne pravice do tragedije ali komedije (Potrč 1983b: 309–310).

Tematika dram je kmečka, in sicer so v ospredju hude razmere podeželskega prebivalstva med vojnama, ki si želi boljšega življenja, zato po večini ne obupa, se bori zoper revščino ter neznosne politične razmere (previsoki davki, zadruge, agrarna reforma), prikazuje alkoholizem, propadanje kmetij zaradi nazadnjaške zakoreninjenosti tradicije, umore in samomore zaradi nesprejemanja novega ter nemoralne družinske odnose. Potrč je drame o *Kreflih* napisal tudi kot spomin na čas, ko je kot novinar

² Potrč je o Gorkem dejal: »Gorki je pisal, da mora pisatelj aktivno sovražiti vse, kar človeka od zunaj ali od znotraj tlači, vse, kar ovira njegov svobodni razvoj in njegovo rast – in to velja, mislim, tudi za našo in današnjo družbo; vedno bo pisatelj izpovedal človeka, predvsem na tako ali drugačno vižo prizadetega človeka, pred postanim, utelešenim in gnilih v neki družbeni stvarnosti, zatorej tudi v naši – edino to je progres« (Potrč 1983b: 175).

prisostvoval pri sodnih obravnavah ter se tako seznanil z materialnim in duševnim propadanjem slovenskega kmeta, kočarja in viničarja. Zato lahko rečemo, da je bil prvi zunajliterarni vzrok za nastanek Kreflove trilogije politično-ideološko prepričanje avtorja samega. Vendar bi bilo preveč preprosto gledati le s tega vidika; treba je pogledati globlje – če bi torej Potrč kot komunist napisal drame zgolj zato, da skozi Krefle prikaže kritiko obstoječe politične ideologije kapitalizma in pozitivno plat nastajajočega socializma, potem ne bi recimo Jura Krefl na koncu tretje drame prav zaradi negativnih posledic določenih idej socializma naredil samomora.

Kreflova kmetija

V ospredju prve drame, *Kreflova kmetija*, ki je časovno omejena na tri dni leta 1937, so trije glavni motivi, in sicer boj za zemljo kot lastnino ali željo po njej predvsem z dedovanjem, konflikt med gruntarji in kočarji ter osebni konflikt med nazadnjaškim očetom in sinom komunistom.

Dogajanje se začne v navidezno idiličnem patriarhalno urejenem vsakdanu Kreflove kmetije, ko so že vidne prve težave, ki jih razberemo iz opisa o propadanju notranjosti Kreflove nekdanj bogate kmečke hiše, saj vaško idilo avtor razdre, ko posameznim elementom v hiši doda značilnost propadanja, razkrajanja, s čimer opozori na propadanje ne samo te kmetije, ampak na problem propadanja kmetov gruntarjev med vojnama zaradi nedosledno izpeljane agrarne reforme, previsokih davkov idr.: »Široka kmečka družinska izba pri Kreflovih, podoba nekdanje bogatije. V zadnjem levem kotu hrastova miza; samo da so noge najedene od črvov in da je spodnja prečnica, ki veže sprednji nogi natrta« (Potrč 1968: 56).

Stari Krefl je v drami pristaš kapitalistične ureditve družbe, kjer vsak kmet gruntar gospodari na svoji zemlji sam, zato mu vdor novih socialističnih idej, katerih nosilec je sin Ivan, povzroča duševne težave in velik odpor, ker so v njegovih očeh destruktivne in razkrajajo nekaj ustaljenega. Ravno v sinu najdemo avtobiografske elemente, ko se v pogovoru s patrom Mirkom razgovori o poznavanju problematike kočarjev in podoživljanju propadanja kmetov ter na začetku drame v spominih na dom, na aretacijo in prestajanje kazni.

Potrč je z Ivanom v dramo zavestno vključil lik, ki je ne samo nosilec svetovnonazorsko novega, ampak hkrati tudi – skozi oči Potrča samega – kritik obstoječega, starega, preživetega, po njegovem prepričanju nepravilnega. Zato je tudi konflikt med njima pričakovan in nujen ter se konča

tragično. Izobražen in z aktualnim političnim dogajanjem dobro seznanjen sin Ivan, ki je bil poslan v šole, da bi postal duhovnik, se po prestani zaporni kazni zaradi delovanja proti takratni oblasti ponovno vrne domov popolnoma spremenjen, destruktiven in poln sovraštva do vsega, kar je povezano s Krefli. Je edini drugače in »napredno« misleč Kreflov otrok, zelo konflikten (do matere, očeta, duhovnika idr.) in nosilec socialističnih idej o odpravi privatne lastnine in oblasti delavskega razreda:

Propad kmetij. Propad Kreflove kmetije ... Gospodarski polom zadnjih let je kmetije zrahljal. – Ali gruntarji mislijo še vedno, da so gruntarji – to je komedija! (Potrč 1983: 107.)

Ali nič ne vidite, da vse skupaj nekam leze, da že vse skupaj po domače povedano jemlje hudič? Jura Krefl – posestnik, gospodar, steber?! Česa le? Teh najedenih nog in odrapanih sten? Kje je zdaj, ko se vse skupaj pogreza, tista lastnina, o kateri vam toliko pojejo? Kje je?! (Potrč 1983: 126.)

Ob nedeljah s kolesljem k sveti maši, grunti pa k črni maši (Potrč 1983: 110).

Jasno je opazen oster prikaz idejnih nasprotij med sinom Ivanom in drugimi člani družine – kažejo se v čustvenih izbruhih, ki odsevajo Ivanov odklon in sovraštvo do »*kreflovstva*«. Prav tako brez zadržkov vedno znova poudarja prihajajoč propad kmetije kot tudi propad družine. Za nemoralno ravnanje z Matjašičem jih ne samo obsodi, da so »Krefli, da, a ne ljudje« (Potrč 1983: 89), ampak namerava celo pred kočarji in drugimi zbranimi na dvorišču ob Matjašičevem truplu vso to krutost in pohlep izdati. Vendar mu oče to prepreči, ko ga ustrelji. Smrt predstavlja vrh konflikta med nazadnjaškim očetom, ki sina sam imenuje »boljševik« in ga nove ideje ne zanimajo, ter ideologiji socializma predanim sinom, ki želje staršev (predvsem matere) ni uresničil in je tudi v tem pogledu drugačen od drugih oseb, ki so ostale na gruntu in jim je bistvo življenja ostala zemlja. Potrč je v dramo vključil dolg monolog, v katerem z Ivanom izpove svoja gledanja na aktualno nepravilno situacijo podeželske družbene ureditve med gruntarji in kočarji. Da to pripoveduje ravno patru Mirku, ni naključje, saj je Potrč že v predvojnih novelah *Kočarji in druge povesti* (1946), od katerih so nekatere nastajale v zaporu, na podlagi osebnih doživetij opisoval in opozarjal na nemoralen in nečloveški odnos med gruntarji (tisti, ki imajo) in kočarji, pastirji, hlapci, deklami, viničarji (tisti, ki nimajo ničesar) ter na izkoriščanje le-teh s strani duhovščine na posestvih v Halozah: »Ja, sem hodil v cerkev. /.../ Potem sem odraščal v razmerah, kjer so menihi imeli

gorice, bilo je izkoriščanje, pa poljubljanje rok katehetom, vse to je v meni budilo odpor« (Potrč 1983: 466).

Nezadovoljstvo, neenakopraven in zaničljiv odnos do kočarjev – konkretno do družine Ciglar – se pokaže že na začetku drame, dodatno pa to napetost zaostri sin Ivan, ki se ljubezensko zaplete s Ciglarjevo hčerko Mimiko. Gre za tradicionalni ljubezenski motiv, in sicer ljubezen gruntarjevega sina do viničarjeve hčerke. Torej za tipično situacijo, kjer so meje med gruntarjem, torej lastnikom zemlje in hiše, ter kočarjem, ki živi na gruntarjevi zemlji in dela zanj, strogo določene tako glede stanu (Krefli imenujejo kočarje »kočarsko seme«) kot tudi glede imetja, saj velja pravilo, da se gruntar in s tem gospod ne more in iz ponosa ne sme poročiti z viničarko. Seveda vidi Ivan tudi sam to nepravilnost, ki jo povzroča privatna lastnina, na kar neuspešno, da tega ne more gledati, opozori tudi očeta:

Dragi oče, snoči sem se oglasil pri Lebrovki, pri naši dninarki. Potegnila je lonec s peči – kasno se je vrnila z vaših njiv – in otroci so planili ko prasci po krompirju. Jaz ne morem tega gledati – ali razumete zdaj?! Jaz nisem Krefl, nočem biti Kreflov! (Potrč 1983: 125.)

Konec je tragičen, smiseln, kajti oče ustrelil sina, da bi ga do konca utišal in s tem preprečil javno osramočenost sebe in družinskega imena, pa vendar logičen, saj je Ivan sam proti mišljenju drugih članov družine, zato ga je treba izločiti.

Kreflova kmetija je po mnenju cenzure »rušila stebre kmetstva«, saj je Potrč načel sporne teme propadanja kmeta, socialne konflikte in socialni položaj kmečkega prebivalstva na območju Prlekije med obema vojnama, ko začnejo kmetije zaradi gospodarske krize in nazadnjaških pogledov na zemljo in življenje propadati. Potrčeva realna podoba kmeta je v nasprotju z ideologijo kapitalizma, ki je zagovarjala zasebno lastnino in trdila, da kmet propada zgolj zaradi tega, ker je slab gospodar. Krefl ni slab gospodar, določajo ga ideološki in gospodarski dejavniki, in sicer osebna praznina, nemoč ter izčrpanost neke ideologije, ki izvira iz imperialističnega kapitalizma prve sv. vojne; ideologija kapitalizma, ki temelji na zasebni lastnini, je pri njem še tako močna, da socialistična miselnost ne najde plodnih tal:

No, in vidiš, tako je Krefl živel in pil v tisti prekleti, ali kako se ji že reče, gnili in stari Jugoslaviji, in zmerjal, da jo bo hudič pobral – no, ali je ni pobral? Meni so zvonili, a je druge pobralo! No, in vidiš, potem je prišel Hitler. Tudi ta je zvonil

Kreflu, a tudi tega je satan pobral. No, no, in kaj radium zdaj piska? Kaaj? Ha-ha-ha ... Vas že trga, vas že jemlje (Potrč 1983: 246–247).

Potrč je prikazal Jura problemsko, in sicer družbeno-zgodovinsko in moralno-psihološko; kot pijanca, surovega moža in kmeta, ki mu zaradi zunanjih dejavnikov propada »grunt«, posledično pa se razkrajajo tudi odnosi v družini. Gre torej za antitezo kapitalistične ideologije, da propade samo tisto posestvo in se zanemari samo tista zemlja, katere lastnik je nesposoben, da bi jo uspešno obdeloval. Ljudje lahko kljub garanju in pridnosti izgubijo vse oziroma propadejo. Avtor iz osebne prizadetosti črpa svoj odpor do takratne kapitalistične oblasti, hkrati pa se skozi sina Ivana pokaže tudi njegova osebna identifikacija z nastajajočo ideologijo socializma.

Lacko in Krefli

Druga drama *Lacko in Krefli* se dogaja en dan v poletju med drugo svetovno vojno (1943), med okupacijo, ko se kmetje spopadajo z »novo« ideologijo nacizma kot tujim, nasilnim režimom, na drugi strani pa z idejami NOB-ja, ko naj bi se tudi kmetje združili in uprli. In ta socialna ideja o enakosti in solidarnosti med slovenskim podeželskim prebivalstvom – misel o kolektivu, v katerem vsi delajo za enega in eden za vse, in tako vsi prispevajo za skupno, lepšo prihodnost, postane izhodišče za eno od vodilnih idejnih temeljev socialističnega družbenega sistema jugoslovanske družbene ureditve po drugi vojni.

V dogajanje, ki je bolj napeto kot v prvi drami (več je akcije), je Potrč vključil tudi resnično zgodovinsko osebnost – Jožeta Lacka, opis njegove izdaje in mučenje vse do smrti, ki temeljita na realnih okoliščinah. Lacko, ki ga je sam osebno dobro poznal in se z njim večkrat pogovarjal, sicer ne nastopa, v dogajanje je vpleten skozi opise dejanj in ravno preko njega spoznamo opredelitev in razmišljanje Jura Krefla ter njegovih otrok. Skozi Lackova dejanja se izrisujejo karakterji posameznih članov družine.³

³ Jože Lacko se je rodil v Kicarju pri Ptujju. Oktobra 1941 je z antifašistično usmerjenimi Ptujčani ustanovil odbor Osvobodilne fronte na Ptujju. Novembra istega leta ga je začela intenzivno iskati nemška okupatorska policija, zato je živel in delal v ilegali. Leta 1942 se je pridružil prvi partizanski četi v Slovenskih goricah, ki je bila tudi po njem poimenovana. Nemci so četo že drugi dan po njegovem prihodu obkolili v Mostju pri Ptujju in jo uničili; le trije borci so se uspeli rešiti iz obroča, med njimi je bil tudi Jože Lacko, ki se je nato skril pri kmetu Horvatu, ta ga je že po dveh dneh izdal Nemcem. Zaprli so ga v Ptujске zapore, kjer so ga pretepali in mučili; tam je tudi zaradi posledic mučenja umrl 18. avgusta 1942.

Čeprav zasenčen z NOB-jem, še vedno bije boj za dedovanje Kreflove kmetije, in sicer med hčerko Liziko in njenim možem Šanto, ki sta za lastništvo grunta pripravljena druge člane družine celo izdati Nemcem, da bi podedovala vse sama, ter deklo, s katero se je po ženini smrti zapletel stari Krefl in s katero ima otroka – »Krefla«. Stari Krefl tudi sedaj ni pripravljen spremeniti pogleda na prihodnost svojega »grunta«, ampak ostaja zvest svoji nazadnjaški miselnosti.

Osrednji konflikt, vendar ne tako oster kot v prvi drami, se tukaj odvija med starim Kreflom in sinom Frančkom, ki je – tako kot Ivan v prvi drami – nosilec nove ideje o osvoboditvi in uporu. Je partizan, ki skupaj s sestro Miliko skriva pod hišo v bunkerju partizane, tudi Lacka, kar starega Krefla zelo prizadene; ne more razumeti, da so se njegovi otroci idejno obrnili proti očetu. Franček, popolnoma predan partizanstvu, zelo ostro in samozavestno zagovarja pripadništvo Lackovemu aktivnemu in herojskemu delu: »Partizanov ne bodo uničili! Danes je zlezal ljudem strah v kosti, v kočse se zapirajo, ali partizani niso samo na Štajerskem, partizani so danes povsod! Cel svet se budi!« (Potrč 1983: 187).

Sestra Lizika, ki partizane imenuje »banditi«, je njegova največja idejna nasprotnica, na koncu ga tudi izda Nemcem, vendar na lastno škodo, saj ji ubijejo moža – Šanto.

Jura je v drami politično nevtralni lik in prav zato največji optimist, da bo vse enkrat boljše: »/V/seh nas vendar ne bo odneslo.« Prepričan je, da so vedno nekako živeli in da vedno tudi bodo, ne glede na to, kdo jim bo politično gospodaril. Zato se tudi ne opredeli za Nemce in tudi ne za partizane, ampak ostaja ves čas kmet, ki je prepričan, da zanj ni nobena politična ureditev prava, zavrača kakršno koli aktivno angažiranje:

/T/o je moj hram, okoli hrama je moj grunt! Tam je sosedov hram, okoli je sosedovo. Kmet pa dalje ko do plota ne vidi. Kmet vidi samo svoj grunt. Grunt, to je za kmeta prva stvar (Potrč 1983: 204).

Do NOB-ja se jasno opredeli že na začetku: »/S/em Krefl, jaz nisem nikak partizan« (Potrč 1983: 168).

Jožeta Lacka so za narodnega heroja proglasili 20. decembra 1951 (Rojic 1963). O njem je v intervjuju F. Bohancu dejal: »Ne, Lacko ni umrl. – Lacko je živel, Lacko še živi. Živi, ker živi srd do izdajalcev in zatiralcev, do te naše nesreče, ki so pili vino, ki so ga pridelovale v naših goricah roke naših viničarjev, ki so nas zastrupljali z žganjem, spravljali ob zemljo, nas rekrutirali za topovsko krmo in nas potujčevali« (Bohanec 2002: 98).

Želi biti le kmet, kar svetuje tako otrokom kot tudi svojemu sorodniku Lacku, saj njegovih in s tem idej NOB-ja ne podpira:

Ali poslušaj, tako sem mu rekel, ne enkrat: Lacko, počakajva, vse bo dozorelo! Moj hram je tvoj hram, sem rekel ... Ne bodo nas, to vem tudi jaz, boter, sem rekel, ali tiho ostanimo ... Jesti imaš, piti, ostalo bo že samo prišlo – mi nismo tisti, ki bi nam bilo dano vreči svet iz tečajev, mi smo uboge kmečke pare! Bo že, boter, sem rekel (Potrč 1983: 166).

V drami ga torej zlomita dejstvo, da sta otroka postala partizana in se popolnoma predala partizanstvu ter ideji o osvoboditvi, čeprav ju na koncu zaščiti, vendarle prevladajo očetovska ljubezen in ponos, da je Krefl in da so tudi njegovi otroci Krefli, ter dejanje, ko mora nemočen in osramočen na okupatorjev ukaz zvezati soseda Kelca, ki ga skupaj z družino aretirajo in odpeljejo:

Si videl? Kelca sem zvezal, soseda ... Franček, to ni naša reč! Si videl, kaj so napravili z mano? Soseda sem vezal ... Ali jaz sem vedel, tako zagotovo sem vedel, da se bo vse narobe končalo. Samo enega nisem vedel, da bom tudi jaz ljudi vezal ... ko Šanta ... Kelc, odpusti mi (Potrč 1983: 186–197).

Presenetljiv konec z optimističnim pridihom intuitivno prikaže Krefla kot očeta, ki se zavzame za svoja otroka. Tudi usoda drugih likov je prikazana pozitivno, saj izdajalci (Šanta) umrejo, nosilci upora (Franček in Milika) pa so rešeni.

Krefli

Socialistično idejo o združništvu, da naj bi se po vzoru takratne Sovjetske zveze kmetije združevale v zadruge, je Potrč odprl v tretjem delu *Krefli*. Povojna podoba slovenske vasi je bila zaznamovana s t. i. političnimi procesi proti kmetom kulakom. V Sloveniji je po 2. sv. vojni potekala kampanja za izvedbo kolektivizacije oziroma socializacije vasi. Ustanavljale so se kmetijske obdelovalne zadruge, imenovane KOZ. Do tega je prišlo zaradi očitkov informbiroja partijskemu vodstvu, da Jugoslavija ne gradi socializma in da se v Jugoslaviji na vasi krepijo kapitalistični elementi. Da bi očitke zanikali, je KPJ sklenila s kolektivizacijo ukiniti zasebno kmetijstvo. Čeprav je potekalo prostovoljno, ni bilo tako. Najbolj so pritiskali na velike kmete (po sovjetskem vzoru kulake), ki so bili tudi glavni krivci za

neuspeh kolektivizacije. Zato so jim na t. i. montiranih procesih odvzeli del ali celotno premoženje (Hančič, Podberšič 2010: 55).

Potrč, ki je poudarjal, da je »samo resnica ustvarjalna, resnica kot odraz človekove borbe za progres, njo pa more izpovedati samo pisatelj« (Potrč 1983b: 155), želi ostati tudi v zadnji drami objektivni in realen brez ideološkega prikazovanja povojne ideje o kolektivizaciji vasi, kjer zadruga predstavlja samo dobro in pozitivno, saj je bil tudi sam do brezrazredne ureditve družbe po vojni kritičen:

Slovinci se bomo morali kot Slovenci do brezrazredne družbe kako prebiti – kako bo tam s slovenstvom, pa kar prepustimo tej srečni brezrazredni družbi, da sama odloči. Na tem svetu so izginila že cela ljudstva – naša skromna zgodovina nam pripoveduje, kako je doslej slovenstvo reševalo tudi kmetištvo – ne bi torej pel rekviema ne sedanjemu in ne jutrišnjemu kmetištvu, najmanj pa zaradi nekih namišljenih bodočih dni in namišljene brezrazredne družbe. Tudi nič ne vem, kakšna bi mogla biti ta brezrazredna družba, kjer bo odločal le vsak visok kulturni predstavnik takega bodočega občestva posebej? (Potrč 1983b: 342.)

V čustveno nabitih dialogih, kjer najbolj izstopa stari Krefl, je natančno prikazano, kako se kmetje na podeželju srečajo z idejo socializma o združništvu in s politično situacijo, kako le-to vidijo oni, kako »novo« razumejo in kako v določenih ključnih dejanjih delujejo. Imamo namreč dve vrsti ljudi, take, ki iz obupa, nemoči in prepričanosti stremijo k novemu, torej konkretno k novim idejam socializma, da bo »sedaj« za kmeta boljše, in so prepričani, da prinaša kolektivizacija nekaj dobrega za njih in za njihovo zemljo, na drugi strani pa tiste, ki ničemur in nikomur ne verjamejo in ostajajo zvesti staremu. Med slednje spada Jura Krefl (ter njegov sin Franček), čigar lik je na nek način ideološki, saj prikazuje človeka, ki mu zakoreninjenost v staro ureditev družbe onemogoča realno razumevanje družbenih sprememb okrog sebe, kljub temu da gre na koncu v zadrugo: »Dobro, jaz sem se vpisal, vidiš, ali jaz jim nič ne verjamem! Brez pravih ljudi ne bo boljših časov, za boljše čase morajo biti ljudje« (Potrč 1983: 275).

Jura Krefl je še vedno ideolog starega, propadlega kapitalizma, zato ostaja zvest le svoji zemlji, in ta ljubezen do zemlje je njegova največja vrednota. Ne želi drugega, kot ohraniti svoj grunt, ki ga je podedoval in ki mu je »namenil« svoje življenje. Krefl ne želi več, ampak obdržati le svoje. Pridnost vidi le skozi garanje na zemlji, in to žrtvovanje ga pripelje do konfliktov. Ena od vrednot starega Krefla je poštenost, kakor jo vidi on: »Poštenja mi ni nikdar nobena stiska pobrala! Ostalo je, tu, tu (se udarja

po prsih) je ostalo« (Potrč 1983: 294). S tem se ne moremo strinjati, saj je za zemljo pripravljen storiti vse, čeprav pri njem prerašča v obsedenost, priča te pa smo že v prvi drami, ko zaradi koristoljubja nemoralno ravna z Matjašičem in je posledično pripravljen ubiti celo lastnega sina.

Sin Franček, še večji nasprotnik ideje o združništvu kot oče, se vse do konca brani priključitvi k zadrugi, čeprav v primerjavi z očetom razume, da je prihod socializma neizbežen: »Ne misli, da ne bi vedel, da bo do socializma prišlo, ali Vrtniku je šlo le za Vrtnika, socializem mu je bila samo lestva« (Potrč 1983: 263). Podobno kot očeta tudi njega moti nepravilnost delitve zemlje in da bodo obogateli tisti, ki nikoli niso garali in jim je socializem le sredstvo do lepšega življenja. V drami gre za destrukcijo temeljnih vrednot; stari Krefl naredi samomor, kar ni naključje, ampak logičen zaključek, saj je skozi njega prikazana destruktivna zgodba o idejah združništva in s tem njegov poraz proti zadrugi, saj vidi, da niti zanj niti za njegov »grunt« ni prihodnosti, kakršno si je želel, zato je ta ideološkost kolektivizacije vasi na teh mestih zabrisana, saj tudi avtor sam vidi nepravilnosti in negativne posledice za kmete.

Sklep

Ivan Potrč je v trilogiji dram o Kreflih nazorno prikazal realno stanje kmečkega prebivalstva v času gospodarske krize, med 2. sv. vojno in po vojni. Tako je opisal negativne posledice in učinke idej propadajočega kapitalizma, prihod socializma ter njegove tudi slabe posledice skozi človeka, ki mu je onemogočeno realno razumevanje družbenih sprememb okrog sebe. Prav zato je začela nekdanja kmečka trdnost razpadati, kar se vidi v zunanji podobi »grunta«, različnih idejnih pogledih posameznikov kot tudi v grobih, tragičnih in nečloveških odnosih med ljudmi. Zato lahko rečemo, da predstavlja ideologija socializma okvir Potrčevih dram, saj avtor na podlagi lastnih izkušenj in na narodno zaveden način predstavi propadajočo nekdanj bogato kmečko družino skozi različna zgodovinska in politična dogajanja. Temeljna struktura trilogije je v tematiki dvojnega, in sicer med »novim in starim«, med konstrukcijo in destrukcijo ideologij kot tudi človekove osebnosti.

Če gre v *Kreflovi kmetiji* za antitezo kapitalistične ideologije, da propade samo tisto posestvo in se zanemari samo tista zemlja, katere lastnik je nesposoben, da bi jo uspešno obdeloval, saj lahko ljudje kljub garanju in

pridnosti zaradi nekih zunanjih vzrokov izgubijo vse oziroma propadejo, se na drugi strani že skozi sina Ivana kažejo zametki idej socializma, ki se z idejo o skupnem boju zoper okupatorja razvija v drugi drami in se dokončno razvije v *Kreflih* z idejo o zadružništvu in o kolektivizaciji slovenske vasi. Vendar ne le kot nekaj pozitivnega, ampak nam je Potrč s svojo umetniško dovršenostjo prikazal tisto, kar ideologija očem skriva, in sicer je preko posameznih ideoloških fragmentov socialistično ideologijo presegel v smislu, da nove ideje le niso dobre za vse.

Viri in literatura

- Louis Althusser, 2000: *Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Franček Bohanec, 2002: *Portret Ivana Potrča*. Ljubljana: Viharnik.
- A. Teun van Dijk, 1997: Discourse as Interaction in Society. *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* 2. London. 1–37.
- A. Teun van Dijk, 1989: *Ideology: a multidisciplinary approach*. London.
- Karmen Erjavec, Melita Kovačič Poler, 2007: *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana: FDV.
- Terry Eagleton, 1979: Ideology, Fiction, Narrative. *Social Text* 2. 62–80.
- Terry Eagleton, 2010: *Marksizem in literarna kritika*. Ljubljana: Sophia.
- Michael Foucault, 2000: *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Damjan Hančič, Renato Podberšič, 2010: Totalitarni režimi na Slovenskem v 20. stoletju. *Totalitarizmi na Slovenskem v 20. stoletju*. Ljubljana.
- Marko Juvan, 2006: *Literarna veda v rekonstrukciji*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Janko Kos, 1989: *Književnost*. Maribor: Založba Obzorja.
- Ivan Potrč, 1983: *Kočarji. Izbrano delo*, 1. Ljubljana: DZS. 28–162.
- Ivan Potrč, 1983a: *Krefli. Izbrano delo*, 4. Ljubljana: DZS. 52–302.
- Ivan Potrč, 1983b: *Besede. Izbrano delo*, 6. Ljubljana: DZS. 431–432.
- Ivan Potrč, 1968: *Drame o Kreflih*. Ljubljana: DZS.
- Vida Rojic, 1963: *Jože Lacko*. Maribor.

THE SOCIALIST IDEOLOGY IN IVAN POTRČ'S DRAMAS

Summary

The treatise discusses the socialist ideology in Potrč's dramas on the Krefl family, (*Kreflova kmetija*, 1947 (*The Krefl's Farm*); *Lacko in Krefli*, 1949 (*Lacko and the Krefl*), and *Krefli*, 1953 (*The Krefl*). According to K. Marx an ideology consists of different forms of law, politics and some sort of social consciousness (political, religious, ethical, aesthetic etc.). Therefore an ideology is a closed discourse of morals, ideas, rules and practices, which forms reasonable statements, events, objects, and subject. In this way it establishes a specific way of thinking, i. e. a way in which the people live their roles in the class society; of values, ideas, and images that are attached to their social functions and prevent them from really knowing the society as a whole (Eagleton 2010: 9–23). There is also literature, which belongs to the superstructure, and can be on the one side the result of an ideology or it can, on the other side, exceed it and show us what the ideology wants to hide. Even though literature stays within an ideology, it can also distance itself from it (Eagleton 2012: 24–25). Literature as an open discourse is therefore much richer than for example a political theory, because it is not so obvious or because it does not show its ideas or the ways for their realisation on the outside in such detail or concretely, but figuratively, secretly and so it exceeds any political theory.

Potrč wrote his first drama *Kreflova kmetija* (*Krefl's Farm*) in 1937, i. e. in times when the central social role was played by the bourgeoisie, which turned a deaf ear to the farmers' social and moral problems. Potrč's characters carry his own belief on social inequality and therefore he was criticised already for his first drama, being told that it “*demolishes the pillars of farmers*”, and that it is opposite to the capitalism ideology, which defends private possessions and says that a farmer only goes bankrupt because he is a bad landowner. Krefl is not a bad landowner, he is ideologically still in the old, capitalistic social order, and the new, socialist way of thinking causes him trouble and resistance. All three dramas have the conflict between the conservative Juro Krefl and his progressive children in foreground. The socialist ideas on abolition of private possession and on the power of the working class are in the first drama presented through actions and thinking of son Ivan. In the second drama *Lacko in Krefli* (*Lacko and Krefl*) these ideas are reflected in the fight of his children, Franček and Milka, against the occupying forces. In the third drama *Krefli* (*The Krefl*), which ideationally continues the first one, one another idea – the main idea of the post-war Yugoslav social order on collectivisation – steps in foreground. This idea reaches its peak in the old Krefl's registration into a cooperative and with his suicide; suicide is for him at the same time his personal failure and his deliverance. Potrč illustratively shows the reality and with it also the negative consequences and effects of social ideologies for a man, who is not able to realistically understand the social changes happening around him. Through different ideological fragments Potrč exceeds the social ideology in the sense that new ideas are, after all, not good for everyone.

DIE IDEOLOGIE DES SOZIALISMUS IN IVAN POTRČ'S DRAMEN

Zusammenfassung

Der Artikel behandelt die Ideologie des Sozialismus in Potrč's Dramen trilogie über die Krefl Familie (*Kreflova kmetija* (*Krefl's Bauernhof*), 1947; *Lacko in Krefli* (*Lacko und die Krefl Familie*), 1949; *Krefli* (*Die Krefl Familie*), 1953). Eine Ideologie wird laut K. Marx durch verschiedene Formen des Gesetzes, der Politik und durch Formen des sozialen Bewusstseins (politischen, religiösen, ethischen, ästhetischen, usw.) gebildet. Deswegen ist eine

Ideologie ein geschlossener Diskurs von Lehren, Ideen, Regeln und Praxen, die sinnvolle Feststellungen, Geschehnisse, Objekte und Subjekte formen und dadurch eine bestimmte Denkweise bzw. die Art, wie die Menschen ihre Rollen in der Klassengesellschaft zu leben haben, schafft. Sie schafft auch Werte, Ideen und Gestalten, die auf die gesellschaftlichen Funktionen der Menschen anpasst werden und damit verhindern, dass sie die Gesellschaft als ein Ganzes erkennen (Eagleton 2010: 9–23). In die Suprastruktur gehört auch die Literatur, die auf der einen Seite Ausdruck einer Ideologie sein kann, auf der anderen kann sie diese aber auch übertreffen und uns in diesem Sinne zeigen, was die Ideologie zu verbergen versucht. Obwohl die Literatur innerhalb einer Ideologie bleiben kann, kann sie sich von ihr auch distanzieren (Eagleton 2012: 24–25). Die Literatur als offener Diskurs ist deswegen viel reicher wie z.B. eine politische Theorie, weil sie nicht so offensichtlich ist bzw. sie nach außen nicht so detailliert und konkret ihre Ideen und Wege der Realisierung preisgibt, sondern sie tut dies im übertragenen Sinne, geheimnisvoll und damit übertrifft sie jede Ideologie.

Das erste Drama *Kreflova kmetija* (*Krefls Bauernhof*) schrieb Potrč im Jahr 1937, also in der Zeit, in der das Bürgertum die zentrale gesellschaftliche Rolle spielte und für die sozialen und moralischen Probleme der Bauer kein Interesse hatte. Die Charaktere im Drama zeigen Potrčs eigene Anschauung über die soziale Ungleichberechtigung und deswegen wurde ihm schon bei dem ersten Drama vorgeworfen, dass er „die Stützen des Bauerntums“ niederreißt, weil das Drama ein Kontrapunkt der Ideologie des Kapitalismus war; diese Ideologie verteidigte das Privateigentum und vertrat die Meinung, dass ein Bauer nur dann zu Grunde geht, wenn er ein schlechter Besitzer ist. Krefl ist kein schlechter Besitzer, ideologisch ist er immer noch in der alten kapitalistischen Gesellschaftsordnung und das Eindringen der sozialistischen Denkweise verursacht ihm Schwierigkeiten und Widerwille. In allen drei Dramen steht der Konflikt zwischen dem reaktionären Jura Krefl und seinen fortschrittlichen Kindern im Vordergrund. Die Ideen des Sozialismus über die Abschaffung des Privateigentums und über die Regierung der Arbeiterklasse sind im ersten Drama durch das Tun und Denken des Sohnes Ivan dargestellt. Im zweiten Drama, *Lacko in Krefli* (*Lacko und die Krefl Familie*), spiegeln sie sich in dem Kampf seiner Kinder, Franček und Milika, gegen die Besatzungsmacht. Im dritten Drama *Krefli* (*Die Krefl Familie*), das die Ideenfortsetzung des ersten Dramas ist, kommt noch eine – und zwar die zentrale Idee der jugoslawischen Nachkriegsgesellschaftsordnung von der Kollektivierung hervor und sie erreicht ihren Höhepunkt mit dem Beitritt des alten Krefl zur Genossenschaft und mit seinem Selbstmord, in dem er gleichzeitig seine persönliche Niederlage und Erlösung sieht. Potrč zeigt ganz konkret die reale Situation und damit auch die negativen Folgen und Auswirkungen von Ideen des Sozialismus für und auf einen Menschen, dem das Verstehen der gesellschaftlichen Veränderungen, die um ihn herum passieren, unmöglich gemacht wird und so übertrifft er durch einzelne ideologische Fragmente die Ideologie des Sozialismus und zwar im Sinne, dass neue Ideen nicht unbedingt für jedermann gut sind.

Potrčev roman *Tesnoba* v kontekstu ekonomskega in političnega razgrajevanja Jugoslavije¹

Branislava Vičar*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 821.163.6.09Potrč I.

Branislava Vičar: Potrčev roman *Tesnoba* v kontekstu ekonomskega in političnega razgrajevanja Jugoslavije. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 84=49(2013), 2–3, str. 89–105

Prispevek postavlja Potrčev zadnji roman *Tesnoba* (1991) v kontekst družbeno-političnih vplivov ekonomske prestrukturizacije Jugoslavije. *Tesnoba* označuje sprememba v Potrčevi recepciji socializma, ki kaže na to, da je bil Potrč tedaj že odmaknjen od konkretnih organov moči, ki so razpolagali z informacijami o neoimperialističnih posegih zahodnih velesil na Balkanu. Odprti zaključek romana poudarja, da tako proces samoosmišljanja kot osmišljanja družbeno-političnega sistema nista zaključena, in v tem smislu ostajajo odprte tudi možnosti za mišljenje aktualnih problemov sedanjosti.

Ključne besede: Ivan Potrč, slovenska književnost, *Tesnoba*, socializem, uničenje Jugoslavije

1.01 Original Scientific Article
UDC 821.163.6.09Potrč I.

Branislava Vičar: Potrč's Novel *Tesnoba* (Anxiety) in the Context of the Economic and Political Dismantling of Yugoslavia. Review for History and Ethnography, Maribor 84=49(2013), 2–3, pp. 89–105

The article sets Potrč's last novel *Tesnoba* (Anxiety) (1991) in the context of the socio-political influences of the economic restructuring of Yugoslavia. *Tesnoba* (Anxiety) is marked by the shift of Potrč's reception of socialism and it shows that Potrč has, at that

¹ Prispevek je nastal v okviru programske skupine P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine), ki ga financira Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

* Dr. Branislava Vičar, docentka za slovenski jezik na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija, branislava.vicar@um.si

time, already been distant to the concrete power forces, which had information on the Western forces neo-imperialistic interventions on the Balkans. The novel's open ending stresses that the processes of self-establishing and establishing of the socio-political system are not yet finished and that in this sense there are still open possibilities for thinking about the present problems.

Key words: Ivan Potrč, Slovene literature, *Tesnoba (Anxiety)*, Socialism, destruction of Yugoslavia

»Pisanje, ki naj vznemirja«

Ivan Potrč, ki je bil jasno politično opredeljen kot socialist, je v procesu konstituiranja nove Jugoslavije koordinate mišljenja literature povezoval s procesom grajenja novega sveta, tj. z bojem »za drugačen, za naprednejši, za socialistični svet« (Potrč 1983: 25). Konceptcija literature kot artikulacije družbene transformacije je pri Potrču utemeljena v povezavi literature in narodnoosvobodilnega boja kot boja za nacionalno, socialno in človeško osvoboditev, ki je tudi za umetnost pomenil, »da mora na novo artikulirati svoje razmerje do sveta« (Komelj 2009: 30). Ta zahteva pa je pomenila tudi zahtevo po »prelomu z vsakršno samozadostnostjo« (Komelj 2009: 27). Potrč je zavrnil meščansko konceptcijo relativne avtonomije literature in poudarjal družbeno-politično subjektiviteto umetnika in njegovo »odgovornost do človeštva« (Potrč 1983: 351). Prav zavrnitev meščanskega pojmovanja avtonomije umetnosti pokaže, kot način obstajanja umetnosti poantira Miklavž Komelj, »radikalnejšo avtonomijo, ki je prav v tem, da umetnost ne more sprejeti prostora, ki ji je vnaprej odmerjen, ampak se dogaja na neidentiteten način v spopadu z lastno nezmožnostjo, ki je imperativ za novo postavljanje koordinat mogočega« (Komelj 2009: 219); tj. avtonomija umetnosti se radikalizira kot vznik artikulacije »drugačn/e/ racionalnost/i/, negativn/e/ racionalnost/i/, ki ne izvira iz površja, pač pa iz eksplozivne sile zatiranega Ne«, kakor je o jeziku in misli revolucije zapisal revolucionarni teoretik John Holloway (2005: 156). Za Potrča literatura ni umik v izolirano intimno sfero, ki razpira prostor indiferenci, ampak politično dejanje, ki funkcionira kot komponenta boja za presnovo »zavest/i/ našega današnjega sveta« (Potrč 1983: 376). Na VII. kongresu Zveze komunistov Slovenije je konceptualiziral povezavo literature s socialistično družbeno perspektivo:

Samo v boju, da bi ustvarili socialistično in samoupravno družbo, takšno, o kateri danes tu govorimo, samo v takšnem boju, katerega del more biti vedno tudi naše pisanje, bomo lahko pomagali, da bo jutrišnji pisateljski rod naš /.../ (Potrč 1983: 375).

Literatura je sestavni del družbene realnosti in nastaja v dialoški soodvisnosti z njo. Slednjo soustvarja tako, da njene predpostavke preizprašuje in transformativno preoblikuje ali pa jih zgolj nerefleksirano zrcali in legitimira (Burcar 2007). Potrč je poudarjal nujnost literature kot kritike, kakor tudi nujnost kritike protirevolucionarnih tokov v obstoječi literaturi.² L. 1989 je v pismu Mitji Ribičiču napisal:

Tod sem se ustavil, ker se nikoli ne morem pomiriti z nekim našim povojnim pisarjenjem (mislim predvsem na prozo in na dramatiko!), koder se iz leta v leto uganja nekak kontra socialistični realizem, kateri pa vedno obsoja revolucijo, koder se pisari brez trohe milosti v črnobeli maniri – vsako takšno pisanje zame pač ne more biti napredna ali celo revolucionarna literatura.³

Ker je bil narodnoosvobodilni boj, ki je jugoslovanskemu prostoru odprl perspektivo socializma, »utemeljen v planetarni družbenotransformativni perspektivi« (Komelj 2009: 24), je Potrč zagovarjal osvobajanje kulture nacionalnih spon. Na proslavi slovenskega kulturnega praznika v Trstu l. 1973 je poudaril internacionalistično kulturno dimenzijo:

/E/no so zemeljske ali deželne meje, drugo pa je vsesplošnost ali enovitost kulture, ki ne pozna meja – jezikovne značilnosti, različni jeziki, ne bi smeli nikoli razmejevati neke enovite kulture /.../ (Potrč 1983: 16).

Sintagmo »vsesplošnost ali enovitost kulture« lahko beremo kot sinonim za internacionalno kulturo, to pa je za Potrča koncepcija kulture, ki nastopi kot prelom z reduktivnim spajanjem nacionalnega in kulturnega vprašanja.⁴ Ko Potrč utemelji kulturo v internacionalističnem kontekstu, poudari tudi socialistični prelom z meščansko-kapitalistično koncepcijo

² Polemično pozicijo je zavzel denimo do Strniševih *Ljudožercev* in Jovanovičeve *Osvoboditve Skopja* kot primerov dram, ki tematizirata (partizansko) revolucijo kot eksistencialni razkroj in propad. »/N/ajmanj pa bi nam smelo biti vseeno, ko se pred našimi očmi izkrivlja naš partizanski čas in kadar kdo hoče zdaj že našim otrokom povedati, kako je bilo vse to z našim odporništvom in z osvoboditvijo ničevost ničevosti,« je zapisal v odzivu na ideološke sprevržbe revolucionarne preteklosti (Ivan Potrč, *Izbrano delo* 6, Ljubljana, DZS, 298).

³ NUK, Ms 1812, mapa 20, Mitja Ribičič.

⁴ Podobno konotacijo ima sintagma »vsečloveška kultura« v Kardeljevi razpravi *Slovensko nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje* iz l. 1933: vsečloveška, tj. internacionalna kultura kot nasprotje narodni kulturi (Miklavž Komelj, *Kako misliti partizansko umetnost*, Ljubljana, *cf, 100).

nacije kot homogene družbeno-politične entitete.⁵ V zavesti, da je usoda naroda neločljiva od internacionalističnega konteksta protiimperialističnega boja, je Potrč ironično zavrnil razpravljanje Borisa Pahorja o slovenskem narodnostnem vprašanju:

/A/li more slovensko zamejstvo reševati le narodnostna zavest slovenske matične domovine? Ali pa tudi še nekakšna versko pobarvana narodnostna zavest ali oživiljeni klerikalizem? (Potrč 1983: 337).

V kontekstu Potrčevega razumevanja literature in njenih političnih konsekvenc je potrebno poudariti tudi njegovo opredelitev razmerja med literaturo in spoznavno-perceptivnim potencialom množic. Potrč je že v času narodnoosvobodilnega boja zagovarjal koncept »ljudske tvornosti« (Komelj 2009: 464), tj. načelo, da mora biti umetnost ljudska v smislu splošne razumljivosti: »/Z/ame je umetnost velika/,/ če je ljudska, drugače pa je sploh ni« (Potrč v Komelj 2009: 464). Tej zahtevi je na občnem zboru Slovenskega umetniškega kluba l. 1944 (in nato v pismu tedanji urednici Ljudske pravice Vidi Tomšič) nasprotoval Mile Klopčič z argumentom, da »ljudskost« poenostavljajoče prilagaja umetnost ljudstvu, namesto da bi dvigala ljudstvo na raven visoke kulture (Komelj 2009: 464). O vprašanju »demokratizacije umetnosti« je v slovenskem prostoru nazadnje obširneje pisal Miklavž Komelj v esejistični zbirki *Nujnost poezije*. Prilagajanje umetnosti ravni občinstva je opredelil kot segregativni mehanizem, saj »ko mislimo, da se moramo vsem prilagoditi tako, da malo spustimo nivo, razmišljamo segregativno in *ne* egalitaristično« (Komelj 2010: 146).

Citat »Pisanje, ki naj vznemirja«, ki sem ga izbrala za naslov pričujočega poglavja, je Potrčev; pisatelj je z njim naslovil enega od svojih tekstov (Potrč 1983: 391), v katerem je poudaril nujnost literature s tematizacijo narodnoosvobodilnega partizanskega boja kot organiziranega boja proti kapitalističnemu imperializmu in (okupatorskemu in domačemu) fašizmu. »Ta naš legendarni vseljudski upor in ta naša revolucija terjata svojsko pisanje,« je zapisal in s tem poudaril nujnost refleksije položaja literature v družbeni strukturi. Pridevnik »svojsko« v sintagmi »svojsko pisanje«

⁵ Koncept nacije kot homogene družbene in politične entitete je kot kategorijo meščanske ideologije zavrnila Rosa Luxemburg in konceptualizirala antagonizem med interesi in »praviciami« razredov znotraj posameznih narodov v razredni družbi, ko je zavrnila nacionalizem v imenu internacionalizma delavskega razreda (Rosa Luxemburg, *The National Question, Socialism or Barbarism*, 134–144).

lahko beremo kot »politično in angažirano«; za Potrča je to pisanje, ki zgolj ne tematizira konkretnih situacij iz partizanskega gibanja, ampak omogoča mišljenje revolucije s konceptualizacijo nacionalnega zatiranja kot sestavnega dela kapitalistične ekspanzijske politike in kontekstualizacijo fašističnega nasilja kot sestavnega dela kapitalističnega sistema. Kot tako lahko v planetarni perspektivi predstavlja pomembno komponento boja proti kapitalističnemu družbeno-političnemu sistemu. »To je tisto, kar bi mogla naša literatura novega ali svojskega sveta dati, gotovo pa dati vsem tistim ljudstvom tega sveta, ki nosijo v sebi svoj zlati sen o svobodi, ki se zanj bijejo in zanj umirajo,« poantira internacionalistični kontekst jugoslovanske revolucije in njenega transformativnega družbenega procesa ter mišljenje nujnih družbenih sprememb, ki jih bodo morala izbojevati nova revolucionarna gibanja. V tem kontekstu lahko citat »Pisanje, ki naj vznemirja« beremo tudi kot »Pisanje, ki naj ozavešča«,⁶ tj. pisanje kot artikulacija družbenih procesov osmišljanja mednarodnih ekonomsko-političnih eksploatacijskih razmerij.

Potrčeva razprava o socializmu do nastopa družbeno-političnih posledic zahodnih politik ekonomske prestrukturizacije Jugoslavije

Potrčeva refleksija lastne literarne pozicije je bila neposredno povezana z njegovo vključenostjo v transformativni proces osvobodilnega gibanja v vojnih letih in podporo izgradnji socialistične družbe v novi Jugoslaviji. Vse do učinkov programov strukturne »prilagoditve« (tj. preoblikovanja socialističnega ekonomskega sistema), ki so jih mednarodne finančne institucije v jugoslovanski federaciji kontinuirano in intenzivirano izvajale od l. 1979 (Gibbs 2009: 55), je ostal jasno na strani boja za socialistično prihodnost sveta. »Socializem v Jugoslaviji je naša stvar, je naša velika in prva stvar, prva in velika stvar enako za ves svet kakor za nas same; naši uspehi so naši uspehi, a so hkrati tudi uspehi vsega tistega sveta, ki ustvarja kakor mi socialistični svet, ki se bje zanj, ali ki se osvobaja in osvešča,« je zapisal v *Naših razgledih* l. 1960 (Potrč 1960: 561). Pri tem vizija socialistično ustrojenega sveta ni dopuščala identifikacije z nacionalnostjo:

⁶ Citat Lilijane Burcar, izrečen v pogovoru z avtorico prispevka. Na tem mestu se Lilijani Burcar zahvaljujem za plodovito diskusijo.

/N/am vse to vsak dan znova pove, da smo kot ljudje sinovi in hčere ene same domovine in da smo vsak dan znova, vsako uro znova prav tako soodgovorni za jutrišnji dan te svoje velike domovine, ki jo pišemo z veliko začetnico – Zemlja (Potrč 1960: 561).

Potrč je poudarjal boj za človeško dostojanstvo in družbeno pravičnost in kolektivni boj za socializem utemeljeval s svobodnim razvojem vsakega posameznika in posledično družbene skupnosti:

/D/a bo človeku omogočeno svobodno sklepati vezi z drugimi, svobodno delati in uživati sadove svojega dela, ne glede na to, ali gre za navadnega delovnega človeka ali pa za literata, za pisatelja.⁷

Potrčeva dela sicer ne vsebujejo teoretičnih smernic socialističnega družbeno-ekonomskega razvoja, vendar pa je pisatelj na več mestih izpostavljал elemente t. i. protagonistične demokracije,⁸ tj. elemente družbene produkcije, organizirane s strani delavcev. V socializmu je prepoznaval edino alternativo kapitalističnemu sistemu in implikacijam njegove inherentne nepravičnosti in neenakosti. Ko je na mednarodnem pisateljskem srečanju v Sofiji l. 1978 govoril o »moč/i/ borcev za mir, da bi ustvarili nove odnose med ljudmi v našem svetu«,⁹ je poudaril enega temeljnih socialističnih ciljev, tj. družbo, ki daje vsem ljudem, ki delujejo v medsebojni odvisnosti, priložnost, da razvijejo svoj potencial (v nasprotju s kapitalistično družbo, kjer imajo možnost razviti svoje sposobnosti le nekateri) (Lebowitz 2009). Sintagma »novi odnosi« je koncipirana v smislu Lebowitzeve opredelitve odnosov v socialistični družbeni strukturi, kjer so v središču teh odnosov človeška bitja kot »subjekti in produkti lastne aktivnosti« (Lebowitz 2009), tj. socialistična transformacija je utemeljena s kolektivno samoaktivnostjo. Potrčev »boj, boj, nenehen boj« (Potrč 1960: 561) je torej boj za socialistično alternativo, tj. preseganje logike kapitala z logiko človeškega razvoja (Lebowitz 2009).

Potrčev diskurz o jugoslovanskem socializmu se je spreminjal v skladu s spremembami družbeno-ekonomske situacije v Jugoslaviji, ki so bile posle-

⁷ KIP, Domoznanski oddelek, Zapuščina Potrč 2, škatla 2, Ivan Potrč, Jugoslavija, 2.

⁸ Lebowitz opredeli protagonistično demokracijo kot »demokracijo ljudi, ki se transformirajo v revolucionarne subjekte«. Demokracija v tem pomenu se realizira kot demokratično sprejemanje odločitev na delovnem mestu (Michael A. Lebowitz, *The Path to Human Development: Capitalism or Socialism? Monthly Review*).

⁹ KIP, Domoznanski oddelek, Zapuščina Potrč 2, škatla 2, Ivan Potrč, Jugoslavija, 2.

dica zunanjih intervencij zahodne finančne skupnosti (zlasti Mednarodnega denarnega sklada) (prim. Gibbs 2009; Chossudovsky 2003: 257–277), vseskozi pa je opazno poudarjanje revolucionarne vizije jugoslovanskega partizanskega gibanja. Partizanski boj za planetarno družbeno transformacijo je Potrč imenoval »najbolj napredna hotenja našega ljudstva«. ¹⁰ Polemično se je odzival na reakcionarne poskuse diskvalifikacije procesov družbene preobrazbe z reduciranjem revolucije na nasilje in travmatične ekscese. Tako je na 9. kongresu Zveze komunistov Slovenije med drugim dejal:

Najtežje pa je vedno takrat, ko se izkrivlja našo narodnoosvobodilno borbo in našo socialistično revolucijo ali se jo celo obsoja: nič krivi otroci kot da bi bili žrtve našega uporništvaja in naše revolucije, ko da bi naša borba uničevala človeka ali otroka in ne razčlovečeni fašizem. Tem ustvarjalcem, ki se tako zgrešeno lotevajo naše narodnoosvobodilne borbe in naše revolucije, bi mogli zaklicati s Cankarjevimi besedami: »Prijatelj, globlje poglej!« Vstaja, ki sta jo začela naša partija in ljudstvo, je bila v naši stoletja zaslužnji domovini enkratno in veliko dejanje, največje, kar smo ga v svoji siromašni zgodovini doživeli; bilo je dejanje, ki v svetu nima primere (Potrč 1983: 378).

Poudarjanje enkratnosti jugoslovanske revolucije je utemeljeno na dveh razsežnostih: na vpetosti jugoslovanske partizanske vstaje v mednarodni kontekst 2. svetovne vojne in revolucionarnih gibanj 20. stoletja ter na uspešnosti povojnega ekonomskega razvoja v Jugoslaviji. Kot izpričujejo Potrčeva pisma ¹¹ in politični govori, ¹² se je pisatelj zavedal, da je bila Jugoslavija, odkar se je l. 1945 konstituirala kot demokratična federacija, zlasti pa učinkovitost njene socialistične ekonomije, tj. samoupravnega tržnega socializma, ¹³ ki ga je vzpostavila po l. 1950, trn v peti zahodnim impe-

¹⁰ NUK, Ms 1812, mapa 3, Beseda predsedujočega na zboru partizanskih novinarjev in propagandistov.

¹¹ Npr. pismo Heinrichu Böllu, objavljeno v Ivan Potrč, *Izbrano delo* 6, Ljubljana, DZS, 323–327.

¹² Prim. npr. govore, objavljene v Ivan Potrč, *Izbrano delo* 6, Ljubljana, DZS. Med besedili iz Potrčeve zapuščine v okviru te vsebine opozarjam zlasti na spis *Velika stvar socialistične domovine*, ki ga hrani NUK, Ms 1812, mapa 3.

¹³ Tržni socializem, kot ga je vzpostavila Jugoslavija, se je razlikoval od državnih ekonomij vseh njenih socialističnih sosed. Spremembe v jugoslovanskem ekonomskem sistemu, ki je bil prva leta po vojni oblikovan po vzoru sovjetskega planskega sistema, so se pričele l. 1952 z zamenjavo vertikalnega centralnega planiranja z direktnimi horizontalnimi razmerji med več avtonomnimi podjetji na reguliranem trgu. Posebnost jugoslovanske oblike tržnega socializma predstavljata delavsko samoupravljanje in družbeno lastništvo.

rialističnim velesilam. S to zavestjo je poudarjal pomen jugoslovanskega socialističnega razvoja za socialistično zgodovino sveta, sočasno pa nujnost nenehnega boja proti kapitalistični ekspanzijski politiki, ne da bi pri tem »radikalni antikapitalizem /postal/ del vsakdanje izkušnje gospodstva« (Holloway 2005: 157), ki ga »bije človek, ki se je osvestil ali se v tem boju še osvešča«, kot je zapisal v *Naših razgledih* (Potrč 1960: 561).

Sprememba v recepciji socializma v *Tesnobi* in ekonomsko-politično ozadje razgradnje državnega ekonomskega sistema

Aktualizacijo socialistične revolucije Potrč v romanu *Tesnoba*, ki ga je izdal v prelomnem letu 1991, nadomesti z umikom – z osebnim razočaranjem nad domnevno implozijo socialističnega sistema. Čeprav je na prvi strani romana izražen strah pred indifferenco, strah, »da bi mu bilo kdaj vseeno« (Potrč 1991: 5),¹⁴ lahko njegovo razočaranje opredelimo kot neke

Po temeljnem principu delavskega samoupravljanja so imeli delavci/delavke v podjetju ključno vlogo v strukturah odločanja. Glavni organ vpliva zaposlenih je bil delavski svet, ki je imel celo v poznih petdesetih letih denimo moč izbire direktorja (iz vnaprej določenega izbora kandidatov) ali porazdeljevanja presežka podjetja med mezde in investicije. Samoupravljanje je delavcem in direktorjem omogočilo stopnjo učinkovite avtonomije, ki je druge socialistične ekonomije niso imele. Družbeno lastništvo je dajalo delavcem v vsakem podjetju pravico do upravljanja s presežkom, ki ga je ustvarilo podjetje, in pravico do odločanja o akumulaciji, vendar pa delavci niso imeli ne individualne ne tržne pravice nad premoženjem podjetja. Sistem je uspešno deloval do poznih sedemdesetih let, na kar kaže impresivna gospodarska rast med letoma 1952 in 1979 (Saul Estrin, Yugoslavia: The Case of Self-Managing Market Socialism. *Journal of Economic Perspectives*, 187–194). Po izbruhu velike gospodarske krize sredi sedemdesetih let je Jugoslavija utrpela nagel padec trgovine, in prisiljena je bila sprejeti finančno pomoč Mednarodnega denarnega sklada. T. i. programi strukturne »prilagoditve«, ki so bili del politike Mednarodnega denarnega sklada, so imeli pomembno politično motivacijo: namen »prilagoditvenih« reform je bila razgradnja socialističnega ekonomskega sistema in usmeritev državnega ekonomskega sistema v neoliberalno smer. Intervencije Mednarodnega denarnega sklada in zahodne finančne skupnosti so postopno spodkopale jugoslovanski ekonomski model, posledično pa tudi celoten politični sistem (David N. Gibbs, *First Do No Harm: Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia*. Nashville, Vanderbilt University Press, 16–60). Zlom jugoslovanskega ekonomskega sistema, ki se je pričel l. 1979, ne postavlja pod vprašaj trajnosti prvotnih uspehov in uresničljivosti sistema samega (Saul Estrin, Yugoslavia: The Case of Self-Managing Market Socialism. *Journal of Economic Perspectives*), ampak zahteva umestitev dezintegracije jugoslovanskega gospodarstva v mednarodni kontekst neimperialistične politike ZDA.

¹⁴ Navedeni citat se v romanu dobesedno navezuje na strah pred indifferenco do življenja, vendar pa ga glede na metaokvir romana lahko beremo tudi metaforično – kot strah pred indifferenco do revolucije.

vrste indiferenco, saj s pozicije boja stopi na stran tožbe. Potrč je *Tesnoba* zasnoval kot svojevrsten avtobiografski roman, kjer je avtobiografskost, kot je izpostavil že Zadravec, zabrisana zaradi tretjeosebnega pripovedovalca.¹⁵ Lik Valentina Kolenca je, kot je dejal pisatelj ob izidu romana, »na neki način izpoved pisatelja« (Vodušek 1991: 8); to je, gre za izpoved posameznika, ki je pripadal generaciji revolucionarnega hotenja in boja, v zadnjih letih Jugoslavije pa doživel razkroj države blaginje in njenih institucij s spremljajočo izpostavljenostjo različnim oblikam malverzacije, ki jih je dojemal kot inkorporirane v sistem. Kolenca prizadene krivica, ko si ne more urediti pokojnine za leta, preživeta v taborišču. Čuti se onemogočenega in osebna prizadetost se sprevrže v zamero sistemu, ki ga je sam pomagal izgrajevati. Nevarnost subjektivne note brez sistematične systemske razčlenbe je instrumentalizacija subjektivnih prvin v sredstvo depolitizacije, to pa v končni konsekvenci lahko vodi do interpretacij, ki v aktualnem političnem polju roman pripenjajo na lok obsodbe nekdanjih socialističnih sistemov brez širše internacionalne politične kontekstualizacije, tj. brez širše perspektive globalne geopolitike in družbene polarizacije.

Roman se začne in zaključuje z odlomkom, v katerem je z metaforo poti (ob spremljajoči svetlobno-barvni simboliki) izraženo bivanjsko občutje pripovedovalca:

Človek se velikokrat pobere, prekleje svet in se pobere; sonce, ko da ga ne bi bilo nikoder več in ko da tudi slutnje ne bi bilo več po njem, to sonce presije skozi črni dan, da je za trenutje, ko da ga je prežgalo. Znenada se zaveš, da si tu in kako nič ne pomaga in kako celo nuje ni, da bi ti naj kaj pomagalo: naprej moraš in naprej, po sončni ali po sivi stezi (Potrč 1991: 5).

Z umestitvijo citata na izpostavljeni mesti v romanu osebno doživljanje strukturno zavzame prominentno pozicijo; s tem se življenje posameznika kaže neodvisno od sistema in njegovih družbeno-političnih procesov, sistem pa ne glede na strukturo in mehanizme delovanja (tj. ne glede na to, ali je izgrajen na principu dominacije in eksploatacije ali na principu pravičnosti) kot kontinuiteta.

Odnos, na katerem je Potrč zasnoval polarizacijo političnih izhodišč, je odnos med karierističnim kapitalistično usmerjenim direktorjem Tobijasonom, ki (za materialne privilegije) sklepa posle z Nemčijo, in socialistom

¹⁵ KIP, Domoznanski oddelek, Zapuščina Potrč 1, škatla 3, Franc Zadravec: Ivan Potrč, *Tesnoba*.

Kolencem, ki z razočaranjem spremlja Tobijasov politični oportunizem in podrejanje nekoč socialističnega podjetja kapitalistični igri. Potrč usmeri kritično ost na Tobijasov nemoralni odnos – iskanje koristi zase, tj. materialnih dobrot pri sklepanju pogodb z Zahodom –, ki pa ga ne postavi v širši kontekst kapitalističnih operacij Zahoda; Tobijasovo kooptacijo z zahodnimi kapitalisti prikaže kot vzrok spodkopavanja socialističnega sistema, ne pa njegov učinek. Sodelovanje Nemčije z Jugoslavijo je bilo namreč sestavni del ekonomskega imperializma, saj je bilo vstopna točka za nemško korporativno politiko. Prisotnost nemških korporacij v trgovanju, v neposrednih naložbah in transnacionalnih infrastrukturnih projektih je v politično-ekonomskem odnosu med Nemčijo in Jugoslavijo potrdila neenakovredno medsebojno odvisnost kot temeljno karakteristiko hegemoničnega odnosa (Mavromatidis in Leaman 2008: 5).¹⁶ Nemčija, ki si je prizadevala za ekonomsko prevlado nad celotno srednjo Evropo, je svojim ekonomskim interesom sledila s pospeševanjem fragmentacije Jugoslavije in je ob ZDA imela ključno vlogo pri načrtni destabilizaciji jugoslovanskega gospodarstva in zatem razgradnji države (Chossudovsky 2003: 257–277).¹⁷

Polarizacija osrednjih protagonistov romana na pozitivni (Kolenc) in negativni lik (Tobijas), kot jo zagovarja Zadavec,¹⁸ se, če v obravnavo vključimo njune družbenospolne vzorce in pozicioniranje ženskih likov, ki temu sledi, izkaže za poenostavljeno. Kolenca s Tobijasom namreč povezuje oportunizem v odnosu do žensk kot opazna protisocialistična karakteristika. Vprašanje spola in pozicioniranja ženske v družbi in družini je namreč temeljni element in sestavni del socialističnih družbenih odnosov. Na to je v jugoslovanskem prostoru opozarjala tudi Vida Tomšič; denimo v izjavi:

¹⁶ Nemčija je bila glavna jugoslovanska trgovska partnerica od poznih 60. let in je l. 1968 predstavljala 18,2 odstotka jugoslovanskega uvoza, ki je narasel na 20,6 odstotka leta 1979. V Nemčijo je bila usmerjena skoraj četrtina jugoslovanskega izvoza. Jugoslovanska trgovinska bilanca z Nemčijo je vseskozi ostajala »kronično deficitarna« (Mavromatidis in Leaman ter Dahlmann v Mavromatidis in Leaman, *German Influence in the Western Balkans: Hegemony by Design or by Default? Debate*, 10).

¹⁷ V obdobju odcepitvenega procesa je Nemčija ob ZDA prikrito financirala vojaške enote, ki so s stopnjevanimi zločini ne le razbile multietnično skupnost, ampak tudi razdrobile delavsko gibanje (Michel Chossudovsky, *The Globalization of Poverty and the New World Order*, Quebec, 266).

¹⁸ KIP, Domoznanski oddelek, Zapuščina Potrč 1, škatla 3, Franc Zadavec: Ivan Potrč, *Tesnoba*.

Boj vseh naprednih družbenih sil in ne samo žensk – proti patriarhalno-paternalističnim odnosom do družinskega in družbenega položaja žensk je v tem kontekstu postal eden najpomembnejših strateških pogojev za uspešen razvoj socialističnega samoupravljanja (Tomšič 1978: 76).¹⁹

Bralec/bralka *Tesnobe* zlahka prepozna Tobijasovo instrumentalizacijo žensk in redukcijo žene na gospodinjsko vlogo (s spremljajočimi prvina-mi podcenjevanja in omalovaževanja) in ljubic na raven telesnosti. Vlogo žensk, s katerimi vstopa v ljubezenska razmerja, Tobijas prenastavlja v skladu z možnimi učinki teh razmerij na njegov družbeni ugled. Tako denimo ljubimkanje z Anjo ob samomoru njenega sina Venclja, ki bi utegnil razkriti njuno razmerje, preosmisli v odnos pomoči iščoča ženska – moški rešitelj, s tem pa še dodatno utrjuje moško nadpostavljeno pozicijo. Kolenčev oportunistem je sicer bolj subtilen kot Tobijasov, vendar pa prav tako oži možnosti ženskega samoopomenjenja in samouresničenja. Kaže se v vseh treh razmerjih, ki so opisana v romanu. Beba, Kolenčeva žena, je objektivizirana kot vzrok njegove revolucionarne stagnacije, tj. kot zaviralica družbenega razvoja.²⁰ Kolenc v tem razmerju ne deluje dejavno v smislu prizadevanja za konstruktivno spremembo; v svojem eskapističnem umiku prične ljubezensko afero z Gečko, ki je v tem razmerju zreducirana na objekt njegove spolne želje, odnos do žene pa se prevesi v negovanje slabe vesti, ki zapira možnosti enakovrednega odnosa in odpira prostor dominanci. Lastna substanca ni priznana niti Vandī, s katero ga družī partizanski čas, – Kolenc jo objektivizira kot oslombo, kot potencialno

¹⁹ Za socialistične državne ureditve je bilo značilno poudarjanje ekonomske avtonomije žensk in temu podporno vzpostavlanje široke mreže javnih servisov. Socialistični model emancipacije žensk je ženskam prinesel številne pridobitve, kot je pravica do zaposlitve za nedoločen čas s polnim delovnim časom. To je ženskam omogočilo osnovno ekonomsko neodvisnost in vstop v javno življenje, ni pa avtomatično izkoreninilo tudi družbenospolnih norm, kakor tudi ne povsem odpravilo družbenospolne segregacije na delovnem mestu. Kljub temu pa socialističnega sistema »ni mogoče misliti le kot vrsto eksperimenta, temveč kot pomembno točko v zgodovini«, saj je nakazal in udejanil nekatere možnosti emancipacije žensk, ki jih bodo morala ponovno izboriti nova feministična gibanja (Lilijana Burcar, *Od socialistične k (neoliberalni) kapitalistični družbenoekonomski ureditvi: redefinicija državljanstva žensk*, *Borec*, 302–305 in 321).

²⁰ Enodimenzionalno zastavljena je tudi Zadravčeva interpretacija, da hodi Kolenc »skozi pekel ljubezenske tesnobe z malomeščanko« (KIP, Domoznanski oddelek, *Zapuščina Potrč 1*, škatla 3, Franc Zadravec: Ivan Potrč, *Tesnoba*), saj odmika pogled od »pekla«, ki jo ta nekompatibilen odnos predstavlja tudi za Bebo, hkrati pa Zadravec Kolenca, s tem ko ga postavi v vlogo žrtve, povsem razreši soodgovornosti za sklenitev te zakonske zveze.

rešiteljico.²¹ Kot edini pozitivni lik v romanu se kaže na videz obrobni lik Venclja, ki s svojo pravičnostno in nekompromitirano pozicijo Tobijasa spremlja »ko nadležna vest ali ko nezaželeni spomin na stare pravičniške partizanske čase« (Potrč 1991: 189). Lik Venclja se vzpostavlja kot komentar obeh osrednje zastavljenih likov, ki pa ju ponovno poveže poteza njegove izločitve. Tobijas ga degradira s premestitvijo z delovnega mesta, Kolenc pa ga kljub zavzemanju za njegov položaj v podjetju navsezadnje izloči v pogrebem govoru, v katerem njegovega samomora ne umesti v kontekst oportunistične kritike, kot si je prvotno zastavil, ampak ga z besedami, da »Vencelj ni bil rojen za ta svet in da se je zato tudi poslovil od njega, od tega tako krutega in krivičnega sveta« (Potrč 1991: 199), preosmisli kot osebno senzibilnost.

Interpretacije, da je *Tesnoba* »roman o moči in zlorabi oblasti«²² in da predstavlja »spomenik na grob 'socializmu', ki ni postal socializem tudi zavoljo preštevilnih dirigentov, ki so jim duhovna plitvost in nemarnost ter oblastnost onemogočili osebno moralno revolucijo«,²³ se v širšem internacionalnem kontekstu ekonomske politike kažejo kot neustrezne in zavajajoče, saj zaobidejo dejanske »dirigente« zrušitve jugoslovanske socialistične ekonomije in posledičnih političnih sprememb, tj. ZDA in druge zahodne velesile (prim. Chossudovsky 2003: 257–277; Parenti), s tem pa zamegljujejo pravi izvor družbenih konfliktov. Za ustrezno interpretacijo Potrčeve spremembe v recepciji socializma je potrebno roman obravnavati v zgodovinskem trenutku njegovega nastajanja, to je v kontekstu ekonomske prestrukturalizacije Jugoslavije kot učinka geostrateških in neoimperialističnih interesov zahodnih velesil na Balkanu. Potrč je roman pisal 10 let, to je v desetletju, ko je Jugoslavija spričo ekonomskih reform, ki sta jih sponzorirala Mednarodni denarni sklad in Svetovna banka in so

²¹ V intervjuju za prispevek Slovenci o ženskah, ki ga je za *Jano* napisala Vesna Marinčič (KIP, Domoznanski oddelek, Zapuščina Potrč 2, škatla 2, Slovenci o ženskah: Ivan Potrč, pisatelj), je Potrč potrdil in legitimiral družbenopolne predsodke, denimo z izjavami »/Ž/enske drugače dojemajo življenje kot moški« ali »Ženske živijo v spominih«. Poudaril je sicer nujnost finančne samozadostnosti za žensko emancipacijo, a pri tem ni preizprašal drugih mehanizmov ženske neenakopravnosti, vključno z mehanizmi vpisovanja projiciranih razlik. Družbenopolne norme je – v nasprotju s svojo sicer univerzalistično perspektivo – obravnaval kot partikularno, zgolj slovensko vprašanje: »Saj to je tista tragika slovenskega ženstva. Ženska se nikoli ni mogla tako poglobit v pisanje, ker je imela toliko drugega dela. Mi smo vendar imeli žensko čisto koservirano!«

²² NUK, Ms 1812, mapa 6, Milan Skledar: *Tesnoba*.

²³ KIP, Domoznanski oddelek, Zapuščina Potrč 1, škatla 3, Franc Zadravec: Ivan Potrč, *Tesnoba*.

jih spremljali sporazumi z ZDA in drugimi mednarodnimi kreditorji o preoblikovanju dolgov, tonila v ekonomsko krizo, ki je spodkopala njeno politično stabilnost. Vse težji ekonomski pogoji, ki so jih spričo prevlade nad globalnim ekonomskim sistemom določale zahodne velesile v zasledovanju nacionalnih in kolektivnih strateških interesov, niso le občutno vplivali na padec življenjskega standarda, ampak so bili tudi ključen dejavnik sprožanja družbenih, političnih in etničnih konfliktov (Chossudovsky 2003: 257–260). Temeljni namen t. i. programov strukturne prilagoditve je bila zrušitev socialističnega ekonomskega sistema (Gibbs 2009: 56) z ultimativnim ciljem privatizacije jugoslovanske ekonomije in transformacije Jugoslavije v državo t. i. tretjega sveta (Parenti). Makroekonomske reforme, ki so si sledile v več valovih, so pospešile dezintegracijo jugoslovanskega industrijskega sektorja, ki jo je spremljala postopna razgradnja države blaginje in njenih ustanov z vsemi predvidljivimi družbenimi posledicami (Chossudovsky 2003: 257–260).²⁴

Pogled Potrča na družbeno realnost v Jugoslaviji se je z leti spreminjal in sočasno je pisatelj spreminjal tudi naslov romana: prvotno zastavljeni naslov *Upanje* je sredi osemdesetih let razširil v *Tesnobo in upanje*, ko pa so se učinki ekonomskih reform pokazali v najbolj okrutnih potezah, je prevladal naslov *Tesnoba*.²⁵ Valentina Kolenca prevzame tesnoba, kot da je socialistični sistem preživel svoj čas. A to ni tesnoba ob »stanju stvari«,

²⁴ Po prvem krogu makroekonomskih reform l. 1980 je gospodarska rast padla s 6,1 odstotka na 2,8 odstotka v obdobju 1980–1987, na nič med letoma 1987 in 1988 in na 10-odstotno negativno gospodarsko rast do leta 1990. Dogovori o preoblikovanju dolgov so v tem času povečali zunanji dolg in temu je sledila devalvacija (Michel Chossudovsky, *The Globalization of Poverty and the New World Order*, Quebec, 260). Prvič po l. 1940 so bili Jugoslovani in Jugoslovanke prisiljeni sprejeti bistveno nižji življenjski standard (David N. Gibbs, *First Do No Harm: Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia*. Nashville, Vanderbilt University Press, 56). T. i. program gospodarskega zloma, ki se je pričel izvajati l. 1989, je zadal končni udarec federalnemu finančnemu sistemu in federalnim političnim institucijam. Politika Mednarodnega denarnega sklada je ohromila sposobnosti državnega financiranja lastnih ekonomskih in socialnih programov. Svetovna banka je do l. 1990 pripeljala do sesutja celoten jugoslovanski bančni sistem. Reforme, ki so jih od Beograda zahtevali zunanji kreditorji, so spodkopale tudi jugoslovanski sistem delavskega samoupravljanja in družbene lastnine in sledili sta masovna privatizacija in razgradnja javnega sektorja (Michel Chossudovsky, *The Globalization of Poverty and the New World Order*, Quebec, 259–265).

²⁵ Na stopnjevanje Potrčevega razočaranja kaže tudi dejstvo, da si je tudi konec romana sprva zamislil drugače; v osnutku romana, kot je razviden iz Potrčeve nedatirane beležnice, je zaključek predviden tako, da se Valentinu Kolencu za odhod v pokoj priznajo leta, ki jih je preživel v taborišču (KIP, Domoznanski oddelek, Zapuščina Potrč 1, škatla 4, mapa 2).

če uporabim Komeljevo sintagmo (Komelj 2010: 156), ampak tesnoba ob privzetem videnju, da so socialistični sistem spodnesli družbeni konflikti, ki so imeli notranje vzroke. To videnje Potrč ponazori z metaforo termitov:

To pa je bilo tudi tisto, kar je vse te zadnje čase tako topo ter do zadnjega vlakna in huje in huje čutil, in kar ga je kdaj tudi že zgrozilo – nedeljsko vikendico si je znosil, da bi se tam iz nje razgledoval po tem božjem socialističnem svetu ... – ali vedno bolj v dvomih in z grozo je čutil, kako so se mu zažrli v bruna in v deske termiti ter mu to vikendico do kraja nažirali – in to z njegovo proletarsko moralo vred, kakor je kdaj tudi zinil (Potrč 1991: 72).

Termiti in njihovo najedanje lesenega prebivališča se pojavljajo kot metafora za spodjedanje socialističnega sistema, kjer metaforični cilj ni natančno določljiv; glede na pomenke spodjedanja strukture v njenih temeljih, ki jih termiti preslikujejo na ciljno območje, to ni nekdo od zunaj, ampak nekdo, ki deluje v podstati sistema samega. Odmaknjenost pogleda od širšega konteksta usklajene politike zahodnih velesil in delovanja globalnega ekonomskega sistema kaže na to, da je bil Potrč v obdobju ekonomske prestrukturizacije in dezintegracije Jugoslavije že odmaknjen od konkretnih organov moči, ki so razpolagali z informacijami o neoimperalističnih posegih na Balkanu, in torej ni bil v stiku z informacijami, ki bi mu kazale na plan uničenja.²⁶ Prav odmaknjenost pa daje prostor tesnobi, ki je posledica te odmaknjenosti. Vendar pa *Tesnobe* ne gre brati kot defetistično odpoved socializmu; upanje namreč ostaja integrirano v strukturo tesnobe. In to ni upanje v nastavlajoči se neoliberalni red, ampak še zmeraj upanje v temeljne postulate socializma. Odprti zaključek romana kaže na to, da tako proces samoosmišljanja kot osmišljanja družbeno-političnega sistema nista zaključena, in v tem smislu ostajajo odprte tudi možnosti za mišljenje aktualnih problemov sedanjosti. Na aktualnost socialističnega modela, ki se je uveljavil v povojnem obdobju v Jugoslaviji, je mogoče na novo pokazati v kontekstu povezave med poglobljajočo se kapitalistično krizo in teoretičnimi modeli »socializma 21. stoletja«. ²⁷ Slednjega je napo-

²⁶ To je razvidno tudi iz pisma Mitji Ribičiču iz junija 1989, v katerem je Potrč zapisal: »Že nekaj let me vedno bolj preganja čustvo, kako smo postali nepotrebni ali da celo prekasno umiramo – ko da nas nihče več ne potrebuje, celo partija ne več; ta je celo začela s sestopom z oblasti /.../« (NUK, Ms 1812, mapa 20, Mitja Ribičič).

²⁷ Prim. npr. Michael A. Lebowitz, *The Socialist Alternative: Real Human Development*. Monthly Review Press, kot primer teoretičnega modela za socialistično transformacijo v specifični objektivnosti 21. stol.

vedal Chávez, ko je na zaključni slovesnosti Svetovnega srečanja intelektualcev in umetnikov za zaščito človeštva decembra 2004 poudaril nujnost ponovne proučitve socialistične zgodovine in rešitve koncepta socializma (Harnecker 2010).

Viri in literatura

Viri

Ivan Potrč, 1983: *Izbrano delo* 6. Ljubljana: DZS.

Ivan Potrč, 1991: *Tesnoba*. Ljubljana: Prešernova družba.

Arhivski viri

Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, Rokopisna zbirka. Ms 1812. Mape 3, 6, 20.

Knjižnica Ivana Potrča Ptuj, Domoznanski oddelek. Zapuščina Potrč 2. Škatle 2, 3, 4.

Časopisi

Ivan Potrč, 1960: Boj, boj, nenehen boj ... *Naši razgledi* 9/24. 561.

Nataša Vodusek, 1991: Na obisku pri pisatelju Ivanu Potrču. *Tednik* 11. 7. 1991. 8–9.

Literatura

Lilijana Burcar, 2007: Fantazijska mladinska književnost na prehodu v 21. stoletje: primer britanskega prostora. *Primerjalna književnost* 30/2. 1–17.

Lilijana Burcar, 2009: Od socialistične k (neoliberalni) kapitalistični družbenoekonomski ureditvi: redefinicija državljanstva žensk. *Borec* 61/657–661. 299–301.

Michel Chossudovsky, 2003: *The Globalization of Poverty and the New World Order*. Quebec: CRG.

Saul Estrin, 1991: Yugoslavia: The Case of Self-Managing Market Socialism. *Journal of Economic Perspectives* 5/4. 187–194.

David N. Gibbs, 2009: *First Do No Harm: Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia*. Nashville: Vanderbilt University Press.

Douglas W. Greene, 2010: Throwing Down the Gauntlet: A Review of Michael Lebowitz's *Socialist Alternative*. *Monthly Review* 62/3 <<http://mrzine.monthlyreview.org/2010/greene130710.html>> (Dostop 12. 7. 2013).

Marta Harnecker, 2010: Twenty-First Century Socialism. *Monthly Review* 62/3 <<http://monthlyreview.org/2010/07/01/ii-twenty-first-century-socialism>> (Dostop 12. 7. 2013).

John Holloway, 2005: Gibanje proti-in-onkraj. *Časopis za kritiko znanosti* 33/219. 142–179.

Miklavž Komelj, 2009: *Kako misliti partizansko umetnost?* Ljubljana: *cf.

Miklavž Komelj, 2010. Fernando Pessoa v partizanskem taboru. *Nujnost poezije*. Koper: Hyperion. 118–167.

Michael A. Lebowitz, 2009: The Path to Human Development: Capitalism or Socialism? *Monthly Review* 60/9 <<http://monthlyreview.org/2009/02/01/the-path-to-human-development-capitalism-or-socialism>> (Dostop 12. 4. 2013).

Michael A. Lebowitz, 2010: *The Socialist Alternative: Real Human Development*. Monthly Review Press.

Rosa Luxemburg, 2010. The National Question. *Socialism or Barbarism*. Ur. Paul Le Blanc in Helen C. Scott. New York: PlutoPress. 136–144.

Fotis Mavromatidis in Jeremy Leaman, 2008: German Influence in the Western Balkans: Hegemony by Design or by Default? *Debate* 16/1. 5–29.

Michael Parenti: The Rational Destruction of Yugoslavia. *Michael Parenti political archive* <<http://www.michaelparenti.org/yugoslavia.html>> (Dostop 28. 6. 2013).

Vida Tomšič, 1978: *Komunistična partija Jugoslavije v boju za emancipacijo žensk*. Ljubljana: ČZDO Komunist.

POTRČ'S NOVEL *TESNOBA* (*ANXIETY*) IN THE CONTEXT OF THE ECONOMIC AND POLITICAL DISMANTLING OF YUGOSLAVIA

Summary

Ivan Potrč wrote his last novel *Tesnoba* (*Anxiety*) (1991) ten years – in the decade when Yugoslavia drowned into an economic crisis that undermined its political stability. All of this was produced by the economic reforms that were sponsored by the International Monetary Fund and the World Bank. The reforms were accompanied by the agreements with the USA and other international creditors on redefining the debts (Chossudovsky 2003: 257–260). The writer, who politically clearly defined himself as a socialist, started after the war to speak in favour of literature as endeavours to build a socialistic and self-governing society (Potrč 1983: 375). He also stressed the importance of literature as criticism and the necessity of criticising the anti-revolutionary stream in the existing literature (Potrč 1983: 290–293). Potrč's perspectives on the Yugoslav social reality have changed over the years and simultaneously he was changing the novel's title. In the 80s he expanded the originally chosen title *Upanje* (*Hope*) to *Tesnoba in upanje* (*Anxiety and Hope*), and when the effects of the economic reforms showed their cruel features, the title *Tesnoba* (*Anxiety*) prevailed. Valentin Kolenc is affected by anxiety, as if the socialistic system outlived its time. This is not anxiety in the sense of “state of things” (Komelj 2010: 156), but anxiety after realising that the socialistic system was thwarted by Social conflicts, which had inner causes. In the letter to Mitja Ribičič in June 1989 Potrč wrote: “For some years now I've been hunted by the feeling that we've become unneeded or even that we are dying to slow – as if nobody needs us anymore, not even the Party; the Party started descending from the government /.../” (NUK, Ms 1812, Folder 20, Mitja Ribičič). From the above stated one can see that Potrč has already been distant to the concrete power forces, which had information on the Western forces neo-imperialistic interventions on the Balkans. The distance is the one that gives room to anxiety and the anxiety is the result of the distance. Nevertheless, *Tesnoba* (*Anxiety*) cannot be read as defeatist resignation towards social-

ism; the hope namely stays integrated into the structure of anxiety. It is also not hope for the emerging neoliberal order, but hope for the basic postulates of socialism. The novel's open ending stresses that the processes of self-establishing and establishing of the socio-political system are not yet finished and that in this sense there are still open possibilities for thinking about the present problems.

POTRČS ROMAN *TESNOBA* (*DIE BEKLOMMENHEIT*) IM KONTEXT DES ÖKONOMISCHEN UND POLITISCHEN ZERFALLS JUGOSLAWIENS

Zusammenfassung

Ivan Potrč schrieb seinen letzten Roman *Tesnoba* (*Die Beklommenheit*) (1991) zehn Jahre, im Jahrzehnt, als Jugoslawien – aufgrund der ökonomischen Reformen, die von dem Internationalen Währungsfonds und der Weltbank gesponsert und von den Vereinbarungen mit den USA und anderen internationalen Kreditgebern begleitet wurden – in eine ökonomische Krise geleitete, die ihre politische Stabilität herabwürdigte (Chossudovsky 2003: 257–260). Der Schriftsteller, der sich politisch klar als Sozialist deklarierte, befürwortete nach dem Krieg die Literatur als eine Art Bemühungen für die Erschaffung einer sozialistischen und selbstverwaltenden Gesellschaft (Potrč 1983: 375) und er betonte die Notwendigkeit der Literatur als Kritik, wie auch die Notwendigkeit der Kritik der antirevolutionären Strömungen der bestehenden Literatur (Potrč 1983: 290–293). Potrčs Sicht auf die Gesellschaftsrealität in Jugoslawien veränderte sich mit der Zeit und gleichzeitig änderte er auch den Titel des Romans: den ursprünglich gegebenen Titel *Upanje* (*Die Hoffnung*) erweiterte er Mitte der 80er Jahre mit *Tesnoba in upanje* (*Die Beklommenheit und Hoffnung*), und als die Effekte der ökonomischen Reformen sich in ihren brutalsten Zügen zeigten, überwiegte der Titel *Tesnoba* (*Die Beklommenheit*). Valentin Kolenc wird von der Beklommenheit überwältigt, als ob die Zeiten des sozialistischen Systems vorbei seien. Aber das ist nicht die Beklommenheit angesichts „des Zustands der Dinge“ („stanju stvari“) (Komelj 2010: 156), sondern die Beklommenheit angesichts der Erkenntnis, dass das sozialistische System wegen innerer Gesellschaftskonflikte abgegraben wurde. In dem Brief an Mitja Ribičič im Juni 1989 schrieb Potrč: „Schon seit einiger Jahren bedrückt mich das Gefühl, dass wir unbrauchbar geworden sind und dass wir sogar zu spät sterben – als ob niemand uns mehr braucht, auch die Partei nicht; sie droht sogar damit, die Regierung zu verlassen /.../“ („Že nekaj let me vedno bolj preganja čustvo, kako smo postali nepotrebni ali da celo prekasno umiramo – ko da nas nihče več ne potrebuje, celo partija ne več; ta je celo začela s sestopom z oblasti /.../“) (NUK, Ms 1812, Mappe 20, Mitja Ribičič). Aus dem oben geschriebenen Worten kann man erfassen, dass Potrč zu dem Zeitpunkt schon von den konkreten Machtbehörden, die über die Informationen über die neo-imperialistischen Eingriffen am Balkan verfügten, distanziert wurde. Und besonders die Abgeschiedenheit macht für die Beklommenheit, die das Resultat der Abgeschiedenheit ist, Platz. *Tesnoba* (*Die Beklommenheit*) darf trotzdem nicht als eine kleinmütige Absage dem Sozialismus gelesen werden; die Hoffnung bleibt nämlich in der Struktur der Beklommenheit integriert. Und das ist nicht die Hoffnung auf die entstehende neoliberale Ordnung, sondern immer noch die Hoffnung auf die Grundpostulate des Sozialismus. Das offene Romanende zeigt darauf hin, dass die Prozesse der Selbstschaffung sowie Schaffung des gesellschaftspolitischen Systems noch nicht beendet sind und in diesem Sinne bleiben auch Möglichkeiten fürs Denken über die aktuellen Probleme der Gegenwart offen.

Korespondenca med Ivanom Potrčem in Frančkom Bohancem kot del zapuščine Ivana Potrča v ptujski knjižnici

Darja Plajnšek*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 929Potrč I.(044)

Darja Plajnšek: Korespondenca med Ivanom Potrčem in Frančkom Bohancem kot del zapuščine Ivana Potrča v ptujski knjižnici. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 84=49(2013), 2–3, str. 106–124

V prispevku so obravnavana osebna pisma med Ivanom Potrčem (1913–1993) in Frančkom Bohancem (1923–2010), ki sta si jih izmenjala med letoma 1982 in 1989. Njuna korespondenca je del zapuščine, ki jo je Knjižnica Ivana Potrča Ptuj pridobila od pisateljevih dedičev in je hranjena v arhivskih škatlah v Domoznanskem oddelku. Pisma odražajo njun pogled na vlogo literature, pisatelja in umetnosti, ki naj jo imajo v družbi. Iz pism razberemo, da sta bila drug drugemu literarna kritika in podpornika, prav tako so ju družili podobni politični nazori, predvsem pa so pisma odraz njenega iskrenega in spoštljivega prijateljskega odnosa.

Ključne besede: Potrč, Bohanec, korespondenca, slovenska književnost, slovenski pisatelji

1.01 Original Scientific Article
UDC 929Potrč I.(044)

Darja Plajnšek: Correspondence between Ivan Potrč and Franček Bohanec as a Part of Ivan Potrč's Legacy in the Ptuj Library. Review for History and Ethnography, Maribor 84=49(2013), 2–3, pp. 106–124

This article discusses personal letters between Ivan Potrč (1913–1993) and Franček Bohanec (1923–2010) that were written between 1982 and 1989. Their correspondence is a part of the legacy, which was donated to the Ivan Potrč Library Ptuj by the writer's

* Darja Plajnšek, profesorica slovenskega jezika, bibliotekarka v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj, Prešernova 33–35, 2250 Ptuj, darja.plajnsek@knjiznica-ptuj.si

heirs and which is kept in archive boxes in the Local History Department. These letters reflect their point of view on the social role of literature, writers and the arts. The letters show that the writers were each other's literary critics and supporters; they had similar political beliefs and most of all they are proof of their sincere and respectful friendship.

Key words: Potrč, Bohanec, correspondence, Slovene literature, Slovene writers

Uvod

Osebno korespondenco med Ivanom Potrčem in Frančkom Bohancem je Knjižnica Ivana Potrča Ptuj pridobila z dvema donacijama. Prvo donacijo je dobila že leta 1998, popis slednje je bil narejen leta 2005. Leta 2007 je knjižnica izdala katalog *Zapuščina Ivana Potrča v ptujski knjižnici*, v katerem je predstavljena predvsem osebna knjižnica Ivana Potrča in katerega avtorica je Božena Kmetec - Friedl.¹ Leta 2012 so dediči knjižnici podarili še del pisateljve zapuščine. Božena Kmetec - Friedl je ponovno pripravila katalog z naslovom *Zapuščina Ivana Potrča v ptujski knjižnici 2*, ki je izšel v začetku leta 2013, in predstavila zadnjo donacijo, ki jo ob književnih delih sestavljajo predvsem korespondenca, rokopisi, tipkopisi, priznanja in nagrade.

Med vso pridobljeno korespondenco so pisma med Bohancem in Potrčem najštevilčnejša in vredna posebne pozornosti zaradi vloge, ki jo je Bohanec² imel pri umeščanju Potrča in njegove literature v slovenski literarni prostor. Zelo dobro je poznal njegov pisateljski opus; v knjigi *Portret Ivana Potrča* je med drugim zapisal, da je bil Potrč zanj vedno dragocen človek – po svojih shojenih poteh in po simbolnem pomenu, ker s pisanjem uresničuje svojo najvišjo človeško in umetniško vrednost; tj. pisati resni-

¹ Božena Kmetec - Friedl, specialistka bibliotekarka, v ptujski knjižnici skrbi za Potrčevo zapuščino in njeno prezentacijo.

² Franček Bohanec je bil rojen leta 1923 v Miklavžu pri Ormožu, umrl pa leta 2010 v Ljubljani. Diplomiral je iz primerjalne književnosti, bil pisatelj, literarni kritik, urednik, novinar in šolnik; bil je med uredniki *Slovenskega poročevalca* in odgovorni urednik revije *Tovariš*, urejal je knjižne zbirke Kondor, Naša knjiga, Gubčeva knjižnica, Pričevanja idr. Vodil je Pionirsko knjižnico (1955–1959) in bil direktor Zavoda za prosvetno in pedagoško službo Ljubljana (1959–1964). Napisal je več priročnikov, sestavljal berila, učbenike (*Zgodovina svetovne književnosti I–III*, 1961, 1962, *Estetska vzgoja*, 1967, *Slovenska besedna umetnost*, 1967), pisal eseje (*Živa stvarnost*, 1983, *Odtisi časa*, 1992, *Življenje publicista*, 1998). Izdal je tudi triptih *Ilovica* (1987) in romane *Stopa in reka* (1993), *Kanje* (1995) in *Razdrta gnezda* (1995). Glej *Slovenska književnost*. Ljubljana 1996, str. 35 in Marjeta Žeboc, *Slovenski književniki, rojeni od leta 1920 do 1929*. Ljubljana 2007, 113–116.

co in protestirati proti vsemu, kar se okrog njega »človeško narobešnje dogaja«. ³

Bohanec je napisal številne spremne besede k njegovim delom (*Na verne duše* (1973), *Dva admirala in druge zgodbe* (1993), izdal že omenjeni literarnozgodovinski oris *Portret Ivana Potrča*, uredil *Izbrano delo Ivana Potrča* (1970, 1973, 1976), prav tako je skupaj s Potrčem pripravil izbor njegovih izbranih del, ki so izšla leta 1983 v šestih knjigah (*Navzkrižja*, *Kočarji*, *Grudje*, *Krefli*, *Koraki* in *Besede*) pri Državni založbi Slovenije.

Potrča in Bohanca so družili pogledi na umetnost, vlogo pisatelja v družbi in tudi politični nazori, prav tako sta bila oba vključena v narodnoosvobodilni boj.

Predstavitev pisem

V knjižnici hranimo pisma, ki sta si jih Bohanec in Potrč izmenjala med letoma 1982 in 1989, njuno znanstvo pa sega v leta takoj po vojni, ko se je oblikovalo t. i. ljubljansko omizje. Takrat so se intenzivno družili Miško Kranjec, Karel Grabeljšek, Filip Kalan, Josip Vidmar, Matej Bor, Jože Javoršek, Ivan Potrč in Franček Bohanec. ⁴

Ob ponovnem natančnem pregledu Potrčevih tipkopisov in druge korespondence se je izkazalo, da hranimo 55 njunih pisem ⁵ in nekaj razglednic. Največ je Bohančevih pisem. Ivan Potrč je pisal z indigo papirjem in zato imel svoje kopije. Z donacijo smo tako pridobili tudi 13 njegovih pisem, ki se na nekaterih mestih z Bohančevimi lepo dopolnjujejo in osvetlujejo dogodke, o katerih razpravljata. Obenem so dragocen spomin na pisatelja. Pisma so tipkopisi, vsa so lastnoročno podpisana, predvsem Bohančeva imajo dodane ročne korekture. Hranimo tudi rokopis pisma Ivana Potrča, ki je zaradi nekoliko okorne pisave in popravkov težje berljivo in ni opremljeno z datumom.

Nekatera Potrčeva pisma je Bohanec objavil v knjigi *Odtisi časa* (1993), izmed tistih, ki so objavljena v knjigi, jih sedem hranimo tudi v knjižnici.

³ Franček Bohanec, *Portret Ivana Potrča*. Ljubljana 2002, 22.

⁴ Marjeta Žebovc, *Slovenski književniki, rojeni od leta 1920 do 1929*. Ljubljana 2007, 114.

⁵ Prvotno število pisem je bilo 49.

Kako so nastajala izbrana dela Ivana Potrča

Franček Bohanec in Ivan Potrč sta skupaj pripravila Potrčeva izbrana dela, ki so izšla leta 1983. Izbrana dela so celovit prerez pisateljevega snovanja in obsegajo vsa njegova najpomembnejša dela. Prvotno sta načrtovala izid osmih knjig, vendar sta se kasneje v dogovoru z založnico Dragano Kraigher odločila za izbrana dela v šestih knjigah. Hranimo pismi⁶ Ivana Potrča dr. Francu Zadravcu z dne 6. oktobra 1982, v katerem Zadravca prosi, da ga priporoči pri založnici, in z dne 28. februarja 1983, v katerem pisatelj natančno pojasnjuje, kako so izbrana dela nastajala in kako sta z Bohancem sodelovala.⁷

Izbrano delo, ki ga danes beremo, je torej tehtno razčlenjeno in urejeno. Zanimivo je pismo z datumom 1. junij 1982,⁸ ko so bila slednja šele v nastajanju in se vrstijo predlogi, kako naj bodo tematsko, kronološko in tudi zvrstno urejena. Bohanec piše:

Potrebno je še premisliti, če je letnica 1960 utemeljena z ozirom na to, da bo preveč takšnega gradiva za drugo knjigo. Potem vse razširimo na letnico 1975. Vendar nerad! Tedaj je šlo v našem življenju že za drugačno duhovno podobo in tudi tvojo vlogo, tvoj portret. V primeru, da bi bilo tega (seve, izčiščenega gradiva!) le premalo, potem je več uredniških možnosti: da gredo sem kitajske legende in zmanjšamo obseg prve knjige ali da se tu objavi trilogija o Kreflih! Ti sicer poslednje predvidevaš za peto knjigo, vendar bi ta premik ne motil.

Bohanec se pokaže kot zavzet in skrben (so)urednik, ki želi zajeti čim več vsega, kar je Potrč kjer koli objavil. Spodbujal ga je, da naredi natančen pregled, kje je bilo kar koli objavljeno. V istem pismu piše: »Kar se tiče reportaž, jih moraš imeti več – še iskati!« In še: »Tudi mi manjkajo – pisma. Verjetno bi pisma tvoja drugim in drugi tebi prinesla k čaru te knjige.«

⁶ Popis donacije Potrč 2012, škatla št. 2.

⁷ Potrč v pismu z dne 28. februarja piše Zadravcu: »Z urednikom si nisva prihajala v navzkrižja. Lahko bi povedal, kako je imel vselej posluš za moje lastno odkrivanje in razporejanje samega sebe. Niti pri tem, kar bi se tikalo takozvanega 'umetniškega merila' bodisi pri čisti leposlovni ustvaritvi ali bodisi pri časnikarskem zapisu, nikoli nisva prihajala v navzkrižja; hotela sva imeti posluš drug za drugega, predvsem pa je imel urednik posluš za moja dognanja tako o sebi ko o mojem pisanju. Imela sva ves čas posluš za kritične pripombe drugega o drugem.«

⁸ Popis donacije Potrč 2012, škatla št. 1.

Pisma so obenem pokazatelj, kako so potekala usklajevanja med avtorji in uredniki pred tridesetimi leti, ko je komunikacija potekala najpogosteje po klasični pošti ali pa osebno, redkeje po telefonu.

Izid izbranih del je nedvomno priznanje avtorju, kar Bohanec nazorno pove v zaključku tega pisma:

Ne boj se, če bodo knjige nekoliko debelejše. Gre za reprezentativni in dokumentacijski izbor! Zlepa se ne bo ponudila prilika, da bi ti dobil tako zaokrožen literarni prikaz svojih del in sebe.

Ta del pisem odseva njuno medsebojno uredniško usklajevanje, med podarjeno korespondenco pa Knjižnica Ivana Potrča hrani tudi pisma,⁹ ki si jih je Ivan Potrč izmenjal z Dragom Simončičem (1926–2010). Simončič je bil v obdobju od leta 1973 do 1983 direktor Založbe Obzorja. Pismo razkriva zanimive podrobnosti in težave, ki so nastajale ob izidu omenjenih izbranih del. Iz pisma z datumom 1. februar 1983 ugotovimo, da je prvotno bilo načrtovano, da izbrana dela izidejo pri Založbi Obzorja. Kdo je temu nasprotoval, izrecno ne napiše, vendar Potrč kot avtor, ki je vedno izhajal iz svojega lokalnega okolja, med drugim Simončiču prizadeto piše:

/I/n tako nikakor ne morem razumeti, da se je v zadnjem času tako zgodilo, da izbrana dela ne morejo ali ne bodo izšla v kraju, koder je moje pisanje začelo in koder so vse te povesti, novele in drame doma.

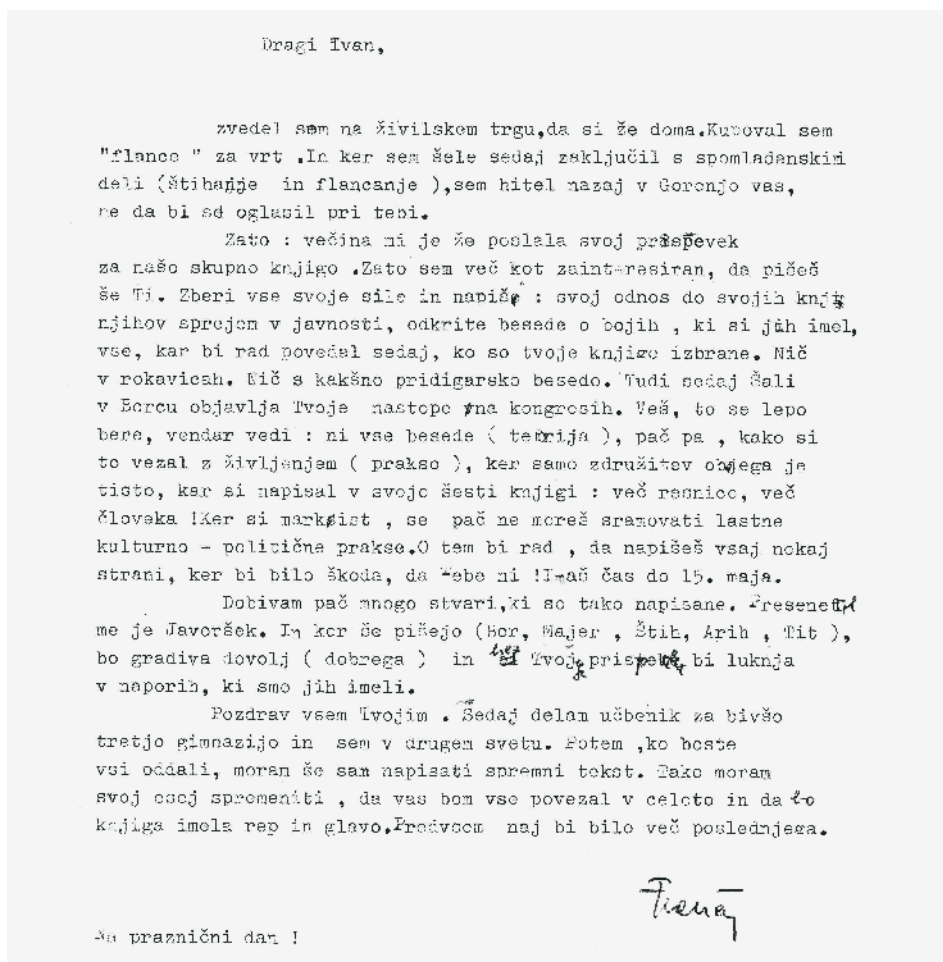
Simončič je Potrču kmalu odgovoril, imamo pismo z datumom 9. februar 1983, v katerem pojasni, da je po njenem dogovoru iz leta 1981 prišlo do združevanja Založbe Obzorja z Državno založbo Slovenije, katerega namen je bila skupna izdaja dveh slovenskih založb, kar bi bilo *svojevrstno, integrativno združevanje sredstev in ustvarjanje dohodkovnih odnosov*. Simončič se je s Potrčem leta 1981 dogovoril, da bo Založba Obzorja izdala njegova izbrana dela. Vmes je zaradi finančnih in založniških razlogov prišlo do združevanja z Državno založbo Slovenije, nato pa je Založba Obzorja sodelovanje prekinila. Zakaj je do tega prišlo, Simončič ne pojasni, pravi pa, da so se stvari zapletle takoj po njegovem (Simončičevem) odhodu iz založbe. Pravi še, da se je pojavilo mnenje, da je načrt izdaje izbranih del preveč ambiciozen in da ne bo mogoče prodati tako visoke načrtovane naklade.

⁹ Popis donacije Potrč – tipkopisi, rokopisi 2012, škatla št. 2.

V knjižnici hranimo tri pisma, ki jih je Potrč naslovil na Draga Simončiča v letu 1983, in eno pismo, ki ga je Simončič poslal Potrču.

Skupno literarno esejistično ustvarjanje

Franček Bohanec je bil urednik *Pričevanj*, ki so izbor avtobiografskih esejev. Njegov namen je bil zbrati pričevanja, razmišljanja slovenskih intelektualcev: pisateljev, politikov, literarnih zgodovinarjev in drugih o tem, kaj jih osebno povezuje z družbo, ki ji pripadajo in ki so jo pomagali sooblikovati pred štiridesetimi leti (v času NOB-ja).

Slika 2: Bohanec spodbuja Potrča, naj piše za *Pričevanja*. (Knjižnica Ivana Potrča Ptuj. Domoznanski oddelek. Popis leta 2003, škatla št. 3.)

Ivan Potrč je sodeloval v *Pričevanjih*, november 1983, v katerih so objavljeni izključno eseji avtorjev, ki so – tako Bohanec v spremni besedi – nosili partizansko uniformo. Ko je Bohanec pripravljala *Pričevanja*, november 1983, je pisal Potrču (pismo ni datirano, domnevam, da je nastalo leta 1982):

Zato: večina mi je že poslala svoj prispevek za našo skupno knjigo. Zato sem več kot zainteresiran, da pišeš še Ti. Zberi vse svoje sile in napiši: svoj odnos do svojih knjig, njihov sprejem v javnosti, odkrite besede o bojih, ki si jih imel, vse, kar bi rad povedal sedaj, ko so tvoje knjige izbrane. Nič v rokavicah. Nič s kakšno pridigarso besedo.

Želel je, da bi Potrč pisal tudi za *Pričevanja II*, hranimo pismo¹⁰ z datumom 29. junij 1984 in beremo, kako ga je spodbujal in bodril. »Pričakujem, da boš napisal za *Pričevanja II*. Tu je potrebna jasna beseda – izkušena, ne poceni, moška, jasna, tvoja. Zato svojega 'izdelka' ne prodaj prehitro in prepoceni!« V pismu piše, da je osrednja, osnovna tematika, za katero želi, da avtorji pišejo, ta, da mora človek (pisatelj) rasti iz lastnih korenin, da morajo biti zvesti lepi slovenski besedi. Piše: »No, ker vem, da boš napisal dobro! In tako lahko poveš, kakšne so tantalove muke, če si odtrgan, če te nasilno preženejo v taborišče, če ti vzamejo tla ... (mauthausenski motivi).«

Ivan Potrč za *Pričevanja II* oz. *Pričevanja*, december 1984 sicer ni pripravil prispevka, vendar so zanimive vzporednice med urednikovo željo in pisateljskim izrazom Ivana Potrča. Potrč ni napisal ničesar, česar ne bi doživel ali podoživel in nikjer se ni izneveril resnici o človeku in človeštvu.¹¹

Ko je Bohanec pripravljala *Pričevanja II*, je prejete prispevke tudi rad pokomentiral in s Potrčem delil naslednje misli:

Janez, vedi, da se imamo mnogo naučiti pri Vidmarju. Sam se je ponudil za *Pričevanja II*. Jaz ga nisem preveč vabil, ker je rekel o *Pričevanjih I* – mizerija. Pa je sam uvidel, da ne more stati ob strani. Poleg tega piše dobro Šetinc. Za Janeza Vipotnika velja, da misli, da ga bodo uredniki vedno prosili in padali na kolena; ne piše. Pa bo še videl, kaj ga čaka. Nesmisel. Potem je lahko biti kritik. A kar se tiče mlajših, velja, da so briljantni. Pa velja tudi, da so kritični. Pa velja tudi, da imajo svoje poglede. In če hočemo doseči ravnovesje, je potrebno, da še brusimo pero.

Pismo je bilo napisano 22. junija 1984.

¹⁰ Popis donacije Potrč 2012, škatla št. 1.

¹¹ Franček Bohanec, *Portret Ivana Potrča*. Ljubljana 2002, 22.

Ivan Potrč in Franček Bohanec o delih sodobnikov

Pripadala sta generaciji, ki se je v drugi svetovni vojni in v letih po njej zavzemala za enakopravno družbo in svobodnega človeka; Potrč v intervjuju s Hofmanom (1978: 375) pove, da je temeljna naloga pisatelja tega časa delati za ljudstvo.

O tem sta veliko razpravljala tudi v času, ko je Bohanec pripravljala spremno besedo k *Ukani* Toneta Svetine. Nista se ustavljala le pri zgradbi romana in karakterizaciji literarnih likov, ampak sta razmišljala predvsem o tematiki, ki sta jo doživljala kot »blatenje nekega našega časa«. Svetina je realistično in tudi dokumentarno popisoval zapleteno in težko dogajanje med 2. svetovno vojno, v *Ukani IV* namigne tudi na domobranske poboje. V *Pričevanjih*, november 1983 tudi sam piše, da je želel napisati roman o »našem« narodnoosvobodilnem boju, da je popisal vse, kar se ne sme pozabiti, in da se je soočal tudi s problemom resnice, ki da je ključna za vsako umetnost, ravnotežje posameznika, družbe in tudi politike.¹²

Ivan Potrč je bil precej kritičen do tega dela, obhajali so ga različni dvomi, nejevera, skorajda ogorčenje:

Hotel bi biti Svetini pravičen, tako Svetini ko njegovemu pisateljskemu delu, ki je lahko kdaj tudi tvegano ... – ne morem se pa z bogati s tako pisateljevo mislijo, kako »smo križanci boga in zveri«, a tudi udbaška ni ta naša družba, da, vse smo prestali, da ni ...

Potrč v istem pismu pravi tudi:

Ali potem sem še prebiral to četrto Ukano in kakor jo tudi še vedno prebiram. Lahko tudi, da mi je knjiga postala znosnejša, da bom celo lahko mislil, kako delam pisatelju krivico in kako si bom sam lahko rekel, da se zarečenega kruha še vedno največ poje.¹³

Oba sta redno in zavzeto spremljala vse, kar so pisali njuni sodobniki. Nista razmišljala le o Svetini, kot primer lahko navedem pismo Ivana Potrča z dne 12. avgusta 1985, v katerem piše Bohancu o Milanu Apihu¹⁴ in njegovem zgodovinskem romanu *Enajsta šola Andreja Klasa*:

¹² *Pričevanja*, november 1983: *pisati svoj čas: avtobiografski eseji*. Ljubljana 1983, 324.

¹³ Popis donacije Potrč, 2005, škatla št. 2.

¹⁴ Milan Apih (1906–1992), pesnik, pisatelj, prevajalec in politik. V zadnjih letih življenja je bil kritik komunističnega sistema in član Komisije za zaščito mišljenja in pisanja pri Društvu slovenskih pisateljev. Dela: *Sredi pušk in bajonetov* (1962, 1979), *Enajsta šola*

Dragi Franček, mislil sem ti že napisati nekaj vrstic, tudi zato, da bi se ti zahvalil za pismo, a se nič ne morem spraviti k mizi ali k mizici. Ali medtem sem prebral Enajsto šolo Apihovega Klasa, in tako ti zdaj moram nekaj napisati, ko sem te tudi že spraševal o tem pisanju.

Na kratko povedano: to je takšen Apih, kakršen pač je Apih, ni šel iz svoje kože, a kakor tega tudi zmoget ni – vendar pa, če je hotel vse to popisati, bi se moral vsaj, a četudi malce, dotakniti drame teh protagonistov, predvojnih protagonistov naše revolucije, a tudi svoje drame.

Bohanec je kot nekakšen literarni mentor Potrču pisal naslednje:

Prajsa sem prebral: zanimiva snov, a ni literatura. To sem mu napisal. Pomagaš mu, da ga pustiš, naj sam pove: ali literatura ali spominsko pisanje. Tedaj bo šlo. Sam naj se odloči. Mislim pa, da gre za avtobiografsko-spominsko, ni pa sposoben pisati dobre umetniške literature.

Predvidevam, da je imel v mislih Francija Prajsa, avtorja del *Kanček sreče* (1981) in *Skrivnostne igre* (1988). Tudi zgolj ugibam, ali se je njegova opazka nanašala na roman *Skrivnostne igre*, saj je ta izšel tri leta po tem, ko sta s Potrčem govorila o njem; pismo ima datum 8. avgust 1985. Da pa se Potrč strinja z Bohancem, je razbrati iz njegovega odgovora na že omenjeno pismo z dne 12. avgusta, v katerem pravi, da je tudi sam Prajsu svoje povedal. Sedaj čaka, da vidi, ali bo Prajs pripombe upošteval, ker šele potem bo vedel, kaj naj napiše za založbo.

Ugotavljam, da sta cenila in sprejemala medsebojno kritiko. Hranimo pismo, v katerem Bohanec prosi Potrča, naj mu oceni *Grozdne jagode*, »ker mu je veliko do tega, da mu pove, jasno in odločno, ali je njegovo pisanje pripoved«. Med njuno korespondenco hranimo priporočilno pismo Ivana Potrča za omenjeno knjigo iz leta 1985, ki jo je naslovil na urednico založbe Borec Marijo Kmecl, vendar Bohančevo delo kljub temu ni izšlo takrat in pod tem naslovom, ampak pod naslovom *Ilovica*.

Bohanec pogosto spodbuja Potrča k literarnemu ustvarjanju, 10. septembra 1985 mu je pisal: »Prosim te, da pišeš. Osankarico napiši takoj, dokler je še živa v tebi. Objavili bomo takoj v reviji Borec.« In nadaljuje:

Potem piši o Dakiju.¹⁵ Pa še o marsičem. Kot vem, se je v tebi v zadnjem času nakopičilo gradiva, da boš »počil«, če ne daš na papir (Torkar, Uršič, Apih, Daki).

Andreja Klasa (1984), *Nadaljnje življenje Andreja Klasa* (1987, 1989), pesniška zbirka *Sredi polja drevo* (1990). *Slovenska književnost*. Ljubljana 1996, 13.

¹⁵ Daki je bilo partizansko ime pisatelja Stanka Semiča (1915–1985).

Pa daj to kot dnevniški zapis. Daj, ker je škoda, da greš preveč nazaj (v predvojni čas!).

V pismu z datumom 13. junij 1983 pa Potrč piše Bohancu, da je poslal v oceno *Sergeja in Jakopa* Titu Vidmarju in obžaluje, da Bohanec ne bo napisal besede k noveli, ampak zelo verjetno Kovič (do tega pa kasneje ni prišlo). Piše tudi, da je zadovoljen z njegovimi besedami v *Korakih* o tej noveli. Ugotavlja, da ga je Bohančevo pisanje v izbranih delih tudi na nek način branilo.

Založništvo in založniki

V pismih polemizirata o obstoju in izdajateljski politiki založniških hiš. Na to je bil Ivan Potrč kot dolgoletni urednik Mladinske knjige (1947–1972) še posebej občutljiv, njegovo stališče je, da morajo biti uredniki pred svojim ljudstvom odgovorni ljudje¹⁶ in tudi zato ju je zmotilo – po njunem mnenju – negospodarno ravnanje Mladinske knjige in Jugoslovanskega leksikografskega zavoda iz Zagreba pri izdajanju *Enciklopedije Jugoslavije*.

Bohanec piše Potrču (pismo nima datuma, vendar je zelo verjetno nastalo leta 1982, ker Bohanec omenja zaplete pri izdaji izbranih del):

Kar se tiče enciklopedije: svinjarija! Za milijarde gre! Ubogi slovenski narod naj plačuje! Za interese (kratkotrajne) MK in LZ iz Zagreba! Isto delo, isti denar, isti avtorji, a dve založniški hiši, ki sta kot pes in maček. Ne bom (zato sem povedal jasno) sodeloval pri ropanju slovenskih žepov!¹⁷

Ko sta pripravljala že omenjena Potrčeva izbrana dela pri Državni založbi Slovenije, je pri plačilu avtorskih honorarjev prišlo do neprijetnih razkorakov. Tudi o tem sta veliko govorila in izkušnje Potrča kot dolgoletnega urednika so se obrestovale pri pogajanjih glede honorarja, Bohanec v pismu z datumom 28. maj piše Potrču, da je ponovno pisal Dragani Kraigher in jo prosil, da naj stvari rešuje tako, kot je prav. O tej polemiki je več razbrati tudi iz Potrčevih pisem, ki so objavljena v knjigi *Odtisi časa*. Med preostalo korespondenco, ki jo hranimo, pa so tudi štiri pisma, ki jih je Ivan Potrč naslovil na založbo in na direktorico Dragano Kraigher.

¹⁶ Branko Hofman, *Pogovori s slovenskimi pisatelji*. Ljubljana 1978, 375.

¹⁷ Popis donacije Potrč 2005, škatla št. 3.

Kulturni plenumi

Potrč in Bohanec pogosto razpravljata o dogajanju in vsebini na plenumih kulturnih delavcev OF, predvsem o politično nazorskem razhajanju. Bohanec meni, da so snovalci plenuma preveč improvizatorski, da ponujajo v razpravo teme, ki so že preteklost. V pismu z datumom 10. september 1985 piše, da je tovarišu Štiglicu predlagal temo o moralnih spremembah *našega* človeka, o tem, kaj žuli *našega* človeka, in sprašuje, kaj so storili za to, da bi se uresničila četrta točka programa OF.

Bohanec se je zapletel v spor z Lojzetom Gostišo in 8. novembra 1984 prizadeto piše Potrču, da ugotavlja, da ni povabljen na kulturni plenum, ker ni za »sfamilizirano« zadevo, kjer je nekdo dober, če ni konstruktivno kritičen, pač pa le kimavec, in da se bo povsem povlekel iz javnega življenja.

V pismu z datumom 10. september 1985 ponovno piše Potrču o nalogah njune generacije in vlogi plenumov. Pravi: »Mi moramo zopet obuditi stare norme (seve, socialistične, ki so občeloveške). Tudi v naše odnose mora to.« In še:

Nisem za – kot si videl iz mojega pisanja – za razredno sovraštvo, to je stalinizem, rdeča revolucija, terorizem na zapadu –, pač pa za boj za napredek, ki ima socialistične elemente – vsak človek naj živi pod soncem.

Pisatelj v luči vsakdana

Ivan Potrč je leta 1984 prejel nagrado Avnoja. To je bilo posebno družbeno priznanje za ustvarjalnost in delo, ki ima splošen pomen za razvoj Socialistične federativne republike Jugoslavije na področju književnosti. Nedvomno gre za veliko priznanje, vendar je iz pisma Ivana Potrča jasno razbrati, da ga je v zvezi s tem nekaj težilo, nekaj, kar se ni navezovalo le na medijsko pozornost. Kaj je bilo v ozadju, ne vemo, pravi pa takole:

Dragi Franček, upam, da se imaš dobro in da se kdaj tudi okopaš v jadranskem soncu. Meni se – vsaj za zdaj ne – ne godi tako dobro. Še vedno me teži in obseda to moje avnojstvo in še vedno prihajajo časniki, tudi iz Belgrada; upam pa, da bo v tem tednu tudi to minilo.¹⁸

¹⁸ Popis donacije Potrč 2012, škatla št. 1.

Dragi Franček,

nič več Te ni videti; telefoniram in mislim ~~načrtovati~~ ali upam kdaj, da se boš Ti oglasil - ali zdej je še telefon nekaj odzvedal.

Ko se bova dobila, se bova kaj več pomenila o zgodbah, ki jih pričakuješ od mene - ali danes me je nekaj druge prisililo, da sem sedel za mizo in da Ti ~~pa~~ pišem.

Snoči sva gledala z Branko film ~~za~~ po Tišmovi noveli, da potem Branka sploh ni mogla zaspiti, sem ~~pa~~ pa sem se prvič po dologih letih zgrozil nad našo filmarijo. Naj Ti iskreno ali odkrito povem, da do danes še nisem gledal tako destruktivnega filma, takšnega prikaza neke naše "do kraja zajebane" stvarnosti, kakor sem vse to videl v tem filmu "Življenje je lepo". Te preljube "filmačičije" so do kraja in ko za vse večne čase zlomile palico nad neko našo današnjo družbeno stvarnostjo. Film je poleg tege ciničen, grozljiv, pocenkarski in banalen, vsakogar v tej družbi je treba do kraja ponižati, a nasilje zgenja mladi svet, to so siledčije, ki jim je vse dovoljeno in ki si tudi vse upajo; jasno je povedano, da se vse to lahko dogaja, ker je ta naša družba do konca pokvarjena in skorampirana - v vsem filmu ni ene svetle poteze. Glavni junak (bil je Serbedžije), ki vse to z odporom sodoživlja, na kraju stori masaker nad ~~nekimi~~ vsemi temi izkrivljenimi kreaturemi, da se potem na kraju tudi sam ubije - a ubije se zato, ker bi ga sicer naša pokvarjena družba sodila.

Branka mi pravi, da bi film že dobil neko priznanje, vsekakor pa gre na filmski festival v Benetke, kjer bo dobival nadaljna priznanja, ker zna tako mojstrsko pljuvati po naši "nesrečni" domovini. In vse to je bilo ustvarjeno za našimi "perami".

Dragi Franček, tako se ti zdi, kakor da prihajemo do nekega konca, do nekega grozljivega in brezupnega konca - in tako naj tudi ~~konca~~ končam to današnje pisanje. Nisem obupan, ampak lahko obupujem in zdi se mi, da bi smel obupovati.

Lepo in tovariško pozdrave

Ljubljana, 22. avg. 85.

Slika 3: Ivan Potrč je kritičen do filma *Življenje je lepo*. (Knjižnica Ivana Potrča Ptuj. Domoznanski oddelek. Popis leta 2003, škatla št. 3.)

Hranimo pismo, v katerem Potrč razmišlja tudi o filmski umetnosti, predvsem je bil pod vtisom filma *Življenje je lepo* (*Život je lep*), do katerega je bil precej kritičen. Eno glavnih vlog je odigral Rade Šerbedžija, film pa je režiral Bor Drašković.

V pismu z datumom 23. december 1984 beremo, kako se je Potrč pripravljaj na govor ob 40. obletnici tragične smrti Tuneka, Tona Žnidariča.¹⁹ Pravi, da si mora takšne besede vedno »poprej«¹⁹ napisati, ker »narejenih fraz«¹⁹ ne zna govoriti, tudi pa mu ni do tega, da bi se jih na pamet naučil.

V zapuščini je kar nekaj Potrčevih zapiskov, ki si jih je pripravil ob smrti Miška Kranjca (1908–1983) in Bena Zupančiča (1925–1980). Bohancu je v pismu z datumom 13. junij 1983²⁰ pisal:

Miškova smrt me je bolj prizadela, kakor sem mislil, ko da bi za mano prihajala. Nisem dosti povedal na žalni seji, na akademiji, nisem pa mogel celo noč zatisniti očesa, ko sem se vrnil iz Maribora. Potem sem bil še v skupščini in zatem še v društvu; tudi Vidmar je bil na vseh treh sejah. V društvu je bilo nekaj ljudi, še kar precej, tudi nekaj mladih. Bilo je zelo dostojno – ljudstvo se je spominjalo Miška, tudi Vidmar je svoje povedal, zelo živo ...

V istem pismu nadaljuje:

Sam Miškov pogreb – tudi tam sem bil, z Zadravcem in z Ivanom Kreftom – je bil čudovito dostojen in ljudski, in bi bilo vsekakor zelo narobe, če bi ga natihem pokopali – vse je bilo kot velika in tiha ljudska kulturna manifestacija: znenada si začutil, kako je to Miškovo Prekmurje z Miškom in kako je bilo Miškovo pisanje z njim.

Očitno je, da se je Potrča Kranjčev odhod dotaknil, saj mu tudi v drugih pismih namenja kar nekaj prostora. Hranimo njegov Kranjcu posvečeni tipkopi esejja (7 strani) z naslovom *Balada o resnici*. Na žalni seji 9. junija 1983 pa je imel poslovilni govor, ki si ga je pripravil na štirih tipkanih straneh formata A5. V uvodu je povedal naslednje:

Spoštovani akademik, cenjeni pisatelj, dragi Miško! Še mesec ni minil, ko sva bila z Branko pri tebi, na tvojih k Savi in k soncu obrnjenih Senožetih in te našla še vsega voljnega in z napol popisanim listom v pisalnem stroju, se pravi, kakor vemo danes, pri Tvojem zadnjem ustvarjalnem pisateljskem delu – da, pri zadnjem, na kar pa si takrat pri Tebi nihče še pomisliti ne bi upal, saj smo se takrat, pred slabim

¹⁹ Tone Žnidarič (1913–1944), med 2. sv. vojno je bil vojaški poveljnik. Leta 1933 je bil kot dijak ptujske gimnazije zaprt zaradi komunistične dejavnosti. Nekaj časa se je po njem imenovala tudi osnovna šola, danes je to Osnovna šola Ljudski vrt Ptuj.

²⁰ Popis donacije Potrč, 2012, škatla št. 2.

mesecem, razgovorili tudi o tem, kako boš pisal še branje za Prešernovo, za družbo, pri kateri si toliko let izbiral knjige za naše mlade bralce – in sicer, povedal si, da boš napisal knjigo za mlade bralce. A kmalu za tem, še štirinajst dni ne bo, ko sem Te v tem letu že znova moral obiskati v kliničnem centru, bolnega, kakor že dolgo ne, da sem se mogel še samo zaskrbljen posloviti od tebe, da bi se Ti mogel pogovoriti še s svojimi domačimi, ki so prišli k Tvoji bolniški postelji – ne bi si upal pomisliti, nikoli ne, da bi bilo to najino zadnje srečanje. Pa je bilo, zadnje, čeprav me ta žalostna novica, za katero sem zvedel včeraj zarana, še vedno pretresa, ko da ji ne bi mogel verjeti, je dojeti.²¹

O Benu Zupančiču je napisal tekst, ki ga prav tako hranimo v tipkopisu na treh straneh formata A4. Besedilo ima naslov *Torzo*, Potrč pa ga začelja z *Dragi urednik*. Kateremu uredniku je bilo to namenjeno in za katero revijo, ni mogoče razbrati; v *Borcu* leta 1980 ta spomin ni bil objavljen.

Hranimo tudi rokopis zapiska na osmih listih manjšega formata o Francetu Bevku, ki je bil kasneje objavljen v knjigi *France Bevk, borec in pisatelj* (1980). Potrč je prispevek naslovil *Od literature do pisateljavanja in do ljudskega pripovednika*. Zbornik je izdal plenum kulturnih delavcev Osvobodilne fronte v spomin na Bevka ob njegovi osemdeseti obletnici rojstva in desetletnici smrti.

Že omenjeno Potrčevo pismo (23. december 1984) je zanimivo tudi zato, ker razlaga, da sta se z Branko udeležila Kurirčkovega festivala.²² Potrču so ob prejemu priznanja namenili veliko pozornosti in pravi:

In tako so se potem začeli tam govori, tudi Partljič²³ je svoje povedal – predvsem tudi to, kako smo pri Mladinski njegovo prvo knjigo natisnili, kako sva z Branko prihajala k njemu na šolo ob meji, kako sem pisaril pisma o njegovem pisanju. Kar nerodno mi je postajalo, lahko pa rečem, da je pošteno govoril, da ni v prazno hvale tkal.

²¹ Popis donacije Potrč 2012 – tipkopisi, rokopisi, škatla št. 2.

²² Festival Kurirček je nastal leta 1962 na pobudo pisateljev iz Maribora, ki so bili sodelavci otroške revije *Kurirček*, učiteljev in drugih javnih delavcev v počastitev dneva JLA. Postal je tradicionalen, na njem so sodelovali pesniki, pisatelji, slikarji, učitelji in založniki ter uredniki iz vse Jugoslavije. Temeljna naloga festivala je bilo spodbujanje umetniškega ustvarjanja za otroke in mladino na literarnem, glasbenem in likovnem področju ter vzpodbujanje ustvarjalnosti mladih. Prvotna usmeritev na domoljubne, socialne in zgodovinske (zlasti NOB) teme je sčasoma postala preozka in v ospredje je vse bolj prihajala tudi sodobna mladinska umetnost. Leta 1991 se je Festival Kurirček preimenoval v Festival Otrok in umetnost, ki pa je leta 1993 organizacijsko prenehal obstajati. Del njegove dejavnosti nadaljuje revija *Otrok in knjiga*, ki je nastala v njegovem okrilju. (<http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=43064>, pridobljeno 15. maja 2013)

²³ Tone Partljič.

Ivan Potrč večkrat izraža hvaležnost Bohancu za njegovo delo, tako tudi v pismu, ki mu ga je poslal konec leta 1985:

Dragi Franček, še malo in bodo ta najina leta za nama, vedno bolj lahko čutim, kako si prav ti – in to ob mojem bolehanju – veliko storil, da je prišla moja napisana beseda v neki dokajšnji celovitosti med ljudi ter da si znal povedati tudi žlahtno besedo o njej; a to, kar si povedal o partizanskih pravljičah, pa je izzvenelo kakor odkritje.

Da je Franček Bohanec resnično zelo cenil Ivana Potrča, priča njegovo pisanje:

Dragi Ivan, najbrž si lahko predstavljaš, s kakšnimi čustvi sem prebiral tvoje lepo pismo. Več kot nagrada, ki pa še ni čisto zanesljiva, me je zaposljevalo, kako je lahko človek človeku dober in zanesljiv prijatelj.

Zaključek

Za prispevek je bilo izbranih le nekaj drobcev iz njunih pisem, vendar dovolj, da so se razkrile kulturno-politične razmere, katerih del sta bila in do katerih sta zavzemala osebno stališče. Bila sta soustvarjalca družbe, ki se je zavzemala za *našo* stvar, za enakopravnost, za svobodo, za skupno dobro vseh. V tako družbo sta trdno verjela in ji sledila. Pisma so nastajala v obdobju, ko se je zavest o socialistični družbi že začela krhati. Slednje sta doživljala z obžalovanjem in z zavedanjem minljivosti vsega. Vsaj tako lahko razumemo Potrčeve besede, ko pravi: *Še malo in bodo ta najina leta za nama ...*

Rek pravi: Napisana črka ostane. Njuna korespondenca bo tako trajen spomin še mnogim generacijam. Ne le na pisatelja, ampak tudi na čas, ki bo, kot kaže, še dolgo buril duhove. Za Knjižnico Ivana Potrča Ptuj pa velika obogatitev in pridobitev, ki jo bomo znali negovati in hraniti.

Viri in literatura

Arhivski viri

Popis donacije Potrč – tipkopisi, rokopisi 2003, škatla št. 3.

Popis donacije Potrč – tipkopisi, rokopisi 2005, škatla št. 2.

Popis donacije Potrč – tipkopisi, rokopisi 2012, škatla št. 1.

Popis donacije Potrč – tipkopisi, rokopisi 2012, škatla št. 2.

Popis donacije Potrč – tipkopisi, rokopisi 2012, škatla št. 6.

Literatura

Franček Bohanec, 1993: *Odtisi časa: eseji, pisma, pripovedi*. Ljubljana: Viharnik.

Franček Bohanec, 2002: *Portret Ivana Potrča*. Ljubljana: Viharnik.

Franček Bohanec, 2002a: *Odsvitanje: literarno-zgodovinski liki*. Ljubljana: Viharnik.

Franček Bohanec (ur.), 1983: *Pričevanja, november 1983: pisati svoj čas: avtobiografski eseji*. Ljubljana: Partizanska knjiga.

Branko Hofman, 1978: *Pogovori s slovenskimi pisatelji*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Janko Kos, Ksenija Dolinar, Andrej Blatnik (ur.): 1996: *Slovenska književnost*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Marjeta Žebovec, 2007: *Slovenski književniki, rojeni od leta 1920 do 1929*. Ljubljana.

Spletni viri

SI PAM/1425 Festival Kurirček (1962–1993). Dostopno na: <http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=43064> (pridobljeno 15. maja 2013).

CORRESPONDENCE BETWEEN IVAN POTRČ AND FRANČEK BOHANEC AS A PART OF IVAN POTRČ'S LEGACY IN THE PTUJ LIBRARY

Summary

Donations that were given to the Ivan Potrč Library Ptuj by the writer's heirs in 1998 and in 2012 contain 55 letters, which were written between Ivan Potrč and Franček Bohanec in the period from 1982 to 1989. In the Potrč's legacy they are the most numerous ones and they deserve a special attention because of Bohanec's role in launching Potrč in the Slovene literary milieu. The majority of these letters are written by Bohanec, but we also keep some copies of Potrč's letters and they sometimes complement one another. The letters are typescripts with hand signature and, mostly the letters from Bohanec, also have some hand written corrections.

Ivan Potrč (1913–1993) and Franček Bohanec (1923–2010) not only had similar political beliefs but also similar points of view on the writers' social role. Franček Bohanec was a publicist, editor and mostly a great expert on Potrč's work. He edited *Izbrana dela Ivana Potrča* (*Selected Works* by Ivan Potrč) and wrote numerous prefaces to his books. The letters we keep in our Library show the then cultural-political situation and time through the authors' eyes.

The preserved correspondence can be divided in many thematic parts. The first and the most important one refers to their literary creation. The letters show that they appreciated and accepted mutual criticism. We, for example, keep a letter in which Bohanec asks Potrč to evaluate his *Grozdne jagode* (*Grape Berries*), "ker mu je veliko do tega, da mu pove, jasno in odločno, ali je njegovo pisanje pripoved" ("because it is important for him to know clearly and decisive if his composition is a narrative"). Among the letters there is not only Potrč's evaluation, but also his recommendation letter to the editor of the "Borec"

publishing house, Marija Kmecl. Letters, in which Bohanec invites and encourages him to write an autobiographic essay for *Pričevanja II (Testimonies II)*, show how much Bohanec appreciated and how much he knew about the life and work of Ivan Potrč. He advises him on how and about what he should write: “Pričakujem, da boš napisal za *Pričevanja II*. Tu je potrebna jasna beseda – izkušena, ne poceni, moška, jasna, tvoja. Zato svojega ‘izdelka’ ne prodaj prehitro in prepoceni!” (I expect that you will write for *Pričevanja II (Testimonies II)*. A clear word is needed – an experienced one, not a cheap one, a male, clear, your word. Therefore you should not sell your “product” too soon and too cheap.) An interesting reading that should be read with an understanding of the then times are letters, in which the authors discuss literary works by other authors, for example the novel *Ukana (A Deception)* by Tone Svetina. Franček Bohanec, as writer of the prefaces, not only discusses the structure of the novel and characteristics of literary characters, but also the novel’s theme. Potrč was quite critical about the theme and he writes: “Hotel bi biti Svetini pravičen, tako Svetini ko njegovemu pisateljskemu delu, ki je lahko kdaj tudi tvegano ... – ne morem se pa z bogati s tako pisateljevo mislijo, kako ‘smo križanci boga in zveri’, a tudi udbaška ni ta naša družba, da, vse smo prestali, da ni ...” (“I would like to be fair to Svetina; fair to him and to his writing, which can sometimes be risky... – but I cannot accept the writers thought that we are “crossbreeds of God and beast”, and our society is also not a State Security Administration state, we survived it all, and it is not...”).

Potrč and Bohanec often discuss the events and contents of plenums for cultural workers of the Liberation Army. There is a special thematic part of letters in which they polemicise the existence and politics of publishing houses. And last but not least, the letters uncover their privacy, mostly their mutual respect. Unfortunately we do not keep Potrč’s letter, but Bohanec’s answer is proof enough: “Dragi Ivan, najbrž si lahko predstavljaš, s kakšnimi čustvi sem prebiral tvoje lepo pismo. Več kot nagrada, ki pa še ni čisto zanesljiva, me je zaposljevalo, kako je lahko človek človeku dober in zanesljiv prijatelj.” (“Dear Ivan, you can probably imagine how emotional it was for me to read your letter. More than the prize, which is still not really certain, I was occupied with the fact how a man can be a man’s real and reliable friend.”)

The donated correspondence between Ivan Potrč and Franček Bohanec is kept in archive boxes in the Local History Department and is available to the interested public.

DIE KORRESPONDENZ ZWISCHEN IVAN POTRČ UND FRANČEK BOHANEC ALS TEIL DES IVAN POTRČ NACHLASSES IN DER PTUJ/PETTAU BIBLIOTHEK

Zusammenfassung

In den Schenkungen, die die Ivan Potrč Bibliothek Ptuj/Pettau von den Nachfolgern des Schriftstellers in den Jahren 1998 und 2012 bekam, befinden sich 55 Briefe, die Ivan Potrč und Franček Bohanec sich zwischen 1982 und 1989 gegenseitig schreiben. Im Potrč Nachlass sind sie die zahlreichsten und besonderer Aufmerksamkeit wert vor allem wegen der Rolle, die Bohanec bei der Einordnung von Potrč in den slowenischen Kulturraum spielte. Die meisten Briefe sind von Bohanec, wir bewahren aber auch einige Kopien von Potrčs Briefen auf und stellenweise ergänzen sich die Briefe. Die Briefe sind Maschinenschrift mit eigenhändiger Unterschrift und vor allem die von Bohanec haben auch zusätzliche mit der Hand geschriebene Korrekturen.

Ivan Potrč (1913–1993) und Franček Bohanec (1923–2010) verband nicht nur ähnliche politische Anschauung, sondern auch die Sicht auf die Gesellschaftsrolle des Schriftstellers.

Franček Bohanec war Publizist, Schriftsteller, Redakteur und vor allem großer Kenner von Portčs Werken. Er redigierte die *Izbrana dela* (*Ausgewählten Werke*) von Ivan Potrč und schrieb zahlreiche Vorworte zu seinen Werken. Aus den Briefen, die wir in der Bibliothek aufbewahren, zeigt sich durch die persönliche Perspektive beider Autoren die kulturpolitische Situation und die Zeit, in der sie lebten.

Die erhaltene Korrespondenz kann man in mehrere Themenkreise einordnen. Der erste und der wichtigste bezieht sich auf das literarische Schaffen beider Schriftsteller. Aus den Briefen ist zu erkennen, dass sie die gegenseitige Kritik schätzten und akzeptierten. Wir haben z.B. einen Brief, in dem Bohanec Potrč um die Bewertung von *Grozdnje jagode* (*Traubenbeeren*) bittet, „denn es liegt ihm viel daran zu wissen, klar und deutlich, ob sein Schreiben eine Geschichte sei.“ („ker mu je veliko do tega, da mu pove, jasno in odločno, ali je njegovo pisanje pripoved“). Unter den Briefen ist nicht nur Potrčs Bewertung erhalten, sondern auch sein Empfehlungsschreiben, dass er an die Redakteurin des Borec Verlages, Marija Kmecl, adressierte. Wie sehr Bohanec das Leben und Werk von Ivan Potrč kannte und zu schätzen wusste, zeigen auch Briefausschnitte, in denen er ihn dazu einlädt und ermutigt, ein biographisches Essay für die *Pričevanja II* (*Zeugnisse II*) zu schreiben. Er schlug ihm vor, über was und wie er schreiben sollte: „Ich erwarte, dass du für die *Pričevanja II* (*Zeugnisse II*) schreibst. Hier wird ein klares Wort gebraucht – ein erfahrenes, aber nicht billiges Wort, ein männliches, klares, deines. Deswegen verkaufe dein „Produkt“ nicht zu schnell und nicht zu billig!“ („Tu je potrebna jasna beseda – izkušena, ne poceni, moška, jasna, tvoja. Zato svojega ‚izdelka‘ ne prodaj prehitro in prepoceni!“) Interessant zu lesen sind, wenn man sie mit der Kenntnis über die damalige Zeit liest, auch die Briefe, in denen die Autoren über das literarische Schaffen anderer Schriftsteller nachdenken, wie z.B. über den Roman *Ukana* (*Die List*) von Tone Svetina. Franček Bohanec als Autor des Vorwortes diskutiert mit Potrč nicht nur über die Struktur des Romans und über die Charakterisierung der literarischen Figuren, sondern auch über die Thematik, zu der Potrč ziemlich kritisch war: „Ich möchte gegenüber Svetina fair sein, so gegenüber ihm wie auch seinem Werk, dass manchmal auch etwas riskant sein kann... – ich komme aber mit seinem Gedanken, dass ‚wir Hybride aus Gott und Biest sind‘ nicht klar, und auch unsere Gesellschaft ist nicht so von UDBA geprägt; ja wir überstanden alles...“ („Hotel bi biti Svetini pravičen, tako Svetini ko njegovemu pisateljskemu delu, ki je lahko kdaj tudi tvegano ... – ne morem se pa z bogati s tako pisateljevo mislijo, kako ‚smo križanci boga in zveri‘, a tudi udbaška ni ta naša družba, da, vse smo prestali, da ni ...“)

Potrč und Bohanec diskutierten oft über die Geschehnisse und Inhalte von Plenums der Kulturarbeiter der Befreiungsfront. In einen besonderen Themenkreis können wir Briefe einordnen, in denen sie die Existenz und Herausgeber-Politik der Verlagshäuser polemisieren. Und nicht zuletzt offenbaren die Briefe auch ihre Privatsphäre und vor allem ihren gegenseitigen Respekt. Wir bewahren leider diesen Brief von Portč nicht auf, aber die Antwort von Bohanec ist Beweis genug für das oben Geschriebene: „Lieber Ivan, vielleicht kannst du dir vorstellen, mit welchen Emotionen ich deinen schönen Brief las. Mehr als der Preis, der immer noch nicht sicher ist, beschäftigte mich, wie ein Mensch dem anderen Menschen so ein guter und zuverlässiger Freund sein kann.“ („Dragi Ivan, najbrž si lahko predstavljaš, s kakšnimi čustvi sem prebiral tvoje lepo pismo. Več kot nagrada, ki pa še ni čisto zanesljiva, me je zaposljevalo, kako je lahko človek človeku dober in zanesljiv prijatelj.“)

Die erworbene Korrespondenz zwischen Ivan Potrč und Franček Bohanec wird in den Archivschachteln in der Heimatkundlichen Einheit aufbewahrt und für alle Interessenten zur Verfügung gestellt.

Potrč in vprašanje slovenskega knjižnega jezika

Marko Jesenšek*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 811.163.6:821.163.6.09Potrč I.

Marko Jesenšek: Potrč in vprašanje slovenskega knjižnega jezika. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 84=49(2013), 2–3, str. 125–140

Razprava predstavlja Potrčev odnos do slovenskega knjižnega jezika – pisal je v knjižni slovenščini, vanjo pa je vnašal tudi narečne posebnosti, tako da je v slovensko pripovedništvo 20. stoletja načrtno uvajal nekatere v osredju manj znane vzhodnoštajerske besede. Potrčev jezik ni narečje ali nenadziran vdor narečnega besedja ter narečnih slogovnih prvin v umetnostni jezik – blažil je razkorak med knjižnim in narečnim v slovenskem jeziku, zavedajoč se, da je to še toliko lažje v umetnostnem jeziku.

Ključne besede: Potrč, slovenski knjižni jezik, narečje, vzhodnoštajerske besede

1.01 Original Scientific Article
UDC 811.163.6:821.163.6.09Potrč I.

Marko Jesenšek: Potrč and the Question of the Slovene Standard Language. Review for History and Ethnography, Maribor 84=49(2013), 2–3, pp. 125–140

The treatise presents Potrč's attitude towards the Slovene standard language – he wrote in the standard Slovene language and put some dialect features in it. In this way he premeditatedly introduced lesser known East-Styria words to the 20th century Slovene storytelling. Potrč's language is not a dialect or an uncontrolled invasion of dialect vocabulary and dialect literary means into the literary language; it softened the difference between the standard and the dialect in the Slovene language, knowing that this is the easiest done in the literary language.

Key words: Potrč, Slovene Standard Language, dialect, East-Styrian words

* Dr. Marko Jesenšek, redni profesor za slovenski jezik na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, marko.jesensek@um.si

I Ivan Potrč je na več mestih predstavil svoj odnos do slovenskega jezika, zato je treba njegovemu jeziku posvetiti posebno skrb (Bohanec 1983: 442). Literarni zgodovinarji so njegovo delo primerno raziskali in ovrednotili, pri analizi dram, romanov in kratke proze pa so opozarjali tudi na jezikovne posebnosti njegovega pisanja.

1.1 Prvi je njegov jezik ocenjeval kritik Andrej Budal – zapisal je, da je »/n/ov, močan pokrajinski val /je/ s Sinom vdrl v naše leposlovje«. Potrčev jezik je označil za »spretno združitev« knjižne slovenščine in štajersčine predvsem v besedju, pohvalil je »kopico lepih izrazov«, opozoril pa je tudi na veliko slabih pravopisnih oziroma normativnih rešitev (Budal 1938: 182–183). Potrč je kritiko, označil jo je za »pošteno«, poskušal razumeti, vendar ji ni sledil in je glede rabe slovenskega knjižnega jezika »pri sebi ostajal«, kar je pomenilo, da je zagovarjal živo govorico, delno pokrajinsko in mestoma tudi narečno obarvano, če je s tem lahko bolj realistično »ustvaril junaka in njegov značaj«. Budalove oznake, da mu na nekaterih mestih »štajersčina udarja čez ojnice sedanjega pravopisa«, se Potrč nikoli ni več otresel. Šafar (1960: 238–239) je sicer opravičeval Potrčeve začetne slovnične pomanjkljivosti, na katere je opozoril Budal, misleč, da so bile narejene »hote, ker njegovi ljudje pač tako govorijo«, kljub temu pa je v Potrčevem jeziku prepoznal pravo narečje:

Tako dobesedno prenaša živo govorico v svoja dela, da jih je brez posebnih težav mogoče brati v njegovem domačem narečju. Jezik mu poje, včasih resda nekam trdo, ali tudi v taki neblagoglasnosti poje. Obilo rabi lokalizme, ki pa se trdno vraščajo v delo, da niso v škodo, temveč le še večajo prepričevalnost. In še nekaj je treba ugotoviti: tujk in izposojenk ter papirnatih izrazov Potrč ne rabi. Zato mu je jezik živ, resnično ljudski in pristen. (Šafar 1960: 239)

1.2 Šifrer (1967: 436) je ponovil vajo o »umiku od standardnih pravil slovenske slovnice«, kar je prepoznal za slabost, dialektizme pa je sprejel kot novost, ki jo je označil za »izrazno individualnost v sodobni slovenski prozi«; narečno besedje je napačno razlagal za arhaično in odmaknjeno od tradicije, kljub temu pa je pozitivno ocenil Potrčev jezik, ker je »nepapirnat in neuglajen, kot bi rasel naravnost iz zemlje«.

1.3 Lino Legiša (1969: 391) je tako oznako ponovil – popustljiv je bil do Potrčevega štajerskega besednega zaklada, ki ga je pripisal »naturalistični obdelavi« in »domačnosti s stvarnostjo, ki jo pisatelj zna dobro opazovati«, zavrnil pa je Potrčevo skladnjo, ki je zaradi pisanja »iz osebne bližine« slaba. Zmoto o narečni nenormativnosti Potrčeve skladnje je strnil v kratki

negativni oznaki, da je Potrčev stavek poln »nerazgnetenih zvez« in pri tem sledil Šafarju (1960: 239), ki je za Potrča zapisal, da »rad gradi nenavadno, večkrat preseka misel z vrinjenimi stavki, da se še poveča temperamentnost njegovega pisanja«. Legiša ni dodal nobenih analiz, dodatnih razlag, pojasnil oz. primerov »emocionalnih vozlov«; zdi se, da je tako označevanje postalo ustaljeni motivni drobec slovenskih literarnih zgodovinarjev, ki so poskušali ocenjevati tudi Potrčev jezik.

1.4 Premik je uspel šele Francu Zadravcu (1972: 310), ki je sicer povzel misel o »narečnem barvanju« jezika v Potrčevi kmetski prozi – v tem je prepoznal pozitivno »osveževanje knjižnega jezika« s prleškimi dialektizmi –, nato pa je razmišljanje o »vdoru narečij« v slovenski knjižni jezik prepustil jezikoslovnim analizam:

Naloga lingvistov je, ugotoviti, koliko njihovih narečnih besed se je ustalilo kot leksikalno gradivo slovenskega knjižnega jezika. Tu lahko povemo le, da so jih pisali v tolikem številu, zlasti Kranjec, Prežih in Potrč, da so morali nekaterim delom dodajati narečno-knjižni slovarček. (Zadravec 1972: 310)

Zadravec (1973: 485) je povečano število dialektizmov in lokalnih fraz v Potrčevem pisanju pripisal preslikavanju »lokalnega življenjskega stila«, zavrnil pa je napačno razlago o neknjižnosti njegovega jezika in slabi skladnji. V prvi natančni analizi Potrčevega sloga je opozoril na drugačne, med literarnimi zgodovinarji do tedaj spregledane razsežnosti njegovega jezika, predvsem pa je poudaril, da pisatelj ni »odpadnik od knjižne norme«, ampak da njegovi jezikovni lokalizmi »to normo dinamizirajo, jo sproščajo in odpirajo za sveže jezikovne dotoke« (Bohanec 1983: 443).

1.5 Ilich (2003: 439) je ponovil misel o »močni narečni obarvanosti« Potrčevih besedil, vendar po Zadravcu že s spoznanjem, da je tako pisanje značilno predvsem za njegove zgodnje novele in povesti, v katerih si je zastavil kot »enega od ciljev« svojega pisanja vdor štajerskih jezikovnih prvin v besedni zaklad knjižne slovenščine. To pa je v času, ko je slovensko jezikoslovje pod vplivom strukturalizma priznavalo za lep in pravilen le knjižni jezik, narečni govor pa je bil v javnih nastopih prepoznaven kot grd in nepravilen (Jesenšek 2005), nakazovalo možne nove smeri razumevanja in razvoja slovenskega knjižnega jezika. Norma in predpis bi se bolj prilagodila živemu govoru, razkorak med knjižno normo in rabo jezika bi se zmanjšal, jezikoslovci pa naj bi, kot v času Kopitarjeve znanstvene slovnice, jezik popisovali in ga ne predpisovali, kot je to po Potrčevem mišljenju počela Toporišičeva sodobna slovenska slovnica. Iz zgodovine

slovenskega jezika poznamo njegov dvojnični razvoj (Jesenšek 2011a) in knjižne ter pokrajinske različice (Orožen 1996, 1996a, Jesenšek 2005a), zato sodobni knjižni jezik ni nadaljevalec zgolj slovenske kranjske knjižne norme in ne more pristajati na diktat središča. Potrč je bil prepričan, da knjižni jezik ne more biti »zapoved«, ne sme biti »predsodek«, ampak mora biti odprt in dovoljevati »manjše odmike« (Dermastia 1978: 14) od vsega, kar je le središčno normodajalnega. Umetnostni jezik te meje premika, odpira nove izrazne možnosti slovenskega knjižnega jezika, vpliva na njegovo normo ter jo tudi spreminja. Pisatelji so odgovorni za jezik svojega naroda in če zaide v slepo ulico, tako da postane šibak in ne odraža več slovenske ustvarjalnosti, morajo na to opozoriti. Jezik mora ostati živ in treba ga je »čutiti pri vsaki črki«, to pa je mogoče le, če ni umeten in od-tujen od uporabnikov. Potrč je bil prepričan, da je slovenski ljudski jezik funkcijsko in socialno polno razvit in usposobljen za upovedovanje vseh govornih položajev, zato je primerna podlaga za knjižno normo ter zgled, kako se izogniti »papirnatemu jeziku« (Dermastia 1978: 14).

1.6 Zadravčevo razumevanje je nadgradila Jožica Čeh Steger. V Potrčevem slogu in jeziku prepoznavna »mnogo več kot zgolj lokalno in pokrajinsko barvo«:

Opisana slogovna sredstva (narečno, nekoliko arhaizirano besedišče, ekspresivni glagoli, lastna imena, ljudska primera, ogovorne figure idr.) pokažejo na tesno povezanost jezikovnih in psihofizičnih značilnosti Potrčevih literarnih oseb. Marsikatera vzhodnoslovenska beseda je prav iz Potrčeve pripovedne proze prišla tudi v Slovar slovenskega knjižnega jezika, kjer je avtor pogosto naveden kot ponazarjalni vir za besede, ki so označene z oznako vzhodnoslovensko. Tudi s tega vidika predstavlja Potrčeva proza neprecenljivo bogastvo slovenskega jezika in kulture. (Čeh Steger 2006: 22)

»Jezikovne podkode«, ki so jih literarni zgodovinarji v preteklosti pri Potrču aksiomizirali kot slabost, Jožica Čeh Steger prepoznavna za njegovo »jezikovno raznoličnost in bogastvo«, za »prvinski jezik pisatelja«, ki je »edini jezik, s katerim je lahko avtor najpristneje oblikoval podobo svojega človeka«. Tako je razmišljal tudi Potrč, saj se je v dramah iz severovzhodne Slovenije »trudil pisati slovensko, ne v dialektu« in »na slovenski način« (Dermastia 1978: 14). V slovenski literarni zgodovini se je končno uveljavilo dejstvo, da je Potrč pisal v knjižni slovenščini (Čeh Steger 2012: 301), v katero pa je vnašal pokrajinske in lokalne posebnosti, zlasti besedje, tako da z njihovo pomočjo »živo razkrije človekovo misel, čustvo in strast«

(Čeh Steger 2006: 17). Do tega spoznanja je lahko prišlo, ker se je slovensko jezikoslovje, osvobojeno strukturalističnega pogleda na jezik, odprlo tudi do jezikovnega obrobja, do vsega nesrediščnega, kar je v preteklosti bilo prepoznano za jezikovni partikularizem in odstop od pozitivne razvojne poti slovenskega knjižnega jezika. K novemu, tj. drugačnemu pogledu na vlogo in položaj slovenskega jezika v družbi je pripomogel tudi Potrč, ko je v umetnostnem jeziku soočal slovenski standard z vzhodnoslovenskimi narečnimi jezikovnimi prvinami – šlo je za podobna jezikovna prepletanja kot sredi 19. stoletja, ko sta se ob poenotenju slovenskega knjižnega jezika združila osrednje-in vzhodnoslovenski knjižni jezik (Jesenšek 2013), le da je tokrat šlo za odpiranje slovenske knjižne norme do nekaterih prvin živega govora, zlasti za sprejemanje besedja iz slovenskega jezikovnega obrobja, v Potrčevem primeru iz panonskega prostora.

2 Potrč je bil v jezikovnem pogledu tradicionalist¹ in se je težko prijavjal novostim, ki so jih v slovnico uvajali predstavniki nove generacije slovenskih jezikoslovcev. Bil je, kar se jezika tiče, odvisen od gimnazijskega znanja, sicer pa bolj ali manj samouk, ki je bil prepoznaven po »svojem slovenskem jeziku«. S prvimi jezikovnimi pravili se je verjetno srečal še v Janežič-Sketovi slovnici ali njeni priredbi,² v gimnaziji se je slovenskega jezika učil po Breznikovi slovnici,³ po drugi svetovni vojni se je moral privaditi slovnici štirih,⁴ nikoli pa ni povsem sprejel strukturalistične

¹ Zagovarjal je določene vrednostne kriterije, ki v umetnosti ločijo zrno od plevla, zato kot tradicionalist ni mogel sprejeti »formalističnega pokra in besednega sprenevedanja« (Hofman 1978: 376) dela mlajše generacije slovenskih pisateljev: »/K/ajti to je bil čas, ko je nekaj pisateljskega sveta pisalo poseben, danes bi rekli, novacijski jezik: na vsaki popisani strani je bilo nagrmađeno prepolno nekih besed, ki jih niste še nikoli v knjigah brali, vendar bile so svojske in vnaprej so razodevale pismarjevo skrotovičeno besedarsko genialnost.« (Potrč 1983: 10). Manca Košir (1982: 345) je Potrčevo tradicionalnost povezala z njegovim (pre)ozkim literarnim »okusom«.

² Deseta izdaja Janežič-Sketove slovnice je leta 1911 izšla v Celovcu.

Potrč je v intervjuju Miroslavu Slani odkril, da je še v svojih »pastirskih letih« takoj za Bevkovimi *Pastirci* imel tudi svojo slovnico: »To je bila broširana slovenska slovnica. Ni bila za šolarje, bržčas je bila natisnjena za učitelje.« (Slana 1981: 18) Anekdotično pa mu je na paši pol te slovnice pojedla krava in rodila se je zgodba o Potrčevem slabšem (polovičnem!) obvladovanju tiste knjižne norme, ki jo predpisuje slovničar. Tako je, »Kadar krava slovnico požre ...«, je svoj intervju s Potrčem v reviji 7D hudomušno naslovil Slana (1981: 18).

³ Potrč se je vpisal na gimnazijo leta 1926, dve leti pred tem pa je na Prevaljah izšla tretja izdaja Breznikove slovnice za srednje šole.

⁴ Gre za od Toporišiča imenovano čitankarsko slovnico, znano tudi pod imenom slovnica štirih, ki so jo sestavili Bajec, Kolarič, Rupel in Šolar in je v nakladi 40.000 izvodov izšla leta 1956.

Toporišičeve,⁵ ki je bila zadnja med štirimi slovenskimi slovniciami v Potrčevem življenju. Zavedal se je, da ni jezikoslovec, zato se v strokovna jezikoslovna vprašanja in polemike ni vmešaval,⁶ se je pa v sedemdesetih letih dvakrat postavil na stran, ki se ni strinjala s takrat najnovejšimi pogledi na jezik in na jezikovno politiko.

2.1 V polemiki med Toporišičem in Javorškom, se zdi, je pritegnil Javoršku, ki »je nedavno dosti povedal o tem jeziku«, medtem ko je za sodobne jezikoslovce in pisatelje mislil, »da gre pri jeziku, ki ga nekateri uvajajo v slovenski prostor, predvsem za šokiranje«:

Gre pa za vprašanje jezika, za vprašanje odnosov do ljudi. To sem začutil že pri delavcih. Davno pred vojno. Na Ptuju in v Rušah. Če si govoril z delavcem, če si ga spoštoval, je tudi on premislil, kako je govoril s teboj. Jezik, posebno literatura je nekaj, kar se mora čutiti pri vsaki črki; gre za oplemenitenje odnosov med ljudmi. (Potrč 1978: 14)

Potrč je zagovarjal ljudsko osnovo kot najboljše merilo za sodobno slovenščino, zato je bil zadržan do strukturalističnih pogledov na slovenski jezik, in zdi se, da je jezikovne novosti in spremembe v sedemdesetih letih odklanjal kot »igre in igrice za svojo lastno zabavo ali za mučenje svoje lastne duše«. Verjel je Vidmarju, ki ga je prepričal s svojim »odnosom do ljudskega, ko stojiš s svojo pametjo na svojih ali domačih tleh«, zato

⁵ Gre za drugo znanstveno slovnico slovenskega jezika (po Kopitrajevi 1808/9), ki je izšla leta 1976, njeni predhodniki pa so štirje zvezki, imenovani *Slovenski knjižni jezik* 1, 2, 3 in 4, izhajajoči konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let 20. stoletja, nastali pa so iz ostre Toporišičeve kritike slovnice štirih.

⁶ Izjema je le zapis v *Jeziku in slovstvu*, ko je uredništvo pripravilo anketo med slovenskimi pisatelji o rabi predpreteklika v slovenskem jeziku. Šlo je za mnenja ob razpravi o predpretekliku, ki jo je napisala Breda Pogorelec (1960: 152–160). Potrčev odgovor navajam, ker je značilen za njegov odnos do jezika, ki je ostal ves čas nespremenjen in premočrten – kar ima osnovo v ljudskem jeziku in živi govoric, je sprejemljivo in normodajalno, sicer pa nepotrebno, čeprav je arhaično slovensko ali umetna novotvorba: »Ne vem, če je prav, da ste o tem pluskvamperfektu ali antepreteritu prav mene povprašali; meni je bila ta oblika vselej tuja, celo malce neprirodna, skratka, motila me je ter me še vedno moti pri branju, čeprav sem se navadil, da jo prenašam; v šoli, kjer sem zvedel za njo, mi je bila dokaj neprijetna ter sem se je celo bal – prinesla pa jo je v našo šolarsko zavest latinščina, profesorji slovenščine nas niso nikoli preganjali z njo, izjema tod so bili le latinci. Kako smo včeraj pisali in kako danes pišemo, to je bila stvar včerajšnjih ter je stvar današnjih ljudi, ki pišejo – kdajkoli je ta pluskvamperfekt zašel v literaturo iz žive govoric, je bilo lahko vselej prav, mislim pa, da je bil poprej priučena ali umetna ko prirodna stvar. Kar se mene tiče, mislim, da ga ne bi kazalo ne gojiti ne umetno vzdrževati, niti mu ne bi bilo treba spomenika postavljati ter ga častiti – živa govorica ga bo potrebovala, če ga bo občutila; a če ga ne bo – kdo ga naj varje?« (Potrč 1960: 236)

ni mogel razumeti »nenaravnih in neživljenjskih literarnih tvorb« (Potrč 1975: 124–125). Na področju jezika je tako stališče zagovarjal Javoršek, ki je bil glasen kritik Toporišičevega dela – ni polemiziral z njegovim znanstvenim delom, nasprotoval pa je neposrednemu prenosu novih znanstvenih spoznanj na področju slovenskega jezika v šolo in šolske učbenike, ki »mladega človeka posiljujejo z novostmi v slovnici«. Javoršek je nasprotoval novostim v slovenski slovnici, skliceval se je na ljudsko izročilo, glede razumevanja jezikovnih vprašanj pa je zagovarjal tradicionalno slovnico in pojmovanje jezika, »ki sta ga izoblikovala Breznik in Šolar«. Potrču je bil tak pogled na jezik blizu, prav tako pa tudi umirjena jezikovna politika, ki pa je v sedemdesetih letih že začela dvomiti v jugoslovenarstvo.

2.2 Začelo se je s pismom o jeziku IO GO SZDL 21. aprila 1965, v katerem je bilo zapisano, da se zrelost in kultura družbe kažeta v odnosu do njenega jezika in da je treba skrbeti za slovenščino, saj je v skupni državi preveč zastavljena kljub drugačnim dogovorom in zagotovilom:

Načelno so bila namreč osnovna vprašanja glede rabe jezika v republiški skupščini in v skupnosti jugoslovanskih narodov urejena, gre le za uresničevanje pravic in dolžnosti, ki izvirajo iz republiške in zvezne ustave ter za poglobljen odnos do soobčana, ki mu mora biti jezik nacionalna in kulturna vrednota. (SJ 1983: 217)

Ob desetletnici tega pisma je IO SZDL (22. 4. 1975) svoja stališča še bolj zaostril – uveljavljanje in razvijanje slovenščine v Jugoslaviji ni le delo jezikoslovcev, ampak gre za širše družbeno vprašanje, saj se srečujemo s številnimi primeri nepravilnega odnosa do slovenščine ter neustrezne rabe jezika. Sledil je poziv za čim višjo kulturo govornice in pisane besede ter za odgovornost vseh in vsakogar za pravičen odnos do slovenščine. Na pismo se je odzvalo Slavistično društvo Slovenije, ki je na blejskem kongresu leta 1977 izpostavilo vprašanje pouka slovenskega jezika kot prvega jezika v Sloveniji in kulturne dediščine, vrh pa je bil dosežen v Portorožu leta 1978 s posvetom Slovenščina v javnosti. Izpostavljeno je bilo vprašanje zanemarjanja slovenskega jezika, jezikovne kulture in osvobojenosti jezika, premajhna skrb za jezikovno kulturo ter položaj slovenskega jezika v znanosti in družbi. V Portorožu so začrtali novo slovensko jezikovno politiko in jezikovno načrtovanje, v ospredje je stopilo razpravljanje o slovenščini v javni rabi, ustanovljena je bila sekcija in pozneje svet Slovenščina v javnosti, svoje poglede na jezik je začelo objavljati Jezikovno razsodišče, slovenščina je bila na barikadah, kot že tolikokrat v preteklosti, ko je šlo za prelomne trenutke v slovenski zgodovini (Jesenšek 2011). Slovenija je bila

tudi zaradi jezika pripravljena na odpor do t. i. skupnih jeder, tj. leta 1983 predlaganega poenotenja učno-vzgojnih programov v Jugoslaviji, končni pravi cilj, ki se je s skupnimi jedri želel doseči, pa je bila večja centralizacija države. Potrč se s temi akcijami v sedemdesetih letih ni več istovetil, bile so stvar nove, mlade generacije, ki je razmišljala drugače, ki je imela drugačne cilje in druge vrednote, zato je med njim in novim valom bilo preveč razhajanj:

Naša socialistična zveza naj ne bi samo resolucij o jeziku sprejemala in naj bi tudi ne zapirala oči, ko se ji pred očmi po mili volji vsakršnega pametnjakoviča in štacunarja kvari tisto govorico, tisti jezik, za katerega bijemo še danes bitko – bitko, ki je v današnjem svetu toliko ko vest človeštva. (Potrč 1983: 15)

Mogoče so mi zamerili, da sem ostajal preveč zvest svoji mladi socialistični republiki in da sem se premalo z našimi meščanskimi nergači bratil, in pa – bil sem komunist. (Košir 1982: 338)

Ko so začeli umirati njegovi prijatelji in ljudje, ki so imeli enak svetovni nazor in s katerimi je delil enaka razmišljanja o jeziku ter literaturi, se je zavedel usodnosti časa, v katerem je živel, in spoznal je, da se je treba umakniti novi generaciji, ki razmišlja in piše drugače kot njegova:

Ta naš čas, težek je ko svinčeno nebo: Kriv si, ker si! Kdaj bomo dojeli ali le kdaj se nam bo do kraja razodela tragika našega velikega in vendar tako usodnega časa? (Potrč 1980: 850)

3 Literarni zgodovinarji in pisci intervjujev so aksiom o Potrčevi neknižni slovenščini oz. štajersščini vztrajno ponavljali in čeprav tega v natančni jezikovni analizi nihče ni potrdil, je kot zaščitni znak svojega pisanja to misel sprejel tudi Potrč, ki mu je, tako se iz njegovih izjav zdi, taka oznaka celo ustrezala. Med slovenskimi pisatelji je postajal prepoznaven s »svojim slovenskim jezikom« in čeprav si je želel, da bi se njegova »štajerska slovenščina s krajnsko zbogala« (Slana 1981: 18), je kljub temu pogosto opozarjal na svojo jezikovno razlikovalnost:

Ali moja »nesreča«, kar se jezika tiče, je bila ta, da sem prišel na svet na Štajerskem in da nisem znal našega »kranjskega« (nočem prizadeti Dolenjcev!) jezika – in to mi je očital že prvi moj kritik, Budal; /.../. In danes vidite, kako je prav, ko se te naše »kranjščine« nisem nikoli privadil, kajti začel sem popisovati svojega domačega človeka, a tega sem hotel po domače in po slovensko prikazati /.../. (Potrč 1983: 14)

Zanimivo je, kako je bil Potrč tesno povezan s severovzhodno Slovenijo, s pokrajino in ljudmi, o katerih je pisal. Njihovega sveta in njihovega življenja ni znal predstaviti s suhoparnim in od njih odtujenim knjižnim standardom – zdelo se mu je, da bi z njim »ponarejal življenje«. Če ne bi imel svojega jezika, »materinske govornice« Haloz in Prlekije, bi mu v knjigi »začelo usihati življenje« (Potrč 1983: 10). Ko je Vraz poskušal v slovensko pesništvo vnesti več panonskega besedja, ga je Prešeren po Čopovi smrti ostro zavrnil, podobno ni bil sprejet Ilešičev novoilirski poskus na začetku 20. stoletja. Potrč se je zato zavedal, da bo moral svojim štajerskim likom šele priboriti »slovensko jezikovno domovinsko pravico« v slovenski literaturi oz. dramatiki:

V tej pa so moji kmečki ljudje le takrat zaživeli, ko so svojo slovenščino – a to sem vendar vedno hotel pisati! – po svoje govorili. Govorica v igri je morala biti živa, morala je prinašati dejanja, morala je ustvarjati junaka, in njegov značaj – govornica v drami je bila vse, je bila alfa in omega te moje kmečke dramatike. (Potrč 1983: 11)

Potrč se je glede svojega jezika najraje skliceval na Lavrina,⁷ ki je v njegovem pisanju videl izhod iz stagnacije, v kateri se je znašlo slovensko pripovedništvo, saj je v romanu *Na kmetih* v slovenski literaturi zaživel bogat, živ in neposreden štajerski svet (Hofman 1978: 367) v knjižnem jeziku, ki je »pristno ljudski« in za katerega mora pisatelj ves čas skrbeti in ga razvijati.

Potrč je v zadnjem objavljenem intervjuju (Novak Kajzer 1993: 172–176) jasno in odločno zavrnil vse stereotipe o svojem pisanju in jeziku, ki naj bi ga »velikokrat barval z narečjem«. Zdi pa se, da se je stereotip tako ukoreninil, da ga niti intervjuvanka ni znala preseči in je Potrču dvakrat zastavila enako vprašanje:

»Vi ste velikokrat barvali svoj jezik tudi z narečjem?« – »Niti ne. /.../ jaz sem ostal pri svojem načinu pripovedovanja.« – »Torej se ne strinjate, da je v vaših tekstih precej narečnega?« – »Ne. Vsak izraz, ki sem ga zapisal, ni bil moja stvaritev, ampak sem ga vzel iz tistega okolja, v katerem ta jezik živi. S tem se mi je zdelo, da je tisto, kar sem povedal, še bolj res. Vendar pa boste večino izrazov v mojih delih,

⁷ Na sprehodu iz Fiese do Pirana je Potrču dejal: »Kolikor sem roman prebiral, vam moram povedati to, česar se sami ne zavedate, ne vi, a tudi drugi pri vas ne. Ne zavedate se, kako ta naša slovenščina stagnira – to vaše pisanje pa ji prinaša novih sokov, prinaša jih s tiste slovenske polovice, ki je bila doslej tako malo tvorna pri slovenskem pisanju, kajti Aškerc je komaj nekaj – vse drugo piše knjižno slovenščino, ki je pri nas na tako ozkem prostoru nastajala, razen Miška Krajnc seveda – on je prekmurska svojost, prinesel nam je zadnji kos domovine v literaturo.« (Potrč 1983: 12).

ki se mnogim morda zdijo neobičajni, našli že v pravopisu, samo uporabljamo jih skoraj ne več. Vedno sem hotel biti svojski, nisem pa hotel jezika umetno fabricirati.« (Novak Kajzer 1993: 174)

Štajerske narečne prvine in ljudski jezik lahko obogatijo slovenski knjižni jezik, vendar pa pisatelji »ne smejo pozabiti, da pišejo slovenski jezik in da ne gre trpati pisanja z besedami, pri katerih se branje zatika.« (Potrč 1950: 548). Narečnega pri Potrču ni toliko, da bi spodkopalo trdno slovensko knjižno normo – največ je značilnega štajerskega besedja, kakšna oblikoslovna ali glasoslovna posebnost, sicer pa gre za visoko kultiviran knjižni jezik. Potrčev jezik v kmečkem okolju ne more biti umeten, knjižno privzdignjen in zato odtujen. Gre za čim bolj natančno posnemanje živega govora, ki je pri Potrču posledica odločitve, da ostaja zvest »svojemu načinu pripovedovanja«, zato je pisal tako, »da bi ljudje razumeli, kaj hočem povedati«. To pa je pomenilo živ jezik in živ slog, tak, kot se govori vsak dan, niti najmanj literarno privzdignjen, umeten ali celo larpurlartističen. »Pobuda za pisanje je to, kar me boli«, tega pa se ne da spremeniti »v umetnost zaradi umetnosti«, ampak je treba zapisati tako, kot se sliši med ljudmi, v haloškem okolju, med kmeti, dninarji, proletariatom. Potrč je povzel tak način pripovedovanja, zavedajoč se, da ni kot npr. včasih pri Ingoliču ali Kranjcu, ki »uporablja tudi malo prekmurščine«. V času, ko se je slovenski knjižni jezik razlagal kot nekaj pravilnega in lepega v primerjavi z nepravilnim in grdim narečjem, je Potrč blažil umetno postavljeno strukturalistično razmerje med knjižnim in narečnim v slovenskem jeziku, zavedajoč se, da je to še toliko lažje v umetnostnem jeziku. Gre za literarni slovenski jezik, ki ni narečje ali nenadziran vdor narečnega besedja ter narečnih slogovnih prvin v umetnostni jezik. Potrč je premišljeno »bogatil naš besedni zaklad«, tako da je v slovensko pripovedništvo 20. stoletja načrtno uvajal nekatere v osredju manj znane izraze. Besedje iz slovenskega panonskega jezikovnega prostora, ki ga je izbiral iz svojega govornega okolja, je praviloma zapisal le, če ga je našel tudi v obstoječih slovarjih, npr. v Pleteršnikovem, ali pravopisih:

/I/n ko sem začel listati in pregledovati Pleteršnika, sem videl, kakšno bogastvo naše besede, ki je sicer zapisana v Pleteršniku, še vedno živi v naši slovenski govorici – le da knjig ni nihče pisal v tem našem, da, slovenskem jeziku. (Potrč 1983: 15)

»Svojskost« Potrčevega pisanja se kaže v njegovem jezikovnem čutu za jezik okolja. Knjižni normi in predpisom se je podrejal »cum grano salis«,

ostajal pa je odprt in sprejemljiv za jezikovne posebnosti, predvsem za besedje, ki ne omejuje izrazne oz. izpovedne moči umetnostnega jezika in slogovno primerno barva pripoved ter tako sooča in povezuje različne socialne zvrsti slovenskega jezika. »Ljudski svet« ima svoje zakonitosti, zato njihovega jezika ni mogoče potvarjati, spreminjati in prilagajati normi in predpisu. Potrč je to strnil v izvirno metaforo o »umetnem fabriciranju jezika«, ki ne more upovediti žive govornice okolja, iz katerega prihajajo njegovi junaki. »Fabriciran jezik« je podoben izražanju Cankarjeve učiteljice, ki je elkala in otroke na klancu učila matematiko s pomočjo neživljenjske primere s pomarančami: »Ena jedel pomaranča in eden jedel pomaranča sta dve jedel pomaranči.« Razumljivo, da je Potrč jezikovno in slogovno Cankarjev učenec, ko slika haloškega kmeta – če ni hotel biti smešen, kot je bila smešna Cankarjeva učiteljica, ki ni razumela okolja in je v njem tudi jezikovno izstopala, so njegovi junaki morali biti tudi jezikovno vraščeni v haloško okolje, ne samo miselno, ampak tudi jezikovno. Mimo Cankarjeve šole zato ni šlo, slogovno in jezikovno je »način, kako sem kaj napisal, /je/ že imel podlago pri Cankarju« (Novak Kajzer 1993: 176).

Potrčev jezik je živ in knjižni, a ne privzdignjen in umetno odtujen od vsakdanjega sporazumevanja v okolju, ki določa njegove literarne like, npr. v Kreflovi kmetiji. »Kočarji, težaki, kmetje na blatnih njivah, oblečeni v razcapane in oguljene cunje«, ne govorijo, kot piše v slovnici, slovarju ali pravopisu:

Pred svetom se sicer še znajo zadržati, kakor se tudi za v mesto zagmašno oblečejo, ali doma, to je v gorici in pri spravljanju stelje, pri žetvi in košnji, pri mlačvi in ličkanju pa je ta svet ko samemu sebi odprta knjiga – nič se še ni po nočeh zgodilo, kar ne bi bilo pri belem dnevu očitno. In tod nekje so bili položeni temeljni kamni mojega pisanja. Tod, med tem ljudskim svetom, se je lahko do sita napasla moja otroška in fantovska vedečnost. Če gre komu hvala za takšno moje pisanje, kakršno je, potem gre ta zahvala mojemu najbolj domačemu svetu, ki se mi je tako za na veke ali z grenkobo ali s prešernostjo v dušo zapisal. Tako ni moglo biti pri meni nobene večerniške vzgoje; šlo je za tisto, kar je Župančič v Dumi terjal: krepka primera – dala bi zanjo cekin. (Potrč 1981: 18)

3.1 Kako je torej s Potrčevim jezikom? Povezave z Župančičem ni videti, čeprav sam opozarja, da mu je bil pesnik zelo blizu, zlasti pa »ga je osvajał« njegov jezik, njegova lepota in moč jezika (Košir 1982: 346). Čeprav navidezno drugačna, pa sta jezikovno oba črpala iz ljudskega jezika. Potrč je v izgubljanju starih besed in ljudskega govora prepoznaval »siromašenje

lastnega slovenskega jezika« (Potrč 1983: 9), zato se je zavzemal za »krepko primero«, saj lahko le »pristna ljudska govorica« daje slovenskemu jeziku, zlasti umetnostnemu, ustvarjalno silo. Hofmana (1987: 378) je Potrč prese-netil z izjavo, da se je največ jezika naučil pri Župančiču, pri njegovi »živi, domiselni, nepotvorjeni ljudski govoric«. Nenavadna izjava, saj se na prvi pogled zdi, da dvorni pesnik in »realistični popisovalec trdega kmečkega življenja« nimata veliko skupnega. Toda prav v tem je Potrč drugačen, kot se kaže v stereotipu – z Župančičem ga povezujejo »lepota, melodija in gibčnost slovenskih besed«, zakladnica ljudskega jezika torej, kakršno je Potrč odkrival tudi pri klasikih slovenskega jezika:

/Ž/ivo in vredno more biti samo tisto, kar je pristno, kar živi in more živeti z ljudstvom ali more zaživeti za ljudi. Tod se srečujemo s Prešernom, z Župančičem, s Cankarjem, z Levstikom, s Kosovelom ... – vse drugo so igre in igrice za svojo lastno zabavo ali mučenje svoje lastne duše, vse drugo je votel zven, počen groš. (Potrč 1975: 124)

Estetiki ljudskega pisanja je bil Potrč zvest od svojih pisateljskih začetkov pa do zadnjih objavljenih vrstic, to pa je poudarjal ob vsaki priložnosti, tudi v literarnih kritikah, npr. Koprivčevih Sestankov:

Estetika slovenskega pisanja je prvenstveno ljudska, lahko bi tudi rekli kmečka; saj je naša najkvalitetnejša proza zrasla iz kmečkega okolja. /.../ Rovtarstvo ni duhovitost, duhovito pa je povedati na dostojen način še tako kočljive storije; ob takšnih prilikah je ljudsko izražanje vedno iznajdljivo, pri pisatelju pa kaže to na ustvarjalno moč izražanja. (Potrč 1950: 548)

4 Potrč se je zavedal velike razlike med slovensko knjižno normo in »preprosto kmečko govorico«, zato je za svojo materinščino priznaval narečno besedo, ne knjižne izreke. Dvojnično podobo slovenščine je spretno izkoriščal v umetnostnem jeziku, tako da je pisal »slovensko, nikoli narečno«, vendar je v knjižno podobo znal ravno prav vnašati tudi narečne posebnosti, zlasti severovzhodno besedje, ki je postalo prepoznavna značilnost njegovega literarnega jezika – sam ga je označil za svojskega, pristno ljudskega in do zadnjega vlakna slovenskega. Potrč se je z odločitvijo za tak umetnostni jezik še najbolj približal ravnovesju med ustvarjalno svobodo v jeziku pisatelja in dogovorjeno knjižno normo, ki jo določa slovničar:

Jezik – to je pisateljeva podoba, to je pisateljev odnos do bralca ali do človeka, do sočloveka; jezik je še več – pripoveduje o tistem, kar hoče pisatelj povedati, hkrati

pa razkriva tudi pisatelja, njegovo misel in čustvo ... vse tja do zadnje in najgloblje ali najbolj skrite kamrice ... do nagonosti. (Potrč 1983: 13)

S tem se je takrat strinjal tudi Beno Zupančič (1977: 336), ki je zapisal: »Pisatelji so zmeraj do neke mere zanikali obstoječe in doseženo, ne vem, zakaj naj bi tako ne delali tudi danes.«

Literatura

Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Jakob Šolar, 1956: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: DZS.

Franček Bohanec, 1983: Potrčeva spoznavna in oblikovalna moč. Ivan Potrč: *Izbrano delo. Besede*. Šesta knjiga. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 431–446.

Anton Breznik, 1924: *Slovenska slovnica*. Tretja izdaja. Prevalje: Tiskarna Družbe svetega Mohorja.

Andrej Budal, 1938: Ivan Potrč, Sin. *Ljubljanski zvon* 58/3. 182–183.

Jožica Čeh Steger, 2012: O Potrčevi zgodnji kratki prozi. Ivan Potrč: *Prepovedano življenje*. Maribor: Litera. 277–303.

Jožica Čeh Steger, 2006: O Potrčevi predvojni pripovedni prozi. *Jezik in slovstvo* 54/2. 221–231.

Matija Dermastia, 1978: O delavcu nimamo niti črtice. Intervju: Ivan Potrč. *Teleks* 34/15. 12–15.

Branko Hofman, 1978: *Pogovori s slovenskimi pisatelji*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Iztok Ilich, 2003: Ivan Potrč – čuteči socialni realist. V: *Ivan Potrč: ob 90-letnici rojstva in 10-letnici smrti*. Slovenska klasika. Ljubljana: DZS. 421–442.

Anton Janežič, 1911: *Slovenska slovnica*. Celovec: Tiskarna Družbe svetega Mohorja.

Marko Jesenšek, 2005: *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. Maribor: Slavistično društvo Maribor.

Marko Jesenšek, 2005a: *The Slovene Language in the Alpine and Pannonian Language Area*. Krakow: Universitas.

Marko Jesenšek, 2011: Položaj slovenskega jezika v Maistrovem času. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, letn. 82 = n. v. 47, 2/3. 230–244.

Marko Jesenšek, 2011a: Dvojnični razvoj slovenskega jezika v alpskem in panonskem jezikovnem okolju = The Slovene language duality development in the Alpine and Pannonian linguistic environment. *Stud. slav. (Ostrava)*, 15. 193–201.

Marko Jesenšek, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. Maribor: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru.

Marjeta Novak Kajzer, 1993: *Kako pišejo*. Ljubljana: Mihelač.

- Manca Košir, 1982: Intervju Sodobnosti: Ivan Potrč. *Sodobnost* 30/4. 337–349.
- Lino Legiša, 1969: *Zgodovina slovenskega slovstva VI. V ekspresionizmu in novi realizem*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Martina Orožen, 1996: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Martina Orožen, 1996a: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika: (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Breda Pogorelec, 1961: O pluskvamperfektu v knjižni slovenščini. *Jezik in slovstvo* 6/5. 152–160.
- Ivan Potrč, 1950: Kritika – O Koprivčevih Sestankih. *Novi svet* 5/5. 444–451, 543–548.
- Ivan Potrč, 1961: Anketa o pluskvamperfektu. *Jezik in slovstvo* 6/7. 235–236.
- Ivan Potrč, 1975: Osebnost in gluha provinca. *Josip Vidmar*. Ljubljana: DZS. 123–127.
- Ivan Potrč, 1977: Jezik – to je pisateljeva podoba. *Sodobnost* 25/4. 332–334.
- Ivan Potrč, 1980: Torzo. *Sodobnost* 28/10. 849–851.
- Ivan Potrč, 1983: *Izbrano delo. Besede*. Šesta knjiga. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Ivan Potrč, 1990: Zgodaj že po svoji poti. *Borec* 42/12 (Franček Bohanec, Literarno omizje. Ljubljana: Mladika). 121–132.
- SJ (1983): *Slovenščina v javnosti*. Posvetovanje o slovenskem jeziku. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- Miroslav Slana, 1981: Kadar krava slovnico požre ... Pomenek s pisateljem Ivanom Potrčem. *7D*, 9/10. 18–19.
- Franček Šafar, 1960: Pisatelj Ivan Potrč. *Jezik in slovstvo* 5/5. 193–197, 233–239.
- Jože Šifrer, 1967: Ivan Potrč, Onkraj zarje. *Sodobnost* 15/4. 433–436.
- Jože Toporišič, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Franc Zadavec, 1972: *Zgodovina slovenskega slovstva 6. Ekspresionizem in socialni realizem*. Prvi del. Maribor: Založba Obzorja.
- Franc Zadavec, 1973: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Maribor: Založba Obzorja.
- Beno Zupančič, 1977: Novo ni isto kot primitivno in nepismeno. *Sodobnost* 25/4. 334.

POTRČ AND THE QUESTION OF THE SLOVENE STANDARD LANGUAGE

Summary

In 1937 the publishing house Vodnikova družba published Potrč's book *Sin (The Son)*, which was reviewed by Andrej Budal in the 3rd number of *Ljubljanski Zvon* for the year 1938. He wrote that “/n/ov, močan pokrajinski val je s ‘Sinom’ vdrl v naše leposlovje” (“with *The Son* a new, strong regional wave has entered our belle letters”). He evaluated Potrč's language as a “neat unification” of the standard Slovene and of the Styria language, he

praised “multitude of beautiful expressions”, but he also warned about a lot of poor spelling or normative solutions. Potrč tried to understand the review, which he marked as “fair”, saying (“pišem svoj jezik /.../, imam svojo slovnico”) (“I write in my own language /.../, I have my own grammar”), but he did not follow it (“moji kmečki ljudje /so/ le takrat zaživali, ko so svojo slovenščino – a to sem vendar vedno hotel pisati! – po svoje govorili”) (“my people from the country lived only then, when they spoke Slovene in their own way – and this is what I always wanted to write about”). Regarding the use of the Slovene standard language in literature he stayed true to himself and that meant that he spoke in favour of a real speech, partially regional and partially dialect because he was able to “create a hero and his character” more realistically.

Potrč was very aware of the difference between the standard Slovene norm and the “simple country language”; nevertheless he chose the dialect language and not the standard accent as his mother tongue. He used the dual image of Slovene very neatly and so he wrote “Slovene, never dialectal”; he knew how to include the dialect features, mostly the North-East vocabulary, into the literary form and this became a recognisable feature of his literary language. He himself regarded it as unique, genuine folk and “to the last fibre Slovene”. By choosing such a literary language Potrč came the closest to the balance between the creative freedom in the language of a writer and the set literary norm defined by a grammarian: “Jezik – to je pisateljeva podoba, to je pisateljev odnos do bralca ali do človeka, do sočloveka; jezik je še več – pripoveduje o tistem, kar hoče pisatelj povedati, hkrati pa razkriva tudi pisatelja, njegovo misel in čustvo ... vse tja do zadnje in najgloblje ali najbolj skrite kamrice ... do nagonosti.” (“Language – this is the writer’s image, this is the writer’s attitude towards the reader or towards a man; towards a fellow man; language is much more – it tells what the writer wants to say and at the same time it also reveals the writer, his thoughts, his emotions ... all the way to the deepest and the most secret den ... to the instinct.” (Sodobnost 1977, 25/4, 332). Beno Zupančič also agreed on this and he wrote: “Pisatelji so zmeraj do neke mere zanikali obstoječe in doseženo, ne vem, zakaj naj bi tako ne delali tudi danes.” (“Writers always, to some extent, denied the already existing and achieved and I do not know why they should stop with doing so today.”) (Sodobnost 1977, 25/4, 336).

POTRČ UND DIE FRAGE DER SLOWENISCHEN STANDARDSPRACHE

Zusammenfassung

Im Jahr 1937 erschien beim Verlag Vodnikova družba Potrčs Buch *Sin* (*Der Sohn*), das Andrej Budal in der dritten Nummer des Ljubljanski Zvon im Jahr 1938 rezensierte und schrieb, dass „mit ‚dem Sohn‘ eine neue, stark regionale Welle in unsere Belletristik eindrang“ („/n/ov, močan pokrajinski val je s ‚Sinom‘ vdrl v naše leposlovje“). Potrčs Sprache beurteilte er als „geschickte Vereinigung“ („spretno združitev“) der slowenischen Standardsprache und des steirischen Dialekts, er preiste „einen Haufen schöner Ausdrücke“ („kopico lepih izrazov“) und er wies auf viele schlechte Rechtschreibungs- und Normativlösungen hin. Potrč versuchte die Kritik, die er als „fair“ („pošteno“) bezeichnete, zu verstehen („ich schreibe in meiner eigenen Sprache /.../, ich habe meine eigene Grammatik“) („pišem svoj jezik /.../, imam svojo slovnico“), doch er befolgte sie nicht („meine Bauernleute lebten nur dann auf, wenn sie ihr Slowenisch – und so wollte ich doch immer schreiben! – wie sie selbst wollten, sprachen“) („moji kmečki ljudje /so/ le takrat zaživali, ko so svojo slovenščino – a to sem vendar vedno hotel pisati! – po svoje govorili“). Bezüglich der Nutzung der slowenischen Standardsprache in der Literatur „blieb er sich selber

treu“ („pri sebi ostajal“), was bedeutete, dass er die lebendige Sprache, teilweise regional und manchmal mundartlich bestimmt, verteidigte, falls er damit „den Held und seinen Charakter“ realistischer darstellen konnte.

Potrč war sich des großen Unterschiedes zwischen der slowenischen Standardnorm und der „einfachen Bauernsprache“ („preprosto kmečko govorico“) bewusst; trotzdem erklärte er die Mundart und nicht die Standardsprache als seine Muttersprache. Die Doppelgestalt der slowenischen Sprache nutzte er geschickt in seinem Schreiben aus, so dass er „slowenisch, nie in Mundart“ („slovensko, nikoli narečno“) schrieb; trotzdem trug er immer genau die richtige Menge von Mundarteigentümlichkeiten in die Standardsprache ein, vor allem den nordöstlichen Wortschatz, der eine erkennbare Eigenschaft seiner literarischen Sprache wurde – er selbst kennzeichnete sie als eigenartige, echte Volkssprache und „bis zur letzten Faser slowenisch“ („zadnjega vlakna slovenskega“). Potrč näherte sich mit der Entscheidung für so eine Kunstsprache noch am nächsten dem Gleichgewicht zwischen der schöpferischen Freiheit in der Sprache des Schriftstellers und der bestimmten Standardnorm des Grammatikers: „Die Sprache – sie ist Gestalt des Schriftstellers, sie ist die Beziehung zwischen dem Autor und dem Leser oder dem Menschen, dem Mitmenschen; die Sprache ist noch mehr – sie erzählt, was der Schriftsteller sagen möchte und gleichzeitig enthüllt sie ihn, seine Gedanken und Gefühle ... bis in das tiefste und das am meisten versteckte Kämmerchen ... bis Treibhaftigkeit.“ („Jezik – to je pisateljova podoba, to je pisateljov odnos do bralca ali do človeka, do sočloveka; jezik je še več – pripoveduje o tistem, kar hoče pisatelj povedati, hkrati pa razkriva tudi pisatelja, njegovo misel in čustvo ... vse tja do zadnje in najgloblje ali najbolj skrite kamrice ... do nagonosti.“) (Sodobnost 1977, 25/4, 332). Damit war auch Beno Zupančič einverstanden, als er schrieb: „Die Schriftsteller haben immer bis zu einem gewissen Punkt das Bestehende und das Erreichte verleugnet und ich weiß nicht, warum sie dies auch heutzutage nicht machen sollten.“ („Pisatelji so zmeraj do neke mere zanikali obstoječe in doseženo, ne vem, zakaj naj bi tako ne delali tudi danes.“) (Sodobnost 1977, 25/4, 336).

Narečne prvine v Potrčevi predvojni kratki pripovedni prozi¹

Mihaela Koletnik*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 811.163.6'282:821.163.6.09Potrč I.

Mihaela Koletnik: Narečne prvine v Potrčevi predvojni kratki pripovedni prozi. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 84=49(2013), 2–3, str. 141–168

Prispevek prinaša Potrčevo narečno in drugo zvrstno, časovno in ekspresivno označeno besedje, s katerim zavestno barva svojo v knjižnem jeziku in za vseslovenski prostor pisano pripoved. Njegovo dokumentiranost, semantiko in živost smo preverili v *Pleteršnikovem slovarju* (1894/95) in *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (1995) ter v dveh novejših slovarjih in zbirki besed, ki prinašajo prleško narečno besedje.

Ključne besede: Ivan Potrč, kratka pripovedna proza, dialektizmi, prleško narečje

1.01 Original Scientific Article
UDC 811.163.6'282:821.163.6.09Potrč I.

Mihaela Koletnik: Dialectal Elements in Potrč's Pre-War Short Stories. Review for History and Ethnography, Maribor 84=49(2013), 2–3, pp. 141–168

The article presents Potrč's dialectal and other genre, chronologically and expressively labelled vocabulary, with which the writer consciously shapes his short stories that were written in the standard Slovene language and for the whole Slovene milieu. Its documentation, semantics and vividness were checked in *Pleteršnikov slovar* (*Pleteršnik's Dictionary*) (1894/95) and in *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (*Dictionary of the Slovene Standard Language*) (1995) as well as in two more recent dictionaries and word collections that include the Prlekija dialect.

Key words: Ivan Potrč, short stories, dialectisms, Prlekija dialect

¹ Prispevek je nastal v okviru programske skupine P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine), ki ga financira Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

* Dr. Mihaela Koletnik, redna profesorica za slovenski jezik na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija, mihaela.koletnik@um.si

Uvod

Večina vsakdanjih besed za prvotne oblike in okoliščine življenja v knjižnem jeziku ima svoj izvor v obeh osrednjih narečjih in je v veliki meri tudi splošnoсловenska (Toporišič 1992: 123). Kot narečne prvine v knjižnem jeziku pa razumemo tiste, ki se čutijo kot pokrajinske, stilno zaznamovane, s pomeni, tipičnimi za določeno narečje (prav tam: 123–124). V prispevku se osredinjamo na narečne posebnosti, še zlasti leksiko v Potrčevi predvojni kratki prozi, katere izbor z naslovom *Prepovedano življenje* je izšel pri založbi Litera leta 2012; avtorica spremne študije je prof. dr. Jožica Čeh Steger.

Ivan Potrč, rojen leta 1913 v kmečki družini v Štukih pri Ptujju, je bil rodni govorec prleškega narečja, ki se v dolgem vokalnem sistemu od knjižnega loči zlasti v zaokroženem *u* (*ü*) in zložniškem *r* (*r̥*), vendar pa so knjižni dolgi samoglasniki, nasledniki staro- in novoakutiranih samoglasnikov v nezadnjih besednih zlogih ali mladoumično naglašeni, ostali kratki. Potrč svoje literature ni pisal v narečju, temveč v knjižnem jeziku, ki ga je pogosto zavestno barval s pokrajinsko oz. narečno besedo, s čimer je ostal zvest razmišljanju in čustvovanju preprostega človeka na štajerskem podeželju Ptujškega in Dravskega polja, Haloz ter Slovenskih goric.²

Potrčevo narečno besedje v *Prepovedanem življenju*

Ker je Potrč pisal v knjižnem jeziku, pri čemer je zavestno opuščal glasoslovne in oblikoslovne, tudi besedotvorne posebnosti svojega rodnega govora,³ je v njegovi pripovedi najopaznejše narečno, mestoma tudi časovno in ekspresivno zaznamovano besedje, ki ga je črpal iz bogatega prleškega besedišča. V nadaljevanju prispevka ga predstavljamo po abecednem redu, v današnjem narečnem živem govoru potrjeno pa znotraj oglatih oklepajev zapisano tudi v fonetični transkripciji. Njegovo dokumentiranost in semantiko smo preverili v *Pleteršnikovem slovarju* (1894/95) in

² Več o Potrčevem odnosu do knjižnega jezika in narečja glej pri Čeh (2006: 16–17).

³ V glasoslovju so narečne posebnosti onemitev izglasnega *-o*, premena dolgega ozkega *-o-* v *-u-* v imenu Joža (*tak, Juža, Južev*) ter skupini *čre-* (*črešnja*) in *-šč-* > *-š-* (*slatinšak*), v oblikoslovju ohranjanje v knjižnem jeziku neobstojnega polglasnika v moški sklanjavi (*po Frančeku*) ter glagolska pripona *-no-* za knjižno *-ni-* (*pošepetnoti*), pri izpeljanih pridevniki pa se podobnost ter večja/manjša mera lastnosti pridevnika izražata s pripisnim obrazilom *-ast* (*pesast, matast*).

Slovarju slovenskega knjižnega jezika (1995) ter v dveh novejših slovarjih in zbirki besed, ki prinašajo prleško narečno besedje (*Gúčati po antùjoško* Bernarda Rajha, 2010; *Slovar severovzhodnega ormoškega govora s kratkim opisom* Cirila Vnuka, 2012; *Cerkvenjaški besednjak* Cirila Paluca, 2010). Etimološke razlage pa so povzete po nam dostopnih etimoloških slovarjih (Bezlaj, 1976–2005; Snoj, 2003; Skok, 1971–1973; Striedter Temps, 1963).

baba ▶ ['baba] 'ženska; žena'; pslovan. **bāba* 'stara ženska' (SES: 27). PL: *bába*, f. 3) zaničljivo o odrasli ženski, posebno starejši; o zakonski ženi (zaničlj.) ~ SSKJ: *bába* -e ž (á) 1. slabš. ženska, navadno starejša // nizko (zakonska) žena ~ GPA: *bába* ž 1. ženska 2. žena ~ CB: *baba* 1. ženska 2. žena ~ SSOG: *bába* -e ž 1. SSKJ

bajta ▶ ['ba:jta] 'majhna, preprosta hiša'; prevzeto iz nar. sevit. *baita*, furl. *bàite* 'koča, bajta' (SES: 28). PL: *bâjta*, f. hölzerne Hütte; – prim. it. *baita*, Mik. (Et.). ~ SSKJ: *bájta* -e ž (â) 1. majhna, preprosta hiša ~ GPA: *bájta* ž hiša ~ CB: – ~ SSOG: –

bersa ▶ ['bɛ:rsa] 'plesen na vinu'; leksem je domnevno prevzet iz rom. jezikov, npr. istrsko it. *bersa*, *versa* 'tropine' (SES: 37, ESSJ I: 17). PL: *bęrsa*, f. 1) der Weinschimmel, der Kahm, Mur., Cig., Jan., C., Št.; – menda iz lat. *brisa*, Weintrestern, Dan. ~ SSKJ: *bérsa* in *bírša* -e ž (ê; î) 1. agr. plesen na vinu ~ GPA: *bérsa* ž plesen na površini vina/jabolčnika ~ CB: *bersa* ali *birsa* bela plesen na vinu ~ SSOG: –

bogatec ▶ [bo'ga:tec] 'bogataš'; izpeljano iz leksema *bogàt*, *pslovan. *bogātō* < **bōgō* 'delež' (SES: 49). PL: *bogatɛc*, -tca, m. der Reiche ~ SSKJ: *bogátec* -tca m (â) nar. bogataš ~ GPA: *bogátec* m bogatin ~ CB: *bogatec* bogataš ~ SSOG: –, toda *bogatún* -a m bogataš

bogatija ▶ [boga'tija] 'bogastvo'; izpeljano iz leksema *bogàt*, *pslovan. *bogātō* < **bōgō* 'delež' (SES: 49). PL: *bogatija*, f. der Reichthum ~ SSKJ: *bogatíja* -e ž (î) ekspr. velike materialne dobrine; bogastvo ~ GPA: *bogatija* ž bogastvo ~ CB: – ~ SSOG: –

cekar ▶ ['çɛker] 'iz slame ali ličja pletena ročna košara z dvema ročajema'; prevzeto iz avstr. nem. *Zecker* 'ročna košara iz slame ali ličja' (ESSJ I: 59, DLS: 100). PL: *čėkar*, -rja, m. = ceker, M.; *čėkər*, -kra, m. der Zecker, ein aus Stroh

oder Schilf geflochtener taschenartiger Handkorb, *C.*, *jvzhŠt.* – iz nem. ~ SSKJ: *cékar -ja* m (ê) pletena ožja košara z dvema ročajema, navadno iz slame ~ GPA: –, toda *cèker* m *cekar* ~ CB: –, toda *ceker* *cekar*, košarica (spletena iz olupljenega šibja, slame ali ličja) ~ SSOg: –

cmariti ▶ [c'marti] 'počasi peči'; Po Bezlaju (ESSJ I: 66, 69) gre za domnevno besedno križanje med *cmáziti* 'pražiti, peči' in *cváriti* 'pražiti'; Snój kot izhodiščno obliko navaja pslovan. **skvǎriti*, ponavljalni glagol od **skvérti* 'cvreti' (SES: 75). PL: *cmáriti*, -im, vb. impf. sengen, schmoren, *Cig.*, *Erj.* (*LjZv.*) ~ SSKJ: *cmáriti -im* nedov. (á â) I. nav. ekspr. počasi peči, navadno brez maščobe ~ GPA: *cmàrti se* nedov. rahlo se cvreti ~ CB: –, toda *cmareje* počasno pečenje mesa v ponvi ~ SSOg: –

cmeriti se ▶ [c'mèrti se] 'jokati se'; nastalo iz vzročnega glagola *cvéeliti* 'žalostiti, povzročati, da kdo cvili, joka' (SES: 75). PL: *cmériti se*, -im se, vb. impf. eine weinerliche Miene machen, *M.*; plärren, flennen, *Jan.*, *Polj.* ~ SSKJ: *cmériti se -im se* nedov. (é ê) // slabš. jokati ~ GPA: *cmèrti se* nedov. jokati se ~ CB: – ~ SSOg: –

cumati ▶ [c'cumati] 'dremati'; leksem je ekspresivna tvorba h *kimati* (ESSJ I: 68). PL: *cúmati*, -am, vb. impf. schläfrig nicken, *Št.-C.* ~ SSKJ: *cúmati -am* in -ljem nedov. (û) nar. dremati, kinkati ~ GPA: *cùmati* nedov. dremati, dremucati; kinkati ~ CB: *cumati* stoje ali sede dremati ~ SSOg: –

črepati ▶ [č'repati] 'veliko piti'; v nam dostopnih etimoloških slovarjih leksem ni pojasnen. PL: *črépati*, -pam, -pljem, vb. impf. 2) schlürfen, gierig trinken, saufen, *Mur.*, *jvzhŠt* ~ SSKJ: *črépati -am* in *črepáti -ám* nedov. (ē; á â) nar. severovzhodno pohlepno ali veliko piti ~ GPA: *črèpati* nedov. ekspr. hlastno piti, piti v velikih količinah ~ CB: –, toda *črepaje* pitje s hitrim in glasnim požiranjem ~ SSOg: *črépati -am* nedov., slabš. pohlepno piti

črešnja ▶ [č'rè:šja] 'češnja'; pslovan. *čers'bn'a*, cslovan. *črěsbńa* (SES: 85, ESSJ I: 88). PL: *črěšnja*, f. die Kirsche ~ SSKJ: *črešnja* ipd. gl. *češnja* ~ GPA: *črěšja* ž češnja ~ CB: – ~ SSOg: –

deca ▶ [d'ɛca] 'otroci'; množinska oblika damostalnika *déte*, pslovan. **dětě* 'dojenček, otrok' s prvotnim pomenom *'kdor sesa, sesajoč' (SES: 105). PL: *déca*, *décê*, f. coll. die Kinder, *vzhŠt.*, *ogr.*, *kajk.-Valj.* (*Rad*); *déca*, *Mur.*; –

prim. stsl. дѣтъца. ~ SSKJ: *děca* -e ž (ê) knjiž. otroci / nar. vzhodno, navadno s povedkom v množini moškega ali srednjega spola ~ GPA: 2. *dèca* m mn. otroci ~ CB: *deca* otroci ~ SSOG: –

ded ▶ ['dɛt] 'moški; mož'; splošnoslovanski leksem, pslovan. **dědv* 'ded, poglavar velike družine' (SES: 98). PL: *dèd*, -*déda*, m. 2) alter Mann, *Habd.*, *Z.*, *Škalska dol.* (Št.)-C.; – 3) žena o svojem možu: moj *ded*, C. ~ SSKJ: *déd* tudi *dèd déda* m, (ê; ë ê) 3. nar. severovzhodno moški, navadno starejši // (zakonski) mož ~ GPA: *dèd* m 1. moški 2. mož ~ CB: *ded* moški ~ SSOG: *déd* -a m 1. neznan odrasel moški 2. slabš. mož

deklina ▶ [dek'lina] 'dekle'; izpeljano iz leksema *dékla*, pslovan. **dětvk-la*, izpeljanke iz manjšalnice *dětvka* 'deklica' (SES: 100). PL: *děklína*, f. größeres Mädchen, *Cig.*, *M.*; = dekle, *Mur.*, *Jan.*, *vzhŠt* ~ SSKJ: *děklína* -e ž (í) 3. nar. vzhodno dorasla mlada ženska, ki še ni poročena; dekle ~ GPA: *děklína* ž 1. deklica 2. dekle, ljubica ~ CB: –, toda *děklíně* dekleta, deklice ~ SSOG: *děklína* -e ž ljubica

deklinica ▶ [dek'lin(i)ca] 'dekletce'; izpeljano iz *děklína*, kar je iz *dékla*, pslovan. **dětvk-la*, izpeljanke iz manjšalnice *dětvka* 'deklica' (SES: 100). PL: *děklínica*, f. dem. deklina, *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*, *Slom.* ~ SSKJ: *děklínica* -e ž (í) nar. vzhodno dekle, deklica ~ GPA: *děklínca* ž dekletce ~ CB: – ~ SSOG: –

dera ▶ ['dɛra] 'dnina'; prevzeto iz kor. nem. dial. *dör* 'delo brez hrane', srvnem. *derr* 'plačilo brez hrane' (DLS: 108). PL: *déra*, f. 3) ohne Beköstigung arbeiten, *Guts.*, C., *SlGor.* – iz nem. Dörre ~ SSKJ: *déra* in *déra* -e ž (ê; é) nar. vzhodno dninarsko delo, pri katerem si mora delavec prinesiti hrano s seboj ~ GPA: *déra* ž dnina/delovni dan brez hrane ~ CB: *dera* delo brez hrane pri komu ~ SSOG: *déra* -e ž dnina, delo pri kmetu brez hrane in pijače

dile ▶ ['di:le] 'podstrešje'; množinska oblika samostalnika *díla* 'deska', prevzetega iz nem. *Diele* 'deska', srvnem. *dille*, *dil* 'deska, pod, leseni strop' (ESSJ I: 101, DLS: 109). PL: *díla*, f. pl. *dile*, der Dachboden; prim. nem. *Diele*, bav. *die dielen* = der Dachboden, C. ~ SSKJ: *díla* -e ž (î) 2. mn., nar. štajersko podstrešje ~ GPA: *díla* s mn. podstrešje ~ CB: *dila* ali *dile* podstrešje ~ SSOG: –

dohtar ▶ ['dɔxtar] 'zdravnik'; leksem je prevzet prek nem. *Doktor* iz lat. *doctor* 'učitelj' (SES: 116). PL: *dóhtar*, -*rja*, m. = doktor; *dōktor*, -*rja*, m. časten

naslov za izobražene in učene ljudi, der Doctor ~ SSKJ: *dóhtar -ja* m (ó) 1. nižje pog. zdravnik, doktor ~ GPA: *dòhtar* m zdravnik ~ CB: *dohtar* zdravnik, doktor ~ SSOG: –

dojača ▶ [do'jača] 'posoda za molžo'; izpeljano iz splošnoslovanskega leksema *dojíti*, pslovan. **dojíti* s prvotnim pomenom *'povzročati, da sesa' (ESSJ: 106–107, SES: 116). PL: *dojáča*, f. 2) die Melkgelte, *Mur.*, *Cig.*, *C.* ~ SSKJ: *dojáča -e* ž (á) nar. vzhodno posoda za molžo, navadno z enim ušesom ~ GPA: *dojáča* ž golida za molžo ~ CB: *dojača* posoda za molžo krav, koz ali ovc ~ SSOG: –

dojva ▶ [dò:jva] 'molža'; izpeljano iz splošnoslovanskega leksema *dojíti*, pslovan. **dojíti* s prvotnim pomenom *'povzročati, da sesa' (ESSJ I: 106–107, SES: 116). PL: –, toda *dója*, f. das Melken, *C.* ~ SSKJ: *dójva -e* ž (ò) nar. vzhodno molža ~ GPA: *dójva* ž molža ~ CB: – ~ SSOG: –, toda *dojítva -e* ž molža

dokič ▶ [dòkič] 'dokler'; leksem je izpeljan iz **do-kolě* 'dokler' (ESSJ I: 107). PL: *dòkič*, conj. = dokler, *Jan.*, *Mik.*, *vzhŠt.* in *dòklič*, conj. = dokler, *Habd.-Mik.*, *C.*, *vzhŠt.*, *ogr.*, *kajk.* ~ SSKJ: –, toda *dòklič* vez. (ò) nar. dokler ~ GPA: *dòkič* dokler ~ CB: *dokič* dokler ~ SSOG: –, toda *dóklič* prisl. v vezn. rabi dokler

drežati ▶ [d'rě:žati] 'čemeti, ždeti'; po Bezlaju (ESSJ: 111) je etimologija leksema nejasna, pomen, izpričan v narečju, se ne navaja. PL: *drěžati*, *-ím*, vb. impf. müßig dastehen, *C.*, *Z.* ~ SSKJ: *drežáti -ím* nedov (á í) nar. vzhodno 2. čemeti, ždeti ~ GPA: *drěžati* nedov. dolgo bedeti ~ CB: – ~ SSOG: –

frka ▶ [fř:ka] 'frklja'; Bezlaj leksem *fřklja* 'vihrava mladostnica' razlaga kot izpeljanko iz glagola *fřkati* *fřkam* 'smukati, vihrati, brizgati, suvati', nastalega po onomatopeji iz *fřk* 'o hitrem šumnem letu; let' (ESSJ I: 77). Po Snoju (SES: 160–161) gre za izpeljanko iz *fřkati* 'kodrati', pri čemer se dopušča tudi možen vpliv sloven. *fřkati* 'tekati, letati'. PL: *fřka*, f. der Nasenstüber, *Blc.-C.*, *Z.* ~ SSKJ: *fřka -e* ž (ř) nar. frklja ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: –

gantar ▶ [gantar] 'lesena podloga za sode v kleti'; izposojeno iz srvnem. *kantner*, bav. avstr. *Ganter*, štaj. nem. *Ganter*, *Gantner* 'podstavek za sode' < lat. (DLS: 126, ESSJ I: 138). PL: *gántar*, *-rja*, m. der Lagerbaum für Fässer im Keller, *Cig.*, *C.*, *Mik.* – prim. bav. *ganter*, it. *cantiere*, *Mik.* (Et.) ~ SSKJ: *gántar -ja* m (á) nar. vzhodno lesena podloga za sode v kleti; lega ~ GPA: *gántar* m

podložni tram za sode v kleti ~ CB: –, toda *gantari* kletni trami ali podstavki za namestitev sodov ~ SSOG: –

gorice ▶ [go'rice] 'vinograd'; množinska oblika samostalnika *goríca*, pslovan. **goríca*, kar je manjšalnica leksema *gorǎ* 'gora' (ESSJ I: 162). PL: *goríca*, f. dem. *gora* 2) (vinska) gorica, der Weinberg ~ SSKJ: *goríca* -e ž (í) 1. nav. mn., nar. vzhodno vinograd (v gričevnatem svetu) ~ GPA: *goríca* ž vinograd ~ CB: *gorica* vinograd ~ SSOG: *goríce* -ø ž, mn. vinograd(i)

graba ▶ [g'raba] 'grapa'; prevzeto iz stvnem. *grabo*, srvnem. *grabe* 'jarek, prekop' (DLS: 130, ESSJ I: 167). PL: *grába*, f. = jarek – prim. graben; *grábən*, -*bná*, m. = jarek; – iz nem. ~ SSKJ: *grába* -e ž (á) nar. vzhodno grapa; *grápa* -e ž (á) jarek, ki ga je strmo v breg naredila voda // manjša ozka dolina s strmimi pobočji ~ GPA: *grába* ž 1. kotlina, kotanja 2. strmina, klanec ~ CB: *graba* dolina, dol, grapa ~ SSOG: *grába* -e ž grapa, dolina, dol

grunt ▶ [g'rünt] 'večje posestvo'; leksem je prevzet iz srvnem. *grunt* 'tla, zemlja, posestvo' (DLS: 132). PL: *grùnt*, *grúnta*, m. = zemljišče, der Bauerngrund – iz nem. ~ SSKJ: *grùnt* *grúnta* m (ù ú) nekđ. večje posestvo v velikosti 15 do 20 ha ~ GPA: *grùnt* m posestvo; kmetija ~ CB: *grùnt* posestvo, imetje, grunt ~ SSOG: –

gumno ▶ [nar. 'gümla] 'prostor, kjer se navadno mlati'; pslovan. **gumьnъ* s prvotnim pomenom *'prostor, kjer se mlati pšenico' (SES: 196). PL: *gúmno*, n. 1) festgestampfter Boden: die Tenne, die Dreschtenne, *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*, *ogr.-Mik.* ~ SSKJ: *gúmno* -a s (ú) prostor, kjer se navadno mlati ~ GPA: –, toda *gümla* ž 1. gumno ~ CB: –, toda *gümla* prostor za mlačev in otepanje žitnih snopov ~ SSOG: –

hasek ▶ ['xasek] 'korist'; leksem je prevzet iz madž. *haszon* 'korist, dobiček' (ESSJ I: 192). PL: *hásək*, -*ska*, m. der Nutzen, der Vortheil, *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*, *BlKr.*, *vzhŠt.*, *ogr.*, *kajk.-Valj.* (*Rad*), *Štrek.* – prim. hasen ~ SSKJ: *hásək* -*ska* m (â) raba peša korist ~ GPA: *hàsek* m korist ~ CB: *hasek* korist, pridelek ~ SSOG: –

hram ▶ [x'ram] 'kmečka hiša'; pslovan. **xôrmъ* (ali **xôrmъ*) je prvotno verjetno pomenilo *'iz živalskih kož narejen šotor' (SES: 210). PL: *hràm*, *hráma*, m. 1) das Gebäude, *vzhŠt.*; pos. das Wohngebäude, das Haus, *vzhŠt.*

~ SSKJ: *hrám* tudi *hràm hráma* m (â; ä á) 3. nar. vzhodno kmečka hiša, navadno z gospodarskimi poslojji ~ GPA: *hrám* ž stanovanjska zgradba, hiša ~ CB: *hram* zidanica, s kamnom ali opeko zidana hiša ~ SSOG: –

hupkati ▶ ['xupkati] 'pestovati, ujčkati'; v nam dostopnih etimoloških slovarjih leksem ni pojasnjen. PL: – ~ SSKJ: *húpkati -am* nedov. (û) nar. vzhodno 1. pestovati, ujčkati ~ GPA: *húpkati* nedov. poskakovaje/zibaje hoditi ~ CB: – ~ SSOG: –

ilovka ▶ ['ilofka] 'ilovica'; izpeljano iz splošnoslovanske podstave *íl*, pslovan. **ilv* 'glina' (ESSJ I: 209). PL: *ílovka*, f. = ilovica, Z., *Vrtov., jvzhŠt.*; *ílovica*, f. der Lehm, die Lehmerde ~ SSKJ: *ilovka -e* ž (í) 1. nar. ilovica; *ílovica -e* ž (í) težka, manj rodovitna prst iz gline, pomešane s peskom ~ GPA: –, toda *ilovca* ž ilovica, glina ~ CB: –, toda *ilofca* ilovica, glina ~ SSOG: –, toda *ilováča -e* ž ilovica, težka ilovnatá tla

janka ▶ ['jɛnka] 'krilo'; leksem je prevzet iz nem. *Janker* 'vrsta moške ali ženske obleke', bav. avstr. *Jänker* (DLS: 139, ESSJ I: 219). PL: *jânka*, f. der Weiberrock, *Mur., Cig., Jan., Dol., vzhŠt.* – prim. šwab. *janke* = weibliches Kleidungsstück, prim. tudi: nem. *Jacke*, avstr.-nem. *janker*, C. (*Vest.* I. 62.) ~ SSKJ: *jánka -e* ž (â) 1. nar. severovzhodno krilo ~ GPA: –, toda *jɛnka* ž (žensko) krilo ~ CB: –, toda *jenka* žensko krilo ~ SSOG: –, toda *jɛnka -e* ž žensko krilo

jarčiti se ▶ [ʔ] 'pariti se'; leksem je izpeljan iz pslovan. **jârč* 'pomladen' (ESSJ I: 220). PL: *járčiti, járčim*, vb. impf. 1) – *j. se*, sich paaren, falzen (von Vögeln, bes. Hühnern), Z., *Cig.* ~ SSKJ: *járčiti -im* nedov. (á â) povzročati brejost; *járčiti se* nar. spolno se združevati, pariti se ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: –

jaskati ▶ ['ja:skati] 'kričati, vpiti'; po Bezlaju (ESSJ I: 221) je *jáskati* 'vpiti, tožiti' in 'glasno kokodakati' verjetno onomatopeja. PL: *jâskati, -am*, vb. impf. hellaut gackern, C., Z., *jvzhŠt.*; pren. laut schreien (zankend, jammernd u. dgl.), Z., *jvzhŠt.* ~ SSKJ: *jáskati -am* nedov. (â) 2. nar. kričati, vpiti ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: –

južina ▶ ['jűžna] 'malica'; pslovan. **jűžina* je izpeljano iz pslovan. **jűgř* s prvotnim pomenom 'kosilo' (ESSJ I: 235). PL: *jűžina*, f. 1) das Nachmittagsmahl, die Jause, *Št.-Mur.* ~ SSKJ: *jűžina -e* ž (ú) 2. nar. malica ~ GPA: *jűžna* ž malica ~ CB: *jűžna* malica, južina ~ SSOG: –

kajha ▶ ['ka:jxa] 'ječa, zapor'; leksem je izposojen iz srvnem. *kiche* 'ječa, zapor', nem. *Keiche* (DLS: 142). PL: *kájha*, f. der Kerker, Zora, Št. – iz nem. *Keiche* ~ SSKJ: *kájha -e* ž (â) nar. vzhodnoštajersko zapor, ječa ~ GPA: *kájha* ž ječa, zapor ~ CB: – ~ SSOG: *kájha -e* ž ječa

kajon ▶ [ʔ] 'grdoba, porednež'; prevzeto prek nem. *Kujon* ali iz furl. *cojon* 'malopridnež' (SES: 333). PL: *kajôn*, m. psovka: schlechter Kerl, ein Schelm – prim. fr. *coion* ~ SSKJ: *kajón -a* m (ô) nar. zahodno grdoba, porednež ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: –

kamra ▶ ['ka:mra] 'manjša soba v kmečki hiši'; prevzeto prek srvnem. *kamer*, *kamere* 'izba', stvnem. *chamara*, lat. *camera* 'soba z obokanim stropom' (DLS: 144, SES: 253). PL: *kâmra*, f. = izba, die Kammer – iz nem; *izba*, f. 1) das Zimmer, *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*, *nk.* ~ SSKJ: *kámra -e* ž (â) 1. nar. manjša soba v kmečki hiši, navadno za spanje ~ GPA: *kámra* ž (hišna) shramba ~ CB: *kamra* manjša soba, spalnica otrok ali služinščadi ~ SSOG: –

klojci ▶ [k'lɔ:jci] 'krhlji'; množinska oblika leksema *klójec*, prevzetega iz srvnem. *klôtze*, nem. *Klötze* (DLS: 151). PL: *klóca*, f. die Klötze, *Jan.*, *Bolc-Erj.* (*Torb.*) – iz nem.; prim. bav. *klotzen* ~ SSKJ: *klójec -jca* m (ô) nar. vzhodno krhelj ~ GPA: *klójc* m posušeno sadje, krhelj ~ CB: *klojci* posušeno sadje, krhlji ~ SSOG: –

klučanja ▶ [klu'čaja] 'preprosto viničarsko zavetišče'; izpeljano iz splošno-slovanske podstave *klét*, pslovan. **klětv*, stcslovan. *klětv* 'soba, bivališče' (SES: 279, ESSJ II: 42). PL: –, toda *klečánja*, f. schlechter, kleiner Keller, *SlGosp.-C.* ~ SSKJ: – ~ GPA: –, toda *klečàja* ž viničarsko zavetišče; (skromna) lesena hiška ~ CB: –, toda *klečaja* iz tesanih brun sestavljena manjša hiša, ki so običajno uporabljali vinogradniški delavci za shranjevanje orodja in vedritev ob nenadnem dežju ~ SSOG: *klečàja -e* ž majhno samostojno poslopje ali pritiklina za shranjevanje pijače ali pridelkov

koča ▶ ['koča] 'hiša'; leksem *kóča* 'revna, kmečka hiša', pslovan. **kōt'a*, etimološko ni zadovoljivo pojasnjen (SES: 287). PL: *kóča*, f. die Bauernhütte, ärmliche Wohnhütte ~ SSKJ: *kóča -e* ž (ô) 3. star. majhna, preprosta hiša, bajta ~ GPA: *kòča* ž hiša ~ CB: –, toda *kočka* zelo majhna in skromno opremljena lesena hiša ~ SSOG: –

kočar ▶ [kõ:čar] ‘bajtar, viničar’; izpeljano iz leksema *kóča* ‘revna, kmečka hiša’, pslovan. **kõt’a*, kar etimološko ni zadovoljivo pojasnjeno (SES: 287). PL: *kõčar*, -*rja*, m. 1) der Besitzer einer Bauernhütte, der Häusler, der Keischler ~ SSKJ: *kóčar* -*ja* m (õ) star. bajtar, kajžar ~ GPA: *kóčar* m bajtar, viničar ~ CB: *kočar* kočar, bajtar ~ SSOG: –

kokot ▶ [ko'kõt:] ‘petelin’; stcslovan. *kokošb* ‘kokoš’, *kokot* je izpeljano iz onopatopeje **koko*, ki posnema kokodakanje (ESSJ II: 54, SES: 290). PL: *kokõt*, m. 1) der Hahn, *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*, *Št.* ~ SSKJ: *kokót* -*a* m (õ) nar. vzhodno petelin ~ GPA: *kokót* m 1. petelin ~ CB: – ~ SSOG: –, toda *kokotič* -*a* m mladi petelin

kolomija ▶ [kolo'mi:ja] ‘tirnica od voza’; sestavljeno iz leksemov *koló*, pslovan. **kolō*, in *míti*, pslovan. **myti*, **mъjo* (ESSJ II: 59, 186). PL: *kolomija*, f. das Wagengeleise, *Cig.*, *vzhŠt.*-*C.* ~ SSKJ: *kolomija* -*e* ž (i) nar. vzhodnoštajersko sled, ki jo zapusti kolo vozila; kolesnica ~ GPA: –, toda *kolomàja* ž kolesnica, kolotečina ~ CB: *kolomaja* kolesnica, zemeljska sled koles pri vožnji s kmečkim vozom ~ SSOG: *kolomija* -*e* ž globoka sled kolesa voza na kolovozu

kraspati ▶ [kra:spat] ‘praskati’; v nam dostopnih etimoloških slovarjih leksem ni pojasnjen. Morda je potrebno izhajati iz leksema *krásta*, pslovan. **kórsta* s prvotnim pomenom *‘kar se praska’ (SES: 318). PL: *krâspati*, -*am*, vb. impf. = praskati, kratzen, ritzen, *Z.*, *jvzhŠt.* ~ SSKJ: *krâspati* -*am* nedov. (â) nar. praskati ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: –

krplje ▶ [kř:ple] ‘mreža za prenašanje listja, slame, sena’; pslovan. **křrpl’a* (SES: 329, ESSJ II: 102). PL: *krplja*, f. 2) pl. *krplje*, ein Netz mit zwei gebogenen Seitenhölzern, die zusammengeschlagen dasselbe schließen; es dient zum Tragen von Heu, Stroh, Streu u. dgl., *Mur.*, *Kres*, *vzhŠt.* ~ SSKJ: *krplja* -*e* ž (ř) nav. mn. 2. nar. vzhodno priprava iz ovalnega obroča in vrvi, ki se uporablja za prenašanje zlasti krme ~ GPA: *krple* ž mn. mrežasta košara (iz vrvic) za prenašanje listja/slame ~ CB: *krple* iz tanke vrvi spletena mreža v dveh polkrožno upognjenih držajih iz lesa leske (za prenašanje listja, slame, krme) ~ SSOG: –, toda *krpele* -*ø* ž, mn. pripomoček za nošenje listja, slame, sena ipd. (iz dveh povezanih močnih lesenih lokov, na katera je pripreta vrvna mreža)

kupica ▶ ['kupica] 'kozarec'; izpeljanka iz leksema *kúpa*, prevzetega iz neke rom. predloge, sorodne z it. *coppa* 'kupa' (SES: 335). PL: *kúpica*, f. dem. 1. *ku-pa*; 1) der Trinkbecher, das Trinkglas, *Cig., Jan., Št., Dol.* ~ SSKJ: *kúpica -e ž* (ú) manjšalnica od *kupa*; *kúpa -e ž* (ú) 2. zastar. kozarec sploh ~ GPA: *kùpica ž* kozarec za pitje ~ CB: *kupica* kozarec ali krožica (decilitrska steklena ali lončena posoda za pitje vina) ~ SSOG: –

matast ▶ ['matasti] 'omotičen'; prevzeto iz nem. *matt* 'mlahav, brez moči' (SES: 384). PL: *mátast*, adj. betäubt, schwindelig, *Notr.* – prim. it. *matto*, nährisch ~ SSKJ: *mátast -a -o* prid. (á) 1. pog. omotičen, mlahav ~ GPA: *màtasti -a -o* omotičen, medel ~ CB: – ~ SSOG: –

mojster ▶ ['majster] 'mojster, strokovnjak'; narečni leksem *májster* je prevzet iz nem. *Meister* 'mojster'; PL: *môjstər, -tra*, m. der Meister; tudi: *mójster* – iz nem. ~ SSKJ: *mójster -tra* m (ó) 1. nav. ekspr. kdor zna kaj dobro, navadno strokovno narediti ~ GPA: –, toda *májster* m 'mojster, strokovnjak' ~ CB: – ~ SSOG: –

molec ▶ ['mòlec] 'molivec'; izpeljano iz glagola *molíti*, pslovan. **modlīti* 'prositi, moliti' (SES: 142). PL: *mólac, -lca*, m. 1) der Beter, *Mur., Jan., C.* ~ SSKJ: *mòlec* tudi *mólec -lca* m (ô; ô) nar. molivec ~ GPA: *mòlec* m molivec ~ CB: *molec* molivec ~ SSOG: –

napevati ▶ [na'pɛvati] 'peti prvi del besedila, na katerega drugi odgovarjajo ali ga nadaljujejo'; izpeljano iz leksema *péti*, pslovan. **pěti*, kar etimološko ni dokončno pojasnjeno (SES: 510). PL: – ~ SSKJ: *napévati -am* nedov. (é) nar. vzhodno peti prvi del besedila, na katerega drugi odgovarjajo ali ga nadaljujejo ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: –

natol ▶ ['na:tol] 'prostor za sekanje drv'; *náton* in *nátol* (vzh. štaj.) se je razvilo iz **tęti, tɔnɔ* 'sekati' (ESSJ II: 216). PL: –, toda *náton*, m. 2) der Platz, wo Holz gehackt wird, *Mur., Zora, Št.* – die Holzlege, *C.*; (tudi: *nátol, vzhŠt.*) ~ SSKJ: –, toda *náton -a* m (á) nar. vzhodnoštajersko prostor za sekanje, cepljenje drv ~ GPA: –, toda *náton* m 2. prostor za odlaganje in pripravljanje drv ~ CB: –, toda *naton* travnati del kmečkega dvorišča ~ SSOG: –, toda *náton -a* m prostor za sekanje drv

navek ▶ ['navek] 'zmeraj'; sklopljeno iz leksema *vék* 'daljša doba', pslovan. **věkъ* 'življenjska doba' SES: 811) in predloga *na*, pslovan. **na* (SES: 427). PL: *návek*, adv. = zmerom, immer, *kajk.-Vest.* ~ SSKJ: *návek* prisl. (á) nar. vzhodno zmeraj, zmerom ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: –

obrajda ▶ [ob'ra:jda] 'brajda'; prevzeto iz ben. it. *braidā*, furl. *bràide* 'majhno posestvo' (SES: 53). PL: *obrâjda*, f. = brajda, *Danj. (Rok.)-Erj. (Torb.), Zorā.*; *brâjda*, f. an einem Geländer gezogene Reben, die Rebenhecke ~ SSKJ: *obrâjda -e* ž (â) nar. vzhodnoštajersko brajda ~ GPA: *obrâjde* ž mn. brajde ~ CB: *obrajde* brajde ~ SSOG: –

ograd ▶ ['ograt] 'vrt'; sloven. *ógrad* 'plot, ograja' je izpeljano iz *gradíti*, pslovan. **gordíti*, česar najstarejši splošnoslovanski pomen je 'postavljati ograjo' (ESSJ I: 168). PL: *ogràd*, *-gráda*, m. der Garten, *Jan., Mik., Luče (Št.)-Erj. (Torb.), vzhŠt.*; bes. der Gemüsegarten, *Poh.*; – tudi: *ógrad -gráda*, *ogr.-Valj. (Rad)* ~ SSKJ: *ogràd -áda* in *ógrad -a* m (ä á; ó) 2. nar. ograjen prostor okrog hiše in gospodarskega poslopja, porasel s travo in drevjem ~ GPA: *ògrad* m (zelenjavni) vrt ~ CB: *ograd* vrt (ograjeni zelenjavni in cvetlični vrt) ~ SSOG: –

ogrebati ▶ [og'rebati] 'odstranjovati'; nedovršna glagolska oblika h *grébsti*, pslovan. **gre(b)tí* 'grebsti, kopati, praskati' (SES: 189; ESSJ I: 173). PL: *ogrébati*, *-grêbam*, *-bljem*, vb. impf. ad *ogrebsti* 2) scharren, abscharren ~ SSKJ: *ogrébati -am* nedov. (ē ē) 1. star. odstranjovati, navadno s praskanjem, drgnjenjem ~ GPA: *ogrébati* dvovid. spravljati/spraviti sneg s strehe ~ CB: –, toda *ogrebaje snega* ogrebanje ali spravljanje snega s hišnih streh ~ SSOG: –

okinčati ▶ [o'ki:nčati] 'okrasiti, olepšati'; tvorjeno iz prevzetega leksema *kínč* < madž. *kincs* 'zaklad' (ESSJ II: 32). PL: *okínčati*, *-am*, vb. pf. = okrasiti, olepšati; ausschmücken, verzieren, *Cig., Jan., nk.* ~ SSKJ: *okínčati -am* dov. (î) zastar. okrasiti, olepšati ~ GPA: *okínčati* okrasiti ~ CB: – ~ SSOG: –, toda *okinčiti -im* dov. okrasiti

opičiti ▶ [o'pičiti] 'zapičiti'; izpeljano iz leksema *píčiti*, pslovan. **píčiti* (SES: 12, 513). PL: *opíčiti*, *-píčim*, vb. pf. (etwas Spitziges) in irgend etwas hineinstecken, *Mur.* ~ SSKJ: *opíčiti -im* dov. (í î) nar. vzhodnoštajersko zapičiti ~ GPA: *opičiti (se)* dov. zapičiti (se) ~ CB: – ~ SSOG: –

opravka ▶ ['oprafka] 'opravljanje kot vsakodnevno opravilo v hlevu'; izpeljano iz leksema *oprávljati*, nedovršne glagolske oblike, izpeljane iz *právit*, pslovan. **právit*, katere pomen 'delati' je izpričan v stcslovan. *praviti* *'ravnati, delati prav' (SES: 559–560). PL: – ~ SSKJ: *oprávka* in *ópravka -e* ž (â; ô) nar. vzhodno delo z živino ~ GPA: – ~ CB: –, toda *oprafca* vsakodnevna opravila pri živini ~ SSOG: –, toda *ópravica -e* ž vsakodnevno jutranje ali večerno opravljanje del na kmetiji

opravlati ▶ [op'ra:vlati] 'oskrbovati, skrbeti za živino'; nedovršna glagolska oblika, izpeljana iz leksema *právit*, pslovan. **právit*, katerega pomen 'delati' je izpričan v stcslovan. *praviti* *'ravnati, delati prav' (SES: 559–560). PL: *oprávljati, -am*, vb. impf. ad opraviti; 3) živino o., das Vieh besorgen, Cig. ~ SSKJ: *oprávljati -am* nedov., (á) 4. star. oskrbovati, skrbeti za ~ GPA: *oprávlati* nedov. skrbeti za živino v hlevu ~ CB: –, toda *opravljaje* opravljanje kot vsakodnevno opravilo v hlevu ~ SSOG: –

osepnice ▶ [o'sepn̩ce] 'kožna bolezen kože'; množinska oblika leksema *osépnica*. Po Snoju (SES: 479) je *osépnice* 'kožna bolezen kože' nastalo v narečnem razvoju iz **ðs̩p̩pnica* 'izpuščaj'. PL: *osépnica*, f. die Blatter (als Ausschlag), die Pocke; *osepnice*, die Blattern (variola) ~ SSKJ: *osépnice -nic* ž mn. (ê) knjiž. kužna bolezen z gnojnimi mehurčki na koži; kože ~ GPA: *osépnca* ž osepnica ~ CB: *osepnce* kožne brazgotine po cepljenju proti črnim kozam ~ SSOG: –

pikola ▶ ['pikola] 'slaba pijača, narejena iz tropin in vode'; v nam dostopnih etimoloških slovarjih leksem ni pojasnjen. PL: – ~ SSKJ: *píkola -e* ž (î) nar. vzhodnoštajersko vino, narejeno iz tropin, sladkorja in vode ~ GPA: *píkola* ž (slaba) pijača, dobljena iz tropin in vode ~ CB: *píkola* medli jabolčnik ~ SSOG: *píkola -e* ž 1. vino iz tropin, sladkorja in vode

pilka ▶ ['pi:lka] 'lesen zamašek za sod'; etimologija leksema *píljka* 'čep, zamašek, luknja' je nejasna, morda je leksem prevzet iz srvnem. *pîl* 'luknja za čep', *verpîlen* 'zamašiti' (ESSJ III: 37). PL: *pílka*, f. 1) der Spund (sowohl der Pfropf als auch das Loch); (*píljka*, *Mur* – iz nem.; prim. kor.-nem. peil, Spundpfropf ~ SSKJ: *pílka -e* ž (î) nar. lesen zamašek za sode; voha ~ GPA: *pílka* ž zgornji čep pri sodu (ali luknja zanj) ~ CB: *pílka* zgornji zamašek vinskega soda ~ SSOG: –

pipati ▶ ['pi:pati] 'puliti'; pslovan. **pípati* 'piskati, čivkati' (ESSJ III: 38; SES: 515). PL: *pípati*, *píпам*, *-pljem*, vb. impf. 2) rupfen, ausraufen, ausreißen *Slom.*, *Št.* ~ SSKJ: *pípati -am* tudi *-ljem* nedov. (î î) nar. puliti, izdirati ~ GPA: *pípati* nedov. puliti ~ CB: –, toda *pipaje* 'puljenje' ~ SSOG: –

počje ▶ ['pɔcje] 'podstenje'; nastalo po naglasnem umiku in redukciji sredinskega zloga iz *podsenje* 'lopa pred hišo; prostor pod napuščem', pslovan. **podšěnyje* 'veža, lopa' (ESSJ III: 72). PL: *podšěnje*, n. = podstenje, der Raum am Hause unter dem Vordache (unter der Traufe), *vzhŠt.-C.*; (*podsenje* f. pl. die Laube vor dem Hause *SlGor.-C.* [*Vest. I. 6.*]). ~ SSKJ: *podsténje -a* s (ê) nar. vzhodno prostor pod napuščem ~ GPA: *pòcje* ž mn. podstenje, pločnik ob hiši ~ CB: *počije* podstenje (urejene hodne poti pod streho na zunanji strani hišnega zidu) ~ SSOG: –

podojen ▶ [po'dò:jeni] 'pomolzen'; deležniška oblika od *podojiti* 'pomolsti', kar je izpeljano iz *dojiti*, pslovan. **dojiti* s prvotnim pomenom 'povzročati, da sesa' (SES: 116). PL: –, toda *podojiti*, *-ím*, vb. pf. 2) das Melken vollenden, *Mur.*, *Št.* ~ SSKJ: *podojèn - èna -o*; gl. *podojiti -ím* dov. (î î) 2. nar. vzhodno pomolsti ~ GPA: –, toda *podojiti* pomolsti ~ CB: – ~ SSOG: –

podsek ▶ ['pɔtsek] 'prag v hiši'; izpeljano iz leksema *podsekati* 's sekanjem od spodaj ločiti', tvorjenega iz podstave *sekati*, pslovan. **sěkati* (ali **sěkāti*) 'seči, sekati' (SES: 645). PL: *podśěk*, *-sěka*, – tudi: *pódśěk*, *-sěka* in: *pódśěk*, *-sěka*, *Valj. (Rad)*, *vzhŠt. m.* der Grundbalken, der Grundbaum, die Grundschwelle (eines hölzernen Gebäudes, eines Dachstuhles), *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*, *Cig. (T.)*, *Št.-C.*, *ogr.-Valj. (Rad)* ~ SSKJ: *podśěk -éka* m (è è) nar. 1. prag (v hiši) ~ GPA: *pòdsek* m spodnji/temeljni tram (leseni) pri hiši ~ CB: – ~ SSOG: –

podšukati ▶ [pot'sü:kati] 'podvihati'; izpeljano iz leksema *súkati*, pslovan. **sukāti* 'sukati, obračati' (SES: 710). PL: *podśúkati*, *-kam*, *-čem*, vb. pf. unten eindrehen, *jvzhŠt.* ~ SSKJ: *podśúkati -am* in *-súčem* dov. (ú) nar. vzhodnoštajersko zavihati, podvihati ~ GPA: *podśúkati* nedov. podvihati ~ CB: – ~ SSOG: –

pojas ▶ [po'ja:s] 'pas'; pslov. **pòjasъ* 'pas, trak, s katerim se kaj priveže' je izpeljan iz glagola **pojásati* 'privezati, opasati' (SES: 495). PL: *pojás*, m. = pas, *Mur.*, *Jan.*, *Danj. (Posv. p.)*, *ogr.-Valj. (Rad)*. ~ SSKJ: – ~ GPA: *pojás* m 1. pas ~ CB: *pojas* 1. trebušni obseg ~ SSOG: –

pokljukati ▶ [pok'lükati] 'potrcati'; izpeljano iz podstave *kljúka*, pslovan. *kl'úka*, kar izhaja iz ide. baze s pomenom 'kriv kos lesa, kavelj, kljuka' (SES: 281). PL: *pokljúkati*, -am, vb. pf. anklopfen, *Mur.*, *Cig.*, *M.*, *Trub.* ~ SSKJ: *pokljúkati* -am dov. (û) star. narahlo udariti, potrcati ~ GPA: *poklùkati* potrcati ~ CB: – ~ SSOG: –

polovnjak ▶ [polov'jak] 'približno 280-litrski vinski sod'; v leksemu se ohranja iz samostalniške osnove tvorjeni pridevnik **polovb* 'polovičen'; pslovan. **pòlb* 'polovica' je prvotno pomenilo *'kar je razcepljeno, del nečesa razcepljenega' (ESSJ III: 78, SES: 538). PL: *polovnják*, m. ein Halbstartin, ein fünf Eimer haltendes Fass ~ SSKJ: *polovnják* -a m (â) 1. nar. prostorninska mera, navadno za vino, približno 280 l ~ GPA: *polovják* m 300-litrski sod ~ CB: *polovjak* leseni sod (vsebnost okrog 300 litrov) ~ SSOG: *polovják* -a m sod (okrog 280 l)

pošepetnoti ▶ [poše'petnoti] 'pošepniti'; izpeljanka iz leksema *šepèt*, pslovan. **s'p̃p̃t̃b* 'šepet' (SES: 724). PL: – ~ SSKJ: –, toda *pošepétniti* -em dov. (ě ê) šepetajoč reči, povedati ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: –

prava ▶ [p'ra:va] 'desna'; pslovan. **prāṽb* se je razvilo iz ide. osnove s prvotnim pomenom 'na čelu stoječi, prvi' (SES: 559). PL: *prâvi*, adj. recht, richtig; prava roka = desna r., *vzhŠt.* ~ SSKJ: *prâvi* -a -o prid. (â) • nar. vzhodnoštajersko *prava roka* desna roka ~ GPA: *prâvi*-a -o 2. desen ~ CB: –, toda *pravača* desna roka (rekli so tudi »prava roka«) ~ SSOG: *prâvi* -a -o prid. 2) desni

pre ▶ [p're] 'baje, menda'; v nam dostopnih etimoloških slovarjih leksem ni pojasnjen. PL: *prè*, adv. wie man sagt, wie es heißt, angeblich, *Cig.*, *Jan.*, *vzhŠt.* ~ SSKJ: *prè* prisl. (ë) nar. vzhodno baje, menda ~ GPA: *prê* baje ~ CB: *pre* menda baje ~ SSOG: –

pregovarjati se ▶ [prego'va:rjati se] 'prerekati se'; nedovršna glagolska oblika, izpeljana iz leksema *govoríti*, izvedenega iz splošnoslovanske podstave *góvor*, pslovan. **gõvor̃b* 'klicati, vpiti' (SE: 185). PL: *pregovárjati*, -am, vb. impf. – *p. se*, einen Wortwechsel haben, disputieren, streiten, *Mur.*, *Cig.*, *C.* ~ SSKJ: *pregovárjati* -am nedov. (â) 2. nar. ugovarjati; *pregovárjati se* prerekati se, pričkati se ~ GPA: *pregovárjati se* nedov. pričkati se, ugovarjati ~ CB: – ~ SSOG: –

preprast ▶ [ʔ] ‘nespameten, neumen’; v nam dostopnih etimoloških slovarjih leksem ni pojasnjen. PL: – ~ SSKJ: *prêprast -a -o* prid. (é) nar. nespameten, neumen – ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: –

prezati ▶ [p'rɛ:zati] ‘govoriti, pripovedovati’; Snojev slovar navaja leksem *prézati* v pomenu ‘pokati, odpirati se’ (SES: 572), Bezlajev v pomenu ‘zijala prodajati, zijati, paziti’ (ESSJ III: 118), nobeden od slovarjev v pomenu, izpričanem v narečju. PL: ~ *prézati, -am*, vb. impf. 1) aufspringen (von Samenkapseln, Hülsen u. dgl.) ~ SSKJ: *prézati -am* nedov. (ê) nar. vzhodno govoriti, pripovedovati ~ GPA: *prézati se* nedov. luščiti se sam od sebe, odpirati se ~ CB: – ~ SSOG: *prézati (se) -am* nedov. 1. osipavati se 2. sitnariti

priklet ▶ [p'rɪkɫ, p'rɪkɫet] ‘veža’; izpeljano iz splošnoslovanskega leksema *klét*, pslovan. **klětb*, stcslovan. *klětb* ‘soba, bivališče’ (ESSJ II: 42, SES: 279). PL: *príklet*, m. das Vorhaus, *Mur., Cig., Jan., C., Danj.-Mik., vzhŠt.* ~ SSKJ: *príklet* tudi *príklét -a* m (î; ê) nar. vzhodno veža ~ GPA: *priklt* m hišna veža ~ CB: *priklt* ali *priklet* prostor pred kletjo v notranjosti hiše ~ SSOG: *priklet -a* m, etnol. nekdam hodnik pred prednjo in zadnjo sobo ter kuhinjo

rabota ▶ ['ra:botɑ] ‘težko delo, garanje’; pslovan. **õrbota* ‘težko delo, suženjstvo’ (SES: 597). PL: *rabôta*, f. der Frohndienst (die Robot), *Mur., Cig., Jan., Štrec.* – *rábotɑ*, *Mur., vzhŠt* ~ SSKJ: *rabóta* tudi *rábotɑ -e* ž (ô; á) ekspr. 2. težko, malo cenjeno delo ~ GPA: *rábotɑ* ž (obvezno) delo na javnih cestah ~ CB: *rabota* 1. tlaka, prisilno delo 2. brezplačno enodnevno delo v vaški skupnosti ~ SSOG: –

rano ▶ ['ra:no] ‘zgodaj’; izpeljano iz *rán*, pslovan. **rânɔ* ‘zgoden, jutranji’ (SES: 601). PL: *rân, rána*, adj. früh, frühzeitig; *rano*, früh, frühmorgens; *vzhŠt.* ~ SSKJ: *rán -a -o* prid. (â á) star. zgodnji jutranji; *ráno* prisl. ~ GPA: *ráni -a -o* ‘zgodnji, ran’ ~ CB: – ~ SSOG: –

razpraviti se ▶ [ras'prafti se] ‘sleči se’; v nam dostopnih etimoloških slovarjih leksem ni pojasnjen. PL: *razpráвити, -právim*, vb. pf. 1) entkleiden; *r. se*, sich entkleiden ~ SSKJ: *razpráвити -im* dov. (á â) star. sleči ~ GPA: *razprávti se* dov. sleči se ~ CB: – ~ SSOG: –, toda *ra/e/zprávlati se* nedov. slačiti se

razstava ▶ ['rastava] ‘kopica 10 snopov’; izpeljano iz leksema *stáviti*, pslovan. **stáviti* ‘postavljati’, kar je vzročni glagol od pslovan. **stojáti* ‘stati’ in

prvotno pomeni *‘povzročati, da stoji’ (SES: 696, ESSJ III: 331). PL: *razstáva*, f. 3) več snopov vkup po koncu razpostavljenih, die Mandel, (tudi: *rázstava*) *Mur., Cig., C.* ~ SSKJ: *rázstava* in *razstáva -e ž* (á; â) nar. skupina navadno desetih pokonci postavljenih snopov ~ GPA: *rázstava ž* v kopico postavljeno snopje na njivi ~ CB: *razstava* ali *rastava* razstava, način zlaganja in sušenja snopja na njivi /.../; v razstavi je bilo postavljenih 10 snopov ~ SSOG: –

robec ▶ [róbec] ‘naglavna ruta’; pslovan. **rǫbьcь* je manjšalnica od pslovan. **rǫb* ‘kar je odsekano, odrezano, kos tkanine’ (SES: 626). PL: *rǫbьcь*, -*bca*, m. dem. *rob*; 3) das Tüchel (Halstüchel o. Sacktüchel) ~ SSKJ: *róbec -bca* m (ǫ) 2. nar. ruta ~ GPA: *róbec m* ženska naglavna ruta ~ CB: *robec* naglavna ruta ~ SSOG: *róbec -bca* m ruta

ročka ▶ [‘ročka] ‘vrč za pijačo’; izpeljano iz leksema *ròč*, pslovan. **rǫčь* s prvotnim pomenom ‘posoda z ročajem’ (SES: 626, ESSJ III: 189). PL: *rǫčьka*, f. 3) der Henkelkrug, *Mur., Št.-Cig., Jan., C.* ~ SSKJ: *ròčka -e ž* (ǫ) 1. posoda z ročajem, dulcem, pokrovčkom, zlasti za nalivanje, kuhanje ~ GPA: *ròčka ž* (lončeni) vrč za pijačo ~ CB: *ročka* 1. ročka (lončena posoda za pijačo, značilna po držalu) ~ SSOG: –

sep ▶ [‘sep] ‘zgornji, nasuti rob vinograda’; slovansko **sěpъ* je iz sed. osnove **sěpěšь* ‘suti’ (ESSJ III: 229). PL: *sěp, sěpa, sěpû*, m. bes. der jährlich aufzuschüttende erhöhte Rand oberhalb eines Weingartens, *C., Zora, vzhŠt.* ~ SSKJ: *sěp sěpa* m (ě é) nar. vzhodno zgornji, nasuti rob zlasti vinograda ~ GPA: *sěp m* (nasut zgornji) rob vinograda ~ CB: *sep* zgornji rob posamičnega predela vinograda, kjer so dobili kopači pijačo in se malo odpočili pred začetkom kovanja naslednjih redi ~ SSOG: *sěp sěpa* m zgornji, nasuti rob vinograda

sestrana ▶ [sɛst'rana] ‘sestrična’; izpeljanka iz leksema *sěstra*, pslovan. *sestrā* (ESSJ III: 230, SES: 651). PL: *sestrāna*, f. 1) die Cousine, das Geschwisterkind, *Cig., Jan.* ~ SSKJ: *sestrāna -e ž* (ā) star. sestrična ~ GPA: *sestrāna ž* sestrična ~ CB: – ~ SSOG: *sestrāna -e ž* sestrična

sklizzek ▶ [sk'liski] ‘spolzek’; slovan. **sklízьkъ* ‘gladek, spolzek’ (ESSJ III: 242–243). PL: *sklízьkъ, -zka*, adj. schlüpfrig, *Jan., C., Mik., Trst. (Let.), Npes.-Vraz, vzhŠt.* ~ SSKJ: *sklízьkъ -zka -o* prid. (í) nar. 1. spolzek, drsen ~ GPA: *sklizko -a -o* spolzek ~ CB: –, toda *sklizko* ledeno, drseče ~ SSOG: –

skraja ▶ [sk'raja] 'od začetka, na začetku'; izpeljano iz leksema *krāj*, pslovan. **krājь* s prvotnim pomenom 'kar je odrezano, kjer je odrezano' (SES: 317, ESSJ II: 79). PL: –, toda *skrâjema*, adv. 2) anfangs, *Bes.*; (prim. *skraja* = s kraja, anfangs, C.) ~ SSKJ: *skrája* prisl. (á) star. od začetka, na začetku ~ GPA: *skràja* grdo, slabo ~ CB: – ~ SSOG: –

slatinka ▶ [s'la:tinka] 'steklenica za slatino'; izpeljano iz leksema *slátina* 'kisla mineralna voda', pslovan. **sóltina*, scslovan. *slatina* 'slanica, morje, močvirje' (ESSJ III 256, SES: 667). PL: – ~ SSKJ: *slátinka -e ž* (â) 1. nar. vzhodno steklenica za slatino ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: –

slatinšek ▶ [s'la:tinšek] 'steklenica za slatino'; izpeljano iz leksema *slátina* 'kisla mineralna voda', pslovan. **sóltina*, scslovan. *slatina* 'slanica, morje, močvirje' (ESSJ III: 256, SES: 667). PL: – ~ SSKJ: *slatinščák -a m* (â) nar. vzhodno steklenica za slatino ~ GPA: –, toda *slatinâršak m* (nekdanja) steklenica za mineralno vodo (1, 25 l) ~ CB: *slatinšak* 1. stara izvedba steklenice za kisló vodo (1,25 l) 2. izvorna glinasta posoda za kisló vodo ~ SSOG: *slátinščak -a m* steklenica za slatino

slivkati ▶ [s'li:fkati] 'ječati'; izpeljano iz pslovan. **slývaješь* 'oglašati se' z nedol. obliko **slývati*, *slýti* (ESSJ III: 261). PL: *slívkati, -kam, -čem*, vb. impf. kleinlaut weinen, schluchzen, C., *Vest.* ~ SSKJ: *slívkati -am* nedov. (î) nar. vzhodno dajati otožne, prošnjo izražajoče glasove ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: *slívkati -am* nedov. otožno stokati zaradi bolečine

slok ▶ [s'lò:ki] 'suh'; pslovan. **sòlòkъ* 'upogljiv, upognjen' (SES: 670). PL: *slòk, slòka*, adj. 2) = suh, hager, mager, *Mur., vzhŠt.-C.* ~ SSKJ: *slók -a -o* prid. (ô ô) 2. nar. suh, shujšan ~ GPA: *slòki -a -o* suh, slok ~ CB: *sloki* vitek, suh, slok ~ SSOG: –

spodbočki ▶ [spod'bò:čki] 'izpod čela'; v nam dostopnih etimoloških slovarjih leksem ni pojasnjen; morda je ob predlogu *spod* potrebno izhajati še iz leksema *oblôcki* 'obrvi', dem. oblike leksema *oblók* 'lok, krivina', pslovan. **ob-lòk* (ESSJ II: 235). PL: – ~ SSKJ: *spodbóčki* prisl. (ô) nar. vzhodno, v zvezi z gledati, opazovati izpod čela ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: *spodbóčki* prisl. izpod čela

spodnjica ▶ [s'pɔdɲca] 'spodnje krilo'; izpeljano iz *spódnji*, kar je iz prislova *spôdaj*, nastalega iz **jbzpodâ* 'od spodaj' + *-j* (SES: 686). PL: *spôdnjica*, f. 1) der Weiberunterrock, *Cig., LjZv., Bes.* ~ SSKJ: *spódnjica -e* ž (ô) spodnje krilo ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: –

step ▶ [s'tɛp] 'potepuh'; izpeljano iz leksema *tépsti se* 'potepati se, tavati', kar izhaja iz pslovan. **teptí* 'tepsti, tolči' (ESSJ IV: 171). PL: *stèp, stépa*, m. 2) der Vagabund, der Lump, *C* ~ SSKJ: *stèp stépa* m (ë é) nar. postopač, potepuh ~ GPA: –, toda *stepüh* m kdor se veliko potepa, potepuh ~ CB: –, toda *stepač, stepüh* potepuh ~ SSOG: –

stepati se ▶ [s'tɛpati se] 'potepati se'; leksem je izpeljan iz pslovan. **tep-tí* 'tepsti', sloven. *tépsti* (ESSJ III: 96, IV: 171; SES: 552, 759). PL: *stèpati, -tèpam, -pljem*, vb. impf. 3) s. *se*, = potepati se, *C.*; ~ SSKJ: – ~ GPA: *stèpati* nedov. 3. ~ *se* potepati se ~ CB: – ~ SSOG: –

stolec ▶ [s'tɔlec] 'stol'; izpeljanka iz leksema *stòl*, pslovan. **stolǔ* (SES: 700). PL: *stólac, -lca*, m. dem. stol; 1) das Stühlchen ~ SSKJ: *stòlec -lca* m (ô) 2. star. stol ~ GPA: *stòlec* m stolček ~ CB: *stolec* stol brez naslonjala (tri- ali štirinožni) ~ SSOG: *stòlec -lca* m stol

strpeti ▶ [str'pɛti] 'potrpeti, počakati'; izpeljano iz leksema *trpéti*, pslovan. **trpěti* 'biti trd, otrpel, nepremično prenašati, trpeti' (ESSJ IV: 235–236). PL: *strpéti, -ím*, vb. pf. – s. *se*, sich enthalten, *Mur., C.* ~ SSKJ: *strpéti -ím* dov. (é í) 2. star. potrpeti ~ GPA: *strpěti se* potrpeti, počakati ~ CB: – ~ SSOG: –

svaja ▶ [s'va:ja] 'prepir, razprtija'; izpeljano iz leksema **sǔvād'a*, kar se je razvilo iz **sǔvāditi* 'prepirati se' (SES: 713, ESSJ III: 344). PL: *svája*, f. der Hader, der Zwiespalt, die Zwietracht, *Cig., Jan., C., Mik., Npes.-Vraz, vzhŠt.* ~ SSKJ: *svája -e* ž (ā) nar. vzhodno prepir, spor ~ GPA: *svája* ž prepir, spor ~ CB: *svaja* prepir, zamera, spor ~ SSOG: *svája -e* ž spor

svajevati se ▶ [svajü'vati, sva'jüvati] 'prepirati se'; izpeljano iz leksema **sǔvād'a*, kar se je razvilo iz **sǔvāditi* 'prepirati se' (SES: 713, ESSJ III: 344). PL: *svajeváti, -újem*, vb. impf. = svajati, *Npes.-Vraz, ogr.-M.*; *svájati, -am*, vb. impf. ad svaditi; s. *se*, hadern, *Cig.* ~ SSKJ: *svajeváti se -újem se* nedov. (á û) nar. vzhodno prepirati se ~ GPA: –, toda *svajüvati se* nedov. prepirati se ~ CB: – ~ SSOG: –, toda *svajüvati se -lem* nedov. prepirati se

svetek ▶ [s'vɛ:tɛk] 'praznik'; izpeljano iz leksema *svét* 'sanctus', pslovan. **svētō* 'svet', kar se je razvilo iz ide. baze s pomenom 'praznovati, slaviti' (ESSJ III: 349). PL: *světək, -tka*, m. der Feiertag, der Festtag, *Cig., Jan., ogr.-Valj. (Rad)* – tudi: *světək, Valj. (Rad)*. ~ SSKJ: *svétek -tka* m (ě) 1. star. praznik ~ GPA: *svétek* m (cerkveni) praznik ~ CB: *svetek* praznik ~ SSOG: *svétek -tka* m praznik

svetešnji ▶ [sve'tè:šji] 'prazničen'; izpeljano iz leksema *svét* 'sanctus', pslovan. **svētō* 'svet', kar se je razvilo iz ide. baze s pomenom 'praznovati, slaviti' (ESSJ III: 349). PL: *svetěšnji*, adj. festlich, *ogr.-M., vzhŠt.-C.* ~ SSKJ: *svetešnji* tudi *svétešnji -a -e* prid. (ě; ě) star. prazničen ~ GPA: *svetěji a -o* prazničen; nedeljski ~ CB: ~ SSOG: *svetěšji -a -o* prid. prazničen

svisli ▶ [s'vi:sli] 'leseni obitek pri strehi'; pslovan. **s̥visliŋ* je izpeljano iz prid. **s̥vislŋ* 'viseč, pravokoten, navpičen'; prvotni pomen leksema je 'del podstrešja na tramovih, ki štrli iz hišnega pročelja' (SES: 716). PL: *svíslī*, f. 1) der überhangende Theil des Dachbodens an der Giebelseite, das Dachgesimse, *C., Št., Notr.*; – 2) an der Außenwand des Hauses angebrachtes Stangenwerk, um daran Kukuruz, Fisolen u. dgl. zum Trocknen aufzuhängen, *Mur., C.* ~ SSKJ: *svíslī -i* ž mn. (ī) prostor, stavba za shranjevanje krme, slame, sena ~ GPA: *svíslī* ž mn. (čelni) leseni obitek pri strehi (hiše ali hleva) ~ CB: *svisli* del ostrešja »cimprane« hiše ~ SSOG: *svísla, svísel*, ž mn. *svisli*

škaf ▶ [š'kaf] 'manjša lesena posoda z dvema ušesoma'; prevzeto iz stvnem. *skaf, skapf*, srvnem. *schaf* 'škaf'. PL: *škáf, škáfa*, m. das Schaff – prim. stvn. scaf, Mik. (Et.) ~ SSKJ: *škáf škáfa* m (ä á) 1. manjša, nizka, navadno lesena posoda z dvema ušesoma ~ GPA: *škáf* m lesena posoda, škaf ~ CB: *škaf* 1. škaf (lesena posoda za prenašanje in hranjenje tekočin) ~ SSOG: –

štalinka ▶ [šta'li:nka] 'svinjak'; izpeljano iz leksema *štála*, prevzetega iz srvnem. *stall, -lles* 'prostor za živino, hlev' (DLS: 227). PL: ~ ~ SSKJ: *štálínka -e* ž (ī) nar. vzhodno svinjak ~ GPA: *štálínka* ž (v hlevu) ograjen prostor za svinjo ~ CB: *štalinka* svinjak, sestavljen iz tesanih brun ~ SSOG: *štálínka -e* ž navadno stranski svinjak, manjši hlev

tetica ▶ [te'tica] 'teta'; izpeljano iz leksema *têta*, pslovan. **tetǎ*, kar je prvotno otroška beseda (SES: 762). PL: *tética*, f. dem. teta; *téta*, f. 1) die Mutter-

schwester, *Meg., Alas.* ~ SSKJ: *têtica* -e ž (é) ljubk. teta ~ GPA: *tetìca* ž teta ~ CB: *tetica* teta ~ SSOG: –

težak ▶ [te'žɑ:k] 'najet kmetijski delavec, plačan na dan'; izpeljano iz nar. sloven. *têg* 'dnina', pslovan. **têgъ* 'vleka, vlečenje'(SES: 763). PL: *težák*, m. 1) der Tagelöhner ~ SSKJ: *težák* -a m (á) 1. // dninar ~ GPA: *težák* m dninar, delavec ~ CB: –, toda *težaki* 1. delavci, ki opravljajo težaška dela ~ SSOG: –

tunka ▶ ['tũnka] 'okrogla, spodaj širša nizka posoda, zlasti za shranjevanje masti'; leksem je manjšalnica od *tũnja*, kar je prek srvnem. *tunna* 'kad, čeber, sod' in stvnem. *tunna* prevzeto iz srlat. *tunna* 'sod' (ESSJ IV: 792). PL: *tũnjka*, f. dem. *tunja*; ein kleiner Kübel, C.; der Fettkübel, *Št.-Valj. (Rad)*. ~ SSKJ: *tũnjka* -e ž (ũ) nar. severovzhodno okrogla, spodaj širša nizka posoda, zlasti za shranjevanje masti ~ GPA: –, toda *tũja* ž lesena posoda za zaseko, mast ~ CB: *tũja* ali *tũnka* lesena posoda (v obliki odrezanega stožca) za shranjevanje zaseke in prekajenega ali posušenega svinjskega mesa ~ SSOG: *tũnka* -e ž navadno lesena, spodaj širša posoda za shranjevanje zaseke, prekajenega in popečenega mesa, raznih klobas in masti

večerko ▶ [ve'čɛ:rko] 'popoldne, od 3. ure do večera'; izpeljano iz leksema *večer*, pslovan. **vêčerъ* (ESSJ IV: 286–287). PL: –, toda *večêrka*, f. der Nachmittag (von 3 Uhr bis zum Abend, C.), *Mik., Slom., vzhŠt.* ~ SSKJ: –, toda *večérka* -e ž (ê) nar. vzhodno del popoldneva, ki je bližje večeru kot poldnevu ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: –

vekati ▶ [ʔ] 'glasno jokati'; izpeljano iz onopatopeje *vé*, pslovan. **vę*, ki pognema pri joku nastale glasove (SES: 811). PL: *vékati*, -kam, -čem, vb. impf. laut weinen, jammern, schreien ~ SSKJ: *vékati* -am nedov. (é) nar. (glasno) jokati ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: –

vnožati se ▶ [v'nõ:žati se] 'ne imeti veselja do česa, ne ljubiti se'; leksem izhaja iz pslovan. **mъnožāti* 'preveč biti' z narečnim prehodom vzglasnega sloven. *mn-* > *vn-* (ESSJ IV: 333). PL: *vnóžati se*, -a se, vb. impf. ich habe keine Lust, es verdrießt mich, *Mur., Cig., Jan., Mik., vzhŠt.* ~ SSKJ: *vnóžati se* -am se nedov. (ô) nar. vzhodnoštajersko ne ljubiti se, ne dati se ~ GPA: *vnóžati se* nedov. upirati se, ne se ljubiti ~ CB: –, toda *vnožaje* obotavljanje, brezvoljnost ~ SSOG: *vnóžati se* -am nedov. ne ljubi se

vratnik ▶ [vrat'ni:k] 'ozara'; izpeljano iz leksema *vrát* 'kos zemlje na koncu njive, kjer se orač s plugom obrača nazaj, ozara', pslovan. **ob-vortō*, **vōz-vortō*, **u-vortō*, **vy-vortō* in **-vort'ō* 'obrat, obračanje' (ESSJ IV: 351–352). PL: *vratník*, m. 3) die Ackerwende, C. ~ SSKJ: *vratník -a* m (í) nar. vzhodnoštajersko travnat svet na koncu njive, kjer se pri oranju obrača plug ~ GPA: *vratník* m ozara ~ CB: *vratnik* ozek travnat obračalni pas na koncu njive ~ SSOG: –, toda *vratí -í* ž, mn. ozare

vrbača ▶ [vr̩'bača] 'vrba'; izpeljano iz leksema *vr̩ba*, pslovan. **v̩r̩ba* (in **v̩rbā*) (SES: 833). PL: *vr̩báča*, f. der Weidenbaum, *Mur.*, *ogr.-C.*, *vzhŠt.* ~ SSKJ: *vr̩báča -e* ž (á) nar. vzhodnoštajersko vrba ~ GPA: *vr̩báča* ž (stara) vrba ~ CB: – ~ SSOG: *vr̩báča -e* ž stara vrba

vrhnje ▶ [vr̩:xje] 'smetana'; izpeljanka iz leksema *vr̩h*, pslovan. **v̩r̩xō* 'vrh' (SES: 835); k temu tudi *vr̩hnje*, *vr̩hnja* 'smetana, kajmak' (Skok III: 624). PL: *vr̩hnje*, n. = smetana, das Obers, der Rahm, *Guts.*, *Mur.*, *Št.-Cig.*, *Jan.*, *Mik.*, C. ~ SSKJ: *vr̩hnje -a* s (ř) nar. vzhodno smetana ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: *vr̩hje -a* sr smetana

zabrojen ▶ [zab'rojēni] 'zapackan'; izpeljano iz leksema *br̩ója* 'mešanica, motnjava, umazanija'; prim. še prid. *br̩ójav* 'umazan' (ESSJ I: 47). PL: –, toda *zabr̩ódi*, *-br̩ódim*, vb. pf. 2) beschmutzen (bes. mit flüssigen Speisen); z. se, sich besudeln, *SlGor.-C.* ~ SSKJ: – ~ GPA: *zabr̩ójēni -a -o* 'umazan s hrano' ~ CB: –, toda *brodeje* 2. stresanje hrane iz ust ali iztekanje sline po oblačilu ~ SSOG: –, toda *br̩ódi* 2. polivati s tekočo hrano, posebno otrok ali starostnik

zamet ▶ [zamet] 'otrobi, zmlet ječmen, koruza kot dodatek, primes krmi'; v nam dostopnih etimoloških slovarjih leksem ni pojasnjen. PL: *zamēt*, *-mēta*, m. 1) dasjenige, was zur Mengung mit dem flüssigen Schweinefutter dient (Mehl, Kleien u. dgl.), *Št.* ~ SSKJ: *zámet -i* ž (á) nar. vzhodno otrobi, zmlet ječmen, koruza kot dodatek, primes krmi ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: –

zavekati ▶ [za'vɛ:kati] 'zajokati'; tvorjenka iz leksema *vékati*, kar je izpeljano iz onomatopeje pslovan. **vɛ*, ohranjene v sloven. *vé*, ki posnema pri jokanju nastale glasove (SES: 811). PL: *zavékati*, *-kam*, *-čem*, vb. pf. aufschreien, aufquäken, *Cig.* ~ SSKJ: *zavékati -am* dov. (é) nar. (glasno) zajokati ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: –

zdavanje ▶ [z'da:vaʃe] 'cerkvena poroka'; tvorjeno iz prastarega iterativnega glagola *dávati* 'dajati' (ESSJ I: 95). PL: *zdávanje*, n. die Trauung, *Mur.*, *C.*, *vzhŠt.-Valj. (Rad)* ~ SSKJ: *zdávanje -a* s (â) nar. vzhodno cerkvena poroka ~ GPA: *zdávaʃe* s poročni obred, poroka ~ CB: *zdavaje* cerkveni poročni obred, poroka ~ SSOG: –

zmeziti ▶ [z'me:ziti] 'zganiti'; dovršna oblika glagola *méziti* 'gibati, stresati' (ESSJ II: 182). PL: *mézi*, *-im*, vb. impf. 1) bewegen, regen, schütteln, *Cig.*, *Jan.*, *C.*, *Poh.*; *m. se*, sich bewegen, sich regen, *Cig.* ~ SSKJ: *zméziti -im* dov. (ē) nar. počasi, komaj zaznavno premakniti ~ GPA: – ~ CB: – ~ SSOG: *méziti -im* nedov. neprestano se premikati pri stanju, sedenju ali ležanju

židan ▶ [ʃi:dani] 'svilen'; izpeljanka iz leksema *žída* 'svila', prevzetega iz stvnem. *sída* v enakem pomenu (DLS: 251). PL: *židan*, adj. = svilnat, seiden ~ SSKJ: *židan -a -o* prid. (î) star. svilen ~ GPA: *židani -a -o* svilen ~ CB: – ~ SSOG: –

žlahta ▶ [ʃ'la:xta] 'sorodstvo'; prevzeto iz stvnem. *slahta*, srvnem. *slahte*, *slaht* 'pokolenje, pleme, rod' (DLS: 252). PL: *žlâhta*, f. 3) die Verwandtschaft = die Verwandten – prim. stvn. *slahta*, srvn. *slahte*, Geschlecht, Gattung, *Mik.*, *C.* ~ SSKJ: *žláhta -e ž* (â) 1. pog. sorodstvo, sorodniki ~ GPA: *žláhta ž* sorodstvo, rodbina ~ CB: *žlahta* soordstvo ~ SSOG: –

žmetno ▶ [ʃ'me:tno] 'težko'; pslovan. *žbment- 'stiskajoč' (ESSJ IV: 471). PL: *žmētān*, *-tna*, adj. = težek, *Cig.*, *vzhŠt.*, *Volk.*, *Zora.* ~ SSKJ: *žméten -tna -o* prid. (ē) nar. vzhodno težek ~ GPA: *žméten -a -o* težek, naporen ~ CB: *žmetno* težko ali odveč ~ SSOG: *žméten -a -o* prid. 1. težek 2. težaven

žmikati ▶ [ʃ'mi:kati] 'mečkati'; prvotno *žbmýkati je tvorjeno iz pslovan. *žěti, *žbměšb 'pritiskati, stiskati' (ESSJ IV: 471). PL: *žmíkati*, *-kam*, *-čem*, vb. impf. pressen, auspressen, ausdrücken ~ SSKJ: *žmíkati -am* nedov. (î) 1. nar. vzhodno mečkati, tolči ~ GPA: *žmíkati* nedov. mečkati (v dlaneh) ~ CB: – ~ SSOG: *žmíkati -am/-čem* nedov. 1. SSKJ

Iz prikazanega gradiva je razvidno, da je le peščica Potrčevih pokrajinsko oz. narečno obarvanih izrazov, s katerimi »živo in pristno piše o kmečkem, bajtarskem ali kočarskem življenju, kakor ga je doživljal in spoznaval na

območju Ptujskega in Dravskega polja, Haloz ter Slovenskih goric« (Čeh 2006: 17), danes splošno knjižnih in nevtralnih; večina jih je namreč zvrstno, časovno ali ekspresivno zaznamovana. Besedje, s katerim se potrjuje Potrčeva izrazna pestrost, z vidika izvornosti ni pretirano raznoliko. Slovenskega izvora je 94 od 124 obravnavanih leksemov (75 %), 21 leksemov (17 %) je v različnih časovnih obdobjih prevzetih iz sosednjih stičnih jezikov, germanskega (67 %), romanskega (28 %), od tega polovica prek nemščine, in madžarskega (5 %), devet pa jih ostaja etimološko nepojasnjenih.

Na osnovi opravljenih primerjav in preverb v slovarjih, s čimer osvetljujemo dokumentiranost in semantiko obravnavanih leksemov ter njihovo živost v sodobnem prleškem narečju, je mogoče ugotoviti, da je izmed pregledanih slovarjev najbogatejši SSKJ, ki beleži 120 od 124 leksemov. Od tega jih je 114 pomensko prekrivnih, štirje pomensko prekrivni, a delno izrazno različni (*doklič, naton, podstenje, pošepniti*), eden (*svisli*) ne izkazuje v narečju in pri Potrču izpričanega pomena, pri enem (*ograd*) pomenska prekrivnost ni nedvoumno izražena, štirje, v današnjem živem narečnem govoru potrjeni izrazi pa v slovarju niso zapisani (*klučanja, pojas, stepati se, zabrojen*).

V Pleteršnikovem slovarju je zapisanih 112 leksemov, od tega so 103 pomensko prekrivni s pomeni, izkazanimi pri Potrču, šest jih je pomensko prekrivnih, a delno izrazno različnih (*klečanja, naton, podsenje, skrajema, večerka*), trije pa ne izkazujejo pri Potrču izpričanega pomena (*dohtar, frka, prezati*). Dvanajstih leksemov v slovarju ni zapisanih: *hupkati, napevati, pošepetnoti, preprast, slatinka; opravka, pikola, slatinšek, spodbočki, štalinka; podojen, zabrojen*. Prvih pet leksemov v današnjem živem narečnem govoru ni potrjenih, na pri Potrču v pripovedi izpričan pomen v slovarju nezapisanih deležnikov *podojen* in *zabrojen* pa kažeta pri Pleteršniku zapisana in v narečju živa glagola *podojiti* in *zabroditi*.

V Rajhovem slovarju *Gúčati po antùjoško* je Potrčeva izrazna pestrost potrjena s 103 leksemi. Od teh jih je 83 pomensko prekrivnih s Potrčevimi, 12 pomensko prekrivnih, a delno izrazno različnih: *ceker, gümla, ilovca, jenka, klečaja, kolomaja, majster, naton, slatinaršak, stepuh, svajüvati, tüja*, šest jih ne izkazuje pri Potrču izpričanega pomena (*hupkati, kamra, podsek, prezati, rabota, skraja*), pri dveh (*drežati, ogrebat*) pa pomenska prekrivnost s Potrčem ni nedvoumno izražena. Dvajsetih Potrčevih leksemov, od katerih jih je v SSKJ osemnajst zvrstno (narečno) zaznamovanih: *frka, jarčiti, jaskati, kajon, kraspati, napevati, navek, opravka, vrhnje, pošepetnoti, preprast, slatinka, slivkati, spodbočki, spodnjica, večerko, vekati*,

Rajhov slovar ne potrjuje, na pomen v tem slovarju nezapisanega deležnika *podojen* pa kaže zapis *glagola podojiti*.

Cerkvenjaški besednjak beleži 70 od 124 leksemov; od tega jih je 51 pomensko prekrivnih s Potrčevimi, šestnajst pomensko prekrivnih, a delno izrazno različnih: *ceker, deklina, gantari, gümla, ilofca, jenka, klečaja, kočka, kolomaja, naton, oprafca, pocije, pravača, sklizko, stepač/stepuh, težaki*, pri treh pa pomenska prekrivnost ni nedvoumno izražena (*osepnce, pojjas, rabota*). V slovarju nezapisanih je 54 Potrčevih leksemov, od katerih na pomen pri Potrču zapisanih glagolov *cmariti, črepati, opravlati, pipati, vnožati se* kažejo v besednjaku zabeleženi glagolniki *cmareje, črepaje, opravlaje, pipaje, vnožaje*, na pomen nezapisanega deležnika *zabrojen* pa kaže glagolnik *brodeje*.

Najmanj leksemov, 46 od 124, je zapisanih v *Slovarju severovzhodnega ormoškega govora*, kar je mogoče pojasniti tudi s tem, da slovar prinaša narečno besedje s Potrčevim rodnim zgornjepreškim govorom nestičnega spodnjepreškega govora.⁴ Od tega je 28 leksemov pomensko prekrivnih s pomeni, izkazanimi pri Potrču, petnajst jih je pomensko prekrivnih, a delno izrazno različnih: *bogatun, dojitva, doklič, ilovača, jenka, klečaja, kokotič, krpele, naton, okinčiti, opravica, ra/ezpravlati se, svajüvati, vrati, meziti*, dva ne izkazujeta pri Potrču izpričanega pomena (*deklina, prezati*), pri enem pa pomenska prekrivnost ni nedvoumno izražena (*svisli*). V slovarju nezapisanih je 78 v Potrčevi prozi izpričanih leksemov, od katerih na pomen v slovarju nezapisanega deležnika *zabrojen* kaže glagol *broditi*.

Sklep

Potrč svojo v knjižnem jeziku in za vseslovenski prostor pisano pripoved zavestno barva z narečnimi in drugimi,⁵ zvrstno, časovno in ekspresivno zaznamovanimi izrazi, saj hoče ostati »zvest svojemu človeku, njegovemu mišljenju, čustvu in nagonu« (Čeh 2006: 17). Med narečnimi izrazi prevladujejo tisti, ki kažejo na širše področje rabe (z označevalnikom

⁴ Slovenska dialektologija deli prleško narečje na štiri govore (Kolarič 1968: 631): spodnjepreški (vzhodno od črte Ormož–Ljutomer), mursko-ščavniško-spodnjepesniški ali srednjepreški (obsega tudi vse spodnje Ptujsko polje), zgornjepreški (nad Ptujem, Dravo in Pesnico) ter kujleški (zavzema gornje Ptujsko polje med Dravinjo in Dravo do črte Ptujška gora–Pragersko–Rače–Šentjanž ob Dravi).

⁵ Od teh v tem prispevku obravnavamo tiste, ki so v prleškem narečju še danes živi.

nar. vzhodno), sledijo jim v več narečjih ali narečnih skupinah rabljeni izrazi (z označevalnikom nar.) ter pokrajinsko označeni (označevalnik nar. vzhodnoštajersko). Med preostalimi so najštevilčnejši časovno (označevalnik star., raba peša, zastar., nekd.) in ekspresivno (označevalnik eksp., ljub., slabš.) označeni. Sedem leksemov, v enakem pomenu kot pri Potrču potrjenih v živi prleški govorici, je danes splošno knjižnih in nevtralnih (*bajta, cekar, gumno, ročka, spodnjica, škof, težak*).

Med narečnimi slovarji največ Potrčevih narečnih ali kako drugače označenih leksemov potrjuje severozahodni prleški govor, kot se govori na območju občine Cerkljenjak (*Gúcati po antújoško*). Petnajst Potrčevih leksemov je takih, ki niso zapisani v nobenem od narečnih slovarjev, čeprav jih je štirinajst zabeleženih v SSKJ in tudi zvrstno (nar., nar. vzhodno, enkrat nar. zahodno) zaznamovanih, iz česar je mogoče sklepati, da jih pisci narečnih slovarjev niso zabeležili, da v prleškem narečju ne živijo več ali pa so širše pokrajinsko obarvani in jih je Potrč poznal ter v svojo prozo vpletel iz drugih (sosednjih) narečij (npr. *jaskati*, v Pleteršnikovem slovarju s pokrajinsko oznako *javzhšt.*).

Krajšave in kratice virov

adj. – adjektiv, pridevnik, adv. – adverb, prislov; agr. – agronomsko; avstr. – avstrijsko; bav. – bavarsko; ben. – beneško; coll. – collectivum, zbirno ime; conj. – conjunctio, veznik; dem. – deminutivum, pomanjševalna beseda; dial. – v dialektu; dov. – dovršno; dvovid. – dvovidsko; eksp. – ekspresivno; f, f. – femininum, samostalnik ženskega spola; fr. – francosko; furl. – furlansko; gl. – glej; ide. – indoevropsko; impf. – imperfectivum, nedovršen glagol; it. – italijansko; knjiž. – knjižno; kor. – koroško; lat. – latinsko; ljubk. – ljubkovalno; m, m. – moški spol; madž. – madžarsko; mn. – množina; n, n. – neutrum, samostalnik srednjega spola; nar. – narečno; nav. – navadno; nedov. – nedovršno; nekd. – nekdanj; nem. – nemško; pf. – perfectivum, dovršen glagol; pl, pl. – plural, pluralis, množina; pog. – pogovorno; prid. – pridevnik; prim. – primerjaj; prisl. – prislov; pslovan. – praslovensko; rom. – romansko; s, sr – srednji spol; sed. – sedanjik; sevit. – severnoitalijansko; slabš. – slabšalno; slovan. – slovansko; sloven. – slovensko; srlat. – srednjeveškolatinsko; srvn., srvnem. – srednjevisokonemško; star. – starejše; stcslovan. – starocerkvenoslovansko; stvn., stvnem. – starovisokonemško; štaj. – štajersko, vb. – verbum, glagol; vez. – veznik; zastar. – zastarelo; drugo: CB – Cerkljenjaški besednjak; DLS – Deutsche Lehnwörter im Slovenischen Striedter-Tempove; ESSJ I–V – Bezljajev Etimološki slovar slovenskega jezika; GPA – Gúcati po antújoško; PL – Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar; SES – Snojev Slovenski etimološki slovar; SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika; SSOG – Slovar severovzhodnega ormoškega govora s kratkim opisom

Viri in literatura

Viri

Ciril Paluc, 2010: *Cerkvenjaški besednjak – Antujuški besednjak*. Maribor.

Ivan Potrč, 2012: *Prepovedano življenje*. Maribor.

Bernard Rajh, 2010: *Gúčati po antujuško*. Maribor.

Ciril Vnuk, 2012: *Slovar severovzhodnega ormoškega govora s kratkim opisom*. Ormož.

Literatura

France Bezljaj, 1976–2007: *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V*. Ljubljana.

Jožica Čeh, 2006: O Potrčevi predvojni pripovedni prozi. *Jezik in slovstvo*, let. 51, št. 5, str. 15–23.

Rudolf Kolarič, 1968: Prleško narečje. *Svet med Muro in Dravo*, Maribor, 630–650.

Maks Pleteršnik, 2006: *Slovensko-nemški slovar (1894–1895): transliterirana izdaja*. Ljubljana.

Petar Skok, 1971: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (A–J)*. Zagreb.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana 1995.

Marko Snoj, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana.

Hildegard Striedter Temps, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Berlin.

Jože Toporišič, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana.

Zinka Zorko, 1998: *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. Maribor.

DIALECTAL ELEMENTS IN POTRČ'S PRE-WAR SHORT STORIES

Summary

The article concentrates on dialectal features, mostly on lexis in Potrč's pre-war short stories. The collection of these stories was published under the title *Prepovedano življenje* (*The Forbidden Life*) by the Litera publishing house in 2012. Potrč wrote his works in the Slovene standard language and he consciously left out the phonetic, morphologic as well as word formation features of his native language. Therefore vocabulary, that was labelled by dialect, that was sometimes also chronologically and expressively marked and was excerpted from the richness of Prlekija vocabulary, can be found. Vocabulary that proves Potrč's expressive diversity is, from the point of view of its origin, not so diverse. 75% of lexemes are of Slavic origin, 17% were in different periods taken from neighbouring contact languages – mostly Germanic (67%), 8% of the lexemes is etymologically unexplained. Comparisons and checking made in vocabularies, which try to present the documentation and semantics of the researched lexemes vividness in the contemporary Prlekija dialect, show that the *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (*Dictionary of the Slovene Standard Language*) is the richest among the checked vocabularies, for it contains 120 of 124 lexemes used by Potrč. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (*Dictionary of the Slovene Standard Language*) is followed by *Pleteršnikov slovar* (*Pleteršnik's Dictionary*) with 112 lexemes, *Gúčati*

po antùjoško (*To Speak in the Northwest Prlekija Dialect*) with 103 lexemes, *Cerkvenjaški besednjak* (*Cerkvenjak Vocabulary*) with 70 and *Slovar severovzhodnega ormoškega govora* (*Dictionary of the Northeast Ormož Language*) with 46 lexemes. Among the dialect dictionaries the most of dialect or otherwise determined lexemes used by Potrč can be found in the northwest Prlekija dialect spoken in the area of Cerkvenjak municipality (*Gúčati po antùjoško – To Speak in the Northwest Prlekija Dialect*). Fifteen of Potrč's lexemes are not recorded in any of the dialect dictionaries, although fourteen of them are listed and their genre (dial., dial. east, once dial. west) is determined in the *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (*Dictionary of the Slovene Standard Language*). Due to this fact one can conclude that the authors of dialect dictionaries did not record these lexemes, that they are not used in the Prlekija dialect anymore, or that they are regionally widespread and Potrč knew them and he therefore also used lexemes from other (neighbour) dialects in his short stories.

MUNDARTLICHE ELEMENTE IN POTRČS VORKRIEGSKURZPROSA

Zusammenfassung

Der Artikel konzentriert sich auf die mundartlichen Eigentümlichkeiten, vor allem auf die Lexik in Potrč Vorkriegskurzprosa. Eine Auswahl dieser Prosa erschien im Jahr 2012 bei dem Litera Verlag unter dem Titel *Prepovedano življenje* (*Verbotenes Leben*). Weil Potrč in der Standardsprache schrieb, wobei er bewusst die Phonetik- und Morphologie-, manchmal auch Wortbildungsbesonderheiten seiner Muttersprache aufgab, ist in seiner Erzählungen der mundartliche, teilweise auch zeitlich und expressiv gezeichneter Wortschatz bemerkbar, den er aus dem reichen Prlekija-Wortschatz schöpfte. Der Wortschatz, mit dem Potrč's Ausdruckskraft bestätigt wird, ist aus der etymologischen Sicht nicht besonders vielfältig, denn 75 % der analysierten Lexeme sind slawisches Ursprungs, 17 % wurden in verschiedenen Zeitperioden von den benachbarten Kontaktsprachen übernommen, die meisten sind germanischen Ursprungs (67 %), 8 % der Lexeme sind etymologisch ungeklärt. Auf der Basis von den durchgeführten Vergleiche und Kontrollen in den Wörterbüchern, womit die Dokumentierung und die Semantik der analysierten Lexeme und deren Benutzung in dem heutigen Prlekija-Dialekt beleuchtet werden, kann man feststellen, dass unter den durchgesehenen Wörterbüchern das *Wörterbuch der slowenischen Standardsprache* (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*) von dem Inhalt der reichste ist, denn er beinhaltet 120 von 124 Potrč's Lexeme. Es folgen der Reihe nach das *Pleteršniks Wörterbuch* (*Pleteršnikov slovar*) mit 112 Lexeme, *Gúčati po antùjoško* (*Wörterbuch des nordwestlichen Prlekija Dialekts*) mit 103 Lexeme, das *Cerkvenjak Wörterbuch* (*Cerkvenjaški besednjak*) mit 70 und das *Wörterbuch der nordöstlichen Ormož/Friedau Sprache* (*Slovar severovzhodnega ormoškega govora*) mit 46 Lexeme. Bei den mundartlichen Wörterbüchern werden die meisten von Potrč benutzten mundartlich oder anderswie markierten Lexeme als nordwestliche Prlekija-Dialekt, wie sie in der Cerkvenjak/Kirchberg in den Windischen Büheln Stadtgemeinde gesprochen wird, bestätigt (*Gúčati po antùjoško*). Fünfzehn von Potrč's Lexemen sind in keinem Mundartwörterbuch registriert, obwohl vierzehn im *Wörterbuch der slowenischen Standardsprache* (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*) notiert und auch Varietätsbestimmt (nar. (Dialekt), nar. vzhodno (Dialekt öst.), einmal nar. zahodno (Dialekt west.)) sind. Man kann daraus schließen, dass die Lexeme von den Schreibern der Mundartwörterbüchern nicht registriert wurden, dass sie heute in dem Prlekija-Dialekt nicht mehr benutzt werden oder dass sie regional breiter gekennzeichnet sind und Potrč sie von den anderen (Nachbar-) Dialekten kannte und in seiner Prosa benutzte.

Potrčev roman *Na kmetih* v Pavlovičevem celovečernem filmu *Rdeče klasje*¹

Alenka Valh Lopert*

Melita Zemljak Jontes**

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 811.163.6'282(497.4-18):791

Alenka Valh Lopert, Melita Zemljak Jontes: Potrčev roman *Na kmetih* v Pavlovičevem celovečernem filmu *Rdeče klasje*. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 84=49(2013), 2–3, str. 169–202

Prispevek se osredinja na prenos zapisane besede v govorno uresničitev v filmu *Rdeče klasje* (1970), ki ga je po motivih iz Potrčevega romana *Na kmetih* (1954) režiral Živojin Pavlovič. Primerjalna analiza tako zajema v romanu, sicer zapisanem v knjižni slovenščini, zastopano narečno besedje z Dravskega polja, ki mestoma podkrepi lokalno pripadnost likov, in govor likov v filmu, ki temelji zgolj na motivih iz literarne predloge, in se v večini kaže kot knjižni, celo zborni govor, kar pa deluje pri filmskih likih s podeželja nenaravno.

Ključne besede: *Na kmetih*, *Rdeče klasje*, panonska narečna skupina, prleško narečje, filmski govor, besedje

¹ Melita Zemljak Jontes: Prispevek je nastal v okviru programske skupine P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine), ki ga financira Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

* Dr. Alenka Valh Lopert, docentka za slovenski jezik na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, alenka.valh@um.si

** Dr. Melita Zemljak Jontes, docentka za slovenski jezik na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, melita.zemljak@um.si

1.01 Original Scientific Article
UDC 811.163.6'282(497.4-18):791

Alenka Valh Lopert, Melita Zemljak Jontes: Potrč's Novel *Na kmetih* (In the Country) in Pavlovič's Feature Film *Rdeče klasje* (Read Ears). Review for History and Ethnography, Maribor 84=49(2013), 2–3, pp. 169–202

The treatise concentrates on the shift from the written word to the spoken realisation in the film *Rdeče klasje* (*Red Ears*) (1970), which is based on the themes from Potrč's novel *Na kmetih* (*In the Country*) (1954) and was directed by Živojin Pavlovič. The comparative analysis includes the dialect vocabulary from the Drava field that was used in the novel, which was otherwise written in the standard Slovene language and this dialect language also partly supports the characters' feeling of local belonging. The language of the characters in film that is based only on the motives from the literary material is also included in the analysis. In the most cases this language is standard or even the written language and it appears to be unnatural when spoken by film characters from the country.

Key words: *Na kmetih* (*In the Country*), *Rdeče klasje* (*Read Ears*), the Pannonian dialect group, Prekija dialect, film speech, vocabulary

Uvod

Zgodba iz romana je na filmsko platno prenesena le v nekaterih motivih, zato tudi analiza opozarja na to, kako je roman *Na kmetih*, ki ga je pisatelj zapisal v knjižni slovenščini, sicer s posameznimi narečnimi besedami, prenesen v filmski govor. Zagotovo je to stvar filma, stvar režiserja, saj mu literarna predloga daje le okvir, ga pa ne obvezuje. Literatura in film sta namreč dva medija s sebi lastnimi zakonitostmi, zato mora biti filmska adaptacija tudi sama zase umetniška stvaritev. Tako prispevek v prvem, teoretičnem delu prinaša osnovne podatke o avtorju in o za analizo pomembnih potezah avtorjevega dela; vpogled v roman in narečno besedje v njem; predstavitev filma; o filmskem govoru nasploh in umestitev narečja iz knjige in filma v narečno skupino; v drugem, analitičnem delu pa analizo neknjižnega besedja v romanu in zastopanost v današnjih normativnih priročnikih ter aktualnih narečnih znanstvenih analizah; analizo filmskega govora glavnih likov.

Teoretična obravnava

Osnovni podatki o avtorju in za analizo pomembne poteze avtorjevega dela

Ivan Potrč (1913–1993) je bil rojen v Štukih pri Ptujju, drugi otrok v kmečki družini desetih otrok. Na Ptujju je obiskoval osnovno šolo in

gimnazijo, s katere je bil nekaj mesecev pred maturo zaradi političnega delovanja izključen in v Ljubljani zaprt. Po prestani ječi je nekaj časa preživel doma, se nato pred drugo svetovno vojno preselil v Ruše, deloval kot novinar pri Mariborskem večerniku (1938–1939), po 2. svetovni vojni pa kot dolgoletni urednik in direktor Mladinske knjige ter član CK ZKS. Na začetku 2. svetovne vojne so ga Nemci zaradi ilegalnega dela proti okupatorju poslali v koncentracijsko taborišče Mauthausen, od koder se je vrnil leto dni kasneje, a bil zaradi vrnitve komunističnemu političnemu vrhu sumljiv, zato je preživljal težke čase, kljub temu da je odšel v partizane. Ljubezen do knjig je Ivan Potrč gojil že od zgodnje mladosti, od gimnazijskih let pa je literarno ustvarjal tudi sam in se počasi, a vztrajno, političnim težavam navkljub uveljavljal tako v slovenskem kot tudi takratnem jugoslovanskem in tujem prostoru, na kar opozarjajo številna priznanja in sprejetje v SAZU za rednega člana (Čeh Steger 2012: 277–278; Koblar/SBL 2013; Ivan Potrč, Wikipedija).

Ustvarjanje Ivana Potrča odlikuje raznovrstnost ustvarjalne tematike, najpogosteje je skušal prikazati malega človeka, njegovo težko (večinoma kmečko) življenje pomanjkanja in trdega dela, podkrepljenega z izostrenim čutom za človeško usodo. Še posebej pa izstopa njegova človeška in pisateljska povezanost s Ptujskim poljem, Halozami in Slovenskimi goricami (Čeh Steger 2012: 278), s Ptujem kot (Krajevni leksikon Slovenije 1995: 313) »naš/im/ najstarejš/im/ mest/om/, pomembn/im/ upravn/im/, prometn/im/, oskrbovaln/im/, gospodarsk/im/, zaposlitven/im/, zdravstven/im/, izobraževaln/im/ in kulturn/im/ središče/m/ Dravskega in Ptujkega polja, Haloz ter južnega dela Slovenskih goric. Leži v bližini glavne ceste Maribor–Zagreb, na križišču cest proti Ormožu, Slovenski Bistrici, Gornji Radgoni in Lenartu v Slovenskih goricah. /.../ Naselje se je razvilo na levem bregu reke Drave, na mestu, kjer se dravske terase najbolj približajo obrobju Slovenskih goric in kjer ni bilo večje nevarnosti poplav.«

Območje je bilo že zgodaj poseljeno; prve najdbe sledov človeka so iz mlajše kamene dobe, največ pa iz antike s takratnim mestom Petovia, ki je bilo največje mesto na ozemlju današnje Slovenije. Mesto je bilo prvotno namenjeno vojaškemu taboru za rimsko legijo, po pomiku legije proti meji na Donavi pa je postalo civilna naselbina, ki je pridobila mestne pravice konec 1. stoletja in se je raztezala na obeh straneh Drave. Srednjeveški Ptuj se je razvil pod Grajskim gričem in je v 14. stoletju postal močno trgovsko središče, a bil pogosto tarča oblastniških prevzemov. Pred 1. ter med 1. in 2. svetovno vojno je bil Ptuj središče nemškega meščanstva, a se je po

2. svetovni vojni začel hitro razvijati. V okvir mesta je bilo priključenih kar nekaj okoliških zaselkov, s čimer se je Ptujju močno povečalo število prebivalstva. Počasi se je preobražal tudi v pomembno gospodarsko središče, to pa je bila podlaga za oblikovanje vsestranskega središča z zaledjem, med najbolj znanim je npr. Ptujška Gora z znamenito romarsko cerkvijo (Krajevni leksikon Slovenije 1995: 314–315).

Dušan Mevlja piše, da (Mevlja 1993: 10) »Ivana Potrča slovenska literarna zgodovina obravnava kot pisatelja, ki se je oblikoval v tridesetih letih /20. stoletja/ v času socialnega realizma. Uvršča ga med Voranca, Kranjca in Ingoliča, s katerimi tvori koroško-prekmursko-štajerski kvartet. S svojim delom je globoko zakoreninjen v domači pokrajini in ljudeh. Življenje upodablja brez olepševanja, stvarno in z velikim smislom za prikazovanje drobnih stvari. Njegov literarni jezik je izviren in barvit, bogat in poln narečnih izrazov. Slovi kot pozoren in tenkočuten oblikovalec malih, socialno bednih in moralno ogroženih človeških, zlasti kmečkih, usod iz severovzhodne Slovenije (Prlekije).« Vendarle pa se, sploh s svojimi povojnimi deli, odmika od socialno angažiranega realizma, kar se kaže predvsem v Potrčevih povojnih erotičnih novelah in predvsem v romanu *Na kmetih* (Borovnik 2001: 155).

Bogataj (1983) meni, da je Potrč »brez dvoma eden najpomembnejših avtorjev slovenskega realizma in hkrati pisatelj, ki se odziva tudi problematiki prihajajoče sodobnosti«. Zvone Kržišnik je temu dodal, da (Mevlja 1993: 15) »mu Potrčeva literatura, s katero je avtor dokazal, da je z vsakim svojim vlaknom na strani človečnosti, zveni še danes popolnoma moderno. V sedanjem času, ko se vsepovsod širi zadah razčlovečenja in morbidnosti, učinkuje Potrčeva literatura krepčilno kot kruh.«

Vpogled v roman in narečno besedje v njem

O Potrčevem jeziku v njegovi predvojni in medvojni prozi je pisala že Jožica Čeh Steger (Čeh 2006a: 183–189, Čeh Steger 2012: 271–303), ko pravi, da se (Čeh 2006b: 19) »/v/ knjižni jezik Potrčeve pripovedne proze /.../ najopazneje vpletajo narečne besede, ob tem še nekoliko arhaizirano besedišče, pogovorni jezik, jezik uradnika, kmeta, dninarja, kočarja, delavca, berača idr. Vsi ti jezikovni podkodi ustvarjajo jezikovno raznoličnost in bogastvo Potrčeve pripovedne proze. Narečno besedišče sidra pisatelja in njegove literarne osebe v pokrajinsko prepoznaven in zamejen prostor Ptujškega, Dravskega polja, Haloz in Slovenskih goric, to je tudi prvinski

jezik pisatelja in njegovih oseb, jezik, skozi katerega se izraža njihov pogled na svet, zato je to obenem tudi edini jezik, s katerim je lahko avtor najpri-
stneje oblikoval podobo svojega človeka.«

Tako (Čeh 2006b: 19) »mož govori o svoji ženi kot o babi, najde žena za moža še celo vrsto slabšalnih izrazov, kot so *ded, krevs, stari trap, cunja, staro kresalo, stara zapita slakota* idr. Osebe imajo pokrajinsko značilna imena (Franček, Tinek, Tonek, Karlek, Lizika, Južek, Janžek, Lojzek, Štefek; Fanika, Lizika, Tunika, Milika, Hanika, Trezika, Malika). Po poroki se dekleta kaj hitro spremenijo v *babe*, njihovo ime lahko dobi tudi slabšalno priponsko obrazilo (Trezika je Trezanja, Hanika postane Handrača), najpogosteje pa so poimenovane z žensko obliko moževega priimka, ki spreminja žensko v moževo lastnino in obenem zbuja negativne konotacije (Malečka, Lenarčka, Toplečka, Hedlca, Merčevka, Kejačka, Hrgovca).«

Zanimiva je ugotovitev, ki jo v opombi pod črto istega prispevka poda Jožica Čeh, da (Čeh 2006b: 19) »Ivan Potrč v prispevku Zapis o besedi navaja, da je ob nekem poskusu, da bi njegovi kočarji in dninarji govorili knjižni jezik, kaj hitro ugotovil, da so postali ponarejeni, pusti in mrtvi«. Zanimivo je toliko bolj, saj so prav takšni, kot se je bal avtor, nekateri filmski liki.

Roman *Na kmetih* je izšel pri Slovenski kmečki zvezi (SKZ) leta 1954 v obsegu 236 strani. Gre za pripoved Južeka Hedla v ječi o tem, kaj se mu je zgodilo. Zaradi spora s sestro Lizo in z njenim možem Štrafelo, tudi z materjo glede domače posesti, Južek zapusti domačijo in se kot hlapec zaposli na sosednji kmetiji Toplekovih. Tu se spolno (in ne ljubezensko) zaplete najprej s starejšo Toplečko, ki mu rodi otroka, nato pa ga omreži še Hana, starejša Toplečkina hči, predvsem zaradi strahu, da se Toplečka po smrti moža in gospodarja z Južekom ne bi poročila in bi mu pripadla kmetija; tudi Hana zanosi. Ko Južek spozna, da nikoli zares ne bo mogel postati gospodar domače hiše in zaradi Toplečke ne bo mogel postati niti gospodar na sosednji kmetiji, ob spletu okoliščin Toplečko zadavi, zaradi česar je obsojen na zapor. Tunika se v romanu pojavi le nekajkrat, Južek se vanjo zagleda, a se med njima ne razvije niti spolno niti ljubezensko razmerje, kljub temu da ob koncu romana bralec izve, da je Tunika Južeka ljubila. Hana ostane z dvema otrokoma, z materinim in s svojim, in čaka na Južekovo vrnitev iz zapora.

Slodnjak je v *Slovenskem slovstvu* leta 1968 o romanu razmišljal takole (Gerlanc 1969: 3):

Pomemben dokaz za to, kako je Potrč čedalje bolj premagoval ozko družbenopolitično gledanje in presojanje slovenjegoriškega gruntarstva, je roman *Na kmetih*. V tej okvirni pripovedi o spolnem izživljanju povprečnega kmečkega fanta, ki ga gibljeta v glavnem samo misel na grunt in na žensko, je pustil socialno problematiko na obodu ter se je z nenavadnim vživetjem poglobil v emocionalno predvsem erotično-seksualno stran junakove duševnosti. Pri tem ni zamolčal zunanjih povodov, ki so pospeševali prebujanje in razraščanje fantove strasti, vendar pa je z največjo pozornostjo zapisoval njegovo notranje dogajanje. – Priznati moramo, da je ustvaril v romanu nove in zanimive človeške figure in da je skoz nje prodirno osvetlil sodobno moralno življenje kmečkega prebivalstva v ptujski okolici.

Roman je po splošni sodbi vrh Potrčevega pisateljskega ustvarjanja z idejno in slogovno združitvijo vseh sestavin Potrčevega proznega pisanja in njihovega potenciranja do najbolj zgoščene oblike (Mevlja 1993: 15). Stanko Janež prišteva roman med temeljna dela slovenske književnosti in ga imenuje za prvi slovenski psihološki roman s kmečko tematiko (Mevlja 1993: 15).

Roman je doživel kar nekaj prevodov v tuje jezike, npr. v angleški jezik leta 1969 (*The Land and the Flesh*, prevajalec Henry Leeming), pred tem že leto po izidu v italijanščino (*Terra e donne*, prevajalka Mija Kalan). Zanimivo je, da je, sploh angleški prevod, nastajal v sodelovanju s samim pisateljem in z njegovim bratom, tudi s pomočjo ogleda haloških goric in poimenovanj bivališč in vsega v njih, vsega, s čimer so se ljudje ukvarjali (Gerlanc 1969: 3).

V romanu *Na kmetih* ni mogoče najti natančnejše opredelitve kraja dogajanja, sam avtor zapiše le takole (Potrč 2004: 5): »Takoj skrajja moram povedati nepoznanemu bralcu, ki bo kdaj prebiral te liste, da jih ne bi nikdar popisoval, če ne bi v kajhi, kjer sem tudi sam sedel, naletel na nekega kmečkega poba, doma s Štajerske /.../.«

Tako je moč razbrati, da gre geografsko za območje Štajerske, ki ga domačini uporabljajo tudi za poimenovanje govora, o čemer je pisala že Jožica Čeh (Čeh 2006b: 17): »Potrč piše o svoji 'štajersčini' glede na geografsko razdelitev Slovenije, jezikovno spada to okolje v prleško narečje.« V filmu *Rdeče klasje* sam Južek Hedl v pogovoru s Toplečkami pove, da je Štajerec, doma iz Razkrižja, in je sin očeta Štajerca in matere Zágorka. Kot kraj dogajanja je nejasno omenjena le Gomila, po *Krajevnem leksikonu Slovenije* (1995) »/r/azloženo naselje v jugozahodnem delu Slovenskih goric, /ki/ leži na severovzhodnem odrastku slemena nad dolinama potokov Rogoznice in Grajene, zahodno od ceste Janežovci–Koren. V okolici so predvsem njive in pašniki, na osojah pa gozdovi in v njih več antičnih gomil /.../.«

Bojan Štih je v eni izmed svojih kritik zapisal (Štih 1954: 855), da sta tako prostor kot čas v romanu nedorečena in izolirana, saj le Štrafela, miting pri Ploju in Hanino vprašanje, ali še silijo ljudi v zadruga, nakazujejo okvirno krajevno in časovno umestitev. Izoliranost prostora in časa se kaže v nepovezovanju dogajanja na Toplekovini z zunanjim dogajanjem v družbi, kar svet na Toplekovini prikazuje kot idilo, ne glede na vse negativno, kar se zgodi.

Južeka, staro Toplečko, Hano in Štrafelo vodi trpljenje zaradi elementarnih strasti (spolnosti in borbe za posest), edina pomembnejša izjema v tem svetu je mlajša Toplečkina hči Tunika, ki se kaže kot abstraktna personifikacija čistega in vzvišenega, po Štihovem mnenju v sami zgodbi premalo dodelana (Štih 1954: 850).

O filmu Rdeče klasje

Reichenberg (Plahuta Simčič 2012) o povezavi slovenske literature in filma trdi,² da je slovenska literatura dobra odskočna deska za film, da pa je v zadnjih desetletjih ta povezava šibkejša, manj filmov se snema po knjigah, kar se kaže v kvaliteti in kvantiteti nastalih filmov. Dodaja, da so filmarje (prav tam) »nekoč privlačili 'veliki' teksti, velika dramska besedila, ki so se ukvarjala delno z nacionalnimi delno z ruralnimi programi, ljudmi in vsebinami. /.../ Večina sodobnih filmov se namreč ukvarja z marginaliziranimi posamezniki, vedenjskimi in socialnimi motnjami, psihopatskimi značaji in podobnimi deviacijami.«

Lainšček (prav tam), po čigar že šestem literarnem delu je nastala filmska adaptacija, pa pojasnjuje:

Ko pišem roman, ne razmišljam o filmski priredbi in me to takrat niti slučajno ne vznemirja. Pa tudi če bi me, to morebitni kasnejši predelavi v filmski scenarij zagotovo ne bi kaj prida pomagalo, saj se literarni in filmski jezik tako razlikujeta, da je v vsakem primeru potreben »prevod«. Ali pač, moje stališče je po izkušnjah s šestimi filmi, ki so nastali po mojih literarnih delih, samo še bolj radikalno – ne verjamem v tako imenovano filmsko adaptacijo romana, sem pa prepričan, da lahko prav roman ponudi temeljito izhodišče za nastanek dobrega filma. To, kar lahko scenarist ali režiser najde v romanu, je ideja, tema, snov, zgodba, sporočilo,

² Valentina Plahuta Simčič (2012): »Po podatkih, s katerimi sta pred dvema letoma postregla Slovenski filmski arhiv pri Arhivu RS in Slovenska kinoteka ob retrospektivi *Knjiga v slovenskem filmu*, je bilo med leti 1948 in 2003 po literarni predlogi posnetih 47 od 166 celovečernih filmov.«

morda tudi čustvo in druga razpoloženja, a že s prvim korakom v smeri gibljivih slik mora biti nujno zavezan filmski govornici. Le tako, menim, lahko na podlagi ene umetnine nastane druga, ne da bi si bili kakor koli navzkriž in v škodo.

O prenosu romana *Na kmetih* na filmsko platno je Poniž (1971: 21)³ zapisal:

Vsekakor je Potrčev roman kvalitetna predloga za scenarij, saj skriva v svoji strukturi toliko možnosti in protimožnosti, da je njihov prenos v dinamiko in trajanje filmske pripovedi lahko uspešen in ustvarja novo pripoved.

Film *Rdeče klasje* je leta 1970 posnel režiser Živojin Pavlović, ki je napisal tudi scenarij, direktor fotografije je bil Milorad Jakšić, posnela sta ga Viba film in Filmska radna zajednica Beograd (Šimenc 1996: 109). Premiera je bila 28. 12. 1970. Glavno moško vlogo (tj. Južek Hedl) je odigral Rade Šerbedžija, glavno žensko (Zefa) Majda Potokar; Zefini hčerki pa (Hana) Majda Grbac in (Tunika) Irena Glonar; drugi so še bili Janža – Arnold Tovornik; Toplek – Jože Zupan; aktivistka Liza – Angelca Hlebce itd. Film je prejel veliko zlato areno za najboljši film festivala jugoslovskega igranega filma v Pulju leta 1971, Majda Potokar še istega leta za vlogo Zefe v Nišu nagrado Carica Teodora. Žanrsko je opredeljen kot drama in traja 85 minut.

Domoznanski oddelek Knjižnice Ivana Potrča Ptuj⁴ hrani v posebni zbirki zapuščino Ivana Potrča, kjer najdemo v škatli št. 2/68 Potrčev rokopis scenarija *Na kmetih* (Potrč, Ivan: *Na kmetih, scenarij, rokopis v dveh različnih ovojih*). Gre za Potrčev scenarij po knjigi, ki je ohranjen na 33 listih, Pavlović je scenarij napisal po svoje.

Priložena kopija rokopisa scenarija prikazuje dialog med Južekom in Tuniko iz romana na strani 22 (Potrč 2004).

Prav v analiziranem primeru je režiser napravil »prevod« literarnega dela in sta tako nastali dve umetnini. V primeru prenosa literarne predloge Ivana Potrča *Na kmetih* v film *Rdeče klasje* je namreč režiser za adaptacijo izbral le določene motive iz literarne predloge, celo glavni lik Južek Hedl, v romanu domačin, je v filmu nekdanji partizan in povojni mladinski ak-

³ Prispevek Denisa Poniža je bil pridobljen kot fotokopija časopisa. Tudi avtor sam (e-pošta med gospo Boženo Kmetec - Friedl iz Knjižnice Ivana Potrča Ptuj in Denisom Ponižem) ni natančno vedel, kje je bil ta prispevek objavljen: »/.../ najverjetneje v reviji Ekran« (e-pošta 1. 9. 2013), vendar v knjižnicah ni bilo mogoče pridobiti izvirnika, zato v prispevku tudi pomanjkljiva bibliografska informacija.

⁴ Za dostop do rokopisnega in drugega gradiva se zahvaljujeva Knjižnici Ivana Potrča Ptuj.

Tako je režiser poudaril poleg erotičnega vidika še kritično ovrednotenje agrarne reforme. Uprizoritev erotične plati je med strokovnjaki veljala kot skladno vključena v filmsko pripoved (Poniž 1971: 21), med laično publiko pa je vzbujala nemalo zgražanja (Šumenjak 1971: 15). Na istem mestu pa so pohvaljeni igralci in posnetki Ptuja z gradom in okolico ter Ptuijske Gore. Režiser je torej posebej poudaril politični vidik, »kritičen prikaz agrarne reforme v severovzhodni Sloveniji« in »odmik od idealov kolektivizma in heroizma« (Zorman 2009: 167–168), v filmu pa je (prav tam: 171) »Pavlovičev Južek tragičen v svoji zavezanosti ideji, ki ga postopoma 'požre'«.

Poniž (1971: 21) pripisuje uspeh filma tudi uspešni izbiri igralcev, ki so »vsi po vrsti uspeli kreirati svoje vloge tako, da je skladnost njihovih vlog dokončno realizirala vsa Pavlovičeva, posredno pa tudi Potrčeva hotenja«. Režiserjeva naloga je voditi igralce preko pretvorbe zapisanega literarnega besedila v govor, in to tako, da ta uspešno določa psihološki in socialni položaj filmskih oseb.

O filmskem govoru nasploh

Pri filmski upodobitvi je treba poudariti, da v teoriji film kot žanr že sam predstavlja jezik s specifičnimi izraznimi sredstvi. Tako Podbevšek (1983: 294) pojasnjuje, da ima pojem *filmski jezik* v filmski teoriji že ustaljen pomen: »/.../ /G/re za specifična izrazna sredstva filma oziroma za posebno tehniko (prizori, detajli, plani, perspektiva, montaža itd.)«. Dodaja, da gre pri filmskem govoru za prenos zapisanega (scenarija), torej za »slušno uresničitev scenarija« (prav tam). Osnovna oblika je nedvomno dvogovor, ki se obravnava kot interakcija med dvema osebama ali več osebami, v kateri jezikovni zvrsti poteka, pa bi moral določiti že scenarist. Koršič (2006: 160) se sprašuje, kaj je v filmskem govoru umetniškega, in ugotavlja, da je za celoto filma edino sprejemljivo merilo funkcionalnost. Ob tem opozarja (prav tam), da je glede govora treba upoštevati več vrst dejavnikov – zlasti zvrst in slog posameznega filma, pri čemer je avtentičnost govora vedno vodilo, ne more pa biti, kot piše Koršič, absolutno merilo. Odločilen je namreč vtis avtentičnosti pri gledalcu, ta vtis pa »lahko v resnici laže« (prav tam: 163).

Analiza bo pokazala, katero neknjižno socialno zvrst je izbral režiser za like, ki v romanu sicer govorijo knjižno in le tu in tam uporabljajo neknjižne narečne besede. Filmski govor ima pomembno vlogo pri označevanju lika in njegovega značaja (Gibson 2004: 1):

Jezik je osrednja značilnost človekove identitete. Ko slišimo nekoga govoriti, takoj ugibamo njegov spol, stopnjo izobrazbe, starost, poklic in kraj porekla. Poleg osebne značilnosti je jezik močan simbol nacionalne in etnične identitete.⁵

To poudarja tudi Koršič (2006: 164), ko označuje dober dialog: »/.../ /D/ialog izraža 20 % informativnih, pojasnjevalnih in 80 % karakternih značilnosti.«

Govorna uresničitev zapisanega v romanu (knjižnega in narečnega) na filmsko platno je zelo zahtevna, zato analiza ugotavlja, koliko je filmska realizacija dialogov blizu avtentičnosti govora v okolju, kjer se dogajanje vrši, to je Ptuj z okolico. Jezik nedvomno izraža istovetnost posameznika z govorico svojega primarnega okolja (družine, rojstnega kraja), ki obenem pripada določeni regiji (Makarova 2004: 288; Pogorelec 1998: 179–193). Večini Slovencev je prvi ali materni jezik narečje,⁶ ki nam je dano ob rojstvu, in jim krajevni govor predstavlja odraz identitete, nekateri knjižnega jezika niti ne želijo uporabljati (Pogorelec 1965: 138; Škarić 2000: 173). Malo je tistih, pri katerih vpliva krajevnega govora ne zaznamo, opazen je celo pri profesionalnih govorcih. Jezik je pogosto tisti, ki zaznamuje tudi socialno poreklo govorcev, zato bo analiza dialogov pokazala povezavo med govorom filmskih likov in njihovim okoljem.

Umestitev narečja iz knjige in filma v narečno skupino

Kraji, v katerih se je rodil Ivan Potrč, so geografsko razgibani, polni življenjskih zgodb posameznikov. Pisatelj je predstavljal različne vidike kmečkega življenja: o veleposestnikih, kočarjih, viničarjih, dninarjih, njihovih tegobah vsakdanjega življenja, poleg v delih socialnih realistov pogosto prikazanega težaškega dela še o obilici otrok, njihovi prepuščenosti samim sebi zaradi dela staršev za preživetje, o krivicah, izgredih, spolnem življenju, mučenju živali ipd. (Čeh Steger 2012: 279–283).

Razgibanost pokrajine in odnosov med ljudmi je Ivan Potrč odseval tudi v jeziku svojih del. Narečni jezik je avtor sam poimenoval (Čeh 2006b:

⁵ »Language is a central feature of human identity. When we hear someone speak, we immediately make guesses about gender, education level, age, profession, and place of origin. Beyond this individual matter, a language is a powerful symbol of national and ethnic identity.« (Prevod: A. Valh Lopert.)

⁶ Po Toporišiču (1992: 236): »Jezik, ki se ga kdo nauči prvega, tj. materni jezik.« oz. »Jezik, ki se ga otrok nauči od svoje matere, tj. govornega okolja, s katerim je v stiku, ko se (nagonsko) uči jezika.«

17) »svojo materinščino, kakor je poimenoval štajersko slovenščino, branil [jo je] in [je] znal odgovoriti, da je tako moral pisati, če je hotel ostati zvest svojemu človeku, njegovemu mišljenju, čustvu in nagonu, skratka, če je hotel kar najbolj živo in pristno pisati o kmečkem, bajtarskem ali kočarskem življenju, kakor ga je doživljal in spoznaval na območju Ptujskega, Dravskega polja, Haloz in Slovenskih goric. Potrčevi zapisi o jeziku razkrivajo, da se je v javnem življenju vedno zavzemal za knjižno slovenščino in da je v literaturi zagovarjal pokrajinsko in narečno besedo le tedaj, ko ta živo razkrije človekovo misel, čustvo in strast.«

Poudarjal je pristnost narečne besede in kritiziral t. i. hoteno narečništvo, literarno novacijo, saj se mu je zdelo za lase privlečeno (Čeh 2006: 17).

Sam avtor, kot tudi prebivalci Ptujskega polja, sami sebe imenujejo Štajerce, kar zagotovo izhaja iz zgodovine upravne delitve slovenskega naselitvenega prostora v okviru Avstro-Ogrske (obravnavano območje je upravno sodilo v avstrijski del monarhije, v okvir Štajerske, ki se je notranje delila še na Zgornjo in Srednjo Štajersko, v slednjo sodi tudi del Dravske doline v okolici Ptuja),⁷ posledično pa iz današnje geografske⁸ in sploh upravne⁹ delitve Slovenije na pokrajine. V 17. členu Predloga zakona o ustanovitvi pokrajin, ki ga je pripravila Služba vlade RS za lokalno samoupravo in regionalno politiko ter potrdila Vlada Republike Slovenije 10. 7. 2008, je zapisano, da se ustanovi Vzhodnoštajerska pokrajina, ki obsega občine: Cirkulane, Destrnik, Dornava, Gorišnica, Hajdina, Juršinci, Kidričevo, Majšperk, Markovci, Ormož, Podlehnik, Ptuj, Središče ob Dravi, Sveti Andraž v Slovenskih goricah, Sveti Tomaž, Trnovska vas, Videm, Zavrč, Žetale. Sedež pokrajinskega sveta Vzhodnoštajerske pokrajine je v Ormožu, sedež pokrajinske uprave je na Ptuj.

Geografska opredelitev območja kot štajersko je zagotovo vplivala tudi na razmejitev narečij Frana Ramovša na Karti slovenskih narečij (1931), saj je obravnavano območje klasificirano kot »severno-vzhodni štajerski dialekti«, ki so razdeljeni na »goričanski, prleški in prekmurski dialekt«. Današnja dialektologija (Logar, Rigler 1993) območje umešča v prleško narečje panonske narečne skupine.

⁷ Vir: [http://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%A0tajerska_\(vojvodina\)](http://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%A0tajerska_(vojvodina)). Pridobljeno 21. 7. 2013.

⁸ Vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Pokrajine_v_Sloveniji. Pridobljeno 21. 7. 2013.

⁹ Vir: http://www.arhiv.svlr.gov.si/si/delovna_podrocja/podrocje_lokalne_samouprave/pokrajine/pokrajine_arhiv/index.html. Pridobljeno 21. 7. 2013.

Zorko (1998: 50) o prleščini pojasnjuje:

O prleškem narečju je pisalo že nekaj raziskovalcev, najnatančneje Rudolf Kolarič.¹⁰ F. Ramovš ga je zamejil tako, da je k prleščini prištel še govore v vzhodnih Slovenskih goricah, verjetno po izoglosi, ki združuje govore z nepodaljšanimi akutiranimi zlogi, na Karti slovenskih narečij pa sta Tine Logar in Jakob Rigler v prleško narečje zajela ves panonski prostor z enoglasniškim sistemom z mejami Mura od približno Slatine Radenci do izliva Ščavnice v Muro, slovenska narodnostna meja do Drave, Drava do izliva Dravinje, Dravinja do Lešja, od tod prek Pragerskega do Rač, nato črta na vzhod do Šentjanža na desnem bregu Drave, Vurberka na levem bregu Drave, dalje Biš ob Pesnici, Cogetinci, Slatina Radenci. – Poimenovanje pokrajine in narečja izhaja iz pogostnega prislova *prv-je* »vorher, früher« → *prvl'e* → *'prle*. Narečje lahko delimo na več govorov: spodnjeprleški (vzhodno od črte Ormož–Ljutomer), srednjeprleški (mursko-ščavniško-spodnjepesniški), kujleški (po prislovu *'kuj* za takoj) med Dravinjo in Dravo, zgornjeprleški nad Ptujem med Dravo in Pesnico.

Obravnavano območje sodi v zgornjeprleški govor.

Študije o prleškem narečju so zapisali še Zinka Zorko,¹¹ Mihaela Koletnik,¹² Bernard Rajh,¹³ Jožica Škofic¹⁴ idr.

¹⁰ Z. Zorko (1998) navaja tudi: F. Ramovš, *Dialekti*, 170–193; *Severovzhodna dialektična skupina*, 170–173, *Prleški dialekt* 177–182; K. Oswald: *Zur Phonetik des Dialektes von Polstrau*, 1904; R. Kolarič: *Središka govorica in spodnjeprleški govor*, SR 1956, 162–170; *Prleško narečje*, *Svet med Muro in Dravo*, 1968, 630–650; J. Rigler: *Videm ob Ščavnici* (OLA 20), *Fonološki opisi ...*, Sarajevo, 1981, 173–177.

¹¹ Z. Zorko: *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*, 2009 (Spodnjeprleško narečje, 218–224, Narečna členjenost v občini Videm pri Ptuju, 225–239, Mednarečje v Markovcih pri Ptuju, 240–253, Prleško narečje v Biserjanah, rojstnem kraju Antona Korošca – pregovori in reki, 254–264, Prleško glasoslovje in oblikoslovje v Volkmerjevih pesmih, 265–271).

¹² M. Koletnik: *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*, 2007 (Besedje v severovzhodnem narečnem prostoru, 347–423; Prleška vinogradniška terminologija, 389–400).

¹³ B. Rajh: *Besedno prevzemanje iz nemščine v severozahodnoprleški govor*, 2004, 195–202; *Tipologija in razvrstitev naglašanih samoglasnikov v severozahodnoprleškem govoru*, 2008, [81]–99; *Nekatere naglasne premene v oblikoslovju severozahodnega prleškega govora*, 1999, 137–147; *Instrumentalno-slušna določitev samoglasniških sestavov obrobne prleškega govora*, 2005, 32; *Glagoli v severozahodnoprleškem govoru*, 2006, 399–406; *Severozahodnoprleška osebna imena*, 2005, 98–105; *Vzhodnoštajersko besedje v Pleteršnikovem slovarju*, 2004, 225–230; *Besedje in besedne zveze v severozahodnoprleškem govoru*, 2003, 118–134; *Gradivo za severozahodnoprleški narečni slovar*, 2002, 117–123; *Cerkvenjaški govor*, 2001, 259–277; *Gúčati po antújoško: gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora*, 2010.

¹⁴ J. Škofic: *Fonološki opis govora Juršincev v Slovenskih goricah* (SLA 378), 2004, 103–119.

Temeljne glasoslovne značilnosti prleškega narečja povzema predstavlja Zorko (2009: 241–242). Govori prleškega narečja so izgubili tonemsko nasprotje, naglas je jakostni, doživeli so vse slovenske naglasne pomike in tudi zanje velja splošni slovenski zakon o odvisnosti samoglasniške kakovosti od mesta in kolikosti naglasa ali samoglasnika. Naglasno mesto je praviloma isto kot v izhodiščnem sestavu, drugi naglasni umik s kračine zadnjega zloga na *e*, *o* in polglasnik je izveden, novonaglašeni samoglasnik je praviloma še kratek.

Stari kratki cirkumfleks se je podaljšal in premaknil za zlog na desno: *zlató*, *okó*, *godovno*, ohranjen pa je tudi še v oblikah deležnika na *-l* zlasti na vzhodu – Ljutomer, Ormož: *bralí*, *bilí*, *pilí*, *stalí*, *dalí*. Če se naglas umačne na levo, je zlog še kratko naglašen: *vùha*. Novi cirkumfleks se na vzhodu pojavlja na priponskem obrazilu: *Štuhéc*, *lakét*. Pogost je umik naglasa na predpono: *smo nàbrali*, *je pỳnesa*, *pòšteno*, *zèbrali smo se*, *sen òbeča*, *so òbrali*, *přinas*. Umaknjen naglas je znan tudi v trizložnicah: *glòboki*, *visoki*, *široki*.

Samoglasniški sestav vseh govorov v osredju prleškega narečja je enoglasniški z dolgimi, kratkimi in nenaglašeni vokali. Na vzhodu – na Šafarskem – se lahko dolgi *a*, ki se zaokroži v *o*, tudi odvoglesi v dvoglasnik *ou*: *gróut*, *próuh* in *u* se ne zaokroži v *ü*. Na zahodu, npr. v govoru Lancove vasi, se vsi kratki samoglasniki že daljšajo pod vplivom štajerskega narečja, kratka ozki *e* in ozki *o* pa se diftongirata v *ie* in *uo*, in to podobno v vseh govorih na stiku štajerskega, slovenskogoriškega in prleškega narečja: *díelo*, *kolíeno*, *kúotl*, *kúosa*. V tem lancovskem govoru se izgublja tudi zaokroženi *ü*: *olúp*, *lúč*, *krúh*. V večini govorov prleškega narečja se pojavljata dva ozka *e*-ja: navadni ozki *e* je refleks za dolgi nosni *e*, za dolgi etimološki *e* in za dolgi polglasnik, medtem ko je zelo ozki *e* refleks za dolgi jat. Morebiti je ta nastal iz dvoglasnika *ei* po poenoglašanju, saj je diftong *ei* za jat tipičen odraz v vsem jugovzhodnem delu slovenskega narečnega prostora. /.../15

Stari dolgi akut se je v vsej panonski narečni skupini skrajšal in v večini teh dialektov ostal kratek, le proti zahodu in jugu ob štajerski narečni meji se je lahko začel daljšati in kot rezultat tega pojava sta nova dvoglasnika *ie* in *uo*, nastala iz kratkih ozkih *e*-jev in *o*-jev.

¹⁵ Zorko ugotavlja (2009: 242): »Prebivalci analiziranega markovskega govora se ne imenujejo Prleki, pač pa so Štajerci, po nekdanjem poimenovanju dežele Štajerske, ki je segala do Mure.« Ista ugotovitev velja tudi za dogajalni prostor tako v romanu kot tudi v filmu.

Stari dolgi cirkumfleks se je premaknil za zlog na desno in zlog je večinoma ohranil kolikost, lahko pa se je naglas že začel umikati na levo; tako je danes slišati *mesó, senó, zlató*, pa tudi že *óka/óko, vùha*. Stari akut se je skrajšal in ostal večinoma kratek do danes, tako tudi novi akut ter drugotno in terciarno naglašeni samoglasniki po naglasnih umikih. Tako so kratko naglašeni samoglasniki tudi sredi besede: *lìpa, krùha, vùna, dèlo, tòča, vòla, nèsà, dètela, mèša, rèkla, kòsa, bràt, kràva*. Pri mlajših govorcih je opaziti, da kolikostne razlike izginjajo in tako se kratki samoglasniki že začenjajo daljšati, ostaja pa še vedno tonska razlika med kratkim naglašnim samoglasnikom in naslednjim, više intoniranim zlogom. Nenaglašeni *i* se v vseh položajih niža, nenaglašeni *e* je vedno zelo širok, nenaglašeni *a* pa je le rahlo zaokrožen. Samoglasniki onemevajo le ob zvočnikih, pa še to redko, tudi dolgi nedoločnik je ohranjen. Dolgi samoglasniki so vsi enoglasniki: *í, ú, é, ó, ý, ě*, kratki naglašeni so: *ì, ù, è, ò, è, à, ě* in nenaglašeni: *i, ü, u, e, o, a, r*.

Soglasniški sestav je tak kot v knjižnem jeziku. Narečne soglasniške premene so naslednje: -hč- > -č- : *čí, čéri*; -nj- > -j- : *gospodíja, jíva, svíja*; -v, vt- > -f- : *práf, zdráf, fčèra, òfca*; -um- > -vm- : *vmíti*; -lj- > -l- : *kjùč, kràl, stèla, vòla*; -šč- > -š- : *gòša, išen, ogjìše, lùšimo*; -dl- > -l- : *jèla, cvèla, póla*; -sc- > -hc- : *kòhca*; -vm- > -hm- : *so hmríli*; -ht- > -ft- : *je ftèja, šift*; -m > -n : *s fròštiklon, s pecíklon, s tén, sen*; novi j : *Polájnceki, hùjdo, Moškájnci*; protetični v : *vùha, víuplen si*; -l- > -a, -eja, -o : *nèsa, želèja, dó, jó*.

Analiza gradiva

Analiza neknjižnega besedja v romanu in zastopanost v današnjih normativnih priročnikih ter aktualnih narečnih znanstvenih analizah

Potrčev roman *Na kmetih* (1954) je pisan v slovenskem knjižnem jeziku. Narečnost se kaže le v besedišču in v nekaterih glasoslovnih značilnostih teh narečnih besed. Sam avtor je na koncu romana zapisal slovarček 90 narečnih besed, ki jim je dopisal knjižni pomen; vir zapisanih pomenov ni naveden, zato je sklepati, da gre za pomen besed kot del avtorjeve narečne kompetence. Avtor sam je pred navedenimi besedami zapisal (Potrč 2004: 256): »Ker je zaradi preprostega pripovedovanja ostala marsikatera beseda pristno izražena, bo zapisovalec te zgodbe po svoje razložil nekaj preveč domačih besed.«

70 besed je zaznamovanih z naglasom, in sicer bodisi zaradi različnega mesta bodisi vrste naglasa besed glede na knjižno normo. V pregledu besedja slovarčka bo najprej zapisana avtorjeva razlaga (Po), sledila mu bo razlaga s kvalifikatorji v dveh sodobnih slovenskih normativnih priročnikih,¹⁶ tj. *Slovenskem pravopisu* (SP), v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ), razlaga besedja po sicer dvojezičnem slovensko-nemškem slovarju,¹⁷ tj. v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* (Pl), ter v aktualnem sodobnem dialektološkem delu, ki zajema besedje prleškega narečja, tj. *Gúcati po antújoško, Gradivo za narečni slovar severozahodno-prleškega govora* (G) avtorja Bernarda Rajha. V priročnikih bodo iskani le tisti pomeni, ki jih izkazuje avtor v slovarčku. V oklepaju pred navedbo vira bo zapisan zapovrstni pomen v posameznem slovarju, za poševnico pa bo zapisano število vseh pomenov posamezne geselske iztočnice. Če je zapis naglasa od zapisanega v Potrčevem slovarčku drugačen bodisi v mestu ali vrsti naglasa (kvaliteti in/ali kvantiteti) bodisi v spolu, številu, določnosti pridevnika, je geselska iztočnica zapisana krepko pred razlago iz posameznega slovarja. Besede, ki so v Potrčevem slovarčku zapisane v neosnovni obliki, so bile v slovarjih preverjene tudi v svoji osnovni obliki.

Prikazana bo (ne)živost narečnega besedja v normativnih priročnikih slovenskega jezika in v narečnem slovarju živega jezika. Za potrebe prispevka bo predstavljena analiza prvih 41 besed (geselskih iztočnic) Potrčevega slovarčka, tj. od črke *b* do vključno črke *o*.¹⁸

¹⁶ Sodobni normativni priročniki slovenskega knjižnega jezika so znanstvena slovnica, tj. *Slovenska slovnica* Jožeta Toporišiča (2000), pravopis, tj. *Slovenski pravopis* (2001; spletna izdaja 2010) in enojezični razlagalni slovar določenega jezika, tj. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* – SSKJ (2000; spletna izdaja 2000).

¹⁷ Pleteršnikov dvojezični slovensko-nemški slovar je bil zaradi vsebujočega tudi neknjižnega gradiva bolj smiseln za uporabo kot sicer prvi enojezični slovar slovenskega jezika, Glonarjev *Slovar slovenskega jezika* iz leta 1936, ki je bil v uporabi v času Potrčevega ustvarjanja romana *Na kmetih*.

¹⁸ V Potrčevem slovarčku so sicer zapisane še geselske iztočnice od *p* do *ž*, ki jih je še treba natančno obdelati: *pócje* – podstenje (pri hiši ob zidu); *podójen* – pomolžen; *pojđóč* – mimogrede; *povéslo* – slamnata vez za snope; *prášiti* – v prahu orati; *práva* – prav ali desni roka; *préma* – (pri vozu); *préžati* – bedeti; *pripúščanje* – pripuščajo se samice (krave, svinje); *rájce* – fižolovke; *razceketáti se* – razklepetati se (srake cekečejo); *ročica* – (pri vozu), prednji in zadnji ročici; *sčájmati se* – zavesti se, spomniti se; *sèp* – nasipana griva nad gorico; *skášati* – sproti kositi; *skrájnik* – prvi ali zadnji ogon; *slákota* – (psovka); *slovó* – prekleto slovo! (psovka); *snobóki* – snubci; *spódnjica* – spodnja kikla; *srednóčke* – sredi noči; *stolíca* – lesena tesarska štirinožna podloga (konj); *sušíce, sušáči* – (sušijo krmo); *svátrvca* – nevestina družica; *svátrvčnjak* – ženinov drug, svatrvčnin par; *špížanje* nem. – obhajanje, obhajilo; *štálínke* – mali hlev, svinjaki; *štúrmovka* – z žicami zavarošana cilindrista laterna; *térja* – nora deklina; *tetíca* – teta; *túkla* – jabolčnica iz sadja,

Gradivo:

bábica – nakovalce, na katerem klepljejo (Po); -e ž (á) knj. pog. |del priprave| (2/2; SP); *zgornji del klepalnika*: položil je srp na babico (2/2; SSKJ); železo, na katerem se kosa kleplje, der Dengelstock; (4/16; Pl); *bábica ž podstavek za klepanje kose* (3/3, G);

blánja – deska, plužna deska, ki obrača brazdo (Po); / (SP); -e ž (á) nar. *deska*: miza, zbita iz blanji; jelševе blanje (1/1; SSKJ); der Holzklotz, C., *Ajdovščina- Erj. (Torb.)* (2/3; Pl); *blája del pluga, ki obrača zemljo* (2/2; G);

ceketáti – (sračji ceket) (Po); -ám in ceketáti -éčem nedov. -áj -ájte in -i -ite, -ajóč, -áje; -ál -ála; ceketánje; (-àt) (á â; á é) Srake ~ajo; slabš. Na dvorišču so ceketale sosede |hrupno govorile| (1/1; SP); -ám in -éčem nedov. (á â, é) *oglašati se z glasom ck*: srake ceketajo // slabš. *mного, hrupno govoriti*: sosede so ceketale ves dan (1/1; SSKJ); -etâm, -éčem, *vb. impf.* = čeketati, C. (1/1; Pl); *ceketáti* in *cokotáti* nedov. ekspr. *hitro in nerazločno /jecljajoče govoriti; žlobudrati* (1/1; G);

črmljen – rdečkast (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

čúnika – mlada svinja (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

dójva – molža (Po); / (SP); -e ž (ô) nar. vzhodno *molža*: mati je bila ravno v hlevu pri dojvi (1/1; SSKJ); / (Pl); *dójva ž molža, izdatno dajati mleko po telitvi* (1/2; G);

doklič – dokler (Po); **dòklič** nepravi podr. čas. vez. (ô/ô) pokr. *dokler*: Ne misli vstati prej, ~ se ne bo zadnji pri mizi dvignil (1/1; SP); **dòklič** vez. (ö) nar. *dokler*: ne misli vstati prej, doklič se ne bo zadnji pri mizi dvignil (I.

stolčenega s pejiči; *túnka* – posoda z mastjo in mesom; *újdrč* – s hlevskega stropa viseče in iz desk zbito ležišče (za hlapce); *vága* – pri vozu pod zadnjo premo; *večerko* ali *večerka* – pozno popoldne; *víža* – napev; način (v prenesenem pomenu); *vratník* – prostor ob njivi za obračanje (– za vračanje) živine pri oranju; *vrhka* – vrh; *vrhnje* – smetana; *zarántati* – z rantami ograditi; *zatúcniti* – zaklati (svinjo); v knjigi v prenesenem pomenu; *zdávanje* – poroka; *zdič* – (rak ždi v zdiču); *zizjak* – zizno prase; tudi v prenesenem pomenu; *žábe* – iz slanine izrezano meso (pri pečenju glasno cvrči, se dere ko žabe); *žóta* – nemarno, še zeleno dekle, frklja; *žmétno* – težavno; *žmikanje* – *zažmikana* – (skuhana in premečkana) svinjska krma; krmínje.

Potrč) (1/1; SSKJ); **dòklič**, *conj.* = dokler, *Habd.- Mik., C., vzhŠt., ogr., kajk.*; *Jejmo 'no pijmo, Doklič še zdravi smo mi, Danj. (Posv. p.).* (1/1; Pl), **dòkleč**, *conj., ogr.- C., pogl. doklič, dokler.* (1/1; Pl); **dòkič** → **dòčik** *dokler* (1/1; G);

fáčuk – nezakonski otrok (Po); -a m, člov. (â) pokr. vzh. *nezakonski otrok* (1/1; SP); -a m (â) nar. vzhodno *nezakonski otrok*: *fačuka ima // ekspr. otrok sploh*: težko je nasititi vse te lačne fačuke (1/1; SSKJ); **fáčuk**, *m. uneheliches Kind, ogr.-C., M., kajk.-Valj. (Rad)*; tudi: *fačúk, kajk.-Valj. (Rad)*; — prim. madž. *fattyú, Mik. (Et.)*. (1/1; Pl), **fáčək**, -čka, *m. 1) uneheliches Kind, Sl-Gor.- C., jvzhŠt., BlKr.* (1/2; Pl); **fáčuh** *m nezakonski otrok* (1/1; G);

gántnarji – tramovi za sode v kletih (Po); / (SP); **gántnar** -ja m (á) nar. vzhodno *lega, gantar*: sodi na dolgih gantnarjih (1/1; SSKJ); / (Pl); **gántar** *m podložni tram za sode v kleti* (1/1; G);

gárce – lestve na lažjem vozu, lažji voz z lestvami (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); **gárca** *ž manjša lojtrnica za voz* (1/1; G);

gož – vez za oje na jarmu (Po); -í ž -i -- -i -jó; -í -í -éma -í -éh -éma; -í -í -ém -í -éh -mí (ô î) |vez za povezavo obeh delov cepca|: vtakniti oje v ~ (2/2; SP); -í ž (ô) **1. vez, ki veže oba dela cepca**: zamenjati gož **2. obroč, zanka na jarmu za oje**: vtakniti oje v gož; verigasta gož (2/2; SSKJ); *der Jochriemen, die Jochwiede, die die Deichsel an dem Joche festhält, Cig., Jan., M., Met., Štrek., Št.*; (*gož, m. Tolm.- Erj. [Torb.]*); — *das Pflugband, das den Pflugbalken mit dem Radgestell verbindet, Z.* (3/3; Pl); **gôž** *ž vlečna vez pri jarmu* (2/2; G);

grólike – jagode na molku (Po); / (SP); -e ž (ó) nar. vzhodno *jagoda (na rožnem vencu)*: *Spal sem v mali hiški, pri materi, in zaslišal, kako so potegnili molek in kako so začele grolike koščeno pošklepetavati* (I. Potrč) (1/1; SSKJ); / (Pl); / (G);

jarčiti se – pariti se (Po); / (SP); **járciti** -im nedov. (á â) *povzročati brejost*: oven jarči **járciti se** nar. *spolno se združevati, pariti se*: ptice se jarčijo (1/1; SSKJ); **járciti**, *jârcim, vb. impf.* 1) bespringen (vom Bock, Widder), *M.*; betreten (vom Hahn): petelin kokoš jarči, *Cig., C., vzhŠt.*; — j. se, sich paaren, falzen (von Vögeln, bes. Hühnern), *Z., Cig.*; — j. se, schäckern, *C.* (1/2; Pl.); / (G);

júžast – moker ali topel kot odjuga (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

kámenščnice – bele hrustave češnje (Po); / (SP); / (SSKJ); **kámenščica**, *f.* die Steinkirsche, *vzhŠt.- C.*; — neka breskev, *kajk.- Valj. (Rad).* (1/1; Pl); **kàmešna** ž *vrsta trdih češenj* (1/1; G);

kánkole – samokolnica brez korita (Po); / (SP); -kol ž mn. (á â) nar. *samokolnica brez zgornjega dela*: Karlek je vozil zvrhane košare na kankolah v klet (I. Potrč) (1/1; SSKJ); **kánkola**, *n. pl.* 1) eine Art Schubkarren (ohne Truhe), *vzhŠt.- C.*; — 2) Stelzen, *C.* (1/1; Pl), **kánkole**, *f. pl.* = kankola, *Mur.* (1/1; Pl); **kànkole** ž mn. *lestvičasta samokolnica* (1/1; G);

kóranti – kurenti (Po); -a m, člov. (ô) nardp. *kurent* (1/1; SP); -a m (ô) nar. štajersko *kurent*: koranti skačejo po cesti (1/1; SSKJ); **korant**, *m.* 1) korant je gonjač oračev na pustni dan (ein wild aussehender Mann in rauhem Pelz, mit Hörnern), *vzhŠt.- C.* (1/2; Pl); / (G);

klójci – narezano posušeno sadje (Po); / (SP); **klójec** -jca m (ô) nar. vzhodno *posušen podolgovat kos sadja, navadno jabolka; krhelj*: dala je vsakemu pest kloycev (1/1; SSKJ); **klojác**, -jca, *m.* 1) die gedörrte Obstspalte, die Klötze, *Mur., Cig., Jan., SlGor.- C.*; — iz nem.; prim. kloca. (1/1; Pl); **klójc** m *posušeno sadje, krhelj* (1/1; G);

kložja – kočarsko pohištvo (Po); / (SP); / (SSKJ); **klôžje**, *n.* Möbel, *vzhŠt.- C.* (1/1; Pl); **kložje** s *ropotija, šara* (1/1; G);

kljúbetnost – kljubovanje (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

krmínje – gl. žmikanje (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

krplje – priprava, spletena iz vrvce in med dvema locnoma za prenašanje stelje in krme na hrbtu (Po); / (SP); **krplja** -e ž (ř) nar. vzhodno *priprava iz ovalnega obroča in vrvi, ki se uporablja za prenašanje zlasti krme*: oprtati si krplje; naložil je polne krplje trave (2/2; SSKJ); **krplja**, *pl.* krplje, ein Netz mit zwei gebogenen Seitenhölzern, die zusammengeschnitten dasselbe schließen; es dient zum Tragen von Heu, Stroh, Streu u. dgl., *Mur., Kres, vzhŠt.*; — (o velikih ustih), *C.* (2/2; Pl); **krple** ž. mn. *mrežasta košara (iz vrvic) za prenašanje listja/slame* (1/1; G);

ksébni (junec) – junec na levi strani, ob gonjaču; junec na drugi ali na desni strani ojesa je *ódsebni* (Po); -a -o (ê) star. *levi*: ~ konj **ksébni** -ega m živ. (ê) star. *levi konj*, vol: pognati ~ega (1/1; SP); -a -o prid. (ê) pri vpreženi živini *levi*: ksebni konj, vol / na ksebno stran je vpregel kravo; sam.: pognati ksebnega (1/1; SSKJ); **ksébən**, -bna, *adj.* na levi strani idoč: ksébni konj, das Sattelpferd, *Jan. (H.)*. (1/1; Pl); **ksébji** -a -o *ksebni/tak ob človeku* (1/1; G);

kúkerli – okence v steni med kuhinjo in izbo ali hiško (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

kúmen – prizidek pri peči; / (SP); -a in -mna m (ū) nar. vzhodno *polica pred odprtino kmečke peči*: na kumenu je stalo več loncev (1/1; SSKJ); **kumən**, -mna, *m.* ein Vorsprung beim Ofen, der als Sitz dient, *BlKr.*; — prim. komen. (2/2; Pl.); *delovna plošča/kamen pred krušno pečjo* (1/1; G);

litke – meča (Po); / (SP); **lítka** -e ž (î) nav. mn., nar. vzhodno *meča*: brcniti koga v litke (1/1; SSKJ); / (Pl); **lítka ž meča na nogi** (1/1; G);

ljúdski – tuj (Po); star. delati škodo na ~em, po ~em *na tujem, po tujem ljúdskost* -i ž, poj. (ū) (2/2; SP); star. *ki ni domač, tuj*: domači in ljudski mlatiči; stanovati v ljudski hiši; posestvo je prišlo v ljudske roke (4/4; SSKJ); fremd; ljudsko blago; ne hodite za ljudskimi bogovi, *Dalm.*; gledati po ljudskih ženah, *Dalm.*; v ljudski deželi, *Dalm.*; na ljudske stroške, *Cig.*; posestvo je prišlo v ljudske roke, *Zv.*; ljudske lase nositi, falsches Haar tragen, *Polj.* (4/4; Pl); **lűcki** -a -o *tuj, nepoznan* (1/1; G);

mášarji – obiskovalci maš (Po); / (SP); -ja m (ã) nar. *obiskovalec maše*: zgodnji, zakasneli mašarji; gruča mašarjev (1/1; SSKJ); / (Pl); / (G);

mošáncke – rumenkasta pozna jabolka (Po); / (SP); **mošánčka** -e ž (ã) nar. štajersko *mošancelj, mošanček*: jesti mošančko (1/2; SSKJ), **mošánček** -čka m (á) *drobnejše rumeno zimsko jabolko*: spraviti mošánčke za zimo (2/2; SSKJ); / (Pl); **moškàncar** m *vrsta jabolk, mošancelj* (1/1; G);

nadájati – dojeti (otroka) (Po); / (SP); -am nedov. (ã) nar. vzhodno *dojiti*: nadajati otroka (1/1; SSKJ); **nadâjati**, -am, *vb. impf. ad* nadojiti: säugen, *C., Volk.-M., ogr.-Valj. (Rad), vzhŠt.* (2/2; Pl.); dojeti (otroka) (1/1; G);

nájga – pijača iz nagnjenega polovnjaka; tudi v prenesenem pomenu (Po); / (SP); -e ž (â) nar. vzhodno *ostanek vina (v sodu)*: tudi najgo so že popili; motna najga // *ostanek česa tekočega sploh*: kuhar ima v kotlu samo še najgo (1/1; SSKJ); / (Pl); **nàjga** ž *preostanek (npr. tekočine)* (1/2; G);

nakášati – sproti kositi (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

namikávanje – mikastenje z rokami (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

nástel – nastil, stelja (Po); / (SP); **nástelj** in **nástel** -i ž (á) nar. vzhodnoštajersko *stelja*: pripravljati nastelj (1/2; SSKJ), **nástelja** -e ž (ē) nar. *stelja*: pripraviti nasteljo; iti v gozd po nasteljo / listje za nasteljo (2/2; SSKJ); **násteľ**, *m.* = nastil, *Mik., Valj. (Rad)*; (*nástel*, -stla, *vzhŠt.*). (Pl); **nástil** *m stelja* (1/1; G);

návek – zmeraj, vedno (Po); / (SP); prisl. (á) nar. vzhodno *zmeraj, zmerom*: navek ne bo živel / njeno trpljenje mi je za navek ostalo v spominu (1/1; SSKJ); **návęk**, *adv.* = zmerom, immer, *kajk.- Vest.* (1/1; Pl); / (G);

návli (v Prekmurju navili) – manjše kopice sena, ki jih natakneš na vile (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

oblíkovci – iz okleščenege vejevja nasekana drva (Po); **oblíkovec** -vca *m z* -em (í; î) les. podpreti strop s hrastovimi ~i; pokr. naročje ~ev *polen* (1/1; SP); **oblíkovec** -vca *m (î)* 1. nar. *okroglo, nerazcepljeno poleno; okroglica*: nasekati naročje oblikovcev (1/2; SSKJ), 2. les. *drobnejši neobdelan les, ki se uporablja zlasti za opornike*: rov so podprli s hrastovimi oblikovci (2/2; SSKJ); **oblíkovęc**, -vca, *m.* ein runder, noch unbehauener, unabgezimmelter Baumstamm, *V.-Cig.*; — der Prügel, *SlGor.*; okroglo (oblo) poleno, *Litija*; oblikovci, das ungespaltene Prügelholz, das Knüttelholz, *V.-Cig., Pjk. (Črt.)*, *vzhŠt.*; (nam. oblikavec?). (1/1; Pl); / (G);

ódsebni – gl. ksebni (Po); star. *desni*: ~ konj **odsébni** -ega *m živ.* (ē) star. *desni konj, vol*: pognati ~ega (1/1; SP); pri vpreženi živini *desni*: odsebni konj, vol ◊ geom. odsebna senca *senca na tvorbi, ki jo povzroča del te tvorbe ali druga tvorba* (1/1; SSKJ); / (Pl); **ódsebji** -a -o *desni v vpregi* (1/1; G);

ókol – ograda za živino (za svinje) (Po); / (SP); **okòl** -òla tudi ókol -a [ou] *m (ö ó; ô)* nar. *ograjen prostor (ob hlevu) za izpuščanje živine*: spustiti svi-

nje v okol (1/1; SSKJ); **okòł**, -kòła, *m.* 1) eine Umzäunung (für Schweine, Schafe), der Viehhof, *Mur., Jan., Danj.- Mik., C.... (Vest.), Trst. (Let.)*; — ein umzäunter Weideplatz, *vzhŠt.*; — der eingefriedete Platz um ein Haus herum, *SlGor.* (1/2; Pl); **òkol m ograda za živino (ob domačiji)** (1/1; G);

òplen – sprednji del voza (Po); **oplèn** -éna *m* (è é) *kmet.* |prečni premični drog na vozu| (1/1; SP); **oplèn** -éna *m* (è é) *agr. premično nameščen prečni drog na sprednjem in zadnjem delu voza, v katerega se vtaknejo ročice:* zaradi prevelike teže se je oplen prelomil \diamond žel. *naprava za prevoz dolgih tovorov na dveh med seboj spetih odprtih vagonih* (1/1; SSKJ); **oplèn**, -pléna, *m.* pri vozu na prednji in zadnji premi on les, v kateri sta vtaknjeni ročici, *Goriš., Lašče- Erj. (Torb.), BlKr.*; der Kipfstock, *Cig.*; prednji o., der Wendeschommel, *Rib.- M., C.*; — tudi prednji in zadnji del voza pri žagi, *Notr.*; — **òplen**, *gen. ópléna*, *Goriška ok.- Erj. (Torb.), BlKr.*; **òplen**, *gen. opléna*, *Lašče- Erj. (Torb.), Štek.* (1/1; Pl); / (G);

òpravka – opravilo okoli živine (Po); / (SP); **oprávka** in **ópravka** -e ž (â; ó) *nar. vzhodno delo z živino: začeti z opravko* (1/1; SSKJ); / (SSKJ); / (Pl.); **òpravca** ž *opravki pri živini; krmljenje živine* (1/1; G).

Delo samo pa vendarle nudi še kar nekaj besedja, ki je »neštajerskemu« oz. prleškemu bralcu tuje, torej ne sodi v nabor knjižnega izrazja, avtor pa ga ni zapisal v slovarček. Tako najdemo npr.: *v kajhi* (5), *poba* (5), *baba* (16), *kravše* (19), *maličko* (20), *štimana* (21), *komí, po komijevsko* (27), *Toplekovo deklino* (28), *pri žlahti* (30), *lamentirati* (37), *varji se ji preblizu* (37), *ste vtečale?* (50), *proti gimnu* (57), *v gatah* (59), *tudi dverce so že zaškripnile* (66), *lampo prinesi* (67), *drvéna* (70).

Celoten Potrčev slovarček zajema 90 besed, od tega je besednovrstno 72 samostalniških besed, 4 pridevniške besede, 10 glagolov in 4 prislovi (v analiziranem gradivu od *b* do vključno *o* je 41 besed, od tega 31 samostalniških besed, 4 pridevniške besede in 4 glagoli ter 2 prislova, torej je v analizo zajet primerljiv besednovrstni vzorec). Druge narečne besedne vrste, ki bi bile po avtorjevem mnenju potrebne razlage, v slovarčku niso zastopane.

Velika večina analiziranih besed je zapisana vsaj v katerem izmed priročnikov slovenskega jezika, ki so bili zajeti v analizo. Izjema je 8 besed, katerih razlago najdemo le v Potrčevem slovarčku (*črmljen* – rdečkast; *čúnika* – mlada svinja; *júžast* – moker ali topel kot odjuga; *kljúbetnost* –

kljubovanje; *krmínje* – gl. žmikanje; *kúkerli* – okence v steni med kuhinjo in izbo ali hiško; *nakášati* – sprti kositi; *namikávanje* – mikastenje z rokami), kar izkazuje nerabo v sodobnem slovenskem jeziku, vprašljiva pa je tudi raba v sodobnem narečnem jeziku, saj besedja ni moč najti niti v Rajhovem narečnem slovarju (2010).

Današnje narečno vprašljivost izkazuje besedje, ki ga ni najti v Rajhovem narečnem slovarju (*grólike*, *jarčiti se*, *mášarji*, *návli*), od česar je iztočnica *grólike* v SSKJ označena s kvalifikatorjem *nar. vzhodno*, *jarčiti se* in *mášarji* z *nar.*, iztočnica *návli* pa v SSKJ ni zapisana.

Kar 27 geselskih iztočnic izkazuje narečno rabo v Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju, od tega so najpogostejše geselske iztočnice z oznako *vzhŠt.* 'vzhodnoštajersko' (*doklič*, *jarčiti se*, *kánkole*, *kórant*, *kložja*, *krplje*, *nadájati*, *nástel*, *oblíkovci*, *ókol*),¹⁹ 4 iztočnice so brez katerega koli kvalifikatorja, običajno le z oznako avtorja, ki je besedo uporabljal (*bábica*, *ceketáti*, *kúmen*, *ljúdski*), pogost je zapis geselskih iztočnic z oznako *kajk.* 'kajkavsko' (*fáčuk*, *kámenščice*, *návek*), redkejši pa zapis geselskih iztočnic, označenih s kvalifikatorjem *Št.* 'štajersko' (*góž*), *SlGor.* 'slovenskogoriško' (*klójci*), pojavljajo pa se tudi kvalifikatorji drugih narečnih skupin, tj. v enem primeru več oznak za primorsko in dolensko narečno skupino: *Goriš.* 'goriško', *Lašče*, *Notr.* 'notranjsko', *Goriška ok.* 'goriška okolica' (*óplen*).

V SSKJ je najpogostejši kvalifikator analiziranega besedja *nar. vzhodno* 'narečno vzhodno' (*dójva*, *fáčuk*, *gántarji*, *grólike*, *klójci*, *krplje*, *kúmen*, *litke*, *nadájati*, *návek*, *ópravka*), pojavljajo pa se še kvalifikatorji *nar.* 'narečno' (*blánja*, *doklič*, *jarčiti se*, *kánkole*, *mášarji*, *oblíkovci*, *ókol*), *nar. štajersko* 'narečno štajersko' (*kórant*, *mošánčke*), *nar. vzhodnoštajersko* 'narečno vzhodnoštajersko' (*nástel*), *nar. vzhodno* 'narečno vzhodno' (*ópravka*), *fáčuk* poleg kvalifikatorja *nar. vzhodno* označuje še kvalifikator *ekspr.* 'ekspresivno', v geselski iztočnici *ljúdski* je najti kvalifikator *star.* 'starinsko', nekaj iztočnic pa kljub drugotnemu pomenu kvalifikatorja nima (*bábica*, *góž*).

Več kot polovica analiziranih geselskih iztočnic, torej 25, v SP ni zapisanih, to je bilo zaradi dejstva, da je SP naj sodobnejši slovenski normativni priročnik, pravopis s slovarskim delom, tudi pričakovati. Ostale geselske iztočnice, ki so v SP vendarle zapisane, imajo bodisi socialno-zvrstni kvalifikator *pokr.* 'pokrajinsko pogovorno' (*doklič*, *oblíkovci*), *pokr.*

¹⁹ Navedene besede so zaradi preglednosti zapisane v obliki, kot jo najdemo v Potrčevem romanu *Na kmetih*, ne glede na siceršen zapis v posameznem priročniku.

vzh. 'pokrajinsko vzhodno' (*fáčuk*), knj. pog. 'knjižno pogovorno' (*bábica*) bodisi druge kvalifikatorje, npr. *slabš.* 'slabšalno' (*ceketáti*), *nardp.* 'narodopisje' (*kórantí*), *star.* 'starinsko' (*ksébni*, *ljúdski*, *ódsebni*), *kmet.* 'kmetijstvo' (*óplen*), *les.* 'lesarstvo' (*oblíkovci*) ali pa kvalifikatorja nimajo (*góž*).

Večina besed je, ne glede na slovar, pomensko tako ozkih, da se pojavljajo le z enim, tj. iskanim pomenom, nekateri kot drugi ali tretji pomen, zelo redki pa so tisti, ki se pojavljajo kot eden izmed štirih ali celo več pomenov (npr. *bábica*). Zanimivo je, da se v SSKJ pojavlja nekaj geselskih iztočnic, ki so bile v slovar zapisane na podlagi Potrčevega izrazja, zapisa-nega v njegovih delih (*grólike*, *kánkole*), in so za ponazarjalnim gradivom označene kot (I. Potrč).

Naglas v SP in SSKJ je večinoma zapisan kot v Potrčevem slovarčku, Pleteršnikov in Rajhov slovar pa označujeta tudi narečni izgovor; v Pleteršnikovem slovarju sta zapisana padajoča in rastoča akcentuacija (circumflectirana in akutirana, upoštevajoč kvantiteto), Rajhov zapis pa poleg poknjiženega, ki je zapisan v gradivu, vsebuje natančen narečni zapis izgovora (npr. *blánja* – *blàja* ž [b'laĵa -e], ki predvsem natančno opozarja na kračino v besedju in na druge glasovne posebnosti (npr. nosni izgovor, redukcije samoglasnikov ipd.).²⁰

Narečnost se kaže tudi v izpustu posameznih glasov, npr. soglasnikov (*raztegnjen ko krapavca* 'kot'), zaradi narave narečja redko tudi samoglasnikov, časovna odmaknjenost pa je prikazana z rabo vikanja, redko tudi še onikanja (*sem jih našel* 'mater' (Potrč 2004: 30)).

Analiza filmskega govora glavnih likov

O govorni podobi filmskih likov v *Rdečem klasju* beremo (Zorman 2009: 175), da so »kritiki pozdravili govorno podobo igralskih kreacij: večinoma so pohvalili hrvaški naglas Šerbedžije, ki naj bi deloval zraščeno v naravni kolorit vzhodne Slovenije, Dravskim poljem (po Kermauner 1988: 219), obenem pa jih je zmotila nenaravna mešanica dialekta in knjižnega oziroma zbornega govora, pri čemer je šibkost utemeljena v slednjem – tako rekoč gledališkem govoru, ki ohranja tradicijo lepe in čiste knjižne besede, kar pa v kmečkem okolju deluje izumetničeno in nenaravno«.

²⁰ Namen prispevka ni bila natančna glasoslovna analiza, zato dialektološki zapis ni vključen v gradivo.

Analiza dialoškega dela uprizorjenega besedila kaže, da je govor filmskih likov zelo blizu knjižni normi na oblikoslovni in skladenski ravni, prvine narečja in pokrajinsko pogovornega jezika pa se izražajo predvsem v naglasnem mestu in v besedišču, in sicer od lika do lika v različni meri. Razlike v govoru se kažejo pri izgovoru soglasnikov, pri izgovoru samoglasnikov v naglasnem mestu in kvaliteti ter v besedišču. Slišijo se tako knjižna slovenščina, od narečij pa le posamezne značilnosti, večinoma skupne panonski narečni skupini, ter hrvaški jezik. Režiser tako ni imel namena podati vtisa avtentičnosti govora kraja in pokrajine dogajanja, še manj pričarati popolnoma avtentični govor, ki na Ptuju in okolici spada v prleško narečje, to pa skupaj s haloškim, slovenskogoriškim in prekmurskim narečjem tvori panonsko narečno skupino, niti govora Gomile, kjer se film dogaja, ki tudi še ne spada v štajersko narečno skupino.

Predstavljeni so rezultati analize govora osrednjih likov – Južeka Hedla, Zefe ter hčerk Hane in Tunike – ter vpogled v govor drugih likov.

Južek Hedl. Glavni lik prihaja iz Razkrižja in je po očetu Štajerec, po materi Zágorec, njegov govor je večinoma slovenska knjižna različica, a vseeno odraža izvor in identiteto glede na roditelje, saj se prepleta z elementi panonske narečne skupine, močan je vpliv hrvaščine, posebej v izgovoru in besedju, zlasti se kaže v kletvicah in čustveno zaznamovanih besedah. Narečne značilnosti se kažejo pri izgovoru soglasnika *l* (knjižno dvoglasniški [ɫ]) znotraj besede pred soglasnikom *'do:lgo* (že dolgo stoji); fonem *v* se v izglasju izgovarja kot *f k'ri:f²¹* (nisem jaz kriv); izgovor samoglasnikov *o* in *e* je narečno ozek za knjižno široka samoglasnika: *dóbro, zadósti, iz vóde, kónja, tvója, téta*; pojavlja se značilen naglasni umik na levo: *zápri usta, zápri gobec, ni slábo, ne sádite rožic*. Samoglasnike, ki so v knjižni in narečni slovenščini ozki, pod vplivom hrvaščine izgovarja široko: *Kaj me tako glêdaš?, da bi pêla, preklêta, Sem jaz svêtec ...*; pojavlja se hrvaški izgovor zlogotvornega *r 'brž* ('brž'); pri glagolu *biti* v 1. osebi ednine *prišlek sam, s teboj sam, Štajerac sam* (sl.²² 'sem') in 3. osebi množine *vojskina leta su za mano* (sl. 'so'), *Štajerac, na svidanje* (sl. 'Štajerec', 'na svidenje'); hrvaško besedje *Uzmi to prdalo* 'avto džip', neću više, *Rad bi govorio s teboj., Rad bi ti nekaj poveda., Za mesec dni ja grem v Rusijo, mi je obečao, bogmi bogme*.

²¹ Z dialektološkim zapisom sta ponazorjena samo primera za narečne izgovorne posebnosti.

²² Legenda: sl. → slovensko.

V oblikoslovju gre večinoma za knjižno rabo, narečne posebnosti so redke: uporaba vprašalnega zaimka *kaj* v oziralnem odvisniku namesto oziralnega *kar*: *Kaj je bilo, je bilo*; panonska narečja ohranjajo dvojino: *pa dajva*. Zasledimo tudi vzhodnopokrajinski izraz *lepa deklína* (SP 2001: deklina – pokr. vzh. ‘dekle’).²³ Hrvaški vpliv se kaže tudi v oblikoslovju, in sicer osebni vprašalni zaimek *ko* za slovenskega *kdo*: *Ko si ti, baraba, a?* in krajevni vprašalni *gdje* za *kje*: *Gdje ti je mati?*

Posebej pa nemiren karakter podkrepijo številne kletvice: *jebemti, sem se zajebal /.../, mater mu božju, ti mater božju, jebemti mater*, in nizke besede: *gobec* (SP 2001: gobec – nizk. ‘obraz; usta’).

Glede na poreklo lika v filmu je bila izbira igralca uspešna. Njegov govor izraža tako slovenske in hrvaške korenine.

Zefa, hčeri Hana in Tunika. Pri vseh treh Toplečkah je slišati večinoma knjižni izgovor, ki je najbolj izrazit pri Tuniki. V Zefinem govoru je v soglasniškem sklopu *-lj-* ohranjen le nemehčani del sklopa: *strelajo, nedele* (streljajo, nedelje); samoglasnika *e* in *o* izgovarja ozko: *réklo, vódo, po svóje*; slišimo *o*-jevski izgovor deležnika moškega spola na *-l*: *ne bo prišo, da si prišo*; samoglasniški upad sredi besede: *oskubli*; pojavlja se značilen naglasni umik na levo: *kaj zíjate, prêveč trde oči imaš, preséliti v mlin, je príšla, ti bi lahko skóčila*. Pojavljajo se slabšalne besede: *Kaj zíjate?* (SP 2001: zijati – slabš. ‘radovedno gledati’). Izstopajo knjižne formulacije in izgovor, ki delujejo glede na okolje in poreklo popolnoma odtujeno: *Mar je to za ljudi?, pozabíla ...* Tudi pri Hani slišimo v soglasniškem sklopu *-lj-* ohranjen le nemehčani del sklopa *nedele* (nedelje); samoglasnika *e* in *o* izgovarja ozko: *óča, pópek, snópek, móгла, bóžji vólek*; sliši se redukcija polglasnika in prehod končnega *-m* v *-n*: *sn* za prvo osebo ednine glagola *biti* ‘sem’; v besedju se pojavi tudi germanizem *do konca scêrala* v pomenu ‘izčrpala’ (Debenjak 2003: verzehren tudi ‘izčrpati, izčrpavati’). Tunikin govor je najbolj knjižen, v okolju deluje celo tuje: *Pomagájte!*, v primeru tudi *óča so radi* dolgi širok izgovor *o*-ja in intonacija, bliže gorenjskemu narečju, daje vtis izumetničenosti.

Za druge like je prav tako večinoma izbrana knjižna govorica, in sicer za kmete in komunistične aktiviste. Aktivist Janža govori knjižno, prisotni so elementi narečnega – naglasni umik: *te láhko potégnejo, (láhko)*, ožine pri izgovoru samoglasnikov: *zapómni si*, samoglasniški upad sredi besede, na besednem vzglasju in izglasju: *omenla, bomo meli, ne gre kar*

²³ Legenda: SP 2001 → *Slovenski pravopis* 2001.

tak; o-jevski izgovor deležnika na *-l*: *boš prišo*, pri besedju pa se pojavijo pokrajinsko obarvane, neknjižne ljudske, slabšalne, celo nizke: *deklina* (SP 2001 *deklína* – pokr. vzh. ‘dekle’), *ne bo ti gratalo* (SP 2001 *ratati* – neknj. ljud. ‘uspeti’), *prokleta baba* (SP 2001 *baba* – slabš. ‘ženska’), *ti boš krvavo scal* (SP 2001 *scati* – nizk. ‘opravljati malo potrebo’), *sрати* (SP 2001 *sрати* – nizk. ‘iztrebljati se’), *drek* (SP 2001 – nizk. ‘blato, govno, iztrebki’), *rit* (SP 2001 – nizk. ‘zadnjica’). Tudi drugi aktivisti govorijo knjižno, aktivist Lojze – *Pogovôri se z Janžo*, agitatorica Liza, le štetje je narečno (*trideset osem, trideset devet ...*), uporablja pa tudi nizke besede *si se zasral* (SP 2001 – *zasrati se* nizk. ‘izgubiti ugled’).

Dodajmo še nekaj primerov govora kmetov, ki delujejo odtujeno prav zaradi knjižne izreke: kmet Sergej: *se je správil náme, da bi me zlómil*; kmet Franc: *ker sem hôtel*; kmetica Štefica: *vsekákor si ti málo glúh, Janža*; kmet Vinko: *da bólje ne bi môglo, popéval v nebéškem zbôru*. Redko lokalno narečno slišimo govoriti kmeta, ki orje: *nêmre biti dôbro*; fant, ki nese prašiča in vrečo na ramenih, zveni, kot bi bral: *Jòj, stríc Jánža. Déda sem kómaj okróg prinésel, niti slíšati ni hôtel o tém* ipd.

Posebej velja opozoriti na govor v zaporu na koncu filma, saj kmetje govorijo knjižno, eden izmed likov pa se sicer odmakne od knjižne govorice, vendar v smeri gorenjskega narečja.

Sklep

Roman je avtor zapisal v knjižni slovenščini, mestoma pa podkrepil lokalno pripadnost s posameznimi narečnimi besedami z Dravskega polja (*čúnika, fáčuk, kámenščnice, kánkole, pócje, rájce, sčájmati se, štalínke, večérko ...*). Velika večina analiziranih besed je zapisana vsaj v katerem izmed priročnikov slovenskega jezika, ki so bili zajeti v analizo. Potrčeve besede, zapisane v SP, SSKJ, Pleteršnikovem in Rajhovem slovarju, potrjujejo živost še v današnji rabi in s tem prisotnost Potrča tudi v 21. stoletju.

Govor filmskih likov se samo v naglasnem mestu in v besedišču oddaljuje od knjižne različice, vendar od lika do lika v različni meri, najbolj pri glavnem liku Južeku Hedlu, manj pa v govoru vseh treh Toplečk, najmanj v govoru Tunike. Med stranskimi liki je v večji meri slišati knjižno govorico, tudi med kmeti in ne le med komunističnimi aktivisti, izstopajo le nekateri redki liki.

Viri in literatura

Viri

Ivan Potrč, 2004: *Na kmetih*. Ljubljana: DZS. 258 str.

Rdeče klasje [Videoposnetek], 2003./Po motivih romana Na kmetih Ivana Potrča; avtor literarne predloge Ivan Potrč; režija Živojin Pavlović 1 videokaseta (VHS, PAL) (ca 85 min): barve, zvok. Ljubljana: Andromeda, 2003, p 1970.

Ivan Potrč, *Na kmetih, scenarij, rokopis v dveh različnih ovojih*; na prvem piše Uvod, v njem je 11 listov A5-formata, v drugem pa Prepir s Šprahovim ..., 22 listov A5-formata; vse skupaj je v rdeči kuverti istega formata. Škatla št. 2, 68.

Ivan Potrč, *Na kmetih – delovni rokopis*, 5 večjih in 2 manjša lista, v ovoju. Škatla št. 1, 22.

Literatura

Boris Bogataj, 1983: Izbrana dela Ivana Potrča. Glas, 2. 8. 1983.

Silvija Borovnik, 2001: Pripovedna proza. *Slovenska književnost III*. Ljubljana: DZS. 145–201.

Jožica Čeh, 2006a: Dialektizmi v Potrčevi prozi. V: *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah. Zora 41* (ur. M. Koletnik, V. Smole). Maribor: Slavistično društvo Maribor, 183–189.

Jožica Čeh, 2006b: O Potrčevi predvojni pripovedni prozi. Ljubljana: *JiS (Tisk. izd.)*. [Tiskana izd.], letn. 51, št. 5, [15]–23. <http://www.jezikinslovstvo.com/pdf/2006-05-Razprave-JozicaCeh.pdf>. Pridobljeno 21. 7. 2013.

Jožica Čeh Steger, 2012: O Potrčevi zgodnji kratki prozi. Spremnja študija. Ivan Potrč: *Prepovedano življenje*. Maribor: Litera. (Knjižna zbirka Piramida). 277–304.

Doris Debenjak, 2003: *Veliki nemško-slovenski slovar* [Elektronski vir]. Ljubljana: DZS.

Bogomil Gerlanc, 1969: Roman Ivana Potrča v angleščini. *Primorski dnevnik*, 10. 8. 1969.

Kari Gibson, 2004: *English only Court Cases Involving the U.S. Workplace: The Myths of Language Use and the Homogenization of Bilingual Workers' Identities*. Dostopno 25. 7. 2013: [http://www.hawaii.edu/sls/uhwpsl/22\(2\)/Gibson.pdf](http://www.hawaii.edu/sls/uhwpsl/22(2)/Gibson.pdf).

France Koblar, 2013: Potrč Ivan. *Slovenski biografski leksikon. 1925–1991*. <http://ezb.ijs.si/fedora/get/sbl:2245/VIEW/>. Pridobljeno 21. 7. 2013.

Mihaela Koletnik, 2007: Besedje v severovzhodnem narečnem prostoru, 347–423. *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. Maribor: Slavistično društvo.

Mihaela Koletnik, 2007: Prleška vinogradniška terminologija, 389–400. *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. Maribor: Slavistično društvo.

Krajevni leksikon Slovenije. 1995: Ljubljana: DZS. 313–315.

Igor Koršič, 2006: Nekaj o umetnosti neumetniškega govora v filmu. *Kolokvij o umetniškem govoru*. Ljubljana: Akademija za gledališče, radio, film in televizijo. 160–166.

Tine Logar, Jakob Rigler, 1993: *Karta slovenskih narečij*. Karto priredila: Tine Logar in Jakob Rigler na osnovi Ramovševe Dialektološke karte slovenskega jezika, novejših

raziskav in gradiva Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU. Besedilo: Tine Logar. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1993 (zemljevid).

Irina Makarova, 2004: Jezikovno prilagajanje in variantnost pogovorne ljubljansčine. Kržišnik, Erika (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Obdobja 22. Metode in zvrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 287–296.

Dušan Mevlja, 1993: Ivan Potrč – osemdesetletnik. Knjižni razgledi, 19. 1. 1993, št. 10, 15.

Martina Orožen, 2003: *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*. Zora 26. Maribor: Slavistično društvo.

Stojan Pelko, 2008: Rojstvo misli iz filma. *Spisi o govoru*. Primož Vitez (ur.). 161–172.

Valentina Plahuta Simčič, 2012: Nekoč je bila literatura na filmu, danes je ob njem. *Delo*, 20. 11. 2012. Dostopno 25. 7. 2013: <http://m.delo.si/clanek/229283>.

Katja Podbevšek, 1983: Filmski govor in film Učna leta izumitelja Polža. *Jezik na odru, jezik v filmu*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko. 294–300.

Breda Pogorelec, 1965: Vprašanja govornega jezika. *Jezikovni pogovori*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 132–156.

Breda Pogorelec, 1998: Jezikovno načrtovanje govornega jezika pri Slovencih. *Jezik za danes in jutri*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije: Inštitut za narodnostna vprašanja. 56–65.

Denis Poniž, 1971: Pristna atmosfera obdravske pokrajine. [S. l.: s. n.] 2. februar 1971, 21.

Bernard Rajh, 1999: Nekatere naglasne premene v oblikoslovju severozahodnega prleškega govora. V: Zorko, Zinka (ur.), Koletnik, Mihaela (ur.). *Logarjev zbornik: referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*, (Zora, 8). Maribor: Slavistično društvo. 137–147.

Bernard Rajh, 2001: Cerkevjaški govor. V: Rajh, Bernard (ur.), Toš, Marjan (ur.). *Podobe kraja: zbornik Občine Cerkevjak*. Cerkevjak: Občina: Slovenskogoriški forum. 259–277, ilustr.

Bernard Rajh, 2002: Gradivo za severozahodnoprleški narečni slovar. V: Jesenšek, Marko (ur.), Rajh, Bernard (ur.), Zorko, Zinka (ur.). *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika: ob življenjskem in strokovnem jubileju prof. dr. Martine Orožen*, (Zbirka Zora, št. 18). Maribor: Slavistično društvo. 117–123.

Bernard Rajh, 2003: Besedje in besedne zveze v severozahodnoprleškem govoru. V: Zorko, Zinka (ur.), Koletnik, Mihaela (ur.). *Glisoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja*, (Zora, 25). Maribor: Slavistično društvo. 118–134.

Bernard Rajh, 2004: Vzhodnoštajersko besedje v Pleteršnikovem slovarju. V: Jesenšek, Marko (ur.). *Besoslovne lastnosti slovenskega jezika: slovenska zemljepisna imena*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije; Pišec: Društvo Pleteršnikova domačija, 2004. 225–230.

Bernard Rajh, 2004. Besedno prevzemanje iz nemščine v severozahodnoprleški govor. *Ann, Ser. hist. sociol.* Let. 14, št. 1, 195–202, zvd.

Bernard Rajh, 2005: Severozahodnoprleška osebna imena. V: Jesenšek, Marko (ur.). *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*, (Zbirka Zora, 32). Maribor: Slavistično društvo. 98–105.

Bernard Rajh, Melita Zemljak Jontes, 2005: Instrumentalno-slušna določitev samoglasniških sestavov obrobnege prleškega govora. *Glas. ZRS Koper*. Letn. 10, št. 3, 32.

Bernard Rajh, 2006: Glagoli v severozahodnoprleškem govoru. V: Koletnik, Mihaela (ur.), Smole, Vera (ur.). *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, (Zbirka Zora, 41). Maribor: Slavistično društvo. 399–406.

Bernard Rajh, 2008. Tipologija in razvrstitev naglašanih samoglasnikov v severozahodnoprleškem govoru. V: Toporišič, Jože (ur.). *Škrabčeva misel VI: zbornik s simpozija 2007*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. [81]–99.

Bernard Rajh, 2010: *Gúčati po antújoško: gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Fran Ramovš, 1931: Karta slovenskih narečij.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 2000. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Spletna izdaja: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.

Slovenski pravopis, 2010. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Spletna izdaja: <http://bos.zrc-sazu.si/sp2001.html>.

Stanko Šimenc, 1983: *Slovensko slovstvo v filmu*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko.

Stanko Šimenc, 1996: *Panorama slovenskega filma*. Ljubljana: DZS.

Ivo Škarić, 2000: *Temeljci suvremenog govorništva*. Zagreb: Zagreb: Školska knjiga.

Marcel Štefančič, jr., 2005: *Na svoji zemlji – Zgodovina slovenskega filma*. Ljubljana: Umco. Rdeča Premiera. Knjižna zbirka Premiera št. 50. 78–80.

Bojan Štih, 1954: Ivan Potrč – Na kmetih. *Naša sodobnost*, letnik 2, številka 9, 848–856.

Ančka Šumenjak, 1971: Še o filmu »Rdeče klasje«. *Kmečki glas*. 24. 2. 1971. Št. 2. Str. 15.

Jože Toporišič, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Jože Toporišič, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

Alenka Valh Lopert, Mihaela Koletnik, 2011: Mariborščina kot identitetni dejavnik v radijskem diskurzu. *Časopis za zgodovino in narodopisje*. Letn. 82 = n. v. 47, zv. 1, 121–134.

Zinka Zorko, 1998: *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. Zora 6. Maribor: Slavistično društvo, 50.

Zinka Zorko, 2009: *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.

Barbara Zorman, 2009: *Sence besede: filmske priredbe slovenske literature*. Koper: Annales.

Spletni viri

http://sl.wikipedia.org/wiki/Ivan_Potr%C4%8D. Pridobljeno 23. 7. 2013.

[http://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%A0tajerska_\(vojvodina\)](http://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%A0tajerska_(vojvodina)). Pridobljeno 21. 7. 2013.

http://sl.wikipedia.org/wiki/Pokrajine_v_Sloveniji. Pridobljeno 21. 7. 2013.

http://www.arhiv.svlr.gov.si/si/delovna_podrocja/podrocje_lokalne_samouprave/pokrajine/pokrajine_arhiv/index.html. Pridobljeno 21. 7. 2013.

POTRČ'S NOVEL *NA KMETIH* (IN THE COUNTRY) IN PAVLOVIČ'S FEATURE FILM *RDEČE KLASJE* (READ EARS)

Summary

The treatise concentrates on the shift from the written word to the spoken realisation in the film *Rdeče klasje* (*Red Ears*) (1970), which is based on the themes from Potrč's novel *Na kmetih* (*In the Country*) (1954) and was directed by Živojin Pavlovič. The novel is written in the standard Slovene language and at times there are also some dialect words from the Drava field to stress the feeling of local belonging (*čúnika, fáčuk, kámenščnice, kánkole, pócje, rájce, sčájmati se, štalínke, večérko* ...). The majority of words analysed was found in one of the Slovene language handbooks considered in this analysis. Potrč's words, registered in *Slovenski pravopis* (*Slovene Spelling*), the *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (*Dictionary of the Slovene Standard Language*), Pleteršnik's and Rajh's dictionary, confirm their vividness in the today's use and with it Potrč's relevance in the 21st century. The today's dialect questionability is presented by words that cannot be found in Rajh's dialect dictionary (*grólike, jarčiti se, mášarji, návli*); the dictionary entry *grólike* is in the SSKJ (*Standard Slovene Language Dictionary*) marked with the qualifier *nar. Vzhodno* (*dialect East*), *jarčiti se* and *mášarji* with *nar. (dialect)*; the entry *návli* is not registered in the SSKJ (*Standard Slovene Language Dictionary*).

27 dictionary entries are marked with dialect use in Pleteršnik's Slovene-German dictionary; the majority of them have the mark *vzhŠt.* 'vzhodnoštajersko' (East-Styria) (e.g. *doklič*), 4 entries have no qualifier, usually only the name of the author who used them (e.g. *ceketáti*). Common are also entry records with the mark *kajk.* 'kajkavsko' (Kajkavian dialect) (e.g. *fáčuk*); seldom are entries marked with the qualifier *Št.* 'štajersko' (Styrian) (*góz*), *SlGor.* 'slovenskogoriško' (Slovenske gorice dialect) (*klójci*). There are also qualifiers for other dialect groups, i. e. in one case more marks for the Primorje and Dolenjska dialect groups: *Goriš.* 'goriško' (Goriška dialect), *Lašče, Notr.* 'notranjsko' (Notranjska dialect), *Goriška ok.* 'goriška okolica' (Goriška surroundings) (e.g. *óplen*).

In the SSKJ (*Dictionary of the Slovene Standard Language*) the most common qualifier of the analysed vocabulary is *nar. vzhodno* 'narečno vzhodno' (dialect East) (e.g. *dójva*); there are also qualifiers like *nar. narečno* (dialect) (e.g. *blánja*), *nar. štajersko* 'narečno štajersko' (dialect Styria) (e.g. *kórantí*), *nar. vzhodnoštajersko* 'narečno vzhodnoštajersko' (dialect East-Styria) (e.g. *nástel*), *nar. vzhodno* 'narečno vzhodno' (dialect East) (e.g. *ópravka*). *Fáčuk* is next to the qualifier *nar. vzhodno* (dialect East) marked also with the qualifier *ekspr.* 'ekspresivno' (expressive). The dictionary entry *ljúdski* has the qualifier *star.* 'starinsko' (ancient) and some of the entries, though secondary in meaning, do not have a qualifier (e.g. *góz*).

More than half of analysed entries are not recorded in *Slovenski pravopis* (Slovene Spelling) and due to the fact that *Slovenski pravopis* (Slovene Spelling) is the most up-to-date Slovene normative handbook, spelling handbook with a dictionary, this was also expected. Other dictionary entries are marked with qualifiers such as *pokr.* 'pokrajinsko pogovorno' (regional colloquial) (e.g. *doklič*), *pokr. vzh.* 'pokrajinsko vzhodno' (regional East) (e.g. *fáčuk*), *knj. pog.* 'knjižno pogovorno' (standard colloquial) (e.g. *bábica*); with other qualifiers, e.g. *slabš.* 'slabšalno' (pejorative) (e.g. *ceketáti*), *nardp.* 'narodopisje' (ethnography) (e.g. *kórantí*), *star.* 'starinsko' (ancient) (e.g. *ksébni*), *kmet.* 'kmetijstvo' (farming) (e.g. *óplen*), *les.* 'lesarstvo' (carpentry) (e.g. *oblikovci*) or they do not have any qualifier (e.g. *góž*).

The story in the film is based only on the theme of the literary material. Even the main character, Južek Hedl, in the novel a local, is in the film former Partisan and a post-war youth activist, who comes to a remote Styria village to persuade the villagers to register for a cooperative. With doing so the director stressed, next to the erotic point of view, the critical evaluation of the agrarian reform. In which way the literary material is shifted in the film language is left to the director. The literary material is only a frame, not an obligation.

The language of the film characters differs in the accents and in vocabulary from the standard form, but the use is different from character to character. The language of the main character, Južek Hedl, is stressed with the dialect phonetic features, like with e.g. narrowness (*dóbro je*), accent shift to the syllable on the left (*zápri usta, ni slábo*), with vocabulary (*deklina, ne zevaj*), which was also influenced by the Croatian pronunciation (syllable-building *r, Štajerac sam*); the young activist in the film is at home in Razkrižje, his father is from Styria and mother from Žágorje. In the one of the most emotional and genuine film scenes, in the quarrel between Zefa and Južek, one can hear the Croatian language as the main character's mother tongue.

All the other film characters, Zefa, daughters Hana and Tunika, use in their language the dialect features mostly on the phonetic level (narrowness (*óča, bóži vólek, do kónca, snópek*), accent shift to the syllable on the left (*priséliti, meni ni láhko, si príšel, sósedi, ako vas ne bi bílo*), semi-vowel reduction and passage *-m > -n (sn)*). They use dialect in vocabulary (*čula sn*), sometimes also in word order (*pa te ja ni mama do kónca scerala*), although the standard language is very much present in the language of all three Toplek women, mostly in Tunika's language. Zorman (2009: 175) stresses this fact when he wrote that film critics were "zmotila nenaravna mešanica dialekta in knjižnega oziroma zbornega govora, pri čemer je šibkost utemeljena v slednjem – tako rekoč gledališkem govoru, ki ohranja tradicijo lepe in čiste knjižne besede, kar pa v kmečkem okolju deluje izumetničeno in nenaravno." ("Disturbed by the unnatural combination of dialect and standard, i. e. written, language and the weakness is based on the later – the so-called theatre language that preserves the tradition of a beautiful and pure written word, which in the county milieu seems to be artificial and unnatural.")

Among the others, mostly supporting actors, the majority speaks the standard language; also the farmers and not only the communist activists as one would expect. Some of the characters stand out for they are truly dialect speakers (while brushing their teeth, while counting (*petdeset ósem, trideset štiri*)); at the end of the film one of the characters is in a prison and as a deviation from the standard language he even uses Gorenjska dialect.

POTRČS ROMAN NA KMETIH (AUF DEM LANDE) IM PAVLOVIČS SPIELFILM RDEČE KLASJE (ROTE ÄHREN)

Zusammenfassung

Der Beitrag ist auf die Übertragung des geschriebenen Wortes in die gesprochene Realisierung im Spielfilm *Rdeče klasje* (*Rote Ähren*) (1970) konzentriert. Der Film wurde nach den literarischen Motiven aus Potrčs Roman *Na kmetih* (*Auf dem Lande*) (1954) unter der Regie von Živojin Pavlovič gedreht. Der Autor schrieb den Roman in der slowenischen Standardsprache und unterstützte teilweise seine lokale Zugehörigkeit mit einzelnen mundartlichen Wörtern des Dravsko polje/Drava Feldes (*čúnika, fáčuk, kámenščnice, kánkole, pócje, rájce, sčájmati se, štálínke, večérko* ...). Die Mehrheit der analysierten Wörter ist wenigstens in einem der Handbücher der slowenischen Sprache, die in der Analyse erfasst wurden, registriert. Potrčs Wörter, die in der *Slowenischen Rechtschreibung* (*Slovenski pravopis*), im *Wörterbuch der slowenischen Standardsprache* (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*), *Pleteršniks Wörterbuch* (*Pleteršnikov slovar*) und *Rajhs Wörterbuch* (*Rajhov slovar*) registriert sind, bestätigen noch heutzutage ihre Benutzung und damit auch Potrčs Aktualität im 21. Jahrhundert. Die heutige mundartliche Fraglichkeit weisen die Wörter aus, die auch nicht in Rajhs Mundartwörterbuch zu finden sind (*grólike, jarčiti se, mášarji, návli*), wobei das Stichwort *grólike* im *Wörterbuch der slowenischen Standardsprache* (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*) mit dem Qualifikator *nar. vzhodno* (*Dialekt öst.*) gekennzeichnet wird, *jarčiti se* und *mášarji* mit *nar.(Dialekt)*, das Stichwort *návli* ist im *Wörterbuch der slowenischen Standardsprache* (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*) nicht registriert.

27 Stichwörter zeigen eine dialektale Benutzung im *Pleteršniks Slowenisch-Deutsches Wörterbuch* (*Pleteršnikov slovensko-nemškem slovar*), von denen sind die häufigsten Stichwörter mit der Bezeichnung *vzhŠt.* ‚vzhodnoštajersko‘ (‚Ost-Steirisch‘) (z.B. *doklič*), 4 Stichwörter haben gar keinen Qualifikator, meistens nur die Bezeichnung des Autors, der dieses Wort benutze (z.B. *ceketáti*). Sehr oft findet man Stichwörter mit der Bezeichnung *kajk.* ‚kajkavsko‘ (‚kajkavisch‘) (z.B. *fáčuk*), seltener aber Stichwörter mit dem Qualifikator *Št.* ‚štajersko‘ (‚Steirisch‘) (*góž*), *SlGor.* ‚slovenskogoriško‘ (*klójci*). Es kommen auch Qualifikatoren anderer Dialektgruppen vor, in einem Beispiel mehrere Bezeichnungen für die Küstenlanddialektgruppe und für die Dolenjska-Dialektgruppe: *Goriš.* ‚goriško‘, *Lašče, Notr.* ‚notranjsko‘, *Goriška ok.* ‚goriška okolica‘ (z.B. *óplen*).

Im *Wörterbuch der slowenischen Standardsprache* (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*) ist der häufigste Qualifikator der analysierten Wörter *nar. vzhodno* ‚narečno vzhodno‘ (‚Dialekt öst.‘) (z.B. *dójva*), es kommen auch Qualifikatoren *nar. narečno* (‚Dialekt‘) (z.B. *blánja*), *nar. štajersko* ‚narečno štajersko‘ (‚Dialekt Steirisch‘) (z.B. *kórantí*), *nar. vzhodnoštajersko* ‚narečno vzhodnoštajersko‘ (‚Dialekt Ost-Steirisch‘) (z.B. *nástel*), *nar. vzhodno* ‚narečno vzhodno‘ (‚Dialekt öst.‘) (z.B. *ópravka*) vor. *Fáčuk* wird neben dem Qualifikator *nar. vzhodno* (‚Dialekt öst.‘) noch mit dem Qualifikator *ekspr.* ‚ekspresivno‘ (expressiv) gekennzeichnet, in dem Stichwort *ljúdski* findet man den Qualifikator *star.* ‚starinsko‘ (‚archaisch‘), einige Stichwörter haben trotz der zweifachen Bedeutung keinen Qualifikator (z.B. *góž*).

Mehr als die Hälfte der analysierten Stichwörter sind in der *Slowenischen Rechtschreibung* (*Slovenski pravopis*) nicht registriert und das wurde wegen der Tatsache, dass die *Slowenische Rechtschreibung* (*Slovenski pravopis*) das aktuellste Normativhandbuch ist, eine Rechtschreibung mit einem Wörterbuchteil, auch zu erwarten. Andere Stichwörter sind mit den Qualifikatoren *pokr.* ‚pokrajinsko pogovorno‘ (‚regional umgangssprachlich‘) (z.B. *doklič*), *pokr. vzh.* ‚pokrajinsko vzhodno‘ (‚regional öst.‘) (z.B. *fáčuk*), *knj. pog.* ‚knjižno pogovorno‘ (‚standard umgangssprachlich‘) (z.B. *bábica*), oder mit anderen Qualifikato-

ren, z.B. *slabš.* ‚slabšalno‘ („pejorativ“) (z.B. *čeketáti*), *nardp.* ‚narodopisje‘ („Ethnologie“) (z.B. *kórantí*), *star.* ‚starinsko‘ („altertümlich“) (z.B. *ksébní*), *kmet.* ‚kmetijstvo‘ („Landwirtschaft“) (z.B. *óplen*), *les.* ‚lesarstvo‘ („Holzwirtschaft“) (z.B. *oblíkovci*) markiert oder sie haben keinen Qualifikator (z.B. *góž*).

Die Filmgeschichte basiert nur auf den Motiven der Buchvorlage, sogar die Hauptfigur, Južek Hedl, im Roman ein Einheimischer, ist im Film ein ehemaliger Partisan und nach dem Krieg ein junger Aktivist, der in ein ablegendes steirisches Dorf kommt, um die Bauern dazu zu überreden, einer Genossenschaft beizutreten. So betonte der Regisseur neben dem erotischen Aspekt noch die kritische Bewertung der Agrarreform. In welcher Weise das literarische Werk in die Filmsprache übertragen wird, ist dem Regisseur überlassen, denn die Buchvorlage ist nur ein Rahmen, der nicht verpflichtet.

Die Sprache der Filmcharaktere ist vor allem bei dem Betonungszeichen und dem Wortschatz eine Abweichung von der Standardvariante, sie ist jedoch bei jedem Filmcharakter unterschiedlich. So wird die Sprache des Hauptprotagonisten Južek Hedl durch die mundartliche phonetische Merkmale hervorgehoben, z.B. mit der Aussprache des Vokals (*dóbro je*), der Verschiebung des Akzents auf die Silbe links (*zápri usta, ni slábo*), mit dem Wortschatz (*deklina, ne zevaj*), wo aber manchmal auch kroatische Aussprache zu hören ist (Silbenbildende *r*, *štajerc sam*). Der junge Aktivist ist im Film nämlich in Razkrižje zu Hause; sein Vater ist ein Steirer und seine Mutter stammt aus Zagorje. In einem der emotionalsten und elementaren Szenen, im Streit zwischen Zefa und Južek, ist auch die kroatische Sprache als die Muttersprache des Protagonisten zu hören.

Auch andere Hauptcharaktere im Film, Zefa, Töchter Hana und Tunika, erweisen die mundartlichen Merkmale vor allem auf der phonetischen Ebene (*óča, bóži vólek, do kónca, snópek*), der Verschiebung des Akzents auf die Silbe links (*priséliti, meni ni láchko, si príšel, sóseđi, ako vas ne bi bílo*), der Reduktion des Halb vokals und des Übergangs *-m > -n* (*sn*). Die Merkmale zeigen sich auch im benutzten Wortschatz (*čula sn*), teilweise auch in der Wortstellung (*pa te ja ni mama do kónca scerala*), obwohl teilweise die Standardsprache bei allen drei Toplek Frauen sehr präsent ist, vor allem in Tunikas Sprache. Davon warnt auch Zorman (2009: 175), wenn er schreibt, dass die Filmkritiker „die unnatürliche Mischung von Mundart und Standardsprache störte, wobei ihre Schwäche bei der letzten liegt – bei einer fast Theatersprache, die die Tradition der schönen und klaren Standardsprache, zu erhalten versucht, was aber in einer bäuerlichen Umgebung gekünstelt und unnatürlich wirkt.“ („zmotila nenaravna mešanica dialekta in knjižnega oziroma zbornega govora, pri čemer je šibkost utemeljena v slednjem – tako rekoč gledališkem govoru, ki ohranja tradicijo lepe in čiste knjižne besede, kar pa v kmečkem okolju deluje izumetničeno in nenaravno.“)

Die anderen Nebenrollen sprechen mehr oder weniger die Standardsprache, auch die Bauer und nicht wie erwartet nur die kommunistischen Aktivisten. Nur einige Charaktere, die auf jeden Fall im Dialekt sprechen (beim Zähneputzen, beim Zählen (*petdeset ósem, trideset štiri*)), treten hervor. Im Gefängnis spricht am Ende des Films jemand als Abweichung von der Standardsprache sogar im Gorenjska-Dialekt.

Obdelava in dostopnost Potrčeve knjižne dediščine v ptujski knjižnici

Božena Kmetec - Friedl*

1.04 Strokovni članek
UDK 930.253(497.4Ptuj):929Potrč I.

Božena Kmetec-Friedl: Obdelava in dostopnost Potrčeve knjižne dediščine v ptujski knjižnici. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 84=49(2013), 2–3, str. 203–223

Zapuščina pisatelja Ivana Potrča je posebna zbirka v Domoznanskem oddelku Knjižnice Ivana Potrča Ptuj, ki jo je knjižnica prejela kot dar leta 1998. Večji del Potrčeve zasebne knjižnice je podarila njegova soproga Branka Jurca, predal pa sin Matjaž. Zbirka je štela 2.292 enot. Poleg knjižničnega gradiva je knjižnica pridobila še del korespondence. Leta 2012 je knjižnica prejela od sina Matjaža Potrča še del pisateljeve zapuščine – 489 knjižnih enot in deset arhivskih škatel rokopisov, tipkopisov, revijalnih objav, plaket, priznanj in odličij. Knjižno gradivo smo obdelali v sistemu COBISS, korespondenco pa popisali. Zapuščina je tako danes dostopna javnosti za preučevanje pisatelja Ivana Potrča.

Ključne besede: donacija, knjižnično gradivo, obdelava zapuščine, bibliografski zapis, domoznanstvo, spominska soba, dostopnost

1.04 Professional Article
UDC 930.253(497.4Ptuj):929Potrč I.

Božena Kmetec-Friedl: Processing and Accessibility of Potrč's Legacy in the Ptuj Library. Review for History and Ethnography, Maribor 84=49(2013), 2–3, pp. 203–223

The legacy of the writer Ivan Potrč is a special collection of the Local History Department in the Ivan Potrč Library Ptuj. The Library received the legacy as a gift in 1998. The largest part of Potrč's private library was donated by his wife, Branka Jurca and it was presented by his son Matjaž. The collection consisted of 2.292 units. Next to the

* Božena Kmetec - Friedl, univ. dipl. bibliotekarka, etnologinja in kulturna antropologinja, vodja Oddelka obdelave v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj, Prešernova 33–35, 2250 Ptuj, bozena.kmetec-friedl@knjiznica-ptuj.si

library materials the Library also received some of his correspondence. In 2012 the Library also got another part of the writer's legacy from his son, Matjaž Potrč – 489 monographs and ten archive boxes full of handwritings, typescripts, announcements in periodicals, plaquettes, recognition awards and medals. The monographs were processed in the COBISS system; the correspondence was registered so that the interested public has access to the legacy and is able to do research on the writer Ivan Potrč.

Key words: donation, library materials, processing of the legacy, bibliographic record, commemoration room, accessibility

Uvod

Zapuščina pisatelja Ivana Potrča je posebna zbirka v Domoznanskem oddelku, ki smo jo pridobili kot dar konec prejšnjega stoletja. Gre za velik del Potrčeve zasebne knjižnice, ki jo je podarila njegova soproga Branka Jurca, predal pa sin Matjaž.¹ Knjižna zbirka je štela 2.292 knjižnih enot. Poleg knjižničnega gradiva je knjižnica prejela še nekaj pisateljeve korespondence, tipkopise, časopisne izrezke, revijalne objave in članke o Ivanu Potrču. Popis je bil opravljen v letu 2005.²

Knjižnično gradivo (monografije in periodiko) je po znanstvenih disciplinah prvi uredil višji bibliotekar Jakob Emeršič,³ domovanje pa je imela v nekdanjem minoritskem samostanu. Zbirka je bila v letu 2000 skupaj

¹ 1. 10. 1998, pet let po pisateljevi smrti, sta bibliotekar Vladimir Kajzovar in Danilo Skok prevzela gradivo in ga pripeljala v knjižnico. Žal o predaji in popisu gradiva ni ohranjen noben dokument.

² V letu 2005 je bilo popisanih dvanajst arhivskih škatel različnega korespondenčnega gradiva. Popis je opravila delavka iz programa javnih del.

³ Jakob Emeršič (1940–2012) je bil višji bibliotekar in v ptujski knjižnici zaposlen 36 let. Leta 2003 se je upokojil. V začetku svojega službovanja je največ časa delal v izposoji in študirajoči mladini pripravljal strokovno gradivo. Istočasno je skrbel za dragoceni fond, ga urejal in zanj sestavil UDK-katalog. Skrbel je za razstavno dejavnost in o tem napisal številne članke. Pripravil je več odmevnih razstav: razstavo o starih tiskih, razstavo pomembnih osebnosti, ena teh je razstava o Antonu Murku. Med najpomembnejša dela štejemo Gradivo za bibliografijo Ptuj in okolice, Bibliografijo Ormoža in okolice ter Prispevke za bibliografijo Žetal in k tej krajevni skupnosti ali občini pripadajočih sosednjih vasi. Pisal je prispevke in znanstvene razprave o minoritski knjižnici. Iz Enciklopedije iz 18. stoletja je izpisal določena gesla in pomembne osebnosti, ki se dotikajo naše zgodovine. Objavljen je le primorski del. Našteli bi lahko preko 300 njegovih bibliografskih enot. Vsa leta službovanja se je neutrudno zavzemal, da je knjižnica ohranila pripadajoči obvezni izvod in to strokovno utemeljeval. S tem kratkim prispevkom smo omenili le majhen del njegovega dragocenega prispevka. Božena Kmetec - Friedl, *Jubilej tudi v knjižnici: 110. obletnica Muzejskega društva*. V: *Tednik*, leto 56, št. 10–14, 13. mar.–10. apr. 2003.

z drugim domoznanskim gradivom preseljena iz prostorov minoritskega samostana v nove prostore knjižnice, v t. i. Mali grad. Postavljena je bila v drugem nadstropju knjižnice, v prostorih čitalnice,⁴ danes je to spominska soba pisatelja Ivana Potrča.

Šele s selitvijo knjižnice z več lokacij na skupno domovanje v obnovljeni Mali grad so nastali pogoji za obdelavo gradiva in s tem dostopnost zbirke širši javnosti. Zbirka je bila na police umeščena po enakem sistemu, kot je bila v minoritskem samostanu.⁵

V letu 2012 je naša knjižnica prejela od pisateljevega sina Matjaža Potrča še del pisateljeve zapuščine. Zbirka se je obogatila in dopolnila še za 489 knjižnih enot in deset arhivskih škatel rokopisov, tipkopisov, revijalnih objav, plaket, priznanj in odličij. Monografije in periodični tisk smo prav tako obdelali v sistemu COBISS in jih zbirki dodali, druge sestavine zbirke smo popisali in arhivirali v arhivske škatle.⁶

Obdelava zbirke

Ker je bila zbirka urejena samo po znanstvenih disciplinah in ni imela označenega lastništva oziroma še ni bila inventarizirana, je bilo to nujno storiti. V letih 2001–2003⁷ je bila zbirka prvič, vendar ročno, vpisana v inventarno knjigo, zanjo je bil izdelan tudi posebni žig⁸ z napisom Knjižnica

⁴ Poleg omenjene Potrčeve zbirke sta domovanje v prostorih čitalnice imeli še dve posebni zbirki: zbirka dr. Štefke Cobelj (1923–1989), direktorice Pokrajinskega muzeja Ptuj, in zbirka Iva Arharja (1918–1994), profesorja slovenščine na ptujski gimnaziji. Prva posebna zbirka, ki smo jo obdelali v sistemu COBISS, je bila prav Potrčeva, v letu 2012, v okviru projekta Evropske prestolnice kulture smo obdelali zbirko dr. Štefke Cobelj, sedaj katalogiziramo zbirko prof. Iva Arharja. Vse tri zbirke je bilo mogoče obdelati s pomočjo delavke iz programa javnih del. Danes je v drugem nadstropju ostala samo zbirka Ivana Potrča, kjer je tudi njegova spominska soba, drugi dve sta preseljeni v tretje nadstropje.

⁵ V letu 2007 je bila končana obdelava zbirke in uradna predstavitev le-te širši javnosti. Ob tej priložnosti je bila izdana monografija *Zapuščina Ivana Potrča v ptujski knjižnici* avtorice Božene Kmetec - Friedl.

⁶ Predstavitev donacije iz leta 2012 je bila 5. januarja 2013 ob stoletnici pisateljevega rojstva. Knjižnica je ob tej priložnosti izdala še monografijo *Zapuščina Ivana Potrča v ptujski knjižnici 2* iste avtorice. Po uradni predstavitvi zapuščine, razstave in monografije smo se skupaj z gosti odpravili na že 13. tradicionalni pohod po Potrčevi poti, ki ga organizira Društvo zreli vedež.

⁷ Zbirko je ročno inventarizirala v inventarno knjigo delavka iz programa javnih del Vito-slava Pevec.

⁸ Posebni žig je bil izdelan tudi za drugi dve zbirki – Cobljevo in Arharjevo.

Ivana Potrča Ptuj – Ivan Potrč, tako je bilo označeno njeno lastništvo. Že v letu 2006 je bil narejen elaborat, kako zbirko obdelati v sistemu COBISS in jo kasneje umestiti na police. Zbirko so poleg rednega dela skozi vse leto obdelovale štiri katalogizatorke po pravilih katalogiziranja. Obdelano je bilo vse knjižnično gradivo – monografije in periodika. Ker je bila zbirka prvotno urejena po UDK-sistemu, smo se zaradi prostorske omejenosti odločili, da jo obdelamo in postavimo po zaporedni številki. Istočasno so bile za zbirko zaradi njene varnosti in estetskega videza izdelane posebne zastekljene omare. Obdelano gradivo smo tako postavili na police po velikosti malega in velikega formata.⁹

Slika 1: Potrčeva spominska soba (foto Boris Farič). Knjižnica Ivana Potrča Ptuj.

Pri obdelavi zbirke v sistemu COBISS smo upoštevali že v knjigah vpisane inventarne številke in datume inventarizacije. Gradivo je na hrbtni strani opremljeno z nalepkami z vsemi potrebnimi bibliografskimi podatki. Na redkih in dragocenih antikvarnih knjigah so nalepke nalepljene posebej na kartončkih, ki so vstavljeni v knjigo. Nekatere slabše ohranjene

⁹ Pri višini formata upoštevamo višino hrbtna knjige. Če ima knjiga višino hrbtna do 27 cm, govorimo o malem formatu, nad 27 cm višine hrbtna pa o velikem formatu.

knjige smo zavili v srajčke, narejene iz posebnega belega brez kislinkega papirja.

Zanje smo dali izdelati kartonske nosilne škatle. Periodiko smo prav tako obdelali v sistemu COBISS in je vključena v samo postavitve. Del periodike, ki smo jo prejeli, je že bil vezan, kot npr. Ljubljanski zvon, Sodobnost in Modra ptica. Zraven smo prejeli tudi izvode omenjenih revij, ki še niso bili vezani, in smo jih dali v vezavo ob urejanju zbirke.

Knjižna zbirka

Zasebna knjižnica Ivana Potrča je vsebinsko zelo bogata. Zastopane so vse znanstvene discipline od splošnih znanosti, filozofije, družbenih ved, jezikoslovja, medicine do leposlovja, ki je najštevilčnejše. Leposlovne knjige so tiskane v latinici in cirilici, mnoge med njimi so tujejezične. Tujejezične je kupoval ali dobival v dar v času svojega službovanja kot urednik in novinar. V zbirki je kar enajst čeških knjig, sto petdeset je nemških. Zastopani so tudi drugi evropski jeziki, vendar v manjšem številu. V letu 1945 je bil sourednik Borbe v Beogradu.¹⁰ V tem obdobju je pridobil knjige, tiskane večinoma v cirilici iz različnih založb, tudi s sedežem v Moskvi – teh je devetnajst, dve sta beloruski. Iz bivšega jugoslovanskega območja je devet knjig v makedonskem jeziku, tiskane so v cirilici, prav tako so tiskane v cirilici knjige iz založb bivše republike Srbije. Mnoge od teh je dobil v dar in vsebujejo posvetila v cirilici in latinici. Ob katalogizaciji gradiva smo v knjigah ob posvetilih našli tudi dopise s prošnjo, da kot urednik odloči o prevodu del, ki bi se prevedla v slovenščino in tiskala v Sloveniji.¹¹

Mnoge knjige so opremljene s posvetili avtorjev, v večino se je pisatelj podpisal in s tem označil lastništvo.

Potrčeva dela v zbirki

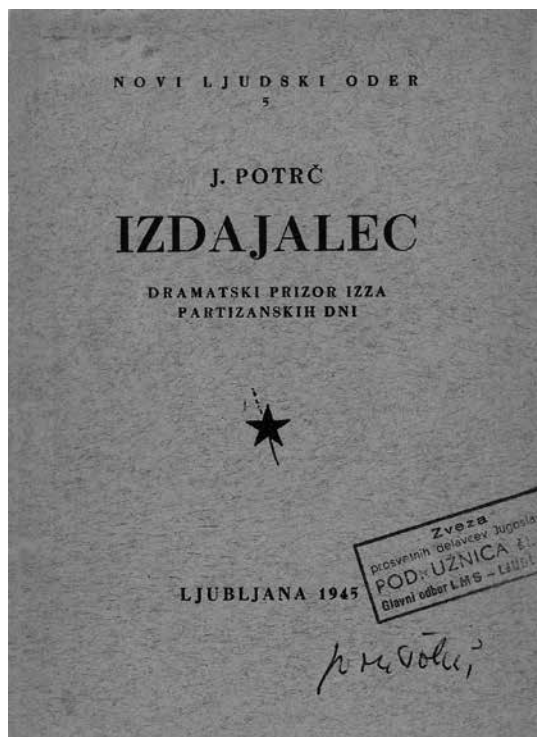
V zbirki je samo šest Potrčevih del. V donaciji, ki smo jo prejeli leta 1998, sta bili samo dve Potrčevi avtorski deli. Deli Onkraj zarje in Zločin sta prevedeni v češki jezik in izdani v Pragi leta 1980 pri založbi Odeon

¹⁰ *Slovenski biografski leksikon*, Ljubljana 1933, zv. 5, str. 464.

¹¹ V bazi COBISS smo preverili, ali so se določena dela prevedla in pri nas natisnila. Ugotovili smo, da pri večini prošenj do realizacije ni prišlo.

z naslovom Poslušehj řeku. Deli je prevedel Frantiřek Benhart.¹² Drugo delo je avtorjev separat Pisateljſko delo Jořeta Kerencića. Prispavek je bil leta 1966 objavljen v Panonskem zborniku pri Pomurski zalořbi v Murski Soboti.

V drugi donaciji leta 2012 je knjiřnica za Potrćevo zbirko prejela ſe ſtiri Potrćeva dela. Slovenski knjiřni zavod v Ljubljani je leta 1945 izdal Potrćevo delo Izdajalec – dramatski prizor izza partizanskih dni. Izřla je v zbirki Novi ljudski oder kot peti zvezek.

Slika 2: Ivan Potrć: Izdajalec, 1945 (inv. řt. 0922715). Knjiřnica Ivana Potrća Ptuj. Domoznanski oddelek.

¹² Frantiřek Benhart (1924–2006) je od leta 1957 iz slovenřine prevedel okoli 70 del, za kar so mu leta 2005 na Herbersteinskih srećanjih v Velenju podelili Pretnarjevo nagrado in naslov ambasadorja slovenske knjiřevnosti. Bil je dopisni ćlan Slovenske akademije in znanosti, odlikovan s ćastnim znakom Republike Slovenije in nosilec Źupanćićeve listine (<http://www.rtv slo.si/kultura/knjige/umrl-prevajalec-frantisek-benhardt/148910>; <http://slova.mojforum.si/slova-about422.html>). V Potrćevi zbirki najdemo tri Benhartove prevode, poleg ře omenjenega Potrćevega prevoda ſe prevod dela Tvegana pot – Odvážna cesta pisatelja Antona Ingolića (inv. řt. 0921759, delo je izřlo v Ljubljani pri Slovenski matici leta 1912 v zbirki Knezova knjiřnica kot devetnajsti zvezek) in Svitaní za tmavých noci (inv. řt. 0921652, izřlo v Pragi leta 1964 pri zalořbi Naše vojsko).

Pravljica o Vanču je izšla leta 1973 pri Partizanski knjigi v Ljubljani v zbirki Lastovke. Separat z naslovom Lepota in moč Cankarjeve besede je bila za pisateljevo misel in čustvo pričarana je pisatelj napisal za zbornik Simpozij o Ivanu Cankarju (1976). Separat je natisnila Slovenska matica leta 1977. Prejeli smo dva izvoda separata in zbornik s simpozija. Delo Zločin je izšlo v Sarajevu pri založbi Veselina Masleša v zbirki Ars – Biblioteka Lektira leta 1984. Delo je prevedel Ivan Brajdič, spremno besedo je napisal Franček Bohanec.

Najstarejše in antikvarne knjige

Sama zbirka je bogata s starejšimi knjigami, vsebuje tudi nekaj antikvarnih izdaj. Antikvarno je zbrano delo Theatre de Voltaire v dvanajstih zvezkih iz leta 1801. Zbirka je izšla v Parizu pri založbi Didot v dvanajstih zvezkih. Potrčeva zbirka ni popolna, manjkajo trije zvezki: 1, 2 in 8. Sem sodi še delo Waverley, oder so war's von sechzig Jahren iz leta 1827 avtorja Walterja Scotta. Knjiga je izšla v Gradcu pri založbi Joh. Andr. Zienreicha.

V zbirki je kar 56 knjig iz devetnajstega stoletja, med najstarejšimi so: Victor Hugo's sämtliche Werke, zvezek osem iz leta 1835, ki je izšel v Frankfurtu na Majni v založbi Johanna Davida Sauerlaänderja (inv. št. 0920996); Jead de La Fontaine: La Fontaine Fabeln iz okrog leta 1840, izšlo v Leipzigu pri založbi Insel (inv. št. 0920861), Lord Byron's sämtliche Werke v desetih zvezkih iz leta 1845, delo je izšlo v Stuttgartu pri založbi Scheible, Rieger & Sattler (inv. št. 0929828-090832); Georg Sand: Le secrétaire intime iz 1857, izšlo v Parizu pri založbi M. Levy Freres (inv. št. 0921183), delo istega avtorja z naslovom Constance Verrier iz leta 1860, izšlo v Leipzigu pri založbi Alphonse Dürr (inv. št. 0921184); Wilhelm Hauff's sämtliche Werke v petih zvezkih, izšlo leta 1868 pri Rieger's Verlagsbuchhandlung v Stuttgartu (inv. št. 0921965–0921969); Jókai Maurus: Auf der Flucht, izšlo okrog leta 1873 v Leipzigu pri založbi P. Reclam jun. (inv. št. 0921651); Julius Verne: Reise um den Mond, zv. 2, izšlo na Dunaju pri založbi Pest leta 1874 (inv. št. 0921598); Lessing's Werke v osmih zvezkih, izšlo leta 1875 v Berlinu pri založbi G. Grote'sche Verlagsbuchhandlung (inv. št. 0921182). Med najstarejšimi izdajami so tudi pravljice z naslovom H. C. Andersens sämtliche Märchen iz leta 1880 (inv. št. 0921941). To je že dvajseta dopolnjena izdaja pravljic, ki je izšla pri založniku Ernstu Juliusu Güntherju Nachf. v Leipzigu.

Potrčevo zbirko bogati tudi nekaj dragocenih slovenskih del in prevodov: Jane Baptiste Boone: Vedno češenje svetiga rešnjiga Telesa in lepšanje revnih cerkvá. Iz francoščine je knjigo prevedel Janez Bonač, izšla je leta 1863 v Ljubljani pri založbi H. Ničman (inv. št. 0920468).

V letu 1867 je France Remec napisal gledališko igro v treh dejanjih: Samo, prvi slovenski kralj. Knjiga je izšla v Mariboru, izdal jo je Božidar Raičev (inv. št. 0921051). V Ljubljani so leta 1869 izšle pri Matici slovenski Vodnikove pesmi, ki jih je uredil France Levstik (inv. št. 0920966). Prvi zvezek Kranjske čbelice iz leta 1883 je izšel v Novem mestu v založbi J. Kranjec (inv. št. 0920914).

Pri založbi Kleinmayr & Bamberg je leta 1899 izšla Cankarjeva Erotika (inv. št. 0920895). Čaša opojnosti Otona Župančiča je izšla v Ljubljani istega leta kot Cankarjeva Erotika, vendar pri založbi L. Schwentner (inv. št. 0920967).

Med raritetne knjige štejemo tudi Vodnikove pesni, ki jih je uredil France Levstik, izšle so leta 1869 v Ljubljani pri Matici slovenski, natisnila jih je Blasnikova tiskarna (inv. št. 0920966).

Iz obdobja 1900–1910 je v zbirki devetnajst knjig. Med njimi omenjamo Poezije Matije Valjavca, ki so izšle v Ljubljani pri Slovenski matici leta 1900 (inv. št. 090961). Druge knjige iz tega obdobja so tiskane v nemškem jeziku.

Delo *Geschichte der Deutschen Literatur* avtorja Wilhelma Schererja je izšlo v Berlinu leta 1900 pri založbi Th. Knaur Nach. (inv. št. 0920800); *Hymnen an das Leben* istega leta v Leipzigu pri založbi Insel avtorja Emila Verhaerena (inv. št. 0920883). Iz let 1910–1919 je osemnajst izdaj, 1920–1929 šestinšestdeset.

Faksimilirane izdaje

Najdemo sedem faksimiliranih izdaj, večino od teh je izdala Mladinska knjiga, kjer je bil Ivan Potrč zaposlen, in mnoga zbrana dela slovenskih in nekaj tujih pisateljev.

V prvi donaciji je knjižnica pridobila šest faksimiliranih izdaj, v letu 2012 pa še eno. Faksimilirana izdaja Prešernovega Krsta pri Savici iz leta 1836, ki jo je v Ljubljani izdal J. Blasnik, je izšla leta 1967 pri Mladinski knjigi v zbirki *Monumenta litterarum Slovenicarum*. Mapa vsebuje faksimile rokopisa: Kerst per Savizi, povest v versih sloshil Dr. Presheren in faksimile cenzurno-revizijskega rokopisa Prešernovega Krsta pri Savici iz

knjižnice Narodnega muzeja v Ljubljani. Spremno besedo so napisali Jože Kastelic, Jože Žigon in Branko Reisp.

V isti zbirki in istega leta kot Prešernov Krst pri Savici je Mladinska knjiga izdala faksimile rokopisa Poezij Simona Gregorčiča iz leta 1882, ki jih hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Spremno besedo k prvemu zvezku Gregorčičevih Poezij je napisal France Koblar.

V letu 1968 je izšla faksimilirana izdaja rokopisa Vaje v dveh zvezkih iz leta 1853 in zvezek spremne besede. Avtorji, podpisani na naslovni strani, so Vaclav Bril, Fran Erjavec, Simon Jenko, Valentin Mandelc, Martin Povše, Ivan Tušek in Valentin Zarnik. Delo je izšlo v isti zbirki kot prejšnji dve in pri isti založbi. Izdajo hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Spremno besedo je napisal Jože Pogačnik (inv. št. 0929435, 0922467, 0922468).

V letu 1970 je zbirko obogatila še faksimilirana izdaja Bohoričeve slovnice slovenskega jezika *Arcticae horulae succisivae, de Latino Carniolana literatura, ad Latinae linguae analogiam accommodata, unde Moshoviticae, Rutenicae, Polonicae, Boëmicae & Lusaticae linguae, cum Dalmatica & Croatica cognatio, facile deprehenditur* ali Zimske urice proste iz leta 1584. Spremno besedo je napisal Branko Berčič, izdala Mladinska knjiga, faksimile pa je nastal po izvodu iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani (inv. št. 0920429).

Mladinska knjiga je leta 1984 pri knjižnem klubu Svet knjige izredno izdala delni faksimile Dalmatinove Slovenske protestantske pesmarice. Faksimile je nastal po izvodu iz knjižnice JAZU v Zagrebu. Izdajo je zasnoval in uredil Bogomil Gerlanc. Faksimile je podpisal in napisal posvetilo: »Za Ivana Potrča in Branko!« (inv. št. 0920434)

Matica srpska je v Novem Sadu v zbirki Fototipska izdanja leta 1968 izdala faksimile Serbske letopisi za god. 1825, prva častica, izdana Georgiem Magaraševićem. Fototipska izdanja u Budimu: Iždivením gospodara Konstantina Kaulici kn'igoprodavca novosadskog, 1824 (inv. št. 0920032).

Poleg šestih faksimiliranih izdaj, ki so že bile v Potrčevi zbirki, smo pridobili še faksimile Primoža Trubarja: *Chatechismus in der windischen Sprach: samt einer kürtzen Ausslegung in gesang weiss. Item die Litanai und ein predig vom rechten Glauben, gestelt, durch Philopatridum Illiricum. Anu kratku Poduuzhene, s katerim vsaki zhlouik more v nebu pryti*, iz leta 1550. Faksimile je izdala Mladinska knjiga leta 1970 v zbirki *Monumenta litterarum Slovenicarum*. Faksimile je nastal po

edinem ohranjenem izvodu Nacionalne biblioteke na Dunaju (inv. št. 0922638).

Zbrana dela

Med zbranimi deli, ki so izšla v zbirki Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, najdemo dela Josipa Stritarja, Otona Župančiča, Ivana Tavčarja, Franceta Prešerna, Ivana Cankarja, Janeza Trdine in Frana Levstika. Nekaj zbirk je bilo nepopolnih in smo jih dopolnili z donacijo, ki smo jo prejeli v letu 2012. Dopolnili smo zbirko zbranih del Ivana Cankarja, Ivana Tavčarja, Josipa Jurčiča, Prežihovega Voranca, Srečka Kosovela, Frana Levstika, Antona Tomaža Linharta in Simona Jenka. Vsa zgoraj omenjena zbrana dela so izšla pri Državni založbi Slovenije.

Poleg zbranih del slovenskih avtorjev je v zbirki nekaj tujejezičnih zbranih del. Gre za popolne izdaje zbranih del Lessing's Werke v osmih zvezkih, ki so izšli leta 1975 v Berlinu pri G. Grote'sche Verlagsbuchhandlung, in Heinrich Heines sämtliche Werke in vier Bänden, ki je izšlo v Leipzigu leta 1887 pri založbi P. Reclam jun. Med antikvarnimi deli so še Lord Byron's sämtliche Werke v petih zvezkih iz leta 1845, ki je izšlo v Stuttgartu pri Rieger's Verlagsbuchhandlung.

Zbirke

Najštevilčnejša je zbirka Moja knjižnica, ki vsebuje sto petinštirideset monografskih publikacij, sledi ji zbirka Sinji galeb – osemindvetdeset monografij, Kondor – sedeminštirideset. Vse zbirke je izdala Mladinska knjiga, zbirka Kondor pa izhaja še danes. Mladinska knjiga je izdala tudi dela Karla Maya, zbranih je petindvajset monografij. Literarni leksikon je zastopan v sedemnajstih zvezkih, ki jih je izdala Državna založba Slovenije. Iz zbirke Žepna knjiga Zenit je enajst enot, iz zbirke Insel Bücherei pa deset. V Potrčevi knjižnici je še veliko primerov drugih zbirk, ki so številčno skromneje zastopane, najdemo samo eno ali največ tri publikacije.

Periodični tisk

Ivan Potrč je zbiral tudi periodični tisk. Zraven Ljubljanskega zvona zapuščina vsebuje še Dom in svet, Slovenski biografski leksikon, Sodobnost, Modro ptico, Književnost in mnoge druge, ki so zastopane samo z

nekaj posameznimi izvodi. Med najpomembnejšimi in najštevilčnejšimi je zastopan Ljubljanski zvon,¹³ mesečna revija za leposlovje, književnost in kritiko. Izhajal je med letoma 1881 in 1941 v Ljubljani. Potrčevi zbirki Ljubljanskega zvona manjka šest letnikov. Dobra polovica zvezkov je že bila vezanih, druge smo dali vezati ob urejanju zbirke. Popolna je leposlovna revija Modra ptica. Večina zvezkov je že bila vezanih, druge smo dali vezati, ko smo zbirko katalogizirali.

Enciklopedije

V Potrčevi knjižnici je zbranih več dragocenih enciklopedij. Enciklopedija Jugoslavije vsebuje osem zvezkov in je izhajala med letoma 1955 in 1971. V zbirki so vsi izvodi. Prav tako popolna je Medicinska enciklopedija v desetih zvezkih, ki je izhajala v letih 1957–1965. Poljoprivredna enciklopedija v treh zvezkih je izhajala med letoma 1967 in 1973, Potrčeva zbirka vsebuje samo prvi in drugi zvezek. Popolna je Muzička enciklopedija, ki je nastajala med letoma 1958 in 1963. Izšla je v dveh obsežnih zvezkih. Vse omenjene enciklopedije so izhajale pri Leksikografskem zavodu FNRJ v Zagrebu. Pri tej založbi je med letoma 1956 in 1986 izhajala tudi Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova v štirinajstih zvezkih. Potrčeva zbirka bibliografije ni popolna, zbrani so zvezki od ena do osem in enajsti zvezek.

Posvetila v knjigah

V knjigi Prešernove nemške pesnitve, ki jih je leta 1947 poslovenil in izdal v samozaložbi Alojz Gradnik, je naslednje posvetilo: »Tovarišu Ivanu Potrču poklanja Alojz Gradnik.« Posvetilo Mateja Bora v njegovi knjigi poezij Previharimo viharje je naslednje: »Spoštovanemu prijatelju in tovarišu Ivanu Potrču.«

V madžarskem jeziku je natisnjena samo ena knjiga. Izšla je leta 1969 pri Pomurski založbi v Murski Soboti. Gre za prevod dela Os življenja Az élet tengelye avtorja Miška Kranjca (inv. št. 0921271). V knjigi je na prvi strani Miško Kranjec napisal posvetilo: Prijatelju Janezu Potrču Miško Kranjec, 10. okt. 1970 v Murski Soboti.

¹³ V Ljubljanskem zvonu je Ivan Potrč na pobudo pesnika Franca Oniča, ki je bil njegov profesor biologije na ptujski gimnaziji, objavil novelo Kopači. To je Potrčovo prvo objavljeno delo. Šele kasneje je Potrč že natisnato besedilo popravil in dopolnjeval ter si zapisoval pripombe, kar je razvidno v omenjenem zvezku.

Potrčev gimnazijski profesor Anton Ingolič je v knjigi *Moje pisateljevanje*, katere avtor je, napisal: »Prijatelju Ivanu Potrču, ki ni bil nedavno tega samo moj dijak, pač pa tudi dolga leta moj urednik!« Posvetilo je napisal tudi v svojo izdajo *Bibliografije*: »Svojemu bivšemu odličnemu učencu in sedanjemu še imenitnejšemu založniku in prijatelju Janezu Potrču v lep spomin.« Omenili smo le nekaj posvetil, v knjigah najdemo še mnoga druga.

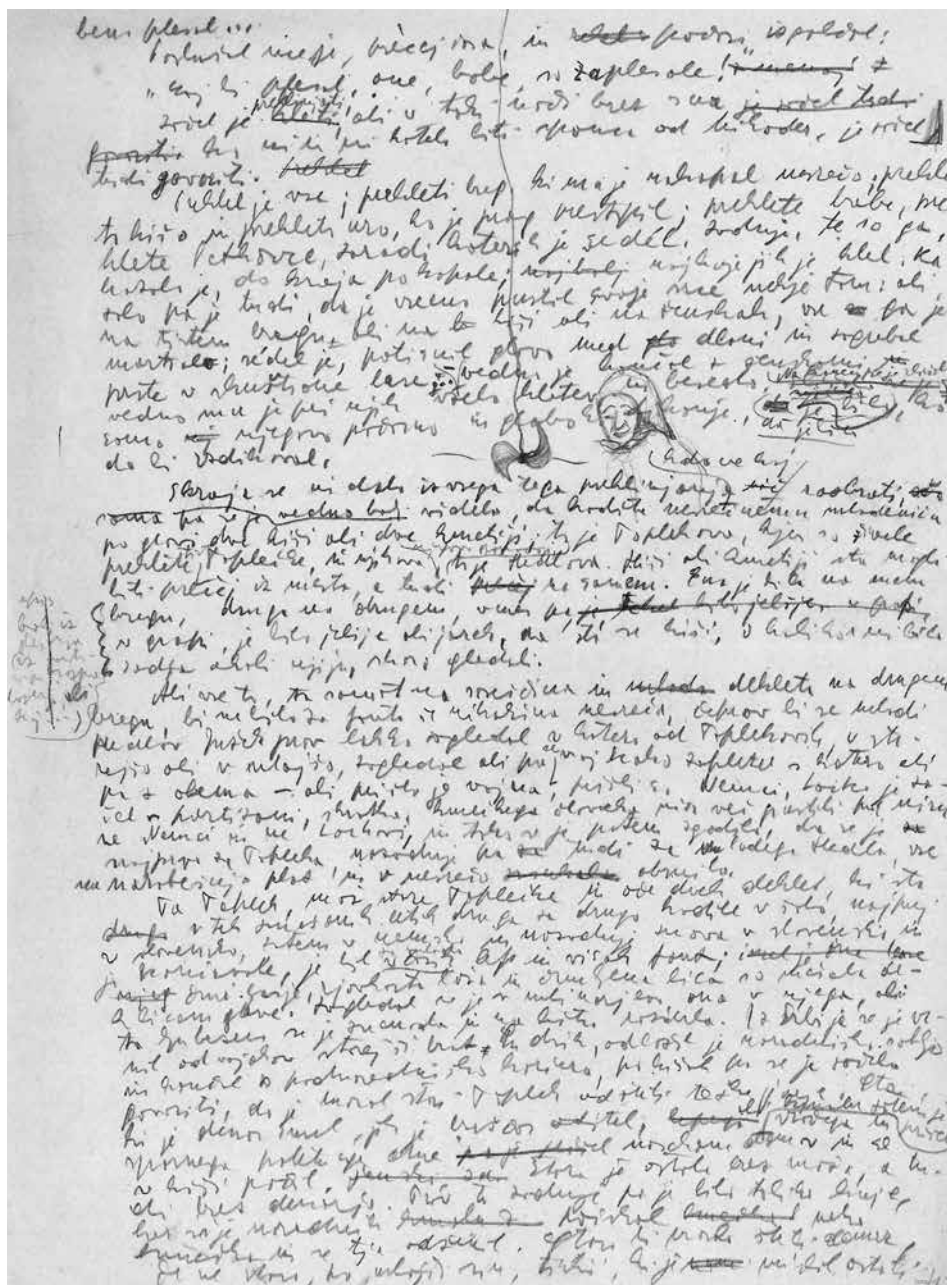
Rokopisi, tipkopisi, druga korespondenca

Knjižnica Ivana Potrča je 10. 4. 2012 prejela od sina Matjaža še velik del pisateljeve zapuščine. Poleg 489 monografskih publikacij še za deset arhivskih škatel rokopisov, tipkopisov, revijalnih objav, plaket, priznanj in odličij. Monografije in periodični tisk smo obdelali v sistemu COBISS in jih zbirki dodali, drugo gradivo pa smo popisali¹⁴ in arhivirali v arhivske škatle. Popisani tipkopisi in nekaj rokopisov predstavljajo vpogled v bogat opus pisatelja. Tipkopisi kratkih novel in drugih aktualnih člankov so bili objavljeni v knjižni izdaji ali v časnikih in revijah. Med tipkopisi najdemo novele in druga besedila: *Fajmošter na Kopišniku*, *Prekleta zemlja*, *Sveti zakon*, *Molčljiva sosed*, *Na verne duše*, *Onkraj zarje*, *Podoba Slave Klavore*, *Med mašami*, *Za siromačekovo solzo*, *Profesor*, *Ti težki koraki bodo hodili za nami* – Komunardu Ivanu Spolenaku, *Cigareta in smeh*, *Grob v Gradcu*, *Sovražnik*, *Sergej in Jakop* – spomini, *Prvomajsko pismo ali Weg in die Freiheit*, *Pozabljene partizanske pravljice*, *Ljuba stara mačeha*, *Kronika enega dne*, *Napisano za domači hram*, *Zapisek o Bevku*, *Osebnost in gluha provinca*, *Beseda v slovo* (pisatelju Mišku Kranjcu), *Balada o resnici*, *Doživljanje drame* – to je umetnikova izpoved, to je umetniška resnica!, *Pravljica o Vanču in kralju Matjažu*, *Zgodba o Lovrencu Trobentarju*¹⁵ in

¹⁴ Knjižno gradivo sta v sistemu COBISS obdelali Milena Doberšek in Božena Kmetec-Friedl. Popis korespondence, tipkopisov, rokopisov, plaket, odličij in priznanj je od aprila do septembra 2012 opravila Božena Kmetec-Friedl.

¹⁵ O Zgodbi o Lovrencu Trobentarju je Potrč takole zapisal: »Je bil čas, ki sem ga preživel v Rušah, čas, ko me je začela pisateljsko osvajati nikoli napisana, a tudi nikoli do kraja pozidana kobanska koč izhiranega starega komunarda Lovrenca Trobentarja – tistega ruškega štikštofarskega delavca, ki je propadel z ruško agrarno reformo ter se zatem z ženo umaknil v kobansko strmino, da bi otrokom pozidal dom na sončni kobanski strmini, da je zatem v tisti tudi izhiral – do zadnje ure pa ni nehal prebirati Cankarjeve knjige: bila mu je zadnja resnica, zadnja vera in zadnje upanje.« Popis donacije Potrč, 10. 4. 2012, škatla št. 1.

o Cankarjevi knjigi, Zanj, Napisano za domači hram, Za solze žrtvovani junak, Prvo je človek, Za človeka, za človeštvo, za ljudi!

Slika 3: Ivan Potrč: Na kmetih, delovni rokopis. Knjižnica Ivana Potrča Ptuj. Domoznanski oddelek. Popis donacije Potrč, 10. 4. 2012; škatla št. 1, 13 listov, v ovoju, popis št. 21.

Rokopisi so redkeje zastopani, smo pa prejeli rokopis prvega poglavja romana Zločin (6 strani), delovni rokopis drame Krefli (13 listov), Na kmetih – delovni rokopis (5 večjih in 2 manjša lista – v ovoju), rokopis drame Na hudi dan si zmerom sam (14 manjših listov), Vrnitev Antona Robide (10 večjih listov in 12 manjših), Zapisek o Bevku (10 manjših listov) Na verne duše, Novele o Kreflih (4 listi, 2 izvoda), pisatelj rokopis življenjepisa na dveh velikih listih in še nekaj drugih.¹⁶

Ivan Potrč je napisal tudi več scenarijev. V knjižnici hranimo rokopis scenarija romana Zločin na listih manjšega formata, od katerih je 54 listov oštevilčenih in 17 neoštevilčenih. Rokopis scenarija romana Na kmetih¹⁷ se nahaja v dveh različnih ovojih.¹⁸ Na prvem piše Uvod, v njem je 11 listov, na drugem pa Prepir s Šprahovim ... in obsega 22 listov.¹⁹ Za mladinski roman Ko zorijo jagode avtorice Branke Jurce je Ivan Potrč prav tako napisal scenarij (111 strani). Knjižnica hrani še vso drugo korespondenco med Rajkom Ranflom, direktorjem Viba filma Milanom Ljubičem, Branko Jurco in Ivanom Potrčem. To je knjižnica pridobila z zadnjo donacijo.²⁰

Z zadnjo donacijo smo prejeli še korespondenco med pisateljem in Frančkom Bohancem, kar je predmet posebne obravnave. Ivan Potrč si je dopisoval tudi z različnimi uredniki revije Pionir, s Centralnim komitejem Komunistične partije Slovenije, Komitejem KPS za Štajersko, z Zvezo združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije in drugimi. Najdemo dokumentacijo Slovenske izseljenske matice – zapisnik 17. občnega zbora Slovenske izseljenske matice, poročilo o zaključnem računu za leto 1985, Predlog finančnega načrta, Plan dela slovenske izseljenske matice za leto 1987 in še nekaj poročil o delu. Ivan Potrč je za publikacijo, ki jo izdaja Slovenska izseljenska matica – Izseljenski koledar, tudi pisal. V letu 1968 je objavil odlomek novele Onkraj zarje, leta 1976 pa prispevek z naslovom Še nikoli nismo bili tako enotni in strnjeni (Izseljenski koledar za leto 1968 in 1976).

Prav tako smo ob tem pridobili tudi snemalno knjigo romana Zločin po scenariju Ivana Potrča. Avtor snemalne knjige je France Štiglic, nastala pa je leta 1970 (inv. št. 0922877). Pridobili smo še snemalno knjigo Pogibije

¹⁶ Popis donacije Potrč, 10. 4. 2012, škatla št. 1.

¹⁷ Za roman Na kmetih je Ivan Potrč leta 1955 prejel Prešernovo nagrado. Po scenariju je bil leta 1970 posnet film z naslovom Rdeče klasje. Film je režiral Živojin Pavlovič.

¹⁸ Popis donacije Potrč, 10. 2. 2012, škatla št. 1, 5 večjih in 2 manjša lista, popis št. 22.

¹⁹ Popis donacije Potrč, 10. 4. 2012, škatla št. 2.

²⁰ Popis donacije Potrč, 10. 4. 2012, škatla št. 8.

Djura Djakovića. Avtor snemalne knjige je Miroslav Jokić, nastala je leta 1975, film pa je bil posvečen 45. obletnici smrti Djura Djakovića in Nikole Hećimovića. Besedilo scenarija je dobilo prvo nagrado na avtorskem natečaju za najboljši scenarij na temo NOB-ja in revolucije.²¹ Scenarij je narejen po zgodovinskem romanu Ivana Potrča Zločin iz leta 1955 (inv. št. 0922875).

Po prihodu iz zapora pred drugo svetovno vojno je Ivan Potrč živel nekaj časa v Rušah pri družini prve žene Ljube Skornšek. Tu je bil povezan z ruškimi delavci²² in je zanje napisal himno z naslovom Sinoči me dekle je vprašalo.²³ Himno je uglasbil Ubald Vrabec in je bila objavljena v Naših zborih leta 1966. Himno so ruški delavci vzeli za svojo in jo prepevajo še danes.

Nagrade, priznanja, odličja

Ivan Potrč je bil največkrat nagrajeni pisatelj svojega časa. Med najpomembnejše nagrade sodi takratno najvišje državno priznanje AVNOJ-a, ki ga je leta 1984 prejel za ustvarjalno delo na področju književnosti.²⁴

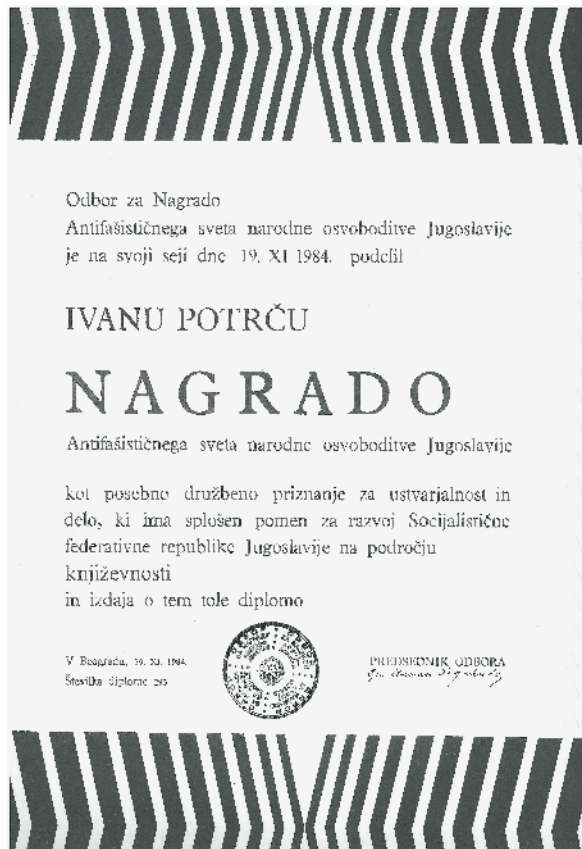
Istega leta je prejel zlato odličje in posebno priznanje, ki mu ga je podelilo Društvo novinarjev Slovenije. Ivan Potrč se je kot novinar prvič zaposlil leta 1938 pri mariborskem Večerniku. Napisal je mnogo literarnih in umetnostnih poročil, gledaliških kritik, reportaž s potovanj in zapiskov iz sodiščnih dvoran. Prestopnike je naslikal kot posledico socialne stiske in nastale so socialne črtice. Politične dogodke, ki so nakazovali vdor Hitlerja, je zakril in prenesel na Kitajsko (Čeh Steger 2012).

²¹ Komisija je v obrazložitvi nagrade napisala: »Najbolji tekst u tematskom natječaju odlično pisan scenarij kome je glavna kvaliteta što uz sugestivno vodenje glavne tragične radnje daje usput i snažan portret vremena i režima, te tako pruža izvrsne mogućnosti režiseru, a zbog psihološki dobro postavljenih likova i pravih filmskih dijaloga omogućuje i glumačka ostvarenja. Način pisanja sugerira atmosferu predratnog vremena, ne samo u tematici, već i u karakteru, izvjesnim ekspresionizmom svojstvenim ljevičarskoj umjetnosti tog razdoblja. Tako da bi po tematici i metodi moglo nastati djelo suvremenog filmskog izraza, ali srodno onovremenoj kritički razpoloženoj umjetnosti. Ukoliko film bude na rezini scenarija dobili bismo djelo u evropskim razmjerima značajno kao 'žandarski' pendant toliko opjevanim 'zlatnim godinama'.«

²² S skupino ruških delavcev in zagorskih ter velenjskih rudarjev je bil aretiran in odpeljan v Mauthausen. Od teh zajetih in aretiranih sta dve tretjini pomrli.

²³ Popis donacije Potrč, 10. 4. 2012, škatla št. 1, popis št. 26.

²⁴ Popis donacije Potrč, 10. 4. 2012, fond Plakete v mapah, popis št. 1.

Slika 4: Priznanje AVNOJ-a na področju književnosti. Knjižnica Ivana Potrča Ptuj. Domoznanski oddelek. Popis donacije Potrč, 10. 4. 2012. Fond: Priznanja, plakete in odličja, popis št. 1.

Za novinarsko delo je prejel dve nagradi. Že zgoraj omenjeno prvo, ki jo je prejel 21. maja 1984 in mu jo je podelil Upravni odbor Društva novinarjev za njegov dolgoletni prispevek pri razvoju in napredku slovenskega novinarstva. Drugo, spominsko listino za požrtvovalno delo in uspešno novinarsko in propagandno delo med narodnoosvobodilnim bojem, je prejel maja 1985 ob 40-letnici osvoboditve.²⁵ Prešernova družba ga je izvolila za častnega člana. Revija Ciciban mu je ob svoji petindvajsetletnici delovanja podelila spominsko plaketo za ustvarjalno delo, s katerim je obogatil to otroško revijo. Prejel jo je 21. 10. 1969. Ob petindvajsetletnici

²⁵ Ivan Potrč je bil leta 1944 v partizanih v Beli krajini. Tega leta je bil izvoljen za prvega predsednika Društva slovenskih novinarjev in propagandistov.

revije Pionir je prejel spominsko plaketo, ker je s svojimi prispevki bogatil mladinsko revijo in jo pomagal širiti med mladim rodod. Za »značajan doprinos unapređivanju izdavačke delatnosti i položaja knjige mu je Udruženje izdavača i knjižara Jugoslavije« oktobra leta 1974 podelilo plaketo. Založniški svet in skupni delavski svet Mladinske knjige sta mu za izredne dosežke pri uredniškem delu in za izredne uspehe pri širjenju in popularizaciji predvsem mladinske literature podelila priznanje – kipec Franceta Bevka. Ivan Potrč je v založbi deloval od leta 1947 pa do svoje upokojitve leta 1972. Priznanje je prejel 6. maja leta 1975. Odlikovanje z redom dela z rdečo zastavo za posebne zasluge in dosežene uspehe pri delu je prejel leta 1974. Dobil je tudi red Socialistične federativne republike Jugoslavije s srebrnim vencem,²⁶ odličje Festivala Kurirček Maribor²⁷ in red zaslug za narod z zlato zvezdo.²⁸ Slovenska akademija znanosti in umetnosti ga je leta 1977 imenovala za dopisnega člana, 1983 pa za svojega rednega člana. Nagrado vstaje slovenskega naroda za leto 1967 je prejel za zbirko novel *Onkraj zarje*.²⁹ Podelil mu jo je Republiški odbor Zveze združenj borcev NOV Slovenije.

Skupščina občine Ptuj mu je leta 1983 podelila zlato plaketo ob visokem življenjskem jubileju in za bogato literarno ustvarjanje, leta 1988 ga je imenovala za častnega občana mesta Ptuj. Za častnega člana ga je leta 1983 imenovalo Zgodovinsko društvo v Ptuj kot zaslužnega slovenskega literarnega ustvarjalca in domačina, ki je veliko prispeval k uveljavitvi naših krajev. Za humanitarno delo sta s soprogo Branko Jurco prejela tudi nagrado Rdečega križa. Omenili smo le nekatere nagrade in priznanja, vseh je čez štirideset, ki jih je knjižnica prejela v dar leta 2012. Donacija nam razkriva do sedaj nepoznan, a zelo bogat del življenja pisatelja Ivana Potrča.

Zaključek

Potrčeva knjižnična zapuščina je obogatila zbirko naše knjižnice z mnogimi dragocenimi knjižnimi izvodi, ki jih do sedaj še nismo imeli. Obogatila nas je z njegovimi tipkopisi in rokopisi novel, prav tako pa s številno osebno korespondenco in nagradami ter priznanji za njegovo življenjsko

²⁶ Popis donacije Potrč, 10. 4. 2012, fond Medalje, odličja, popis št. 6.

²⁷ Popis donacije Potrč, 10. 4. 2012, fond Medalje, odličja, popis št. 7.

²⁸ Popis donacije Potrč, 10. 4. 2012, fond Medalje, odličja, popis št. 5.

²⁹ Popis donacije Potrč, 10. 4. 2012, Popis priznanj posebej v mapah, št. 3.

delo. Z obdelavo knjižnega in korespondenčnega fonda smo se želeli vsaj malo oddolžiti našemu pisatelju Ivanu Potrču za njegovo bogato zapuščino in sorodnikom za podarjeno gradivo. Zapuščina Ivana Potrča predstavlja v naši knjižnici eno temeljnih zbirk, ki je od leta 2007 dostopna za uporabnike bodisi kot preučevalce pisatelja bodisi kot preučevalce njegove knjižne zapuščine. Potrčeva spominska soba je redno obiskana, v njej potekajo predavanja, učne ure in vodstva o pisateljevem literarnem delu in življenju ter predavanja o njegovi zapuščini v ptujski knjižnici. Redno jo obiskujejo dijaki in študentje ter jo uporabljajo kot učni prostor.

Pisatelj Ivan Potrč je slovenski prostor pomembno zaznamoval z izrazito socialno protestniško literaturo in je med vodilnimi pisatelji socialnega realizma pri nas. V književno dogajanje je posegal z družbenokritičnimi spisi. Nastopal je predvsem kot zagovornik splošnih človečanskih vrednot proti družbeni izrojenosti. Letošnje leto je Potrčevo leto. Praznujemo stoto obletnico rojstva velikega pisatelja in dvajseto obletnico, odkar se je naša knjižnica poimenovala po pisatelju.³⁰

Viri in literatura

Arhivski viri

Inventarna knjiga zapuščine Ivana Potrča Ptuj, COBISS, inv. št. 0920001-0922975.

Knjižnica Ivana Potrča Ptuj, Domoznanski oddelek: Fond Popis donacije Potrč, pridobljene 1. 10. 1998 v zbirki Ivana Potrča; 12 arhivskih škatel korespondence, tipkopisov, revijalnih objav.

Knjižnica Ivana Potrča Ptuj, Domoznanski oddelek: Fond Popis donacije Potrč, pridobljene 10. 4. 2012 v zbirki Ivana Potrča; 10 arhivskih škatel korespondence, tipkopisov, revijalnih objav, plaket, priznanj in odličij.

Odločba o spremembi odločbe o ustanovitvi Ljudske in študijske knjižnice Ptuj, št. 612-3/93-13, izdana 5. 10. 1993.

Literatura

Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman (ur.), 1933: *Slovenski biografski leksikon*. 2. knjiga, zv. 5, Maas–Mrkun. Ljubljana.

³⁰ Skupščina občine Ptuj je 5. 10. 1993, št. 612-3/93-13, izdala Odločbo o spremembi odločbe o ustanovitvi Ljudske in študijske knjižnice Ptuj. S to odločbo ukine naziv knjižnice »Ljudska in študijska knjižnica Ptuj« in ga spremeni tako, da se ime zavoda glasi: »Knjižnica Ivana Potrča Ptuj«.

Jožica Čeh Steger, 2012: O Potrčevi zgodnji kratki prozi. Spremná študija. Ivan Potrč: *Prepovedano življenje*. Maribor: Litera. 277–308.

Izseljenski koledar za leto 1968 in 1976.

Božena Kmetec - Friedl, 2003: Jubilej tudi v knjižnici: 110. obletnica Muzejskega društva. *Tednik*, leto 56, št. 10–14, 13. mar.–10. apr.

Božena Kmetec - Friedl, 2007: *Zapuščina Ivana Potrča v ptujski knjižnici*. Ptuj.

Božena Kmetec - Friedl, 2012: *Zapuščina Ivana Potrča v ptujski knjižnici 2*. Ptuj.

Spletni viri

<http://www.rtvsl.si/kultura/knjige/umrl-prevajalec-frantisek-benhardt/148910>. Pridobljeno 8. 7. 2013.

<http://slova.mojforum.si/slova-about422.html>. Pridobljeno 8. 7. 2014.

PROCESSING AND ACCESSIBILITY OF POTRČ'S LEGACY IN THE PTUJ LIBRARY

Summary

The legacy of the writer Ivan Potrč is a special collection of the Local History Department and our Library received it in 1998, five years after the writer's death. The largest part of Potrč's private library was donated by his wife, Branka Jurca and it was presented by his son Matjaž. The collection consisted of 2.292 units. Next to the library materials the Library also received a part of his correspondence – some typescripts, newspaper cuttings, announcements in periodicals and articles on the writer Ivan Potrč.

The librarian Jakob Emeršič arranged the library materials (monographs and periodicals) according to the scientific fields and they were housed in the former Minorite monastery. In 2000 the collection was, together with the rest of the local history materials, moved from the monastery to the new library building, to the so-called "Mali grad". It was arranged in the reading room on the second floor and today this is Ivan Potrč's commemorative room. Between 2001 and 2003 the collection was recorded in an inventory book and completed with a special stamp with the inscription: *Knjižnica Ivana Potrča Ptuj – Ivan Potrč (Ivan Potrč's Library Ptuj – Ivan Potrč)*. In this way the ownership was determined for the first time.

In 2007 we decided to put the bibliographic records into the COBISS system and to make the collection publicly known. The collection was processed throughout the whole year by four cataloguers. Monographs and periodicals were processed. A part of the periodicals has already been bound; some of them were bound anew. The collection is arranged according to numerus currens and according to large and small format. Ivan Potrč's private library is very rich in contents. Materials from all scientific fields can be found in the collection and there are also many works in foreign languages. There are only six works by Ivan Potrč himself in the collection. One can find seven facsimile editions, most of them were published by Mladinska knjiga, where Ivan Potrč used to work, and many collected works of Slovene and some foreign writers. Many books have dedications, written by the authors, and the majority of the books are also signed by Ivan Potrč and his signature is the proof of ownership. The collection is arranged on glazed shelves.

In 2012 the Library received another part of the writer's legacy from his son, Matjaž Potrč. The collection is now richer for another 489 monographs and ten archive boxes full of handwritings, typescripts, announcements in periodicals, plaquettes, recognition awards and medals. Monographs and periodicals were processed in the COBISS system as well and they were added to the collection; the rest of the collection was registered and archived in archive boxes. Ivan Potrč's collection can only be used in the library reading room; however the users can access it for further research.

Ivan Potrč's collection could only be processed after all the different locations of the Library were joined in the renovated "Mali grad", where the collection is now accessible to the general public. Today, many users come to Potrč's commemorative room and they use it as a place to study or as place to do research on the writer Ivan Potrč.

DIE BEARBEITUNG UND ZUGÄNGLICHKEIT VON POTRČS BUCHNACHLASS IN DER PTUJ/PETTAU BIBLIOTHEK

Zusammenfassung

Der Nachlass des Schriftstellers Ivan Potrč ist eine Sondersammlung in der Heimatkundlichen Abteilung, die die Bibliothek im Jahr 1998, fünf Jahre nach dem Tod des Schriftstellers, als Schenkung bekam. Den größten Teil von Potrčs Privatbibliothek schenkte uns seine Ehefrau Branka Jurca und sie wurde von seinem Sohn Matjaž überreicht. Die Sammlung zählte 2.292 Einheiten. Neben den Bibliotheksmaterialien bekam unsere Bibliothek noch einen Teil seiner Korrespondenz – einige Maschinenschriften, Zeitungsausschnitte, Magazinveröffentlichungen und Artikel über den Schriftsteller Ivan Potrč.

Die Bibliotheksmaterialien (Monografien und Periodika) wurden von dem Bibliothekar Jakob Emeršič nach den wissenschaftlichen Disziplinen geordnet; die Materialien waren in dem ehemaligen Minoriten-Kloster untergebracht. Die Sammlung wurde im Jahr 2000 zusammen mit anderen heimatkundlichen Materialien aus dem Minoriten-Kloster in die neuen Bibliotheksräumlichkeiten, in das sogenannte Kleine Schloss (Mali grad), gebracht. Sie wurde in den zweiten Stock der Bibliothek, in das Lesezimmer, gestellt und heute ist das Ivan Potrčs Gedenkzimmer. Von 2001 bis 2003 wurde die Sammlung manuell in das Inventarbuch eingetragen und mit einem besonderen Stempel mit der Innschrift Knjižnica Ivana Potrča Ptuj – Ivan Potrč (Ivan Potrč Bibliothek – Ivan Potrč) ausgestattet und so wurde die Eigentümerschaft zum ersten Mal gekennzeichnet.

Im Jahr 2007 entschieden wir uns, die Sammlung im COBISS-System zu bearbeiten, um sie so dem slowenischen Publikum näher zu bringen. Die Sammlung wurde durch das ganze Jahr von vier Katalogisatoren bearbeitet. Wir haben die Monographien und Periodika katalogisiert. Ein Teil der Periodika war schon gebunden, einige wurden neu gebunden. Die Sammlung ist nach Numerus Currens aufgestellt und zwar nach großem und kleinem Format. Die private Bibliothek von Ivan Potrč ist inhaltlich sehr reich. Alle wissenschaftlichen Disziplinen sind vertreten, es gibt zahlreiche fremdsprachige Werke. In der Sammlung gibt es jedoch nur sechs Werke von Potrč. Man findet sieben Faksimile Ausgaben, die meisten wurden von dem Verlag Mladinska knjiga, wo Ivan Potrč arbeitete, herausgegeben. Es gibt auch zahlreiche gesammelte Werke slowenischer und fremdsprachiger Autoren. Viele Bücher tragen die Widmungen der Autoren, die meisten sind vom Ivan Potrč signiert und damit wurde auch die Eigentümerschaft markiert. Die Sammlung ist auf verglasten Regalen aufbewahrt.

Im Jahr 2012 erhielt die Bibliothek von dem Sohn des Schriftstellers, Matjaž Potrč, noch einen Teil seines Nachlasses. Die Sammlung wurde somit noch um 489 Bucheinheiten, zehn

Archivschachteln von Handschriften, Maschinenschriften, Magazinveröffentlichungen, Plaketten, Auszeichnungen und Medaillen reicher. Monografien und Periodika wurden auch diesmal ins COBISS-System eingetragen und der Sammlung dazugegeben, die restliche Sammlung wurde registriert und in Archivschachteln archiviert. Potrč's Sammlung kann nur im Lesesaal benutzt werden, doch sie ist für alle interessierten Benutzer für weitere Studien zugänglich.

Erst mit der Übersiedlung der Bibliothek aus mehreren Standorten in die gemeinsame Räumlichkeiten, in das renovierte Kleine Schloss (Mali grad), wurden auch die Bedingungen für die Bearbeitung der Materialien und somit für die Zugänglichkeit der Sammlung gegeben. Das Gedenkzimmer Potrč's wird von zahlreichen Benutzern besucht und als Platz fürs Studium oder Recherchen über den Schriftsteller Ivan Potrč genutzt.

Z A P I S I – N O T E S

Srečanja z Ivanom Potrčem

Tone Partljič*

Ivana Potrča sem osebno spoznal že leta 1959, ko je bilo meni devetnajst let, njemu kakšnih šestinštirideset let. On si verjetno tistega prvega srečanja ni zapomnil, jaz pa kajpada da. Potem sva se srečevala še v Mariboru, v Fiesi pri Piranu, v Ljubljani na Resljevi, na Društvu slovenskih pisateljev in na Mladinski knjigi, prišel pa je tudi na Sladki Vrh, kjer sem bil učitelj slovenščine in sem ga povabil z Branko Jurca na podelitev bralnih značk. Ja, Branka je bila, se mi zdi, dvakrat poleg, ko smo se srečali, moja žena pa najbrž trikrat. Seveda se zavedam, da kronološko naštevanje srečevanj in dogajanj ni nikakršna strokovna metoda, morda prej nekaj spominskega, a vendar se prav v naštevanju srečevanj in vsebinskih pogovorov Ivan Potrč kaže v vseh položajih, v katerih je v življenju nastopal. Najprej je bil moj **mentor in urednik** mojih prvih dveh knjig. Vsaj dvakrat pa sva bila v precej izrazitem polemičnem odnosu.

Človeško je bil tudi moj **gostitelj in tovariš**. Napisal mi je okoli deset pisem, še na Sladki Vrh (v letih 1968–1971), ki pa so se izgubila v času mojih dveh selitev v Maribor in v Mariboru. Šest jih hranim in bo tudi o njih stekla beseda. O Potrču mi je veliko pripovedoval tudi njegov partizanski tovariš Bojan Štih. Sem tudi velik ljubitelj njegovih novel, romana Na kmetih, zlasti pa dram, pri čemer naj povem, da sem eno od njegovih ne ravno najboljših del Zločin dramtiziral in sva si takrat tudi marsikaj povedala in tudi pisala. Od mene je bil 27 let starejši, in čeprav sem imel privilegij, da sem se družil z mnogimi pisatelji, tudi takimi iz njegove generacije, kot so bili Miško Kranjec, s katerim sem dvakrat letoval na Belem Križu,

* Tone Partljič, slovenski pisatelj in dramatik, tone.partljic@triera.net

Ciril Kosmač, ki me je obiskal na Sladkem Vrhu, Anton Ingolič, ki sem ga obiskal na Vrhovcih v Ljubljani, z nobenim nisem navezal tako tesnih stikov, tudi družinskih, kakor prav z Ivanom Potrčem. Ni bil meščansko vpljuden, bil je precej direkten in občutljiv v pogovoru, izrazilo vsaj do moje družine gostoljuben, skoraj bi lahko rekel, da je bil moj dobrotnik. Pa gremo po vrsti.

Leta 1959 sem kot dijak četrtega letnika učiteljsišča opravljaj prvi del mature (matematika, angleščina, slovenščina, mislim, da še izbirni predmet – zgodovina), drugi del iz pedagoških predmetov pa smo v časih tedanjih šolskih reform in eksperimentov delali šele na koncu petega leta, vmes pa smo bili na enomesečni učiteljski praksi. Tega drugega dela mi ni bilo treba opravljati, ker sem bil v petem razredu odličnjak. Zelo dobro pa se spominjam prvega dela mature, ker je iz Ljubljane – kot zastopnik republiškega sekretariata za šolstvo – prišel za predsednika maturitetne komisije pisatelj Ivan Potrč. Bil je že malo okrogel, ne dovolj trdno zavezana kravata in odpet gornji gumb bele srajce sta kazala, da ga ta predsedniška urejenost tišči. Mislim, da ga je ravnateljica Draga Humek, pred vojno še z dekliškim priimkom Nemeč, poznala iz predvojnih skupnih politično naprednih dejanj. Spominjam se tudi, da nam je namignila, da ne bo nič hudega s tem »tovarišem iz Ljubljane«, saj se poznata in je dober človek.

Mene, ki sem bil neke vrste literarni začetnik, pa je seveda zelo vznemirjal, saj sem takrat že prebral nekaj njegovih del. Predvsem pa smo brali Mlada pota, od leta 1955 literarno glasilo za začetnike, ki ga je izdajal CK LMS, namenjeno srednješolcem, na koncu pa je imela revija, v kateri so objavljali takrat Rožanc, Kavčič, Jovanović, Kramberger, Kavalar, Taufer idr., rubriko Pogovori, kjer sta začetnikom, ki so poslali svoje prispevke, odgovarjala in kot mentorja sodelovala tudi Mitja Mejak in Ivan Potrč. Jaz sem kakih deset mesecev predtem poslal neko žalostno črtico o fantu, ki mu je umrla mama, pa mi je Potrč odgovoril: »Recimo, da je žalostinka, literatura pa ni.«

Ko sem na maturi potegnil listek z vprašanji iz slovenščine in imel na voljo tistih deset minut, da se v zadnji klopi ob steni malo skoncentriram, je izza mize v ospredju, kjer so spraševali maturante in kjer se je nahajal tudi Potrč in včasih postavil še kako vprašanje, pisatelj vstal in prišel k meni čez cel prazni razred v zadnjo klop, kjer smo čakali, da nas pokličejo pred komisijo. Lahko, da mu je ravnateljica namignila, češ, to je naš »literat« oziroma dijak, ki bi bil rad pisatelj. Najprej me je vprašal, če mi bodo šli odgovori na vprašanja, ki so bila na listku, pa sem rekel – ja, potem me

je vprašal, če kaj pišem, sem rekel spet ja, potem spet, ali sem kaj poslal v Mlada pota, in sem spet rekel ja. Sem ti odgovoril? Spet ja. Potem pa me je vprašal, ali mi je bil všeč Melanholija drugega ešalona, ciklus pesmi Vena Tauferja. Rekel sem iskreno, da ne, ker ga ne razumem ... Se mi je zdelo, da je bil vesel. Naj povem, da sva z Venom prijatelja in celo v nekaki žlahti. In ne vem, slutim pa, kaj v tem ciklusu tedaj moderne poezije ni bilo všeč Ivanu Potrču.

Sedem let je minilo, da sva se drugič videla, in sicer v **decembru 1966**, ko je v Mariboru potekal vsejugoslovanski Festival Kurirček, mislim, da na pobudo Franceta Filipiča, to je bilo okoli dneva JLA 22. dec., ko so bili »simpoziji«, obiski po šolah (pisatelj, kak oficir, partizan ...). Potrč je bil kar reden gost, jaz pa sem hodil na predavanja. Razpisovali so tudi literarni natečaj, vem, da so nagrade dobili Forstnerič, Jug, Kislinger idr. Na Festival so prihajali pomembni jugoslovanski pisatelji, kot Desanka Maksimović, Mira Alečković, Mirko Vujačić itd. Pisatelji in drugi gostje so stanovali v hotelu Slavija. Rekli so mi, da me čaka v hotelu Slavija v Totem baru Ivan Potrč, ki želi govoriti z mano. Nisem si predstavljal zakaj. Tisto leto mu je izšla zbirka novel v Kondorju z naslovom Nesmilečno življenje. Napisal sem pozitivno kritiko v Mladino, kamor sem takrat poleg Katedre in Tribune še pošiljal svoje začetniške članke. Njegove novele so me pretresle, mama, ki je prebrala v berilu novelo Pastir, je rekla: »Točno tako je bilo!«, kajti sama je imela podobno usodo pastirice, ki so jo pretepali do nezavesti. Tudi druge novele so odlične, zlasti mi je bila všeč novela Czek. Nisem pomislil, da bi lahko bilo kaj narobe zaradi moje ocene. Ampak pozabil sem, da sem na koncu kritike pripisal nekaj takega, kot češ, kako je pisatelj dobro, kritično, neusmiljeno popisal nekdanje življenje kmečkih ljudi (v »stari Jugoslaviji«) in da bi pričakovali, da se bo oglasil s tako kritično prozo tudi zdaj, saj je socialistično kmetijstvo ravno tako izmučilo kmečki živelj. Nisem si mogel misliti, da ga je ta pripomba tako prizadela. »Pa kako lahko napišete kaj takega, ko sem šel skoraj v rest, ker se moj Krefl rajši obesi, ker je šel v zadrugo, saj so me hoteli vreči iz Partije zaradi nasprotovanja zadrugam ...« Bil se presenečen, ampak takrat še nisem poznal vsega njegovega dela, vedel pa sem, da je celo visoko v političnem vrhu ...

Na koncu je rekel, da ni jezen, da sicer vidi, da sem v redu fant, da prebere kako mojo prozo v Sodobnosti ..., ampak naj vseeno pazim, da ne bom krivičen ljudem. Ampak na stvari je bilo vseeno nekaj »več«, saj govorimo o Potrču kot enem največjih slovenskih pisateljev, ki je odlikaval življenje in stisko slovenskega kmeta od štiridesetih let do vsaj šestdesetih dvajse-

tega stoletja. Najprej poudarimo: v dramatiki je povsem spremenil tloris povojne kmečke dramatike. Njegova trilogija o Kreflih je, lahko bi rekel, nepričakovan in še ne presežen pojav v vsej slovenski dramatiki. Že ob prvi, v Mariboru nagrajeni, Kreflovi kmetiji je lucidni Vladimir Kralj omenil, da gre za slovensko kmečko »glembajevščino«, torej za propad kmetstva. Lacko in Krefli je zgodba o isti družini v času vojne. Zanimiva pa je v tem, da Lacko, ki je ob Kreflih naslovni junak, v drami ne nastopi. (Podobno dramaturško »metodo« je kasneje uporabil Dominik Smole v Antigoni.) Krefli pa so zadnja drama trilogije iz leta 1953, v njih se zrcali socialistična agrarna politika, ki ima svoj simbol v samomoru starega Jura Krefla, ki se na podstrešju obesi, potem ko je svojo zemljo, ki si jo je izbral za preužitek, oddal kmetijski zadrugi. Leta 1968 je bila drama nazadnje uprizorjena v Drami SNG Maribor, premiera je bila na Ptuj, kasneje pa adaptirana tudi za TV. Jura Krefl je bil Arnold Tovornik, ki je dobil za vlogo nagrado Prešernovega sklada, kakor predtem Lojze Potokar, ki je odigral glavno vlogo na krstni izvedbi v ljubljanski Drami. Če k temu dodam še najznamenitejše delo, roman Na kmetih, razumem, da je bil lahko užaljen, ker sem namigoval, kot da je kritično pisal samo o prejšnjem režimu in ne o aktualnem. Res je, da je pisal kritično o kmetih v Kraljevini Jugoslaviji in tudi v socialistični Jugoslaviji. Četudi je bil v bistvu precej ortodoksen v ocenjevanju tega, kar so pisali drugi.

Kot prozaistu kmetstva sta Potrču z ramo ob rami le Prežihov Voranc in Miško Kranjec, v dramatiki nihče. Povejmo sicer, da sta tudi oba napisala vsak eno dramo, Kranjec Pot do zločina, Voranc pa Pernjakove, ki jih je dokončal Herbert Grün. Nekaj zanimivih dram so napisali še Anton Ingolič (Mlatilnica), Alojzij Remec (Preužitkarji), Miha Remec (Mrtvi Kurent), Jože Pahor (Viničarji) idr. Potrč sam je dal »davek« povojni izgradnji s povestjo Svet na Kajžarju in scenarijem Gorice. Poleg novel je seveda tu še Potrčev najslavnejši in tudi najbolj prevajani tekst Na kmetih (1954). O njem je bilo in bo še veliko povedanega, zato tu ne bom izgubljal besed. Seveda lahko dodam nekaj takega kot anekdoto, da mi je na pripombo o veliki čutnosti med njegovimi junaki v romanu Na kmetih avtor v šali dejal in se tudi ves čas režal ob tem, da mu svetujejo, naj napiše še drugi del, ki pa bo imel naslov Na kmeticah. »Kaj ne vidijo, da je že ta prvi pravzaprav na kmeticah!« Leta 1973, ko je Pavlovič posnel Rdeče klasje po tem romanu, je ZKS na Potrča pritiskala, naj se odpove scenariju oziroma naj se distancira od filma, je bilo v času gonje proti črnemu valu v jugoslovanskem filmu odločilnega pomena, da Potrč tega ni hotel sprejeti. Veliko je dal na Partijo,

se tudi skliceval nanjo, v umetniške vode je ni pripustil. Prav isto stvar mi je govoril, da so nanj pritiskali, da se ne sme ločiti od žene v Rušah, s katero je imel sina Vanča, in poročiti z Branko Jurca, češ da to za komunista ni primerno, pa jim je, kakor mi je rekel, odgovoril, da se čustev ne da partijsko disciplinirati; meni pa je še rekel, da ima tudi Tito že tretjo ženo ...

Toda že prej se je Potrč zelo izpostavil politično (1966), ko se je obregnil ob Josipa Vidmarja, ki je v nekakšni kolumni v Delu, mislim, da v Iz dnevnika, kjer se je veliki kritik malo zviška ozrl na slovenskega kmeta med drugo vojno, ki da ni razumel, da se dogaja tudi socialistična in proletarska revolucija in je ostal nazadnjaški oziroma nenaklonjen brezrazredni družbi, kjer naj bi odločal »le vsak visok kulturni predstavnik tega občestva posebej«. Skratka, nekaj takega, kot da je revolucija stvar intelektualcev, ne pa kmetov, ki so konservativni.

Potrč mi je večkrat rekel, kako servilno so Ptujčani sprejeli Nemce in Mariborčani Hitlerja, med kmeti take evforije ni bilo, kmetje so se raje malo skrili, čeravno je res, da jim je zaradi odpisa dolgov šlo v začetku celo malo bolje. Toda tudi Lacko je bil v daljni Potrčevi žlahti. Če sklenem to malo ogorčeno oziroma občutljivo Potrčevo srečanje ob moji kritiki Nesmilečnega življenja, lahko samo rečem, da je šlo za mladostno objestno kritiko »uporniškega« mladeniča in njegovo upravičeno nejevoljo. Seveda so se tudi meni, zlasti ko sem ga bral in gledal na odru, odprle oči, in moramo reči, da slovenski kmečki človek pravzaprav ni imel boljšega »advokata« in »kritika« v slovenski literaturi, tudi v času socializma ne.

Leto 1967. Da je Potrč gosposko prešel ta dogodek, mi govori dejstvo, da je že naslednje leto izdal mojo prvo knjigo črtic Ne glej za pticami pri Mladinski knjigi (MK) v zbirki Pota mladih, kjer so predtem izšle knjige Marlene Humek - Pehani, Elze Budau, Brede Smolnikar, Toneta Kuntnerja. Ko je delo sprejel v program, mi je napisal prvo spodbudno pismo, preden je izšlo, pa drugo. Nobenega nimam ohranjenega. Vem, da mi je pisal, da je strani za 5,5 pole, da mi bodo dali tak in tak honorar in me pohvalil, da se v mojih črticah vidi mladi človek in sleherni človek iz Goric in naj le tako nadaljujem. Lahko rečem, da mi je bil zelo naklonjen in resničen mentor. To me je spodbudilo, da sem mu kot uredniku poslal svoji začetniški igri, komedijo z naslovom Tolmun in kamen in dramo Ribe na plitvini, a mi dolgo ni nič odgovoril, saj navsezadnje tudi MK ni ravno tiskala dram ... Ker mi (ob moji nestrpnosti) nekaj časa ni odgovoril, sem mu znova pisal, kaj misli o komediji. To je bilo **novembra 1967 in 4. dec. 1967** mi je odgovoril: »Medtem je izšla Vaša prva knjiga Ne glej za pticami in upam, da ste

dobili dolžnostne izvode.« Potem pa napiše »In zdaj – h komediji.« Pove, da je bil med branjem »večkrat nezadovoljen«. Odgovori mi le o Tolmunu in sklene: »Dragi Partljič, prav živo igro bi mogli iz tega napraviti, igro, ki bi jo z veseljem igrali ljudski odri ... Bi Vam še kaj povedal, ko bi imel več časa, oglasite se, pa bova poklepetala – upam, da Vam ne bo škodilo, ne mislim Vas podučevati. Ribe na plitvini – to dobite jutri ali pojutrišnjem. Lepo Vas pozdravljam.« Do natisa mojih prvih dveh iger pri MK seveda ni prišlo.

Ribe na plitvini so mi potem igrali v oktobru 1968 v MGL, Potrč mi je po ogledu poslal kratko navdušujoče pisemce ... Vmes sva se videla na Festivalu Kurirček, kjer je postal predsednik, a ko je prišel v Ljubljano, mi je že 22. decembra pisal naslednje pisemce: »V Mariboru sva zmogla komaj besedo – tako Vam moram vsaj dve napisati ... Rad bi se počasi vsega otrešel, da bi vendarle že kaj napisal, vsaj tisto, kar že leta prenašam.« Potem piše o meni:

Ste dramatik in nosite svoj svet v sebi, ki Vas prvi sili, da ga dramatzirate. Drama, ki jo začutite sami, to je vselej prva stvar, tako prva ko zadnja, kajti brez nje ni ničesar, je zmišljevanje, dramatzirajoče onegavljenje in izmišljeno sprenevedanje. Te dni so izšle drame o Kreflih – in ko sem jih pred meseci pregledoval, sem znenada začutil, kako je prva drama, ko sem imel še najmanj pojma o dramaturgiji, vendar najbolj živo napisana – fant je preboleval svet, hotel je nekaj povedati, zatuliti v gluhi svet. Potem so me pri drugi drami precej učili, dokler se nisem pri tretji znova s pristno kreflovsko krvjo rešil – v živo dramsko besedo. Tako, končal sem, krojački in učenčki pa naj zdaj pametnikujejo.

To sem Vam napisal, ker bi Vam rad še enkrat napisal – ostanite sebi ali Partljiču zvesti ... Lepo Vas pozdravljam – zelo pa bi me razveselili, če bi se kdaj z večjim tekstom prikazali ali mi ga vsaj obljubili. No, morava se videti, da se bova pomečila. Spomnite me na to ponudbo. Vaš Ivan Potrč.

Res sem mu kajpada kmalu poslal dve daljši **noveli**, ki sta izšli leta 1971 v knjigi *Jalovost*, on je podpisan kot glavni urednik založbe. Lahko bi rekel, da je bilo potem neposredne mentorske faze konec, začelo se je obdobje družinskih srečevanj, sodelovanja in polemik ... Tega leta sta se pripeljala v februarju z avtom Mladinske knjige na Sladki Vrh na podelitev Bralne značke, Potrč je nekaj bral iz Pravljiice o Vanču, Branka ga je opozarjala: Janžek, ne mumljaj, razločno beri, on se je jezil nanjo. Ona pa je brala glasno, razločno, razborito, da ji je lasulja plesala po glavi. Bil je izjemen večer za slovenjegoriški Sladki Vrh, tudi še potem na večerji v Lovskem domu, čeravno se jima je zelo mudilo.

20. junij 1971. Očitno sva bila z Milko prvič na obisku pri Potrčevih na Resljevi 20. junija 1971, ker je ta datum zapisan v prvi knjigi izmed dveh izbranih, ki sta izšli v zbirki Naša beseda, z nami je bila seveda Branka Jurca, v tistem velikem, malo mračnem stanovanju. Kot sva skusila še kdaj kasneje v Fiesi, sta bila odlična gostitelja, poleg zaseke, tunke, je bilo v skledi kakšnih 15 olupljenih jajc, ki jih je Potrč rad jedel. Zakaj sva šla k Potrču? Iz raznih razlogov sem dal odpoved kot učitelj slovenščine in angleščine, ne da bi vedel, kje bom dobil novo službo, žena pa bi še ostala geografinja na Sladkem Vrhu. In nepričakovano sem dobil dve ponudbi, najprej od direktorja mariborske Drame Branka Gombača za mesto dramaturga v SNG Maribor in morda le kak mesec kasneje mi je pisal osebno pismo Ivan Potrč, kjer je napisal, da se bo Branka kot urednica Cicibana upokojila in da me Mladinska knjiga na njegov predlog vabi, naj postanem novi urednik Cicibana. Lahko si mislite, kako mi je godila njegova ponudba, toda srce me je vleklo v gledališče. Želel sem se osebno opravičiti in zahvaliti, zato sva ga obiskala. Zelo dobro je razumel mojo odločitev in me morda tudi malo podprl. Kot rečeno, nama je poklonil dve knjigi in za posvetilo napisal: »Dragi Milki in dragemu Tonetu Partljiču, Ivan Potrč, 20. junija 1971. Ne, to zlato življenje ni tako zlato, je nekaj tudi neusmiljeno in nikoli ne prizanese, do kraja izterja.«

Da ne bom predolg, se bom omejil, kako smo klepetali tudi o nedavnem Potrčevem odgovoru Josipu Vidmarju, ki je zapisal, da današnji čas (torej sedemdeseta leta) ni ploden za dramatiko, in tudi o Vidmarjevi (krivični) oceni Potrčeve zadnje drame Na hudi dan si zmerom sam (1964), ki je zapisal, da je bil to hudi dan za ljubljansko Dramo, kjer je Štih dal to dramo na repertoar. Morda res ni tako dobra, toda izkušnja junaka, ki ostaja sredi nekih političnih in osebnih stisk vedno bolj sam in ogrožen, se mi zdi vrednost te drame ... Potrč je imel vtis, da »Ljubljana« zviška gleda na Štajersko zaradi nemškutarstva in premajhnega odpora in tudi nanj kot na primarnega kmečkega in ne ravno »akademskega« človeka, čeravno je bil kasneje član SAZU. Morda pa je bilo zadaj tudi nezaupanje, ker je iz taborišča Mauthausen prišel v partizane in ga je VOS, kasneje pa tudi OZNA imela tudi za »sumljivega«. Res je bil blizu glavnega štaba, in sicer na Bazi 20, v uredništvu Ljudske pravice. Ko je prišel s Primorske Bojan Štih, so v glavnem štabu o tem posebej govorili in opozorili Potrča, da pride nov šef, to je Štih, ki vse ve in vse zna ... Štih pa mi je večkrat, ne le enkrat rekel, da je bil Potrč še zmerom bolj ali manj negotov, in po njegovem bi se lahko zgodilo, da bi ga odpeljali tudi v 13. bataljon (to je likvidacija), če ne bi on

Kidriču in drugim povedal, da je to avtor povesti Sin in drame Kreflova kmetija, in torej pisatelj ... Moram pa reči, da je Štih rad tudi pretiraval. Toda o tem, da se je Štih v partizanih zavzel za Potrča, so mi rekli tudi drugi.

Prvi maj 1973. Direktor mariborske Drame Branko Gombač je imel še iz prvih povojnih let navado, da so tudi gledališča ob jubilejih igrala kake »revolucionarne« drame, pa mi je v letu 1973 naročil, naj poiščem kako dramo, da bomo proslavili tridesetletnico zasedanja AVNOJ-a, v pogovoru pa sva prišla do dramatizacije Potrčeve revolucionarne kronike Zločin (1955), torej do uboja Djure Djakovića in Nikole Hećimovića na Svetem Duhu na Kozjaku leta 1929. Potrčevo kroniko je dramatiziral že Herbert Grün, ki pa se nama je zdela obema neprimerna, čeprav je bila večkrat igrana. (Celo jaz sam sem igral v njej v ljubiteljski družini iz Pesnice, in to na prostem na Svetem Duhu.) Gombač mi je predlagal, naj jo na novo dramtiziram ... Strinjal sem se, saj je bil to zame izziv, in poklical sem Ivana Potrča in mu to povedal. Seveda sem izrazil željo, da bi se dobila in pogovorila okoli dramatizacije. In za prvi maj 1973 sem se odpravil k njemu v Fieso z Milko in hčerko Mojco, kamor nas je povabil. Vem, da smo potovali z vlakom do Kopra in avtobusom do Pirana, kjer pa se je ravno – tako rekoč – utrgal oblak. Bilo je mrzlo in dež je lil, pa sem poklical pisatelja, da je prišel po nas z avtom na Tartinijev trg. Ko smo se razvrstili v sobo, nas je povabil na kosilo, ne vem, kaj je bilo, menda kar neka enolončnica, ki si jo je sam kuhal. Toda kar naprej nam je ponujal zaseko, tunko, kuhana jajca in črni kruh. Razlagal sem, da ne bomo delali neke vrste »recitala«, ki ga je vodila »Bralka«, v nekakšni retrospektivi pa so se kazali prizori s poti dveh revolucionarjev, ki sta ju žandarja ustrelila na meji, kakor pri Grünu. Mogoče je narediti pravo napeto dramo. Potrč se je strinjal, da kroniko razbijem na več prizorov, vsakega dramaturško razgradim in potem naredim baladni konec. Opozoril pa me je na velike težave, ki jih je imel s sestrama Nikole Hećimovića (v noveli Selimovića), ker sta zatrjevali, da je žalil spomin na njunega brata; pisatelj je imel namreč v rokah neke zapisnike zaslišanj pri komisarju Bedekoviću, kjer sta bili podpisani obe žrtvi in iz katerih je mogoče sklepati, da se je Hećimović zlomil in priznal njuno identiteto in funkcije. Kot priča je na tem sojenju nastopil tudi mariborski partijski zgodovinar in pesnik, avtor Pohorskega bataljona, France Filipič, ki je na sodišču pritegnil Hećimovićeve sestre. To ga je zelo peklilo. Res pa seveda tudi je, da je Djaković priznal, kje na Kozjaku so komunisti hodili ilegalno čez mejo in bil pripravljen to tudi pokazati. Tako se je odločil v upanju, da bosta med transportom z vlakom iz Zagreba v Maribor lahko

pobegnila, ali pa vsaj med hojo s kolodvora na poti h Križu in Duhu ... To se na žalost ni zgodilo, četudi sta ju z Duha orožnika odpeljala še prespat v žandarmerijo v Selnici in četudi so komunisti in delavci iz Ruš, ko so za to izvedeli, načrtovali nasilni napad na žandarja in osvoboditev ... Ker sta v Selnici obtoženca in obsojenca zadnjič skupaj bivala v skupni ječi, je bil prepričan, da je tam prišlo do soočenja in priznanja med njima. To je tudi štel za vrh povesti in po njegovem tudi moje dramtizacije ... Pri Potrču naj bi šlo za priznanje s Hećimovićeve strani.

Sam je kasneje o tem tudi pisal v spisu *Marginalije ob revolucionarni prozi* (1983: 318). Pogovarjala sva se dolgo v noč. Ničesar ni vsiljeval, še komaj kaj sugeriral. Dan kasneje je bilo vreme krasno in nas je s čolnom peljal na izlet v Izolo, kar se je nam zdelo malo smešno, saj je bil obut v gojzerje in zeleno sukнено lovsko obleko, ki bi bolj sodila sinu Vanču gozdarju v Rušah kot uredniku Mladinske knjige in pisatelju ob morju ... Zelo je bil pozoren do moje žene in desetletne Mojce, ki ji je grozil, da bo šel po poper in sol in jo pojedel, če ne bo pridna na čolnu; prav rad je kazal tudi na latinski napis na hiši, ki ga je večkrat pokazal in ga prevedel, na njem pa je pisalo: »Delo je sveto, zato se ga ne dotikaj!« Pripovedoval mi je o komediji, ki jo bo napisal, in to o Turku, ki ga je kmetica zaprla v štalo, medtem ko je iskal njenega sina za janičarja. Moški so bili na vojski, Turek v hlevu; najprej je kmetica sama smuknila k njemu, ker pač ni bilo moških, potem pa še druge sosede, temu se je hahljal s tistim posebnim smehom in videl snov za razposajeno komedijo, vredno kakega Boccaccia. Žal je ni nikoli napisal. Srečni smo drugega maja odhajali iz Fiese, kjer smo ga zagotovo še vsaj enkrat obiskali.

Naredil sem tisto dramtizacijo, a ko je Soldatović začel z vajami, sem sam moral oditi na zdravljenje proti alkoholizmu, o čemer sem Potrču tudi pisal, tudi na premieri nisem bil, žena pa mi je poročala, da je bilo »zelo v redu«. Predstavo sem si ogledal kasneje, in čeravno je bila nekako jubilejno naročena, ni bila slaba. Na neki predstavi v nedeljo popoldan sem bil dežuren, ko si jo je prišla ogledat priletna Ledinekova z meje in ki je povedala, da je zaradi Djakovićeve izjave, da so pri tej hiši hodili prek meje, njen mož odsedel nekaj let ... Ledinekova je seveda »oseba« v drami, a pod drugim imenom seveda. Naj še rečem, da smo jo ponavljali enainštiridesetkrat, največ v tisti sezoni, ko so imele predstave 15 ponovitev in samo Krajnski komedijanti so prišli blizu z 28 ponovitvami. Igrali pa so jo tudi ljubitelji v Slavonskem Brodu. Mislim, da se je najino sodelovanje pri Zločinu končalo za oba častno.

Predsednika društva pisateljev. Ivan Potrč je bil dva mandata predsednik Društva slovenskih pisateljev. Mislim, da je drugič prevzel Društvo po mandatu Miška Kranjca v sredini sedemdesetih let. Se je jezil na Kranjca, ker je tako popustil vajeti, zelo pa je cenil recimo njega osebno in njegove Strice. Ko se mu je zdelo, da Miško ne vodi več dobro, je prevzel društvo sam. Poskusil je v društvu oživiti duh, da tako rečem, »tovarišije« in zaupanja, ni bil naklonjen novim pojavom v književnosti, zdelo se mu je, da pisatelji zanemarjajo »človeka« v književnih likih, odklanjal je Hienga, Jovanovića, Vitomila Zupana, Pahorja, Kocbeka, napisal polemično pismo Heinrichu Böllu ... (Vsekakor bi bilo treba literarno, filozofsko, pomensko preudariti, opisati, pojasniti, kaj je razumel pod besedo **človek**, ki je bila zanj vrhovni imperativ ...) Večkrat je zapisal Za človeka gre ali dajal člankom take naslove: Zanj, za človeka, za ljudi!, Prvo je človek!, Sezmiograf človekovega srca, Več resnice, več človeka, Šlo je za stisko človeka ...

Ko sem za Pavčkom prevzel Društvo, je prišel k meni s precej jasno željo, da ne rečem zahtevo, naj v Društvu znova osnujemo partijsko organizacijo ZK, čemur sem ostro nasprotoval, čeravno so isto zahtevali in želeli tudi drugi, kot Matej Bor, Janez Vipotnik, Minka Krvina ... Rekli so, da se nimajo nikjer drugje več dobiti in pogovoriti o stvareh ... Potrč je nasprotoval uprizoritvi Jovanovićeve Osvoboditve Skopja in naenkrat so mladi pisatelji začeli gledati nanj kot na »režimskega človeka«, kar zagotovo ni nikoli bil ... Jovanovičevim igram se je upiral, ker žalijo njegovega preprostega kmečkega človeka itd. Imela sva tudi ostro pisemsko polemiko, ko je zagrozil z odstopom, če ne sprejmemo v Društvo dobre »ljudske« pisateljice Polone Škrinjar. V Društvu pa deluje komisija za sprejem, ki je avtonomna in ji odbor tudi po statutu ne more spreminjati odločitev, lahko le vrne v ponovno odločanje. Odgovoril sem, da ne bom sprejemal takih ultimativ, s katerimi so mi grozili tudi Vidmar, Javoršek, ki je izstopil iz DSP že prej, Menart in drugi. Društvo je bilo razdeljeno na »naše« in perspektivaše in mene so sploh izvolili za predsednika, ker kot Mariborčan nisem sodil v nobeno skupino in so mislili, da sem kot nevtralen najbolj sprejemljiv. Tu v mapi imam njegovo jezno pismo in svoj malo bolj oster odgovor, kot bi si želel ... Potem je mene zaneslo drugam, Potrč se je upokojil in se nisva več kaj prida srečala ali sploh ne.

Naj sklenem z ugotovitvijo, da je bil čas mojega vstopa v slovensko književnost (okoli 1965) tudi čas mojih prvih srečanj s pisateljem Ivanom Potrčem, ki me je tovariško sprejel, me spodbujal, ocenjeval moja dela, mi dajal korajžo, trdeč, da je nekaj v meni, in ki mi je natisnil kot urednik prvi dve

knjigi in intenzivno spremljal tudi mojo dramatiko. Sodelovala sva z določnim uspehom pri gledališki uprizoritvi njegove revolucionarne kronike Zločin. Z družino sem bil nekajkrat gost v njegovem domu, ne le da je bil prijazen in darežljiv gostitelj, veliko stvari, tudi zelo osebnih, mi je ob takih prilikah povedal. Tudi o svojih literarnih načrtih. Vse to pa je le dodaten motiv, da izjemno cenim in spoštujem njegov prozni in dramski opus, v katerem je edinstven in neponovljiv od vsebine, človeških likov, domačega jezika in etične izostrenosti ... Hvaležen sem za pisma, ki so dokumenti najinih srečanj. Hvaležen sem življenju, ki je mojo pot prekrizalo s cesto življenja in z deli Ivana Potrča.

Kako je nastala Potrčeva pot

Viktorija Dabič*

Z velikim veseljem vam predstavljam slovensko literarno pot, ki je dobila svoje mesto v pravkar izdani knjigi *Slovenska pisateljska pot* (2013). Zamisel zanjo je nastala že davno, ko sem še poučevala slovenski jezik na Osnovni šoli Franca Osojnika na Ptuju. Naš pisatelj, rojak Ivan Potrč, nas je z ženo Branko Jurco velikokrat obiskal na šoli ob svečanih podelitvah bralnih značk. Takrat so otroci tekmovali še za Ingoličevo bralno značko, danes pa imajo na tej šoli tekmovanje za Potrčevo značko. Naj otroci začutijo, da je tudi pri nas doma pisatelj, ki si zasluži pozornost! Pisatelj pripoveduje o prav takem otroštvu, kot ga preživljajo otroci v naši okolici, o ljudeh, ki so vezani na svoje okolje in zemljo, ki jo z veliko truda obdelujejo še danes.

Na prvem literarnem pohodu, ki je nastal po Levstikovem potopisu *Popotovanje iz Litije do Čateža*, sem spoznala, da ljudem veliko pomeni, če lahko v družbi prijetnih ljudi obudijo spomine na naše literarne velikane in se spomnijo njihovih misli. Zbrala sem nekaj učencev in jih povabila na prvi literarni izlet v okolico šole. Na poti smo iskali motive iz Potrčevih literarnih del, ki smo jih prebrali že v šoli. Sprehajali smo se med njivami in opazovali ljudi pri delu, iskali skrite koticke, kamor se je pisatelj zatekel, kadar je želel biti sam. Najbolj pa nas je pritegnila njegova izpoved o mladostnih doživetjih ob rokavih reke Drave, ki je v otrocih vedno zbujala strah in spoštovanje. Reka jim je pomenila boj, borba z deročo vodo pa

* Viktorija Dabič, upokojena slavistka, Društvo zreli vedež Ptuj.

izziv za najpogumnejše. Tako smo na pohodu zavihali hlače do kolen in se spustili v dravske rokave, da bi začutili vznemirjenost, ki jo je tako zanimivo opisal pisatelj v svoji noveli *Onkraj zarje*. Bilo je nepozabno.

Iz teh vznemirljivih doživetij se mi je po upokojitvi zbudila želja, da bi na podobno pot »zapeljala« tudi svoje nove »učence« v tretjem življenjskem obdobju. Nekaj ustvarjalnih krožkov je bilo potrebno, da smo spoznali pisatelja in njegove mladostne spomine, potem pa so se načrti začeli kar sami uresničevati. Velika sreča je bila, da sem prav takrat spoznala Potrčevega prijatelja in urednika njegovih *Izbranih del* (1983), prizadevnega slavista Frančka Bohanca. Seznanila sem ga s svojo željo, da bi v našem okolju pripravili pot, ki bi jo imenovali **Po poti Ivana Potrča in Matija Murka**. Kmalu smo pripravili v knjižnici literarni večer, na katerem sva s pisateljem Bohancem razkrila del najinega načrta. Medtem je izšla njegova knjiga *Portret Ivana Potrča* (2002), svojevrstna oddolžitev pisatelju in prijatelju Ivanu Potrču. Krožkarji tretje univerze smo se medtem že povezovali v neformalno skupino in začeli ob sredah spoznavati svojo okolico peš in v družbi prijateljev. Med svoje akcijske cilje smo zapisali tudi spoznavanje Potrčevih poti, kot jih je opisal v svojih književnih delih.

Pisatelj Ivan Potrč je rojen 1. januarja 1913. Tako je nastala zamisel, ki smo jo uresnili že 2. januarja 2001 in pripravili prvo povabilo na novoletni pohod. Ker bi bila pot na Mestni Vrh in Štuke prekratka, smo vključili še obisk Drstelje, vasice, kjer se je rodil naš znameniti slavist in etnograf dr. Matija Murko. Tako je bila pot dovolj dolga za poti željne pohodnike. Prek dvesto obiskovalcev v mrzlem zimskem jutru nas je takrat tako navdušilo, da pripravljamo pohod odslej vsako leto ob tem času. Po prvem obisku pisateljve domačije na Štukih smo se odločili, da poklonimo pisatelju na rojstni hiši spominsko ploščo, kar smo storili še istega leta ob obletnici pisateljve smrti. Za dovoljenje smo zaprosili gospo Marijo Kokol, pisateljve nečakinjo, ki danes živi v tej hiši in skrbi, da bi se spomin na pisatelja dostojno ohranil. Prav letos je hiša stara 200 let, gospa Marija pa je zadnja sorodnica, ki se je rodila v tej hiši. Veliko razlogov torej, da posvetimo tej naši novi hiši kulture ustrezno pozornost in tako izkažemo primerno spoštovanje vsem, ki skrbijo, da bi pisateljev spomin v teh krajih ostal živ.

Danes obiskujejo Potrčevo rojstno hišo skoraj vse ptujske šole ob različnih dogodkih, predvsem ob slovenskem kulturnem prazniku, na kar smo ponosni. Po poti pa hodijo popotniki od blizu in daleč, saj so navdušeni nad lepoto naših krajev, ki so jim bili doslej premalo znani. Tudi vračajo se k nam na naših organiziranih pohodih. Društvu za ohranjanje zdravja,

naravne in kulturne dediščine zreli vedež Ptuj je uspelo, da je pritegnilo pozornost Ptujčanov in jim podarilo kulturni spomenik – Potrčevo rojstno hišo na Štukih in Pohod po poti Ivana Potrča in Matija Murka.

Tudi simpozij *Aktualnost in živost Potrčevega literarnega opusa danes* (2013), organiziran ob stoletnici pisateljevega rojstva, kaže skrb za Potrčevo dediščino, naša najlepša knjižnica nosi pisateljevo ime in Potrčevi sorodniki so se pridružili nabiranju novih spoznanj o pisatelju, ki je bil pri nas predolgo pozabljen. Želimo si, da bi ptujsko gledališče posvetilo več pozornosti uprizoritvi njegovih dram, ker postaja njihova tematika znova aktualna.

Veliko pozornosti si zasluži tudi pisateljevo jezikovno sporočilo, ki se nam na obisku te poti kar samo ponuja in nas prepričuje, da moramo domačini sami poskrbeti, da bo naša živa domača govorica ostala med poplavo tujega, vsiljenega besedišča, ki se bohota po naši deželi.

Upoštevajmo Potrčevo ugotovitev: »V besedah se človek vedno izdaja, od kod je doma!«

S krajšimi branji iz Potrčevih del želimo pohodnikom pričarati prav ta občutek.

Zahvaljujem se vsem, ki so kakor koli prispevali, da je Potrčeva pot zaživela.

AKTUALNOST IN ŽIVOST POTRČEVEGA LITERARNEGA OPUSA DANES

Znanstveni simpozij ob stoletnici pisateljevega rojstva

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru je v sodelovanju s Knjižnico Ivana Potrča Ptuj in Slavističnim društvom Maribor pripravila enodnevni znanstveni simpozij *Aktualnost in živost Potrčevega literarnega opusa danes*. Potekal je v petek, 24. 5. 2013, v Razstavišču Knjižnice Ivana Potrča Ptuj. Programski del simpozija je vodila red. prof. dr. Jožica Čeh Steger s FF UM, organizacijski vodja je bil direktor ptujske knjižnice mag. Matjaž Neudauer. Programski in organizacijski odbor so sestavljali: red. prof. dr. Jožica Čeh Steger z Oddelka za slovanske jezike in književnosti FF UM, mag. Matjaž Neudauer, direktor Knjižnice Ivana Potrča Ptuj, red. prof. dr. Marko Jesenšek, dekan FF UM, red. prof. dr. Miran Štuhec, predstojnik Oddelka za slovanske jezike in književnosti FF UM, Božena Kmetec - Friedl, bibliotekarka in vodja Oddelka nabave Knjižnice Ivana Potrča Ptuj, in doc. dr. Alenka Valh Lopert, predsednica Slavističnega društva Maribor. Simpozij je bil vključen v program prireditev ptujske knjižnice ob pisateljevi stoletnici rojstva in dvajsetletnici poimenovanja knjižnice po njem.

Večino finančnih stroškov simpozija je pokrila knjižnica, manjši delež je prispevalo tudi Slavistično društvo Maribor, ki je za referente in goste simpozija pripravilo še vrečko z zbornikom Slavističnega društva Slovenije, propagandnim gradivom, pisalom, zvezkom in pisalnim blokom. Razen knjig je vrečke in njihovo vsebino podarila Založba Pivec, za kar se njeni direktorici gospe Mileni Pivec posebej zahvaljujem. Organizatorji simpozija smo pripravili vabila s programom in plakate (oblikovanje: s. kolibri), z doc. dr. Melito Zemljak Jontes sva uredili zbornik povzetkov.

Simpozij je bil ves dan zelo dobro obiskan, udeležili so se ga raziskovalci in ljubitelji Potrčeve literature, knjižničarji, študenti slovenistike s FF UM, pisateljevi bližnji in daljni sorodniki idr. Odmeval je v pokrajinskem in nacionalnem prostoru, o njem so poročali različni mediji (STA, Radio Ptuj, RTV Slovenija, TV Maribor, Večer, Ptujška televizija, Štajerski tednik, Ptujčan idr.). Novinarka Petra Skok iz Uredništva kulturno-umetniškega programa RTV Slovenija, Televizija Maribor, je po simpoziju pripravila oddajo o Ivanu Potrču, v kateri smo sodelovali podpisana, dr. Matjaž Potrč, dr. Marko Jesenšek, mag. Matjaž Neudauer in Božena Kmetec - Friedl.

Simpozij je bil namenjen strokovni javnosti, s spominskimi prispevki

in s pripovedovanjem Potrčeve *Pra-vljice o Vanču* v odlični izvedbi pravljčarke Liljane Klemenčič tudi širši publiki. V ta kontekst je bil umeščen še prispevek Viktorije Dabič, odlične poznavalke Ivana Potrča in organizatorice pohoda Po poti Ivana Potrča v okviru Društva zreli vedež. Ta pohod je bil letos že trinajstič organiziran in se ga Ptujčani množično udeležujejo. Zaradi časovne omejenosti simpozija na en dan je bilo mogoče načrtovati največ deset referentov. K sodelovanju sem povabila literarne zgodovinarje in jezikoslovce, ki so raziskovanju Potrčeve literarne in jezikovne dediščine posebej naklonjeni, jo preučujejo v okviru predmetov, ki jih predavajo na fakulteti, ali se ji posvečajo v okviru doktorskega študija, bibliotekarke iz ptujske knjižnice, v kateri je shranjen najobsežnejši del Potrčeve literarne zapuščine, in še koga, ki je bil s pisateljem v osebnih in poklicnih stikih. Z referati so se vabilu prijazno odzvali izr. prof. dr. Blanka Bošnjak, red. prof. dr. Jožica Čeh Steger, red. prof. dr. Marko Jesenšek, doc. dr. Alenka Valh Lopert, doc. dr. Branislava Vičar, doc. dr. Melita Zemljak Jontes s FF UM, mag. Vladka Tucovič s FHŠ Koper, mag. Renata Debeljak, doktorska študentka na FF UM, Božena Kmetec - Friedl in Darja Plajnshek iz Knjižnice Ivana Potrča Ptuj ter Tone Partljič, ki je pripovedoval o svojih osebnih in družinskih srečanjih z Ivanom Potrčem in njegovo soprogo Branko Jurco, o pisateljevem mentorskem in uredniškem delu, o njunem sodelovanju pri dramatizaciji romana *Zločin*, o pomenu Potrčeve dramatike, o Potrču kot predsedniku Društva

slovenskih pisateljev, o ohranjeni korespondenci s pisateljem idr.

Simpozij so pozdravili župan Mestne občine Ptuj dr. Štefan Čelan, ki se je ob tej priložnosti s pečatom mesta Ptuj zahvalil družini Potrč za podarjeno pisateljevo literarno zapuščino ptujski knjižnici, direktor Knjižnice Ivana Potrča Ptuj mag. Matjaž Neudauer (predstavil je tudi zgodovino in pomen ptujske knjižnice), dekan FF UM red. prof. dr. Marko Jesenšek, predstojnik Oddelka za slovanske jezike in književnosti FF UM red. prof. dr. Miran Štuhec in predsednica Slavističnega društva Maribor doc. dr. Alenka Valh Lopert. V uvodnem delu sem podpisana predstavila tudi vsebinski program simpozija. Na simpoziju je ves čas prisostvoval Potrčev sin red. prof. dr. Matjaž Potrč. Sodeloval je v razpravi in uvodoma spregovoril o očetovem družbenoangažiranem pisanju, o njegovem skrbnem slovarskem preverjanju besed, o izjemni delovni discipliniranosti idr.

Udeleženci simpozija smo poskušali na novo ovrednotiti umetniško vrednost in aktualnost Potrčevega literarnega opusa po zlomu socializma, ugotoviti pisateljevo mesto v pokrajinskem in nacionalnem prostoru, raziskati motivno-tematsko pestrost njegove književne produkcije, pokazati na estetske, idejno-stilne razlike v njegovi predvojni in povojni literaturi, raziskati razmerje med ideologijo socializma, ki ji je bil pisatelj ves čas trdno zavezan, in umetniško vrednostjo njegovega literarnega opusa, osvetliti pokrajinske in folklorne prvine v njegovi literaturi ter njegov odnos do knjižne slovenščine, preučiti živost in

vlogo narečnih, ekspresivnih in pokrajinskih izrazov v njegovem umetnostnem jeziku, primerjati jezikovno izvedbo romana *Na kmetih* s filmom *Rdeče klasje*, opozoriti na pomen njegovega uredniškega, publicističnega, kulturnopolitičnega dela ipd. Seznanili smo se tudi s pisateljevo literarno zapuščino in z njegovo dostopno korespondenco z drugimi literarnimi ustvarjalci in kulturniki.

Iz ugotovitev simpozija *Aktualnost in živost Potrčevega literarnega opusa danes* lahko med drugim povzamemo, da je bil pisatelj z družbenokritično, s folklorno in z ljubezensko tematizacijo kmečko-vaškega življenja in domače pokrajine umetniško najbolj prepričljiv, vendar je motivno-tematski krog njegove literature mnogo širši in zajema v veliki meri še politično, revolucionarno, partizansko, taboriščno (Potrč je napisal prvo slovensko taboriščno novelo) tematiko kakor tudi osebno doživljajske, družbene in eksistencialne teme iz mestnega okolja ter deloma tudi ekološko kritiko socialistične urbanizacije vasi. Posebno raziskovalno vznemirljivost ponovno zbuja Potrčev umetnostni jezik, tj. knjižna slovenščina z bogatim spektrom ekspresivnega besedja iz vzhodnoštajerskega jezikovno-kulturnega prostora, s katerim je pisatelj pomembno obogatil slovenski knjižni jezik, kakor je med drugim zapisano v utemeljitvi ob njegovem sprejetju v SAZU.

Literarna zgodovina piše o Ivanu Potrču kot o predvojnem socialnem realistu in povojnem realistu ter mu priznava, da je bil v tridesetih letih prejšnjega stoletja najizrazitejši vzhodnoštajerski pisatelj, ki je znal prepri-

čljivo vpisati na zemljevid slovenske književnosti geografsko-etnografske značilnosti svoje pokrajine in še posebej socialne krivice ter značajske in jezikovne posebnosti prleških, haloških in slovenskogoriških ljudi. Potrč je bil že predvojni komunist in je do konca življenja ostal zavezan socializmu. Ideologija socializma je v njegovi literaturi, največkrat porojeni iz prizadetosti zaradi socialnih in moralnih krivic, praviloma prisotna kot del umetniško prepričljivega literarnega diskurza.

Vpogled v predstavljeno in dostopno Potrčevo literarno zapuščino nas opozarja še na precej neraziskana področja iz njegove literarne in kulturnopolitične dejavnosti, pri čemer imamo v mislih pisateljeve uredniške, mentorske, publicistične in kulturnopolitične prispevke, scenarije, mladinsko prozo, prevode njegovih del v tuje jezike, recepcijo njegove literature in gledaliških uprizoritev skozi čas, obsežno korespondenco idr.

V času vse močnejše gospodarske, politične, duhovne in moralne krize Potrčeva literatura o socialnih in moralnih krivicah, ki so se dogajale ljudem v »narobešnjem« svetu stare in nove Jugoslavije, ne bi smela prebivati v naši zavesti le kot del literarnega in kulturnega spomina, saj naravnost kliče k branju in ponovnemu premisleku. Tudi zato se zdi toliko bolj nerazumljivo dejstvo, da novo uredništvo *Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev* pisatelja ni uvrstilo v svoj program. Čeprav je na nacionalni ravni zanimanje za pisatelja in dramatika Ivana Potrča po zlomu socializma močno uplahnilo, nas obenem ve-

seli, da ostaja človeško, literarno in raziskovalno živ v zavesti svojih rojakov, za kar imata pomembne zasluge Knjižnica Ivana Potrča Ptuj in gospa Viktorija Dabič kot organizatorica pohodov Po poti Ivana Potrča v okviru Društva zreli vedež. Na umetniško

vrednost, aktualnost in živost Potrčeve literarne besede v današnjem času smo želeli opozoriti tudi s simpozijem.

*Jožica Čeh Steger, vodja simpozija,
Oddelek za slovanske jezike in
književnosti FF UM*

NAVODILA AVTORJEM PRISPEVKOV ZA ČZN

1. Časopis za zgodovino in narodopisje je interdisciplinarna znanstvena revija za humanistiko in družboslovje. Izdajata jo Univerza v Mariboru, Slomškov trg 15 in Zgodovinsko društvo v Mariboru, Ulica heroja Tomšiča 5.
2. Prispevke za ČZN sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo ČZN, Univerzitetna knjižnica Maribor, Gospejna 10, 2000 Maribor (vlasta.stavbar@uni-mb.si).
3. Prispevki, ki jih objavlja ČZN, so v slovenskem jeziku, povzetki v angleškem in nemškem jeziku, sinopsis v angleškem jeziku.
4. V koliko gre za razpravo ali članek, mora prispevek obvezno vsebovati povzetek (največ 30 vrstic) in sinopsis (največ 6 vrstic).
5. Prispevek mora biti oddan v dvojni obliki: na disketi ali CD-ju (ime datoteke) in odtisnjen na papir. Obsega lahko do dve avtorski poli po 30 vrstic na stran.
6. Za trditve in znanstveno korektnost odgovarjajo avtorji prispevkov. Prispevki so lektorirani in strokovno recenzirani, recenzentski postopek je anonimen.
7. **Opombe** naj bodo pisane enotno, pod črto, na dnu vsake strani. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literatura. Pri arhivskih virih uporabljamo ustaljene kratice za arhiv, nato navedemo kratico fonda ali zbirke, signaturo oziroma številko fascikla ali škatle in številko arhivske enote ali ime dokumenta. Pri literaturi navedemo priimek avtorja, smiselno skrajšan naslov (ne letnice izdaje) in številko strani.

Prispevki drugih znanstvenih panog (torej nezgodovinski) lahko izjemoma uporabljajo ameriški način citiranja APA (Stavbar 2006: 23) in seznam literature na koncu prispevka.

8. **Citiranje virov in literature** – če je na koncu objavljeno poglavje viri in literatura morajo biti sistematično navedeni vsi viri in literatura, ki smo jo navedli v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, literaturo, po potrebi tudi časopise, ustne vire ipd. V teh sklopih je potrebno gradivo navajati v abecednem vrstnem redu.

Arhivski viri – navedemo: arhiv, ime fonda ali zbirke, po potrebi še številko fascikla ali škatle.

Literatura – monografije – navedemo: ime in priimek avtorja, *naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku)*. Kraj in leto izida, str.

Literatura – članek – navedemo: ime in priimek avtorja, naslov članka. *Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku)*, za periodiko pa še letnik, letnico, številko oz. datum in strani, za zbornik, kraj in leto izida, strani.

9. Priloge (slikovno gradivo, fotografije, zemljevidi ...) bodo natisnjene enobarvno. Skenirane naj bodo v resoluciji 300 dpi (minimalna širina 10 cm) in shranjene v obliki tif ali jpg. Datoteke slikovnega gradiva naj bodo poimenovane v skladu s podnapisi v besedilu (slika 1 ipd.) in priložene v tej obliki osnovni datoteki. Pri podnapisih k slikovnemu gradivu navedemo: zaporedno številko, naslov slike in vir. Naj bodo na ustreznem mestu v besedilu.
10. Vsak prispevek mora vsebovati točen naslov avtorja: ime in priimek, akademski naslov ali strokovni naziv, delovno mesto ali ustanovo zaposlitve, njen naslov in morebitni naslov elektronske pošte.
11. Za prevode povzetkov in sinopsisov v tuje jezike poskrbi uredništvo revije.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTIONS FOR ČZN (*Review for History and Ethnography*)

1. Časopis za zgodovino in narodopisje (Review for History and Ethnography) is an interdisciplinary review for humanistic and social sciences. It is published by the University of Maribor, Slomškov trg 15 and Zgodovinsko društvo v Mariboru, Ulica heroja Tomšiča 5.
2. Papers should be submitted to the Editorial Board: Uredništvo ČZN, Univerzitetna knjižnica Maribor, Gospejna 10, 2000 Maribor (vlasta.stavbar@um.si).
3. The articles published in ČZN are in Slovene language, the abstracts are in English and German, the synopses in English.
4. If the contribution is a treatise or an article, then the contribution should have an abstract (of maximum 30 lines) and a synopsis (of maximum 6 lines).
5. The contributions should be handed in on a CD (Filename) or sent by email and printed on paper. The contributions should not exceed 216 pages type-written double spaced pages (30 lines per page).
6. The contributions are proofread and peer reviewed with a blind peer review procedure. The authors are responsible for the statements and the scientific correctness of their papers.
7. **Footnotes** should be written unified, under the line on the bottom of each page. In the notes abbreviations should be used and they should be, together with acronyms, explained in the chapter References. With archival sources traditional acronyms for archives, followed by the acronym of the fond or collection, call number or the folder/box number and the number of the archival unit or the name of the document should be used. In references the name of the author, logically abbreviated title (not publishing year) and page number should be cited.
The contribution from other scientific fields (not historical ones) can use the American citation APA (Stavbar 2006: 23) and the reference list at the end of the contribution.
8. **Citation of sources and references** – if there is a chapter Sources and References at the end of a contribution, all the sources and references should be cited systematically (see Footnotes). All the sources, such as archival sources, references, newspapers, oral sources, should be cited separately. Within these groups the materials should be written alphabetically.
Archival sources: the archive, the name of the fond or the collection, if necessary also the number of the folder or of the box should be cited.
References – books should be cited in the following order: Author's name and surname, *Title (and subtitle) in italics*. Publication place and publication year, pages.
References – articles should be cited in the following order: Author's name and surname, title of the article. *Name of the newspaper, review or book of proceedings (in italics)*, for periodicals also volume, year, number or date and pages; for a book of proceedings publication place and publication year, pages.
9. Appendixes (picture materials, photographs, maps...) will be printed monochromatic. They should be scanned in the 300 dpi resolution (min. width 10 cm) and saved in the tif or jpg formats. The picture materials files should be named according to the order they appear in the text (example: slika 1 etc.) and should be added in this format to the basic file. The subtitles for the picture materials should include: consecutive numbers, picture title and source. They should also be put on the right place in the text.
10. Each contribution should have an exact author's address: name and surname, academic or professional title, working place or institution, its address and author's email address.
11. Translations of abstracts and synopses are provided by the Editorial Board.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
Review for History and Ethnography

Izdajata – *Published by*
Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru –
University of Maribor and Historical Society of Maribor

Sedež uredništva – *Editorial office*
Univerzitetna knjižnica Maribor
Gospejna 10, 2000 Maribor
e-mail: vlasta.stavbar@um.si
tel. 040 261 333

Številko 2–3 uredila – *Number 2–3 edited by*
Jožica Čeh Steger

Prevodi – *Translations*
Mateja Škofjanec

Lektorica – *Proofreading*
Alenka Valh Lopert

Grafična priprava – *Prepress*
Katarina Visočnik

Naklada – *Circulation*
500 izvodov

Tisk – *Printed by*
Evrografis d.o.o.

Letna naročnina za študente in posameznike –
Annual subscription price for students and individuals
21 EUR

Letna naročnina za ustanove – *Annual subscription price for institutions*
25 EUR

Cena posamezne številke – *Single issue*
6,30 EUR

Revijo lahko naročite na sedežu Zgodovinskega društva v Mariboru,
Ul. heroja Tomšiča 5, 2000 Maribor (marjan.matjasic@muzejno-mb.si)
ali na sedežu uredništva (zupanur@gmail.com) – *You can subscribe*
to the review at the registered seat of the Zgodovinsko društvo v Mariboru,
Ul. heroja Tomšiča 5, 2000 Maribor (marjan.matjasic@muzejno-mb.si)
or at the editorial office (zupanur@gmail.com)

ISSN 0590-5966

Cena: 12,60 €